

BIBLIOT J.

SÖREN HOLMBERG

**'RIKSDAGEN
REPRESENTERAR
SVENSKA FOLKET'**

Empiriska studier i representativ demokrati

Studentlitteratur

RIKSDAGEN
REPRESENTANTER
SVEANSKA FOLKET

© Sören Holmberg
Printed in Sweden
Studentlitteratur
Lund 1974
ISBN 91-44-10661-0

FÖRORD

Regeringsformens § 49 fastslår att "riksdagen representerar svenska folket". Det svenska statsskicket är uppbyggt enligt den representativa demokratis principer. Beslutsfattande skall ske i två steg. Folket (väljarna) utser representanter som fattar beslut å folkets vägnar. Avhandlingens titel anspelar på ett formellt statsrättsligt förhållande.

Vad innebär det? Hur ser relationerna mellan väljare och valda ut i det svenska politiska systemet? På vad sätt, och hur, representeras väljarnas uppfattningar och intressen av riksdagsmännens attityder och agerande i riksdagen? Hur fungerar den representativa demokratin i Sverige? Representerar Riksdagen svenska folket? .

Frågeställningarna är klassiska i såväl den politiska som den samhällsvetenskapliga debatten. Den statsvetenskapliga forskningen har belyst dem ur många olika synvinklar (statsrättsligt, idéhistoriskt, normativt).

Representationsundersökningen, inom vars ram denna avhandling är utarbetad, söker besvara dessa "gamla" frågor med hjälp av en "ny" metodik: beteendevetenskapliga metoder och intervjuundersökningar.

Representationsundersökningen är ett kollektivt forskningsprojekt vid Göteborgs universitets statsvetenskapliga institution. Ett tiotal personer är, eller har varit, knutna till undersökningens forskargrupp. Professor Bo Särilvik har alltsedan starten år 1968 varit projektledare.

Representationsundersökningens databas består av:

- (1) *Väljarundersökningar* vid valen 1964, 1968 och 1970. (Undersökningarna ingår i en s k panelstudie. Till en viss del har samma individer intervjuats såväl 1964 som 1968 och 1970.)
- (2) En *riksdagsundersökning*: Intervjuer med andra kammarens ledamöter under åren 1968 och 1969.
- (3) En *voteringsundersökning*, som omfattar andra kammarens omröstningar (rösträkningar) under åren 1967 - 1970.

Samtliga intervjuundersökningar, både med väljare och riksdagsmän, har genomförts i samarbete med Statistiska centralbyråns utredningsinstitut. Anslag från Riksbankens jubileumsfond och Statens råd för samhällsforskning har finansierat Representationsundersökningens forskningsprogram.

En akademisk avhandling är aldrig ett enmansarbete även om endast ett namn återfinns på titelbladet. Detta gäller speciellt om avhandlingen är en produkt av ett kollektivt forskningsprojekt. I första hand är jag skyldig min handledare, professor Bo Särilvik, ett stort tack. Professor Särilvik har ägnat mer tid och intellektuell kapacitet åt mitt avhandlingsarbete än vad man normalt kan, och bör, förvänta sig av en handledare.

Representationsundersökningen ingår i ett internationellt forskningsprogram. Professor Warren Miller (University of Michigan) och professor Aage Clausen (Ohio State University) har deltagit i planeringen av den svenska studien. Jag vill tacka dem båda för det stimulerande intresse de visat för mitt forskningsarbete.

Kritik och synpunkter från samtliga medlemmar i projektet har satt sina spår i avhandlingen. Jag tackar dem kollektivt. I mitt arbete har jag främst samarbetat med Per-Anders Roth och Olof Petersson. Deras öppenhjärtiga kritik och ständiga uppmuntran har varit en ovärderlig hjälp.

Avhandlingsförfattande är inte bara ett intellektuellt äventyr. Det involverar också en mängd arbetsuppgifter av en mycket konkret natur (renskrivning, kontrollgranskning, stencildragning m m). Till sist vill jag rikta ett varmt tack till alla dem som under årens lopp deltagit vid den tekniska produktionen av avhandlingen: Anna-Gun Andersson, Ann-Britt Fernhall, Birgitta Kjellevi, Gunnar Lind, John Lundin och Siv Sundell.

Göteborg i januari 1974
Sören Holmberg

I N N E H Å L L

I	INLEDNING	
	1. Empiriska studier av den representativa demokratin	9
II	DET REPRESENTATIVA SYSTEMETS STRUKTUR	
	2. Konfliktlinjer i det svenska partisystemet: Vänster-höger	27
	3. Åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda	62
	4. Allmänna val och opinionsförskjutningar i riksdagen	94
III	DET REPRESENTATIVA SYSTEMETS AKTÖRER: PARTIERNA	
	5. Partisammanhållning - teori och praktik	151
	6. Partiernas attitydshomogenitet i politiska sakfrågor	175
	7. Riksdagsmännen som partirepresentanter	214
IV	DET REPRESENTATIVA SYSTEMETS REKRYTERINGSPROCESS: KLASS OCH IDEOLOGI I RIKSDAGEN	
	8. Elitrekrytering och den representativa demokratin	253
	9. Riksdagens klassmässiga sammansättning	263
	10. Riksdagsmännens sociala rörlighet	300
	11. Klass, mobilitet och vänster-högerattityd i riksdagen	325
V	SUMMARY	
	12. Empirical Studies in Representative Democracy: The Swedish Case	377
VI	BILAGOR	
	Noter	395
	Appendix I (Politiska sakfrågor)	420
	Appendix II (Klasser och yrkesgrupper)	433
	Litteratur	437

I
INLEDNING

KAPITEL 1

EMPIRISKA STUDIER AV DEN REPRESENTATIVA DEMOKRATIN

Akademiska avhandlingar och vetenskapliga böcker överhuvudtaget inleds ofta med en mindre utläggning som visar att författarens ämne inte behandlats tidigare eller att det behandlats felaktigt eller otillräckligt. I många fall ligger det väl någon sanning i uttalanden av detta slag. Antalet besvarade frågeställningar är alltid mindre än antalet obesvarade i de flesta vetenskaper. Men dessa utläggningar har inte enbart funktionen att upplysa läsarna om hur en forskares studier förhåller sig till tidigare forskning i ämnet. De syftar också till att rättfärdiggöra år av svett och möda, att påvisa originaliteten i det man gjort. Ingen tycker om att behöva erkänna att han upptäckt väl kartlagda länder.

Hur skall man kunna applicera detta akademiska knep på en avhandling om den representativa demokratin? Man kan inte hävda att ämnet inte behandlats av den tidigare forskningen. Inget begrepp inom den politiska teorin har diskuterats så mycket som demokratibegreppet. Man kan inte heller döma ut allt vad som gjorts som felaktigt. Litteraturen är så enorm, att även om man förkastar majoriteten av de studier som genomförts så kvarstår ett "besvärande" antal goda undersökningar.

Om man vill rättfärdiggöra en studie av den representativa demokratin så måste man utnyttja argumentet att den behandlats otillräckligt. Det kan vid en första anblick förefalla paradoxalt. Tusentals böcker har skrivits om demokratins villkor och problem och ändå är det inte tillräckligt. Lösningen på denna skenbara gåta ligger i den typ av forskning som bedrivits kring demokratibegreppet och som lagts till grund för majoriteten av de böcker och utredningar som existerar i ämnet.

Den statsvetenskapliga litteraturen om demokrati kännetecknas av en slagsida som återfinns på det metodologiska planet, dvs i det sätt på vilket statsvetare angripit ämnet. De klassiska teoretikerna arbetade med en normativ och analytisk metod, ofta parad med historiska exemplifieringar. Rosseau och J.S. Mill konstruerade begreppssystem och idealmodeller, och försökte övertyga omvärlden om hur det bästa av statsskick *borde* se ut.¹⁾ I sentida statsvetenskap lyser denna typ av normativa studier i stort sett med sin frånvaro. Värderelativismens segertåg har, om inte omöjliggjort så dock, försvårat vetenskapliga studier av vilken styrelseform som är den ideala.²⁾ Normativa utsagor kan inte "vetenskapligt" beläggas eller falsifieras.

Mills och Rosseaus nutida efterföljare som demokratiska teoretiker bygger inte upp normativa system, de konstruerar analytiska modeller som i teorin skall kunna testas. (Robert Dahl, Anthony Downs och kanske också Leif Lewin är exempel på forskare inom denna genre).³⁾ Det abstrakta modellbyggandet kombineras ofta med en idéhistorisk eller idékritisk ansats. Klassikernas och andra statsvetares tankar kring demokratin skärskådas och kartläggs. Tingsten är väl det klassiska exemplet inom svensk statskunskap på en forskare som arbetade med en idékritisk metod vid analysen av demokratibegreppet.⁴⁾ Kvantitativt sett har den idéhistoriska och idékritiska metodologin dominerat inom den statsvetenskapliga forskningen kring demokratin. Ironiskt uttryckt så har statsvetare läst varandras böcker och skrivit nya böcker om varandras syn-

punkter. Detta är en form av empirisk vetenskap (att kartlägga vad Platon, Rosseau, Madison, Mill och Schumpeter sagt om demokratin är naturligtvis empiri) som alltid riskerar att hamna i ett fruktlöst ekorrhjul. Debatten måste förses med bränsle utifrån. Någon måste då och då "gå ut" och undersöka den verklighet som diskuteras.

Den analytiska eller idéhistoriska skolan har emellertid aldrig drabbats av någon akut bränslebrist. Det har under de senaste 50-60 åren alltid funnits statsvetare som empiriskt belyst delar av den "verklighet" som demokratimodellerna anses avbilda. Fram till 1930-40-talen dominerade historiskt och statsrättsligt orienterade studier. Statsvetare har kartlagt partisystemens och den allmänna rösträttens framväxt och genombrott. De liberala demokratiernas konstitutionella regelsystem, parlamentarismen, folkomröstningsinstitut, valsystem, har ingående beskrivits. Man kan inte anklaga den "äldre" statsvetenskapen för att den var oempirisk. Den var empirisk även om inriktningen primärt var historisk, konstitutionell och idéhistorisk och syftade till att beskriva institutioner, lagar och politiska idéer. Den "äldre" statskunskapen ägnade mer energi åt att analysera gångna tiders erfarenheter än åt att studera sin egen samtid. Det bränsle som denna skola av empiriskt orienterade statsvetare tillförde demokratidebatten var inte irrelevant men "biased" till förmån för 1800-talets och det tidiga 1900-talets situation.

Under 1930- och 40-talen började den empiriska statskunskapen att ändra karaktär, först i USA och sedan i Europa. Den statsrättsliga och institutionsfokuserade "historiska" forskningen kompletterades med en beteende- och nutidsorienterad forskning. Statsvetare började studera hur individerna i de demokratiska systemen betedde sig. Ett nytt slags kunskap började tillföras demokratidebatten. Data om både elit- och massbeteende producerades. Två nya specialområden inom statsvetenskapen, legislativt beteende och väljarbeteende, såg dagens ljus. Intervjuformulären och datatekniken gjorde sitt intåg.

De problem som den beteendevetenskapligt orienterade statskunskapen belyste var naturligtvis relevanta för de olika demokratimodellerna, men på ett begränsat sätt. Valforskningens pionjärer, Lazarsfeld, Ann Arborskolan, Särilvik i Sverige, var till en början främst intresserade av mikropolitiska frågeställningar. Varför röstar väljarna som de gör? Man kartlade orsaker till individuellt väljarbeteende, inte effekterna av väljarnas samlade agerande.

De makropolitiska problemen (t ex kontrollerar väljarna de politiska ledarna genom valinstitutionen, eller demokrati som massdeltagande i beslutsfattande eller som konkurrens mellan elitgrupper) negligerades inte. Man spekulerade kring dem, men studerade dem inte i någon egentlig mening.⁵⁾ Kunskaper om väljarbeteende är enbart en av flera pusselbitar som behövs för en bedömning av demokratimodellernas relevans. En annan är kunskap om de politiska ledarnas agerande. Under 1940- och 1950-talen studerades väljar- och legislativt beteende parallellt utan att resultaten i någon större omfattning integrerades, och framförallt utan att relationerna mellan massa och elit, mellan väljare och valda, analyserades.

Den beteendevetenskapliga statskunskapens pionjärperiod, ca 1940 - 1960, producerade kunskap om både elit- och massbeteende, men mycket lite om relationerna mellan elit och massa. Eftersom demokratibegreppet avser att avbilda ett relationellt förhållande, maktrelationen mellan väljare och valda, så saknades en väsentlig pusselbit.

Först under 1960-talet började statsvetare på allvar att empiriskt försöka belysa denna felande länk. Under de sista 10 åren har en mängd forskningsprojekt startats kring detta problem. Ännu så länge har emellertid mycket få projekt slutförts och de resultat som föreligger gäller främst för USA:s politiska system.⁶⁾

Det är ur många synpunkter förvånande, men likväl ett faktum, att den för den demokratiska teorin så centrala frågan om hur relationerna mellan väljare och deras

representanter ser ut, knappast ens blivit belyst. Det är mot denna bakgrund som föreliggande avhandling skall ses. En jämförande empirisk studie av riksdagsmän och väljare fyller ett behov. Den behövs för att ge bränsle åt både den politiska och vetenskapliga debatten kring den representativa demokratis funktionssätt.

REPRESENTATIONSUNDERSÖKNINGEN - DATAMATERIALET

Riksdag och valmanskår är "självljart" relevanta undersökningspopulationer för en studie av den representativa demokratin, men de är inte de enda tänkbara. Den representativa beslutsmetoden används ju inte enbart inom nationella politiska system. Teorier kring den representativa demokratin kan även testas på data från olika subsystem. Representationsundersökningen, det forskningsprojekt i vilket denna avhandling ingår, har således inte monopol på analysen av den representativa demokratin i Sverige. Andra projekt arbetar i mångt och mycket med samma problem fast med andra undersökningspopulationer. Inom både kommunal- och partiforskningsgrupperna liksom inom det av Leif Lewin ledda fackföreningsprojektet pågår jämförande elit-masstudier.⁷⁾

Representationsundersökningen är, i förhållande till problemställningarnas omfattning, ett mycket ungt forskningsprojekt. Det startades under Bo Särilviks ledning på våren 1968. Projektets syfte är tvåfaldigt: (1) Att empiriskt belysa ett antal centrala relationer mellan väljare och valda på rikspolitisk nivå i Sverige och (2) att konstruera mått och ta fram resultat som är komparativa med jämförbara studier i andra politiska system. (I t ex USA, England, Frankrike och Holland arbetar forskningsprojekt med samma målsättning och uppläggning som representationsundersökningen.)⁸⁾

Representationsprojektet kunde anknytas till de valundersökningar som bedrivits vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg alltsedan mitten av 1950-talet. (Samtliga andrakammarval fr o m 1956 års till 1973 års finns representerade i institutionens dataarkiv, som är en av

de mest omfattande datasamlingar av detta slag i världen.)

Representationsundersökningens väljarmaterial kommer från intervjuundersökningar vid tre val under 1960-talet: 1964, 1968 och 1970. Samtliga studier omfattade ett representativt urval på ca 3 000 väljare (till vissa delar samma individer eftersom de tre undersökningarna ingick i en panelstudie). 1968 års valundersökning var den mest omfattande av de tre (längre intervjutid, fler frågor), och 1968 års intervjuformulär specialkonstruerades, i större utsträckning än 1964 och 1970 års, för representationsundersökningens syften.

Den övervägande delen av de resultat som kommer att produceras inom representationsundersökningens ram kommer att, vad gäller väljardata, bygga på 1968 års studie. Det empiriska material om väljares attityder och beteende som utnyttjas i denna avhandling är t ex på något undantag när enbart hämtat från 1968 års undersökning; eller rättare sagt från ett av denna undersökningens två väljarurval, eftervalsstudien. (1968 års väljarundersökning består av två delurval om ca 1 500 individer vardera som tillsammans och var och ett för sig är representativa för valmanskåren. Det ena urvalet intervjuades före och det andra efter valet.)⁹⁾

De intervjuformulär som utnyttjades vid för- och eftervalsintervjuerna var inte identiska. Begränsade ekonomiska resurser i kombination med att vi vill mäta "allt" gjorde att vissa frågor och analysinstrument endast återfinns i förvalsundersökningen, medan andra enbart finns i eftervalsstudien. Anledningen till att materialet från den sistnämnda undersökningen utnyttjas i denna avhandling är att intervjufrågorna kring attityd- och åsiktsbildningen i politiska sakfrågor primärt återfinns i eftervalsformuläret.

Den beteendevetenskapligt orienterade statsvetenskapen har vuxit ur barnskorna när det gäller intervjustudier av masskaraktär. Statsvetare och politiska sociologer har studerat väljarbeteende med intervjuteknikens hjälp allt-

sedan 1940-talet. På elitsidan är läget ett annat. Mer omfattande intervjuundersökningar med skilda politiska elitgrupper är fortfarande sällsynter inom statsvetenskapen. Någon "självklar" och väl prövad teknik har ännu inte vuxit fram ur de erfarenheter som gjorts, och de metodologiska problemen vid intervjustudier med elitgrupper har diskuterats jämförelsevis lite, även om en litteratur börjat växa fram under de senaste åren.¹⁰⁾

Elitundersökningars svårighet skall emellertid inte överdrivas. Problemen är i princip desamma som vid massstudier: Definition av population och urval, accessproblem, minimering av bortfall och utnyttjande av en relevant intervjuteknik (och naturligtvis konstruktion av relevanta intervjufrågor).

Vad gäller representationsundersökningens riksdagsstudie så löstes dessa problem på följande sätt:

Population och urval: Riksdagspopulationen definierades som samtliga ledamöter av riksdagens andra kammare under åren 1968 och 1969. (Totalt 300 personer därunder 233 ledamöter av 1969 års andra kammare och 67 riksdagsmän från 1968 års andra kammare som antingen avgick från sina mandat under vår- eller höstsessionerna 1968 eller som inte blev omvalda vid valet.)¹¹⁾ Något urval gjordes inte. Riksdagsstudiens datamaterial bygger på ett totalurval, dvs urvalsram (population) och urval sammanfaller.

Accessproblem och bortfall: Intervjuerna genomfördes som besöksintervjuer under våren och sommaren 1969.¹²⁾ De fem riksdagspartiernas ledningar och talmanskonferensen hade informerats om undersökningens syften, och "godkänt" dess uppläggning (utan att t ex några intervjufrågor behövde omformuleras eller uteslutas), innan de enskilda riksdagsmännen kontaktades.

Denna inledande kontakt genomfördes i två steg. Varje ledamot erhöll ett introduktionsbrev som presenterade undersökningen innan han/hon söktes upp av en professionell intervjuare från utredningsinstitutet vid Statistiska centralbyrån. Bortfallet blev mycket litet. 280 av 300

ledamöter intervjuades (93.3%). En överväldigande majoritet av de intervjuade riksdagsmännen tillät dessutom att bandspelare användes vid intervjuerna (267 av 280 intervjuer inspelades på band).¹³⁾

Det förhållandet att riksdagsstudien så väl lyckades med att lösa accessproblemet och minimera bortfallet kan förmodligen tillskrivas två faktorer. (1) Öppen och förhållandevis detaljerad information om undersökningens syfte, som skapade ett förtroende för studien bland både ledande riksdagsmän och "backbenchers". (2) Professionella intervjuare (ursprungligen var det tänkt att avhandlingsförfattarna i representationsprojektet skulle genomföra intervjuerna).

Relevant intervjuteknik: Riksdagsstudiens målsättning är relaterad till representationsundersökningens, vilket fick bestämda konsekvenser för hur intervjufrågorna kom att konstrueras. Vi kunde inte utnyttja den typ av intervjuteknik som kanske är den vanligaste vid elitstudier: frågor utan fasta svarsalternativ (s k öppna frågor), samtalsform, fler frågor inom områden där intervjupersonen har intressant information att lämna - färre frågor på andra ("journalistisk" intervjuteknik). Anledningen härtill är tvåfaldig. Vårt syfte var att ta fram data, som dels var jämförbara mellan riksdagsmän, och som dessutom var jämförbara mellan riksdagsmän och väljare. Den "journalistiska" intervjutekniken är effektiv när det gäller att få fram information, men den ger inte upphov till data som är jämförbara mellan olika intervjupersoner. Frågeformuleringar och antalet intervjufrågor inom skilda ämnen blir inte desamma för de undersökta individerna.

Jämförbarhetskravet gjorde att riksdagsstudien kom att bygga på en formaliserad intervjuteknik: riksdagsmän och väljare fick i stor utsträckning besvara intervjufrågor som var identiskt lika formulerade och hade fasta svarsalternativ. Som "väntat", men mer sällan än befarat, inträffade det att ett fåtal riksdagsmän anklagade vissa intervjufrågor för att vara alltför ospecificerade och naiva, och därför vägrade att besvara dem. Men på det hela

taget möttes de, ur riksdagsmännens synpunkt, kanske något "osofistikerat" formulerade frågorna med förståelse. Det interna bortfallet, dvs svarsvägran på enskilda frågor, blev också mycket lågt i riksdagsstudien. Andelen svarsvägran ("vet inte/vill ej svara") vid de politiskt "känsliga" intervjufrågorna om åsikter i skilda politiska sakfrågor är t ex mycket låg (ca 1%).

Riksdagsstudiens framgång med en relativt fast strukturerad intervju metod tyder på att den kan vara lika användbar vid elit- som vid masstudier.

Det intervjuformulär som utnyttjades för riksdagsintervjuerna var omfångsrikt (ca 130 frågor, genomsnittlig intervjutid 113 minuter) och skall inte presenteras här. De intervjufrågor som ligger till grund för de empiriska analyserna i den följande framställningen redovisas i resp. kapitel.

SYFTE OCH DISPOSITION

Den statsvetenskapliga forskningen kring den representativa demokratin har hittills producerat mer teori än empiri. Det råder ingen brist på vare sig normativa eller analytiska modeller kring den representativa demokratin, däremot saknas empiriska belägg för många av de antaganden och prediktioner som dessa modeller bygger på resp ger upphov till.

Det är mot denna bakgrund som representationsundersökningen och denna avhandling skall ses. Målsättningen är empirisk till sin karaktär, inte teoretisk.

Vad beträffar föreliggande avhandling så gäller detta i ovanligt hög grad. Syftet är begränsat. Någon ny demokratisk teori skall inte presenteras, inte heller kommer existerande teorier att revideras. Vad som däremot kommer att redovisas är empiriska data kring ett litet antal frågeställningar som är relevanta för olika teorier och föreställningar om den representativa demokratin.

Representationsundersökningen är ett kollektivt forskningsprojekt med en viss arbetsfördelning. Avhandlingsförfat-

tarna inom projektet har arbetat med delvis skilda data-material och haft olika analysuppgifter. För min del har detta inneburit en koncentration på riksdagsstudien, vilket avspeglas i avhandlingen. De empiriska analyser som kommer att diskuteras i det följande är primärt baserade på riksdagsmaterialet.

Data från 1968 års väljarundersökning har endast använts i en begränsad omfattning. I enlighet med projektets arbetsfördelning har jag enbart utnyttjat två olika slag av uppgifter från väljarstudien: Hur väljarna röstade (*parti-variabeln*) och vilka åsikter de hade i ett antal politiska sakfrågor (*sakfrågevariablerna*).

Avhandlingens syfte är anpassat till det tillgängliga datamaterialet. Frågeställningar som förutsätter att andra variabler än parti- och sakfrågevariablerna förs in i handlingen på väljarnivå har inte kunnat analyseras i detta sammanhang. Denna begränsning är emellertid mindre allvarlig än den kan tyckas vid en första anblick. Relationen mellan väljarnas åsikter i olika sakfrågor och deras valda representanters ståndpunkter i dessa frågor är en av de centrala aspekterna i en representativ demokrati. Representeras väljarnas åsikter i riksdagen?

Frågeställningar som är relaterade till detta problem kan, och kommer att, belysas utifrån det tillgängliga materialet. Däremot kan man inte, i någon mer egentlig mening, analysera de representativa processernas effekter på relationen mellan väljare och valdas åsikter i skilda sakfrågor. En sådan analys förutsätter inte endast data från flera olika tidpunkter. Den förutsätter också att sådana faktorer som valkretsindelningen och t ex participationsvariablerna förs in i analysen. Spelar valkretssystemet någon roll? Är t ex de socialdemokratiska väljarnas åsikter i Skaraborgs län bättre representerade av socialdemokraterna på skaraborgsbänken i riksdagen än av de övriga socialdemokratiska riksdagsledamöterna? Vilken roll spelar politisk aktivitet? Representerar riksdagen primärt de mest aktiva väljarnas åsikter, dvs väljare som

är engagerade i och intresserade av politik och som på olika sätt söker påverka politikens inriktning? I representationsundersökningens sammanfattande bok kommer dessa frågeställningar att besvaras.

De syften och frågeställningar som väglett de empiriska analyser som rapporteras i denna avhandling diskuteras i resp kapitel. En kortfattad sammanfattning av avhandlingens frågeställningar och disposition är kanske ändå på sin plats här. Avhandlingen är ju sidmässigt omfattande och därmed också svåröverskådlig. De empiriska studierna har förts till tre olika avdelningar.

Under den första, *Det representativa systemets struktur*, analyseras tre frågekomplex som är relaterade till opinionsbildningen i ett representativt system. Hur ser sambanden mellan olika åsikter i skilda sakfrågor ut på elit- och massnivå? Är opinionsbildningen strukturerad utefter en eller ett fåtal dimensioner, vilket skulle indikera att mer generella ideologiska uppfattningar existerar och påverkar attitydbildningen i konkreta politiska sakfrågor? Vilka olika konfliktdimensioner karakteriserar det svenska partisystemet på riksdags- och väljarnivån? Den representativa demokratin kan ses som en konfliktlösningmekanism. Majoritetsregeln, periodiskt återkommande val, yttrandefrihet m m är institutionaliserade medel ägnade att enligt vissa regler lösa konflikter i ett politiskt system. I kapitel 2 visas vilken attitydmässig struktur de konflikter hade, som det svenska representativa systemet konfronterades med och sökte lösa under slutet av 1960-talet.

Åsiktsöverensstämmelsen mellan riksdagsmän och väljare diskuteras utifrån flera olika perspektiv i kapitel 3. Har majoriteten av de väljare som har några uppfattningar i de olika sakfrågorna samma åsikter som majoriteten av riksdagsmännen? Avspeglas valmanskårens opinionsfördelningar i riksdagen? Analysen är koncentrerad på skillnader och likheter mellan partierna. Befinner sig riksdagspartierna till vänster eller höger om sina väljargrupper?

Bildar riksdagspartiernas olika attitydmässiga och ideologiska "avstånd" till sina väljare något bestämt mönster?

Resultaten i kapitlen 2 och 3 ger en ögonblicksbild av vissa centrala relationer mellan väljare och valda i det svenska politiska systemet. Analysutfallen har emellertid en statisk karaktär, eftersom tidsfaktorn är konstanthållen. I kapitel 4 görs ett försök att besvara en dynamisk frågeställning: Vilka effekter kan ett allmänt val få på riksdagens och riksdagspartiernas attitydprofiler i politiska sakfrågor? Varje val leder till en form av generationsväxling i riksdagen. Nya och ofta yngre ledamöter ersätter äldre riksdagsmän som "frivilligt", eller på grund av väljarnas votum, avgår från riksdagen. Vilka konsekvenser fick personomsättningen till följd av valet 1968 för riksdagspartiernas positioner i de olika undersökta sakfrågorna? Ledde generationsväxlingen till att de försköts åt vänster eller höger, och hur påverkades åsiktsrelationerna till väljarna? Studien är koncentrerad till riksdagsmaterialet och bygger på en jämförelse mellan 1968 och 1969 års andra kammare. Aldersvariabeln och utfallet av nomineringsprocessen och valet utnyttjas som "förklaringar" till varför riksdagspartiernas positioner förändrades som de gjorde.

I avdelning tre; *Det representativa systemets aktörer: partierna*, behandlas i huvudsak ett enda problem: partisammanhållning. Partiernas skilda grader av sammanhållning är ett centralt fenomen i varje system som kännetecknas av att partier, och inte enskilda individer eller militärjuntor, innehar huvudrollerna inom det formella systemets ram. I kapitel 5 diskuteras de teoretiska grunderna för denna utsaga. I samma kapitel redovisas också några av skälen för att betrakta en hög partisammanhållning som ett "demokratiskt värde" i ett representativt flerpartisystem, som utmärks av att väljarna röstar på partier och inte på individuella kandidater.

Partiernas attitydshomogenitet i de undersökta sakfrågorna analyseras sedan på både riksdags- och väljarnivån i kapitel 6. Studien gäller således inte sammanhållning i nå-

gon form av beteende, utan homogenitet i fråga om åsikter i politiska sakfrågor. Är partiernas riksdagsgrupper mer attitydmässigt homogena än deras väljargrupper? Är mittenpartierna mer splittrade än partisystemets flygelpartier? I vilka typer av sakfrågor tenderar partierna att uppvisa en enig front och i vilka är de mer splittrade?

De empiriska analyser som diskuteras fram t o m kapitel 6 har som gemensam nämnare opinionsbildningens och de representativa processernas "output" vad gäller åsiktsbildningen i politiska sakfrågor på riksdags- och väljarnivån. Samma datamaterial utnyttjas för att belysa flera olika frågeställningar (konfliktdimensioner, åsiktsöverensstämmelse, attitydshomogenitet).

I kapitel 7 förs en ny typ av data in i handlingen. Problemet är fortfarande partisammanhållningen, men datamaterialet utgörs inte av riksdagsmännens åsikter i politiska sakfrågor utan av variabler som mäter ledamöternas normativa och "psykologiska" relationer till partifenomenet. Analysen syftar till att kartlägga ett fåtal faktorer som antas ingå som delement i vad som kan kallas partiernas förutsättningar för ett enigt handlande i en parlamentarisk situation. Faktorerna (normativ representationsideologi, "psykologiskt" avstånd till parti, perception av krav på sammanhållning) skall ses som ett slags oberoende variabler för en tänkt (framtida) studie av beteendemässig partisammanhållning.

I avdelning IV, *Det representativa systemets rekryteringsprocess: klass och ideologi i riksdagen*, analyseras en klassisk och mycket diskuterad frågeställning utifrån ett delvis nytt, och i den tidigare forskningen försummat perspektiv. Avspeglas väljarnas eller befolkningens socio-ekonomiska sammansättning i de representativa demokratiernas parlament? Statsvetare som studerat denna fråga har ofelbart kommit fram till samma svar: nej, rekryteringen till valda församlingar är sned. Högre statusgrupper, dvs överklassen är överrepresenterad på lägre statusgruppers, dvs arbetarklassens bekostnad. Studier av denna typ bygger

oftast på uppgifter om såväl parlamentarikers aktuella eller senaste yrke som deras fäders yrkesposition. Procentfördelningar för parlament jämförs med motsvarande data för befolkningen och man konstaterar att parlamentariker är en socio-ekonomiskt "exklusiv" grupp av individer både vad gäller deras ursprung och deras nuvarande position. Här avslutas ofta analysen. Eventuellt bifogas ett antal reflexioner av mer eller mindre spekulativ karaktär som skall förklara varför rekryteringsprocessens utfall är snedvriden. Den statsvetenskapliga forskningen har primärt analyserat den socioekonomiska avspeglingen som en beroende variabel, som ett fenomen som skall förklaras.

Vad som emellertid har negligerats är den grundläggande frågeställningen: spelar det någon roll hur ett parlament är sammansatt med avseende på socio-ekonomiska klasser eller yrkesgrupper? Får den sneda rekryteringen några effekter? Har socioekonomiska faktorer något samband med attityd- och beteendevariabler bland parlamentariker? Analyserna i avdelning IV leder fram till ett preliminärt svar på dessa frågor.

I kapitel 9 redovisas data kring andra kammarens och partiernas socio-ekonomiska eller klassmässiga sammansättning under 1900-talet. De resultat som återfinns i detta kapitel är relevanta för avspeglingsproblematiken.

Riksdagsmännens sociala mobilitet, från vaggan över första yrket i livet och över yrket vid invalet i riksdagen till deras aktuella yrkesposition vid intervjutillfället 1968/69, analyseras i kapitel 10. Hur ser riksdagsmännens karriärvägar in i riksdagen ut? Vilka typer av sociala mobilitetsmönster dominerar bland ledamöterna: frånvaro av social rörlighet (stabilitet), uppåt- eller nedåtriktad mobilitet?

Trådarna dras samman i kapitel 11 där analysinstrumenten från klass och mobilitetsstudierna utnyttjas som oberoende variabler i en analys av riksdagsmännens "ideologiska" vänster-högerpositioner. Existerar det någon form av samband mellan klasstillhörighet, social mobilitet och väns-

ter-högerattityder i riksdagen (och inom de olika partierna)? Tenderar t ex de socialdemokratiska ledamöter som främst har eller har haft personliga erfarenheter av arbetarklassens villkor att ligga till vänster om de socialdemokrater som under livet primärt tillhört överklassen?

II

DET REPRESENTATIVA SYSTEMETS STRUKTUR

KAPITEL 2

KONFLIKTLINJER I DET SVENSKA PARTISYSTEMET: VÄNSTER-HÖGER

En representativ demokrati förutsätter i teorin inte något partisystem. Historiskt sett har emellertid aldrig någon representativ demokrati existerat utan ett partisystem. Antalet partier och deras inbördes konfliktstruktur är ett av de centrala karakteristika som kännetecknar ej representativ demokrati. Tenderar partier och individer att gruppera sig i ett bestämt mönster i varje sakfråga som konfronterar ett politiskt system eller är konfliktstrukturerna olika i skilda sakfrågor? Det är en populär uppfattning, åtminstone i den politiska journalistiken, att de flesta västerländska partisystem kännetecknas av att skilda sakfrågor tenderar att ge upphov till en och samma konfliktstruktur. Partisystemen utmärks av en unidimensionell konfliktlinje som i europeisk litteratur brukar benämnas vänster-högerdimensionen, och i amerikansk kallas den liberala-konservativa dimensionen.

En mängd empiriska studier i både USA och Västeuropa har visat att det existerar en sådan grundläggande konfliktlinje. Vänster-högerdimensionen återfinns som formerande faktor i samtliga västerländska partisystem.¹⁾ Men den är inte den enda konfliktlinjen. Det är en relativt drastisk förenkling av verkligheten att hävda att t ex de italienska eller franska partisystemens konfliktstrukturer är en-

dimensionella. Alla studerade partisystem har visat sig vara mer eller mindre multidimensionella. I litteraturen har man pekat på andra väsentliga dimensioner som religion, språk, ras eller region. Vänster-högerdimensionens ställning som den dominerande har emellertid inte ifrågasatts. Innehållsligt brukar vänster-högerdimensionen definieras utifrån sakfrågor som berör centrala fördelnings- och maktpolitiska problem: ekonomisk politik, socialpolitik, statens förhållande till näringslivet.

I det här kapitlet skall det svenska partisystemets konfliktstruktur analyseras. Studien bygger på material hämtat från representationsundersökningens intervjuer med 1968 års väljare och 1968-69 års ledamöter av riksdagens andra kammare.

Dessa båda studier är sällsynt rika på intervjufrågor om attityder i politiska sakfrågor. Riksdagsundersökningen omfattar 28 sakfrågor medan väljarstudien tar upp 20 frågor. Absolut sett är detta inte några överväldigande siffror. Den politiska debatten i slutet av 1960-talet omfattade många fler problem och frågor. De undersökta sakfrågorna är ett urval, men ett antalsmässigt relativt stort urval. Få statsvetenskapliga intervjustudier, i Sverige eller utomlands, har inkluderat fler intervjufrågor om attityder till sakfrågor.

De politiska partierna, inte individuella väljare eller riksdagsmän, kommer genomgående att utgöra analysenheter i undersökningen. Partier, inte individer, är de centrala aktörerna i det formella politiska systemet. Följande frågeställning kommer att preciseras och diskuteras utifrån empiriska data: vilka konfliktdimensioner karaktäriserar partisystemet på elit- och massnivå?

BEGREPPEN POLITISK SAKFRÅGA OCH PARTIPOLITISK DIMENSION

Konflikter, dvs att olika individer och grupper har helt eller delvis oförenliga uppfattningar om vilka mål som ett samhälle bör eftersträva, är oundvikliga i varje politiskt system.²⁾ Atminstone är det en arbetshypotes med nära nog ett axioms status i politiska analyser. En poli-

tisk sakfråga är en konflikt där olika handlingsalternativ har artikulrats och gjorts till föremål för opinionsbildning. Denna definition innebär att en sakfråga är ett manifest fenomen. En latent konflikt är inte en sakfråga i ett politiskt system. Däremot är sakfrågebegreppet inte formellt knutet till partisystemet. Björn Molin lanserar i sin avhandling om ATP-frågan begreppet politiserade beslut, och menar därmed frågor som förekommer i partiernas propaganda och där partierna vanligen intar skilda ståndpunkter.³⁾ Sakfrågebegreppet är vidare. En fråga behöver inte aktualiseras av de politiska partierna för att vara en sakfråga. Konflikter kan artikuleras av andra grupper än partierna. Molins begrepp svarar närmast mot termen partipolitiserad sakfråga.

En konflikt behöver inte beröra fundamentala mål för att vara en politisk sakfråga. Det väsentliga är att olika handlingsalternativ har artikulrats och att dessa alternativ kan få konsekvenser för värdefördelningen i ett samhälle. Om vi formellt ser dessa olika handlingsalternativ som mål eller som medel är oväsentligt. Med denna definition blir frågor som huruvida Sverige skall ansluta sig till EEC eller inte, eller om skatterna skall sänkas partipolitiska sakfrågor.

Definitionen är emellertid inte så bred som t ex det "issue-begrepp" som amerikanska väljarstudier brukar arbeta med. I dessa undersökningar brukar man ta med i det närmaste allt som överhuvudtaget kan påverka väljarnas bedömning av partier och kandidater och benämna det "issues". Man brukar emellertid göra en distinktion mellan olika typer av "issues". Donald Stokes skiljer mellan "position issues" och "valence issues". Med positionsfrågor menar han konflikter över olika handlingsalternativ. Valensfrågor refererar däremot till frågor där partierna på olika sätt knyts till positivt eller negativt värderade förhållanden.⁴⁾ Alla är emot korrruption och vanstyre. Ett svenskt exempel på en valensfråga skulle kunna vara 1940-talets sk vanstyreskampanj, då vissa grupper ville sätta likhetstecken mellan socialdemokraterna och van-

styre. Alla partier säger sig vilja arbeta för full sysselsättning. En valensfråga blir då vilket parti som troligast lyckas åstadkomma full sysselsättning om det får makten.

En annan distinktion har lanserats av Bernard Berelson och hans medarbetare. De skiljer mellan "position" och "style issues". Med positionsfrågor menar de materiella sakfrågor av främst socioekonomisk natur. Religiösa, moraliska och kulturella problem kallar Berelson för stilfrågor.⁵⁾

Definitionen av en politisk sakfråga motsvarar närmast Donald Stokes s k positionsfråga. Det Bernard Berelson kallar positionsfrågor faller helt inom ramen för en politisk sakfråga, men så gör också några av de frågor han tar som exempel på stilfrågor, t ex religiösa frågor. Debatten om kristendomens ställning i skolorna under 1960-talet var en politisk sakfråga eftersom de olika handlingsalternativ som aktualiserades kunde få konsekvenser för värdefördelningen i samhället. Om man definierade värden snävt, t ex enbart materiella, så skulle sakfrågebegreppet motsvara Berelsons positionsfrågor.

Valensfrågor faller däremot utanför definitionen, såvida konflikten rör sig om enbart vilket parti som bäst kan förverkliga målet (t ex full sysselsättning) och inte om vilka medel som maximerar måluppfyllelsen. I det senare fallet har vi att göra med en politisk sakfråga. I praktiken finns det väl oftast en sakfråga bakom en valensfråga, vilket gör att Stokes distinktion blir svår att utnyttja analytiskt.

En politisk sakfråga ger definitionsmässigt upphov till att individerna i ett samhälle intar olika ståndpunkter. De föredrar olika lösningar av problemet. En sakfråga kan debattmässigt vara mer eller mindre differentierad. Alltifrån en konflikt över endast två handlingsalternativ till en strid med flera olika alternativ. Man kan benämna varje sådant alternativ i en sakfråga på många skilda sätt, t ex opinion, åsikt, ståndpunkt eller attityd.

En attitydprofil (åsiktsprofil eller åsiktsfördelning) betecknar den fördelning som ett parti uppvisar över handlingsalternativen i en viss sakfråga, från t ex positiv till ökade försvarutgifter över positiv till status quo i försvarsfrågan till positiv till minskade försvarskostnader. Alternativen i en sakfråga kan alltid uppfattas som rangordningsbara efter något kriterium, vilket innebär att mätnivån åtminstone uppfyller kraven för en ordinalskala. Exemplet försvarsfrågan ovan är en s k trikotomiserad sakfråga, där de tre handlingsalternativen kan rangordnas från mest positiv till mest negativ till en ökning av försvarskostnaderna. Olika grupper, t ex partiers, fördelningar över en ordinalskala kan jämföras med varandra på flera olika grafiska och matematiskt-statistiska sätt.

En ordinalskala är emellertid behäftad med allvarliga begränsningar. Aritmetiska medeltal eller något mått på variansen kan inte beräknas för en ordinal fördelning. Dessa statistiska mått förutsätter att mätningen uppfyller kraven för en intervallskala.⁶⁾

Om man kan antaga att sakfrågevariablerna är mätta på intervallskalans nivå, så innebär det att många dörrar till mer avancerade statistiska och matematiska metoder öppnas. Resultatredovisning och analys underlättas också eftersom antalet datapunkter minskar drastiskt. (Ett medeltal och ett variansmått per parti och sakfråga istället för t ex fem procenttal per parti och sakfråga.)

Ett intervallskaleantagande innebär en förenkling av verkligheten, en förenkling som man måste ta hänsyn till vid slutsatsdragning och analys. Partiers medeltal i skilda sakfrågor kan t ex jämföras och läggas till grund för en analys, men olika sakfrågors medeltal kan inte analytiskt utnyttjas utan vidare. Det sätt på vilket alternativen i en sakfråga tilldelas talvärden ("scoring tekniken") påverkar ju medeltalets storlek, men inte relationen mellan partiernas värden.

I flera av de följande empiriska analyserna har de under-

sökta sakfrågorna antagits vara mätta på intervallskalans nivå. Detta förfaringssätt innebär emellertid inget allvarligare våld på verkligheten eftersom partier, inte sakfrågor, utgör analysenheter.

Dimensionsbegreppet är en mångtydig term inom samhällsvetenskapen. Strikt matematiskt-statistiskt definieras det som axlarna i ett koordinatsystem. Begreppet är således förknippat med föreställningar om rymd och avstånd. På en dimension kan man ordna analysenheter och variabler, från t ex mest positiv till mest negativ.

De olika metoder som samhällsvetare utnyttjar när de arbetar med dimensionsbegreppet, t ex psykologiska skalningstekniker och faktoranalysen, har främst applicerats på forskningsproblem med individer som analysenheter.⁷⁾

Detta faktum innebär emellertid inte att dimensionsbegreppet, eller de tekniker som utnyttjas vid dimensionsanalyser, förutsätter att analysenheter definieras som individer. En dimensionsanalys kan genomföras även med aggregat av individer, t ex partier, som analysenheter.⁸⁾ Om analysenheter kan tillskrivas ett "responsmått" för ett antal gemensamma "stimuli" så kan en dimensionsanalys utföras.

Orsakerna till att dimensionsanalyser, av t ex väljares attityder i skilda sakfrågor, oftast genomförs med individen som analysenhet kan sökas i det förhållandet att dimensionsteknikerna ursprungligen konstruerades för analyser av psykologiska frågeställningar, och att de främst utnyttjats av amerikanska statsvetare vid studier av amerikanskt väljarbeteende. I ett tvåpartisystem är en dimensionsanalys med partier som enheter ointressant. Två enheter kan ju endast ordnas på ett sätt. De båda amerikanska partierna är dessutom ungefär lika stora. Demokrater och republikaner väger lika tungt i en faktor- eller Guttmanskaleanalys. De båda partipolitiska lägren har samma möjlighet att bidra till definitionen av dimensionernas sakfrågemässiga omfång och utbredning.

I flerpartisystem med både stora och små partier är situ-

ationen radikalt annorlunda. Utfallen av dimensionsanalyser som genomförs på t ex ett väljarurval kommer primärt att bestämmas av de väljare som stöder de stora partierna. Avvikande samband som eventuellt kan återfinnas bland småpartiers väljare kommer inte att påverka resultaten. Ett 20-tal kommunister eller ett hundratal moderater, som uppvisar avvikande sambandsmönster i ett antal sakfrågor, rubbar inte det mönster som tusen socialdemokrater och mittenpartister etablerat. Dimensionsanalyser med individer som analysenheter, som genomförs inom subgrupper av ett urval, t ex inom samtliga partigrupper, eller med hela urvalet som analysram kan ge upphov till skilda resultat. Likaså är det uppenbart att en individanalys inte behöver ge samma utfall som en dimensionsanalys med parti som enhet.

I flerpartisystem med disciplinerade och sammanhållna partier, som står för bestämda program och relativt distinkta ideologier, är partiet en väl så relevant analysenhet som individen. Politiska dimensioner, attityd- eller ståndpunktsmönster i sakfrågor, struktureras av ideologier. Det förhållandet att vissa partiideologier omfattas av färre väljare än andra skall inte påverka analysen av ett partisystems konfliktstruktur. I en dimensionsanalys med parti som analysenhet kommer varje parti att väga lika tungt.⁹⁾ Moderater och kommunister får samma möjlighet som socialdemokrater att påverka analysens utfall.

Statsvetare som studerar attitydmässiga konfliktdimensioner i flerpartisystem bör arbeta med både individ och parti som analysenhet. Den "amerikanska" metodologin kan inte okritiskt utnyttjas vid undersökningar av europeiska partisystem.

Om antalet analysenheter är få blir också antalet möjliga dimensioner begränsat. Detta förhållande innebär emellertid inte att de teoretiska variationsmöjligheterna absolut sett är små vid dimensionsanalyser med parti som enhet. I ett trepartisystem kan partierna ordnas på tre meningsfullt olika sätt: A B C, A C B och B A C. Partierna i ett trepartisystem kan naturligtvis ordnas på ytterli-

gare tre sätt, C B A, B C A, C A B, men dessa rangordningar är enbart spegelbilder av de tre förstnämnda och utgör inte några partipolitiska dimensioner som i princip skiljer sig ifrån de förstnämnda.

I flerpartisystem, med fler än tre partier, ökar antalet möjliga partiordningar drastiskt. I ett system med fyra partier kan tolv skilda partiordningar uppkomma och i ett fempartisystem kan partierna rangordnas på inte mindre än 60 skilda sätt. I det svenska partisystemet med fem riksdagspartier kan således partierna ordnas på i princip sextio olika sätt. Det svenska partisystemet kunde potentiellt omfatta mellan 1 och 60 olika partipolitiska dimensioner i de 100-tals sakfrågor som konfronterade systemet under 1960-talet.

Avstånden mellan partierna på en partipolitisk dimension är irrelevanta. Det är endast ordningen mellan dem som avgör vilken dimension det gäller. Rangordningen VPK-SD-CP-FP-M är en av de sextio möjliga. Den uppfattades väl allmänt under 1960-talet som den partipolitiska vänster-högerdimensionen. Operationellt kommer medeltalen för de olika partiernas attitydprofiler i de undersökta sakfrågorna att utnyttjas för att bestämma vilka partipolitiska dimensioner som karakteriserade det svenska partisystemet i slutet av 1960-talet. Ett exempel kan vara klargörande.

TAB 2:1 PARTIRANGORDNING OCH ATTITYDMEDELTA FÖR TRE POLITISKA SAKFRÅGOR. ANDRA KAMMAREN 1969

	VPK	SD	CP	FP	M
Bankfrågan	1.00	1.18	2.44	3.77	4.30
Försvarsfrågan	1.00	2.47	3.10	3.75	4.89

	VPK	FP	CP	SD	M
U-hjälpsfrågan	1.00	1.48	2.29	2.71	2.86

Intervjupersoner	3	33	38	122	30
------------------	---	----	----	-----	----

Alla frågorna är kodade från 1 till 5; 1 betyder ja till statlig representation i banker, positiv till minskade försvarsutgifter och positiv till att u-hjälpen når 1%

målet före 1974/75. 5 skall tolkas som nej till statlig bankrepresentation, positiv till ökade försvarsutgifter och negativ till att u-hjälpen når 1%-målet budgetåret 1974/75. För alla de tre frågorna har olika åsikter mellan dessa extremer kodats.

Bank- och försvarsfrågorna har samma rangordning av partierna från VPK till M. Den politiska dimension som partisystemet uppvisar är vänster-högeruppdelningen. Avståndet mellan partiernas medeltal är olika men ordningen är densamma. U-hjälpsfrågan å andra sidan avslöjar en helt annorlunda rangordning, en annan konfliktlinje, med mittenpartierna närmast VPK och socialdemokraterna närmast moderaterna. U-hjälpsfrågan uppvisar en annan partipolitisk dimension än den traditionella vänster-högerkonflikten.

URVALET AV POLITISKA SAKFRÅGOR

Varje statistiskt urval förutsätter en någorlunda väldefinierad urvalsram. Exempel på sådana urvalsramar, som statsvetare brukar använda, är väljare i ett politiskt system eller voteringar i ett parlament. När det gäller politiska sakfrågor är emellertid läget mer komplicerat. Hur avgränsar man urvalsramen för politiska sakfrågor? Teoretiskt kan man naturligtvis tänka sig en lista med samtliga sakfrågor som är aktuella i ett politiskt system, men de praktiska problemen med precisa definitioner och mätningar förefaller hartnär oöverstigliga. Problemet har diskuterats av Guttman och andra skalteoretiker men ingen har försökt att praktiskt utarbeta någon urvalsram för sakfrågor eller andra attityder.¹⁰⁾

De politiska sakfrågor som representationsundersökningen intervjuat väljare och riksdagsmän om är således inte i någon statistisk mening representativa för "svenska politiska sakfrågor åren 1968-69". De är i stället resultatet av ett medvetet val utifrån ett antal kriterier. Vi försökte få med sakfrågor som speglade olika typer av konflikt- och debattområden i svensk politik: Utrikes- och inrikespolitiska, äldre och nyare partipolitiserade frå-

gor, samt mindre partipolitiskt skiljande sakfrågor. Vi strävade efter att representera flera olika ämnesområden som t ex ekonomiska, sociala, kulturella och moraliska.

Eftervalsintervjun med väljarna år 1968 innehåller det största urvalet sakfrågor, 20 stycken. Riksdagsmannaintervjuerna omfattade fler sakfrågor, om vi bortser från några specialfrågor om kommunalpolitik, sammanlagt 28 stycken. Bland dessa 28 frågor ingick också de sakfrågor som väljarna intervjuades om. För de flesta av dessa 20 frågor var intervjufrågorna formulerade på exakt samma sätt för väljar- och riksdagsundersökning.

Alla frågor har kodats för värden mellan 1 och 5, där 1 svarar mot det ur politisk debattsynpunkt "radikalaste" svarsalternativet i alla sakfrågorna.¹¹⁾ VPK:s majoritet i riksdagen har i samtliga sakfrågor valt det "mest radikala" alternativet.

Nedan följer en kortfattad sammanfattning av vilka sakfrågor som undersöktes i väljar- och riksdagsundersökningarna. En komplett sammanställning av alla undersökta sakfrågor med formuleringar, svarsalternativ och samtliga kodvärden återfinns i appendix I.

POLITISKA SAKFRÅGOR I VALUNDERSÖKNINGEN 1968 OCH
I RIKSDAGSUNDERUNDERSÖKNINGEN 1969

Benämning	Innehåll och kodvärde	Val- mans- kår	Riks- dag
Kvinnofrågan	Om gifta kvinnor vars män har förvärvsarbete skall friställas först vid minskning av ett företags arbetsstyrka (5), eller inte (1)	x	x
Bankfrågan	Om staten skall få möjlighet att utse representanter i bankernas styrelser (1), eller inte (5)	x	x
Jordbruksfrågan	Om jordbrukspolitikens inriktning är riktig eller felaktig. Ev följt av en öppen fråga om på vad sätt felaktig (se appendix I för kodvärden)	x	x

Benämning	Innehåll och kodvärde	Val- mans- kår	Riks- dag
Skattefrågan	Om en sänkning av den statliga inkomstskatten (5), eller inte (1)	x	
	Om en sänkning av det totala skattetrycket skall ges en mycket hög prioritet (5), eller inte (1)		x
Religionsfrågan	Om undervisningen i kristendom skall fostra eleverna i kristen anda (5), eller inte (1)	x	x
Filmcensurfrågan	Om den nuvarande filmcensuren är för slapphänt (5), sköts på rätt sätt (3), eller om det censureras i onödan (1)	x	x
Abortfrågan	Fyra påståenden: "Abort bör aldrig tillåtas" samt "Abort bör endast tillåtas om kvinnans liv eller hälsa är i fara" (5), "Abort bör också tillåtas om kvinnan på grund av personliga förhållanden skulle få mycket svårt att ta hand om ett barn" (3), "Abort bör aldrig vara förbjuden eftersom man inte kan begära att en kvinna skall föda barn som hon inte vill ha" (1)	x	x
U-hjälpsfrågan	Om Sverige skall ge u-hjälp, eller inte (5). Om vi borde genomföra en mycket stor ökning av u-hjälpen (1), eller inte (3)	x	
	Om målsättningen med 1% u-hjälp år 1974/75 är för ambitiös (5), rimlig (3) eller om u-hjälpen skall ökas väsentligt snabbare (1)		x
Försvarsfrågan	Om försvarsanslagen är för små (5), lagom stora (3) eller för stora (1)	x	x
EEC-frågan	Om Sverige i en eller annan form skall anslutas till EEC (5), eller om Sverige skall stå utanför EEC (1)	x	x
TV-frågan	Om Sverige skall tillåta privatägda TV-bolag med reklam (5), eller inte (1)	x	x

Benämning	Innehåll och kodvärde	Valmans- kår	Riks- dag
Stat-närings- liv 1-4	4 olika påståendefrågor med svarsalternativ från "instämmer helt" till "helt motsatt åsikt" (se appendix I för formuleringar och kodvärden)	x	x
Socialpoli- tik 1-3	3 olika påståendefrågor (samma frågetyp som ovan)	x	x
Jämlikhet 1-2	2 olika påståendefrågor (samma frågetyp som ovan)	x	x
AP-frågan	Om AP-fondernas fortsatta tillväxt är önskvärd (1), eller inte (5)		x
Barndaghem- frågan	Om barnstugorna starkt skall prioriteras framför familjedaghemmen (1), eller inte (5)		x
Investeringar i u-länder (U-investe- ringar)	Om staten i ökad omfattning genom investeringsgarantier m m skall underlätta privata företags investeringar i u-länder (5), eller inte (1)		x
Stöd till na- tionella be- frielseörel- ser (Befrielse- örelser)	Om en ökad andel av u-hjälpen skall gå till nationella befrielseörelser (1), eller inte (5)		x
Kommunsamman- läggningen	Om en övergång till större kommunala enheter är positivt (1), eller något negativt (5)		x
Lokaliserings- frågan	Om man skall prioritera rörlighetsstimulerande åtgärder inom arbetsmarknadspolitiken (5) eller lokaliseringstöd (1) för att lösa problemet med undersysselsättning inom vissa delar av landet		x
Storstädernas tillväxt	Om man skall förhindra en fortsatt koncentration av näringsliv och befolkning till de större stadsregionerna (1), eller inte (5)		x
Författnings- frågan	Kritisk mot någon del i den partiella författningsreformen (1), eller inte kritisk (5)		x

De åtta sistnämnda frågorna återfinns endast i riksdagsundersökningen. Övriga frågor finns med i båda studierna. I allt väsentligt är frågeformuleringarna överensstämmande mellan undersökningarna, utom beträffande skatte- och u-hjälpsfrågorna. Vid en jämförelse mellan väljarnas och riksdagsmännens värden i dessa båda sakfrågor får man inte bortse ifrån att frågeformuleringarna skiljer sig åt.

De 28 undersökta sakfrågorna är innehållsmässigt spridda över många skilda sakfrågeområden. Några områden är bättre representerade än andra. Internationella problem och utrikespolitiska frågor är t ex svagt företrädda. EEC-frågan samt de tre intervjufrågorna om den svenska biståndspolitik (u-hjälpens storlek och inriktning-stöd till privata företags investeringar i u-länder och/eller stöd till nationella befrielseörelser) är de enda sakfrågor som mer direkt berör dessa problem.

De traditionella vänster-högerfrågorna är däremot bättre representerade. Statens förhållande till näringslivet täcks in av fyra generellt formulerade sk påståendefrågor. AP-fonds- och bankfrågorna berör frågan om statens makt över kapitalmarknaden. Socialpolitiken och jämlikhetsdebatten är också representerade bland de undersökta frågorna.

Tre intervjufrågor, religions- (kristen fostran i skolan), filmcensur- och abortfrågorna, berör debatten kring de sk kristna värdena eller moralfrågorna. Filmcensurfrågan tog inte upp censur i allmänhet, utan endast om förhandsgranskningen var för slapphänt vad gällde sexinslag i filmer eller om den "censurerade" i onödan.

Decentraliseringsdebatten berördes enbart i riksdagsundersökningen. De två intervjufrågor som formulerades för att täcka detta relativt nya konfliktområde i svensk politik är lokaliseringsfrågan (prioritera rörlighetsstimulerande åtgärder eller lokaliseringsstöd inom arbetsmarknadspolitik) och frågan om storstädernas tillväxt skall förhindras eller inte.

Vid sidan av dessa sakfrågor som, om än approximativt,

kan föras till skilda sakfrågeområden finns ett antal klassiska konfliktfrågor representerade i materialet. Skatte-, jordbruks- och försvarsfrågorna är exempel på tre "gamla" partipolitiserade sakfrågor. Kvinnofrågan (skall gifta kvinnor avskedas först, när ett företag minskar arbetsstyrkan?) och barndaghemfrågan å andra sidan berör problem som aktualiserats senare i den politiska debatten. De exemplifierar "yngre" sakfrågor. Intervjufrågorna om kommunsammanläggningsreformen och om den partiella författningsreformen är likaså exempel på problem som främst aktualiserats under 1960-talet.

Den frågeteknik som utnyttjades för att registrera intervjupersonernas åsikter i de skilda sakfrågorna varierade inte mellan riksdags- och väljarundersökningarna, men väl mellan olika sakfrågor. Många skilda tekniker har använts: intervjufrågor med dikotoma, trikotoma och polytoma svarsalternativ, frågor med öppna svar och intervjufrågor av påståendetyper. Dessa olika frågetekniker ger upphov till olika analysmöjligheter och skilda slag av potentiella mätfel. I detta sammanhang skall dessa metodologiska problem inte diskuteras. Man kan emellertid anta att data som grundar sig på frågor av påståendetyper förmodligen är mindre valida än sakfrågedata från övriga frågetyper. Vissa människor har en tendens att, oberoende av frågornas innehåll, hålla med om olika påståenden. Andra uppvisar en motsatt tendens.¹²⁾

Detta innebär att data för de 9 påståendefrågorna, om förhållandet stat-näringsliv, socialpolitik och jämlikhetsfrågan, är mindre tillförlitliga än övriga data. Men eftersom olika gruppers eller individers åsikter inte kommer att uppskattas är dessa eventuella mätfel mindre väsentliga. Analysen gäller primärt partiernas relation till varandra i de olika sakfrågorna och inte varje partis ståndpunkter var för sig.

Man kan antaga att mätfelen inte är systematiskt relaterade till partivariabeln. För riksdagsundersökningen är

detta ett mindre problem än för valundersökningen. Väljarna som är mindre politiskt kunniga, och som genomsnittligt har mindre stabila åsikter i olika frågor ger upphov till fler "mätfel".

De något skiljaktiga kodningsprocedurerna mellan riksdags- och väljarstudierna har förmodligen ytterligare förstärkt denna reliabilitetsskillnad. Riksdagsmännens intervju svar kodades inte "blint" från formulären. De bandinspelade intervjuerna genomlyssnades innan riksdagsledamöternas svar kodades. Intervjuarfel kunde korrigeras (de var extremt sällsynta) och vi kunde ta hänsyn till nyanserade svar.

PARTIPOLITISKA KONFLIKTLINJER

Den bland politiska kommentatorer och aktiva politiker så populära uppfattningen att svensk politik kan beskrivas i termer av en grundläggande vänster-högerdimension, där partierna intar sina givna positioner, är en abstraktion, en förenkling som underlättar både beteende och kommunikation (propaganda).

Hur berättigad är denna abstraktion? De undersökta sakfrågorna är visserligen inte i någon statistisk mening representativa för alla olika konfliktområden i svensk politik, men de är tillräckligt många och handlar om så många skilda ämnen, att man kan bilda sig en uppfattning om hur valid teorin om en dominerande vänster-högerordning av partierna är. I det följande kommer två olika partipolitiska dimensioner, dvs partiordningar, att betraktas som lika med vänster-högerdimensionen: (1) VPK, SD, CP, FP, M och (2) VPK, SD, FP, CP, M. Dessa båda ordningar skiljer sig åt på enbart en enda punkt - placeringen av mittenpartierna. Undersökningar av riksdagspartiernas voteringar, av väljares och riksdagsmäns uppfattningar om avstånd och närhet mellan partierna och de resultat som presenteras i detta kapitel om sakfrågeattityder, visar att mittenpartierna står varandra politiskt nära, även om rangordning 1 ovan, dvs centern till vänster om Folkpartiet, stämmer bäst med de empiriska data som finns

från 1960-talet.¹³⁾

Riksdagen

I tabell 2:2 sammanfattas dimensionsanalysens utfall för de 28 sakfrågorna i riksdagsundersökningen. Partiernas attitydmedeltal är beräknade för 1969 års ledamöter av andra kammaren. Resultaten för 1968 års riksdag särredovisas inte, men har utnyttjats för att bryta "ties". (Sakfrågor där 1969 års partigrupper har samma medeltal.)

Tjugoåtta olika sakfrågor kan i princip ge upphov till lika många partipolitiska dimensioner. Empiriskt existerar emellertid endast 9 olika rangordningar av partierna. De politiska partiernas attitydprofiler är i verkligheten mer strukturerade än vad de teoretiskt skulle behöva vara. Man kan slå fast att partisystemet uppvisar ett fåtal dominerande partipolitiska dimensioner i de undersökta sakfrågorna. Vänster-högerordningen (dimension I och II i Tab 2:2) återfinns i hälften av sakfrågorna. Något fler frågor faller inom den rangordning som har CP till vänster om FP, än vad som är fallet med den motsatta ordningen av mittenpartierna (8 resp 6 frågor). Riksdagsstudien omfattar få intervjupersoner. Udda och idiosynkratiska svar samt mätfel kan således påverka medeltalen relativt kraftigt. Om man bortser från mindre medeltalsskillnader, och dessutom tar hänsyn till resultaten för 1968 års riksdag, kan ytterligare några sakfrågor inkluderas inom ramen för vänster-högerdimensionen, nämligen de 4 frågorna under dimension IV och V och abortfrågan. Folkpartiet och moderaterna har nästan identiska medeltal i EEC- och utlandsinvästeringsfrågorna både 1968 och 1969. Detsamma gäller för VPK och SD i samtliga frågor om statens förhållande till näringslivet men i två av dem "råkar" de tre kommunisternas medeltal för år 1969 hamna till "höger" om SD:s medeltal. Vidare är skillnaderna mellan moderaterna och centern obetydlig i abortfrågan. 1968 låg centern till "vänster" om moderaterna (3.52 resp 3.53).

Man kan alltså säga att 19 av de 28 undersökta sakfrågorna uppvisade den partiordning som definierats som vänster-

TABELL 2:2 POLITISKA SAKFRÅGOR OCH PARTIPOLITISKA DIMENSIONER.
MEDEL TAL FÖR PARTIERNA I ANDRA KAMMAREN ÅR 1969

Sakfråga	Partipolitisk dimension					
	VPK	SD	CP	FP	M	
Bankfrågan	1.00	1.18	2.44	3.77	4.30	I
Försvarsfrågan	1.00	2.47	3.10	3.75	4.89	
TV-frågan	1.00	1.00	1.39	4.60	4.75	
Stat-näringsliv 3	1.00	1.19	2.50	2.65	3.48	
Jämlikhet 1	1.00	1.03	1.18	1.39	1.71	
Jämlikhet 2	1.00	1.07	1.44	1.57	2.43	
Socialpolitik 2	1.00	1.09	1.44	1.45	1.67	
Socialpolitik 3	1.00	1.11	1.21	1.39	1.56	
Sakfråga	VPK	SD	FP	CP	M	II
Filmcensurfrågan	1.66	2.82	3.51	3.52	3.81	
Kvinnofrågan	1.00	1.73	2.37	2.56	2.76	
Socialpolitik 1	1.00	1.19	1.72	2.10	2.84	
Barndagensfrågan	1.00	1.88	4.12	4.35	4.68	
AP-frågan	1.00	1.00	2.71	2.91	3.93	
Befrielseörelser	1.00	2.39	3.75	4.18	5.00	
Sakfråga	VPK	SD	FP	M	CP	III
Jordbruksfrågan	1.66	2.76	3.65	4.33	4.89	
Religionsfrågan	1.00	1.19	2.75	3.80	4.10	
Kommunsammanläggning	1.00	1.08	1.24	2.73	3.42	
Abortfrågan	1.00	1.99	3.06	3.46	3.47	
Stat-näringsliv 1	1.00	1.23	3.40	3.56	3.94	
Sakfrågan	VPK	SD	CP	M	FP	IV
EEC-frågan	1.00	4.23	4.52	4.86	4.90	
U-investeringar	1.00	2.21	4.47	4.90	4.93	
Sakfråga	SD	VPK	CP	FP	M	V
Stat-näringsliv 2	1.61	1.66	3.83	4.25	4.80	
Stat-näringsliv 4	1.26	1.33	3.02	3.41	3.96	
Sakfråga	VPK	CP	FP	M	SD	VI
Storstädernas tillväxt	1.00	1.21	1.62	1.66	1.75	
Författningsfrågan	1.00	1.00	1.25	1.26	3.00	
Sakfråga	CP	VPK	FP	M	SD	VII
Lokaliseringsfrågan	1.05	1.66	2.03	2.46	2.67	
Sakfråga	VPK	FP	CP	SD	M	VIII
U-hjälpsfrågan	1.00	1.48	2.29	2.71	2.86	
Sakfråga	SD	FP	CP	VPK	M	IX
Skattefrågan	1.05	1.27	1.44	2.33	3.73	

Kommentar: Alla frågorna är kodade från 1 till 5, där kod 1 kan tolkas som det "mest radikala" svarsalternativet. Antal intervjupersoner: VPK = 3, SD = 122, CP = 38, FP = 33 och M = 30.

högerdimensionen. Vidare kan man se att den är innehållsmässigt heterogen. Vänster-högerdimensionen i svensk politik är inte begränsad till enbart frågor om statens förhållande till näringslivet och socialpolitiken. Sakfrågor av vad Berelson kallade stiltypen, dvs moraliska och kulturella frågor, uppvisar också ett vänster-högermonster. Filmcensur-, kvinno-, barndaghems- och abortfrågorna är exempel på detta.

Vilken typ av sakfrågor föll utanför den partipolitiska vänster-högerdimensionen? 4 av de 28 frågorna uppvisar en partirangordning som ligger nära vänster-högeruppdelningen, men Centerpartiet intar inte en mitten utan en flygelposition. Denna variant, där således centern befinner sig till "höger" om moderaterna, kan kallas vänster-centerdimensionen. Jordbruks-, religions- och kommunsammanläggningsfrågorna liksom en av frågorna om statens förhållande till näringslivet uppvisar detta mönster. Centern är det borgerliga parti som har flest ledamöter som är kritiska mot jordbrukspolitikens inriktning, som önskar att religionsundervisningen skall fostra i kristen anda, som är tveksamma inför kommunreformen och som är skeptiska till statens förmåga att driva företag lika effektivt som privata näringslivet.

De båda intervjufrågor som mest knyter an till den "nya" debatten om decentraliserings-centraliseringsproblemet gav inte upphov till någon större variation i svaren. En stor majoritet av riksdagsmännen var för att de större städernas tillväxt skulle stoppas och att lokaliseringpolitiken borde prioriteras framför den rörlighetsstimulerande politiken. De olika partiernas medeltal skiljer sig dock något åt, och uppvisar ett intressant mönster, som avviker från vänster-högerordningen. Centern och VPK ligger närmast, och socialdemokraterna och moderaterna befinner sig längst ifrån, decentraliseringspositionen i de båda frågorna.

Centerpartiet intar flygelpositioner i partisystemet både när det gäller partiets traditionella profilfråga, jord-

brukspolitiken, och i de nyare decentraliseringsfrågorna. De partipolitiska konfliktstrukturerna är emellertid olika inom dessa sakfrågeområden. Jordbruksfrågan faller visserligen inte inom ramen för vänster-högerdimensionen, men den uppvisar en partiordning som inte bryter sönder den klassiska tvåblocksmodellen av svensk partipolitik. Centerns position i jordbruksfrågan ligger närmare de övriga borgerliga partiernas än de "socialistiska" partiernas. Decentraliseringsfrågorna ger däremot inte endast upphov till partipolitiska dimensioner som avviker från vänster-högerkonflikten. De uppvisar dessutom partiordningar som faller utanför ramen för tvåblocksmodellen.

De tre frågorna om u-hjälpspolitiken pekar på att debatten om u-landsbiståndets omfattning ger upphov till en annan partiordning än vad frågan om dess inriktning gör. De två sakfrågor som berör biståndets inriktning, stöd till nationella befrielseörelser eller inte och stöd till privata u-landsinvesteringar eller inte, hamnar inom vänster-högerdimensionen. Frågan om u-hjälpens omfattning (18 1974/75 eller tidigare) uppvisar däremot ett partimönster som klart skiljer sig från vänster-högeruppdelningen med Folkpartiet närmast Vänsterpartiet Kommunisterna och socialdemokraterna närmast moderaterna.

Rangordningen av partierna i skattefrågan är kanske något överraskande med VPK placerat mellan centern och moderaterna till "höger" på skalan. Detta mönster gäller emellertid inte enbart för riksdagen år 1969. I det närmaste samma partiordning uppträder också i valmanskåren och i riksdagen år 1968. (Frågan till väljarna gällde den statliga inkomstskatten medan riksdagsmännen tillfrågades om det totala skattetrycket.) Med tanke på att frågorna om skatterna är olika, och mycket allmänt formulerade, och att speciellt antalet intervjuade kommunister är mycket litet, är det svårt att uttala sig om måtten är valida för partiernas och deras väljares "allmänna skatteattityder" eller om de är mätartefakter.

Den vänster-högermodell som diskuterats hittills är förhållandevis preciserad. Endast två olika partirangordning-

ar av sextio möjliga faller inom dess ram. En annan, ehuru mindre preciserad modell, som återkommer i den svenska politiska och statsvetenskapliga debatten, är tvåblocksmodellen. Man talar om två grupperingar, det socialistiska och det borgerliga lägret, som står emot varandra.¹⁴⁾ Denna tvåblocksmodell är mindre specifik än vad vänsterhögermodellen är därför att 12 olika partiordningar, mot 2 för vänster-högeruppdelningen, uppfyller dess krav. (2 ordningar av VPK och SD gånger 6 olika rangordningar av CP, FP och M.) Vänster-högerdimensionen är ett specialfall av den mer inklusiva tvåblocksmodellen.

23 sakfrågor faller inom ramen för denna modell (dimensionerna I-V i tabell 2:2). I 12 sakfrågor ligger centern närmast de "socialistiska" partierna och i de övriga 11 befinner sig Folkpartiet närmare VPK och SD än vad Centerpartiet gör.

Det förhållandet att en klar majoritet av de undersökta sakfrågorna ger upphov till samma konfliktstruktur i partisystemet visar att såväl vänster-högermodellen som tvåblocksmodellen är användbara abstraktioner. De säger mer om det partipolitiska konfliktmönstret än andra tänkbara modeller.

Denna slutsats kan ytterligare underbyggas om man analyserar de mått på avstånden mellan partierna som resultaten i tabell 2:2 ger. Den partipolitiska vänster-högerdimensionen dominerar visserligen i det studerade materialet, men det behöver inte innebära att t ex en centrumflygelmodell är orealistisk. Attitydavstånden mellan centrumpartierna, SD, CP och FP kan ju vara mindre än avstånden mellan t ex SD och VPK respektive FP och M. Tvåblocksmodellen uttalar sig inte endast om vilka typer av partipolitiska dimensioner som dominerar i svensk politik. Den säger också att "avstånden" mellan blockpartners, t ex VPK och SD, är mindre än mellan någon partner och ett utanförstående parti. Måtten på attitydavstånden mellan partierna i de 28 sakfrågorna kan utnyttjas för ett studium av koalitionsproblemet.

Regeringsbildningsproblemet är mer komplext i ett flerpartisystem än vad det är i ett tvåpartisystem av engelsk eller amerikansk typ, eftersom antalet möjliga koalitioner i ett flerpartisystem alltid är fler än en.¹⁵⁾ Två-blocksmodellen pekar ut två tänkbara och mycket diskuterade koalitionsmöjligheter. Man kan med utgångspunkt från sakfrågedata analysera denna och andra potentiella koalitioner relevans. Partiernas benägenhet att gå i koalition med varandra är bl a en funktion av deras attitydmässiga avstånd från varandra i olika sakfrågor.

Tabell 2:3 visar i hur många sakfrågor ett antal mer eller mindre aktuella koalitioner kännetecknas av att de ingående partierna ligger varandra närmare än vad de gör till något utanförstående parti. Man bör observera att sakfrågorna inte har vägts efter betydelse för de olika partierna. Författnings- och filmcensurfrågorna går in i analysen med samma vikt som t ex EEC- och jordbruksfrågorna.

TAB 2:3 KOALITIONER OCH AVSTÅND I SAKFRÅGOR. ANDRA KAMMAREN 1969

Koalition	Antal sakfrågor
1. VPK-SD	16
2. CP-FP	12
3. SD-CP	3
4. CP-FP-M	13
5. SD-CP-FP	1
6. SD-FP	0

Kommentar: 28 olika sakfrågor ingår i analysen. Siffrorna anger för hur många frågor avstånden mellan medeltalen var mindre mellan koalitionspartners än mellan någon partner och ett utanförstående parti.

Koalitionerna 1 och 4 är lika med tvåblocksmodellens båda partigrupper. De övriga fyra koalitioner är exempel på olika "mittenkoalitioner" som har diskuterats. Några mer vittgående slutsatser kan man inte dra. De bakomliggande antagandena är många och starkt förenklade. Så mycket kan emellertid sägas att sannolikheten för att någon av "flygelkoalitionerna", dvs SD-VPK eller CP-FP-M, kan bildas och hålla ihop är klart större än möjligheten för en "mittenkoalition" av typen SD-CP, SD-FP eller SD-CP-FP. Den tredje koalitionen av mittentypen CP-FP, har hittills in-

te varit något realistiskt regeringsalternativ i svensk politik.

Sammanfattningsvis kan man således säga att analysen ytterligare bekräftat relevansen i tvåblocksmodellen. Detta speciellt som det visar sig att 9 av de 12 sakfrågorna som klassificerats under CP-FP-koalitionen också kan hänföras till CP-FP-M-grupperingen, dvs att mittenpartierna i dessa frågor ligger närmare moderaterna än något av de socialistiska partierna.

Vad händer om man byter analysenhet och dimensionsanalyserar sakfrågematerialet med individ istället för parti som enhet? Bekräftar en faktoranalys den bild av partisystemets konfliktstruktur som den tidigare analysen gav? Partianalysen visade att många skilda slag av sakfrågor gav upphov till en vänster-högerordning av partierna. Bland dessa fanns de sakfrågor som traditionellt brukar uppfattas som de "verkliga" vänster-högerfrågorna, dvs frågorna om statens förhållande till näringslivet, socialpolitiken, bank- och AP-frågorna. Visar en faktoranalys att frågor av denna typ "laddar högt" på en och samma faktor, en faktor som i så fall kan benämnas vänster-högerdimensionen? Partianalysen indikerar vidare att vissa sakfrågor tenderar att framkalla en partipolitisk dimension som liknar vänster-högerordningen, men där Centerpartiet intar den borgerliga flygelpositionen. Jordbruksfrågan var en av de sakfrågor som gav upphov till den partipolitiska vänster-centerdimensionen. Partianalysen visade också att decentraliseringsfrågorna, u-hjälpsfrågan och skattefrågan avviker från det dominerande vänster-högermönstret. Särskiljer en faktoranalys dessa sakfrågor från de klassiska vänster-högerfrågorna?

En faktoranalys bygger på ett komplicerat matematiskt-statistiskt maskineri. Detta betyder emellertid inte att den är svår, eller tidsödande, att genomföra. Med en datamaskins hjälp kan en faktoranalys utföras på några få minuter. Problemen uppträder först vid tolkningen av resultaten. (Givet att ingångsdata håller måtten.) En faktor-

analys ger inga entydiga lösningar. Referensaxlar kan alltid roteras och ge delvis nya lösningar. Faktoranalys förutsätter egentligen att man utnyttjar den för att testa bestämda hypoteser, att man vet vad man letar efter. Analysutfallet från partialanalysen utgör de hypoteser som kommer att testas här.

Resultaten från faktoranalysen av sakfrågematerialet kommer endast mycket kortfattat och summariskt att redovisas i detta sammanhang. De metodologiska problemen kommer inte alls att beröras. En faktoranalys som genomföres enligt den konventionella metoden ("kokboksversionen", osiris-programmet) på de 28 undersökta sakfrågorna i riksdagsundersökningen "bekräftar" till fullo att vänster-högerdimensionen är den dominerande konfliktlinjen i svensk partipolitik.¹⁶⁾ Analysen reducerar de 28 sakfrågornas korrelationsmatris till en lösning med fem faktorer (dimensioner). Tillsammans svarar dessa fem oroterade faktorer för 79% av variansen i korrelationsmatrisen. Det i detta sammanhang signifikanta är emellertid att första faktorn ensam svarade för 57.5% av variansreduceringen. De övriga faktorerna, var och en för sig, "förklarade" mycket små andelar av variansen. (Faktor 2 = 7% och faktor 3 = 6%).

En faktor som ensam svarar för 57.5% av variansen i en korrelationsmatris byggd på attityddata är minst sagt värd ett noggrannare studium. 57.5% är ett osedvanligt högt tal i faktoranalytiska sammanhang. De övriga faktorerna är däremot förhållandevis ointressanta eftersom de endast reducerar variansen med mellan 7% till 3.6%. Att faktor 1 skall tolkas som vänster-högerdimension står utom varje tvivel. Det är de klassiska vänster-högerfrågorna som uppvisar högst faktorladdningar på den första faktorn. I tabell 2:4 redovisas de 28 sakfrågornas laddningar ("korrelationer" med faktorn) på faktor 1.

Sakfrågorna har rangordnats efter laddningarnas absoluta storlek oberoende av tecken. En variabel är ett bra mått på en faktor, en underliggande dimension, om dess laddning är hög (närmar sig ± 1.00) och den dessutom har låga

TAB 2:4 FAKTORANÄLYS AV 28 SAKFRÅGOR I RIKSDAGSUNDERSÖKNINGEN:
 SAKFRÅGORNAS FAKTORLADDNINGAR PÅ OROTERADE FAKTOR 1.
 (VÄNSTER-HÖGERFAKTORN)

Sakfråga	Faktorladdning
1 Stat-Näringsliv 4	0.844
2 Stat-Näringsliv 2	0.825
3 Stat-Näringsliv 1	0.824
4 AP-frågan	0.755
5 Stat-Näringsliv 3	0.732
6 Socialpolitik 1	0.730
7 TV-frågan	0.720
8 Bankfrågan	0.705
9 U-investeringar	0.697
10 Barndaghemfrågan	0.694
11 Religionsfrågan	0.691
12 Jordbruksfrågan	0.690
13 Försvarsfrågan	0.618
14 Abortfrågan	0.570
15 Jämlikhet 2	0.552
16 Nationella befrielseörelser	0.546
17 Skattefrågan	0.511
18 Socialpolitik 2	0.477
19 Jämlikhet 1	0.463
20 Kommunsammanläggning	0.462
21 Filmcensurfrågan	0.416
22 Författningsfrågan	-0.390
23 Socialpolitik 3	0.385
24 EEC-frågan	0.380
25 Kvinnofrågan	0.341
26 Lokaliseringsfrågan	-0.227
27 Storstädernas tillväxt	-0.076
28 U-hjälpsfrågan	-0.065

Kommentar: N=280, dvs samtliga intervjuade riksdagsledamöter

laddningar på övriga faktorer (nära ± 0.00). De sakfrågor som har högst laddningar på faktor 1, som s a s definierar vänster-högerdimensionen, är stat-näringslivsfrågorna och AP-frågan. Samtliga dessa frågor uppvisar laddningar på mellan 0.73 och 0.84 för faktor 1 och har låga värden för övriga faktorer. (Max laddningar på mellan 0.08 och -0.15.)

Ett noggrannare studium av resultaten visar att de sakfrågor som klassificerades som vänster-högerfrågor i parti-analysen också tenderar att uppvisa höga laddningar på faktor 1. 13 av de 19 vänster-högerfrågorna uppvisar ladd-

ningar på över 0.50. De resterande sex frågorna är socialpolitik 2-3, jämlikhet 1, filmcensur-, kvinno- och EEC-frågorna. Det faktum att dessa sakfrågor laddar relativt lågt på faktoranalysens vänster-högerdimension kan emellertid inte utan vidare läggas till grund för några vittgående slutsatser. Svarsvarianserna i de socialpolitiska frågorna och i jämlikhetsfrågorna liksom också i EEC-frågan är små. De flesta riksdagsmän är kodade för samma eller närliggande attityder i dessa frågor. Spelrummet för en faktoranalys blir litet. Ett fåtal riksdagsmäns idiosynkratiska svar kan påverka resultaten.

Filmcensur- och kvinnofrågornas låga laddningar kan emellertid inte "förklaras" på samma sätt. Partianalysen visar att de ger upphov till en vänster-högerordning av partierna. Svarsvariansen är förhållandevis hög för båda frågorna. Faktoranalysen indikerar emellertid att de på individplanet är lösare relaterade till vänster-högerdimensionen än partianalysens övriga VH-frågor. Detta förhållande behöver emellertid inte innebära att kvinno- och filmcensurfrågorna är svagt anknytna till vänster-högerdimensionen inom samtliga partier. De låga laddningarna kan i princip vara förorsakade av svaga samband inom endast ett eller två av de stora partierna, t ex socialdemokraterna eller centern och Folkpartiet.

Korrespondensen mellan partianalysens och faktoranalysens utfall vad gäller definitionen av vänster-högerfrågor är inte perfekt, men på det hela taget relativt god. En klar majoritet av partianalysens vänster-högerfrågor uppvisar höga laddningar på faktoranalysens vänster-högerdimension.

Hur blev utfallet för de sakfrågor som partianalysen visade *inte* gav upphov till en partipolitisk vänster-högerordning? Svaret på denna fråga är ur korrespondenssynpunkt mycket blandat. De faktorer som faktoranalysen plockar fram vid sidan av den dominerande vänster-högerdimensionen förklarar mycket lite av variansen i sakfrågornas korrelationsmatris, och kan inte ges några entydiga tolkningar. Man kan möjligen, med hjälp av de roterade faktorlösningarna, utläsa en antydning till en de-

centraliseringsdimension (relativt höga laddningar för lokaliseringsfrågan och storstädernas tillväxt) och en moraldimension (abort-, filmcensur- och religionsfrågorna laddar förhållandevis högt på en och samma faktor). Det empiriska underlaget för en dylik tolkning är emellertid mycket svagt. Vänster-högerdimensionen är helt dominerande i riksdagsmaterialet. Den strukturerar riksdagsmännens attityder i så gott som samtliga undersökta frågor. Inte mindre än 25 av 28 sakfrågor uppvisade laddningar på över 0.30 för vänster-högerfaktorn. De sakfrågor som laddade lägst på VH-faktorn var de båda decentraliseringsfrågorna och u-hjälpsfrågan. När det gäller dessa sakfrågor korreponderar parti- och faktoranalysernas utfall med varandra. De uppvisar både på individ- och på partiplanet konfliktmönster som avviker från vänster-högerdimensionens.

Faktoranalysens utfall vad gäller de s k vänster-centerfrågorna (t ex jordbruksfrågan) illustrerar partialanalysens relevans i flerpartisystem. Faktoranalysen kunde nämligen inte särskilja vänster-center från vänster-högerfrågor. Tre vänster-centerfrågor laddar högt på VH-faktorn: stat-näringsliv 1, jordbruks- och religionsfrågorna. Detta är inte förvånande. Partialanalysen visar att centern intar den "konservativa" flygelpositionen i dessa frågor. Övriga partier är ordnande enligt vänster-högeruppdelningen. Ett 40-tal centerpartister som tenderar att profilera sig väger emellertid lätt i en faktoranalys korrelationsmaskineri. De övriga 240 riksdagsmännens vänster-högermönster kommer att definiera faktoranalysens utfall.

Dimensionsanalyser med aggregat av individer, t ex partier, som analysenheter behöver inte ge samma resultat som studier med individer som enheter. Det förhållandet att en faktoranalys inte kunde skilja på vänster-center och vänster-högerfrågor exemplifierar detta faktum. Man missar ett väsentligt drag i svensk politik om man klassificerar jordbruksfrågan som en vänster-högerfråga.

De skillnader mellan parti- och faktoranalysernas utfall som diskuterats har ett metodologiskt intresse, men de

får inte skymma det väsentliga resultatet från de båda analyserna. Vänster-högerdimensionen är den allt "överskuggande" konfliktlinjen i riksdagen.

Valmanskåren

Data från valundersökningen 1968 om väljarnas åsikter i olika sakfrågor är på många sätt mindre tillförlitliga än vad motsvarande data från riksdagsundersökningen är. Riksdagsmän är intresserade av politik och de är insatta i olika sakfrågor. Man kan förvänta sig att de åsikter de uppger sig ha är relativt väl övervägda. Det är naturligtvis möjligt att intervjuvaren inte alltid svarar mot en personlig övertygelse. Mer eller mindre taktiska svar kan förekomma. Men några rena slumpsvar, att en riksdagsman som inte har någon åsikt ändå svarar på måfå, förekommer knappast.

Dessa ur metodologisk synpunkt lyckliga omständigheter existerar inte i valmanskåren. Det politiska intresset och kunskapen om sakfrågor varierar mellan olika väljargrupper. I vissa sakfrågor har de flesta väljare åsikter, i andra är det nättupp en minoritet som har någon ståndpunkt.¹⁷⁾ Vi vet att s k slumpsvar förekommer, men deras omfattning kan inte uppskattas med någon högre grad av säkerhet. Alla dessa faktorer påverkar inte en analys av partigruppernas attitydmedeltal på ett avgörande sätt, och det av två skäl: (1) Det politiska intresset och åsiktsbildningen i sakfrågor varierar mycket lite mellan de olika partigrupperna i valmanskåren och därför kan man anta (2) att slumpsvaren i stort sett är proportionellt jämnt fördelade över partierna, vilket innebär att medeltalen inte påverkas av gissningssvaren.

Ca 1% av alla svar som de 280 intervjuade riksdagsmännen avgav på de 28 sakfrågorna var "vet inte". Åsiktsbildningen, det som Lazarsfeld kallade "breadth of opinion", är extremt hög i riksdagen.¹⁸⁾ Den är lägre bland väljarna.

TAB 2:5 ÅSIKTSBILDNING I 20 SAKFRÅGOR. VALUNDERSÖKNINGEN 1968.
EFTERVALSETAPPEN.

Antal besvarade frågor	VPK	SD	CP	FP	M
0- 5	-	5	4	-	-
6-10	1	26	6	5	2
11-15	1	140	34	22	15
16-20	16	540	183	141	126
Medeltal	17.8	16.8	17.1	17.4	17.7

Antal intervju- personer	18	711	227	168	143
-----------------------------	----	-----	-----	-----	-----

Det finns en relativt stor variation i åsiktsbildningen, men inte mellan de olika partierna. Genomsnittligt besvarade socialdemokraterna 16.8 av 20 frågor. Detta värde, som är det lägsta, skall jämföras med kommunisternas på 17.8 som är det högsta. Skillnaden är obetydlig.

De skillnader som existerar mellan partierna bildar dock ett intressant mönster. De båda flygelpartierna, VPK och M, uppvisar den högsta graden av åsiktsbildning, medan de övriga partierna har lägre värden. Sambandet mellan åsiktsbildningen och vänster-högerordningen av partierna är u-format. Bo Särilvik har i sin avhandling visat att väljarnas engagemang i politiken (involvement) tenderar att ha ett u-liknande samband med partivariabeln.¹⁹⁾ Väljare som röstade på högern eller kommunisterna visade sig på flera olika sätt vara mer politiskt intresserade och engagerade än övriga partiers väljare. Det faktum att åsiktsbildning och engagemang i politiken uppvisar ett likartat samband med vänster-högeruppdelningen i partisystemet är i och för sig inte överraskande. De båda egenskaperna, att vara politiskt intresserad och engagerad och att ha åsikter i olika sakfrågor, är naturligtvis korrelerade på individplanet.

De 20 undersökta sakfrågorna ger upphov till 11 olika partipolitiska dimensioner. Nio sakfrågor (dimensionerna I och II) uppfyller omedelbart vänster-högermodellens krav. Ytterligare frågor kan, med tanke på den mätosäkerhet vi trots allt arbetar med, också hänföras till väns-

TABELL 2:6 POLITISKA SAKFRÅGOR OCH PARTIPOLITISKA DIMENSIONER.
MEDELTALET FÖR PARTIGRUPPERNA I VALMANSKAREN ÅR 1968

Sakfråga	VPK	SD	CP	FP	M	I
Bankfrågan	1.28	1.46	3.42	3.93	4.54	
Försvarsfrågan	1.53	2.47	2.89	3.07	3.77	
EEC-frågan	1.80	3.61	4.07	4.50	4.75	
Jämlikhet 1	1.27	1.76	2.00	2.33	3.11	
Stat-näringsliv 2	1.29	2.13	3.38	3.40	4.02	
Stat-näringsliv 3	1.41	1.66	2.65	2.91	3.66	
Socialpolitik 2	1.52	1.71	2.26	2.42	2.67	
Sakfråga	VPK	SD	FP	CP	M	II
Stat-näringsliv 4	1.62	2.41	3.82	3.91	4.12	
Socialpolitik 1	1.73	2.32	3.30	3.34	3.95	
Sakfråga	VPK	SD	FP	M	CP	III
Religionsfrågan	1.22	2.82	3.19	3.56	3.57	
Abortfrågan	2.00	2.97	3.00	3.27	3.50	
Sakfråga	SD	VPK	CP	FP	M	IV
Socialpolitik 3	1.79	1.88	2.45	2.49	2.66	
Jämlikhet 2	1.39	1.44	1.59	2.07	2.75	
Sakfråga	VPK	SD	M	FP	CP	V
Stat-näringsliv 1	2.23	2.95	4.11	4.17	4.21	
Sakfråga	VPK	SD	CP	M	FP	VI
TV-frågan	2.23	3.06	3.57	3.66	3.73	
Sakfråga	VPK	M	FP	SD	CP	VII
Kvinnofrågan	2.66	3.24	3.33	3.73	3.77	
Sakfråga	VPK	FP	SD	CP	M	VIII
Filmcensurfrågan	3.50	3.77	3.82	4.11	4.24	
Sakfråga	SD	M	VPK	FP	CP	IX
Jordbruksfrågan	3.67	3.84	3.92	4.11	4.36	
Sakfråga	SD	CP	FP	VPK	M	X
Skattefrågan	2.49	2.62	2.91	3.28	3.80	
Sakfråga	FP	VPK	M	CP	SD	XI
U-hjälpsfrågan	2.20	2.44	2.44	2.62	2.71	

ter-högerordningen.

Exempel är socialpolitik 3 och jämlikhet 2, där VPK (med 18 intervjupersoner) ligger strax till "höger" om socialdemokraterna och TV-frågan, där FP befinner sig obetydligt till "höger" om moderaterna. I religionsfrågan uppvisar väljarna exakt samma ordning som riksdagsmännen. Centerns medeltal är nästan exakt detsamma som moderaternas, men något mer till "höger". Filmcensurfrågan slutligen är också ett gränsfall, med Folkpartiet placerat strax till "vänster" om socialdemokraterna. Dessa fem sakfrågor avviker mycket lite från vänster-högermodellen. I samtliga fall rör det sig om att endast ett partis medeltal ligger mindre än 0.10 enheter "fel". Man kan alltså säga att mellan 9 och 14 av de undersökta sakfrågorna uppvisade en partirangordning av vänster-högertypen i valmanskåren.

Den mer inklusiva tvåblocksmodellen omfattar naturligtvis fler frågor: 15 sakfrågor (dimensionerna I-VI) utifrån de empiriska medeltalen; och 17 stycken om man också inkluderar jordbruks- och filmcensurfrågorna där endast ett parti är felplacerat med mindre än 0.10 enheter.²⁰⁾ De tre frågor som inte passar in i tvåblocksmodellen är u-hjälps-, skatte- och kvinnofrågorna.

Sammanfattningsvis kan man säga att de undersökta sakfrågorna uppvisar ett begränsat antal partipolitiska konfliktdimensioner i valmanskåren, med vänster-högeruppdelningen som den klart dominerande.

Dimensionsanalyser med individer i stället för partigrupper som analysenheter bekräftar till fullo denna slutsats. *

*Faktoranalysen på väljarmaterialet har utförts i samarbete med Bo Särilvik. Inom forskningsprojektets ram har Bo Särilvik tidigare (1971) genomfört en dimensionalitetsanalys av ideologiska attityder och opinioner i sakfrågor bland väljare och riksdagsmän. En detaljerad rapport från dessa faktoranalytiska studier kommer att ingå i representationsundersökningens sammanfattande bok - "ELECTORS AND ELECTED. Representative democracy in Sweden."

Första faktorn (VH-faktorn) svarar för upp emot 50% av variansreduceringen i väljarundersökningens korrelationsmatrix för de 20 sakfrågorna. Stat-näringslivsfrågorna och bankfrågan uppvisar de högsta laddningarna på vänster-högerfaktorn, med värden kring 0.60 och 0.70, och u-hjälpsfrågan laddar lägst. Faktoranalysen på väljarmaterialet indikerar vidare att en svagt markerad moraldimension existerar vid sidan av vänster-högerdimensionen. Faktor 2 förklarar ca 11% av variansen i sakfrågornas korrelationsmatrix, och abort-, filmcensur- och religionsfrågorna laddar högst med värden kring 0.50.²¹⁾

Riksdag - Valmanskår: en jämförelse

En central frågeställning inom alla representativa system är vilken grad av likhet eller överensstämmelse som existerar mellan väljare och valda i olika avseenden. I detta avsnitt skall en delfråga inom ramen för denna problemställning analyseras. I vilken utsträckning gav de undersökta sakfrågorna upphov till samma eller likartade partipolitiska dimensioner i riksdag och valmanskår?

De empiriska partirangordningar som de 20 sakfrågorna uppvisade i riksdags- och väljarstudierna kommer att jämföras med varandra. Rangordningar oberoende av värdena på attitydmedeltalen är intressanta i detta sammanhang. De senares absoluta värden blir aktuella först när man studerar åsiktsöverensstämmelse. Skillnaden mellan väljares och valdas attitydmedeltal i olika politiska sakfrågor ger ett operationellt mått på graden av åsiktskongruens. I kapitel 3 analyseras åsiktsöverensstämmelsen mellan 1968 års väljare och de riksdagsmän de valde.

En jämförelse av partiordningar mellan väljare och valda i sakfrågor innebär att man analyserar partisystemets potentiella och/eller aktuella konfliktstruktur ur en representativ synvinkel. Har de politiska motsättningarna samma partimässiga struktur i riksdag och valmanskår? Studier av åsiktskongruensen har ett annat fokus. De jämför alltid olika analysenheter parvis, t ex partirepresentanter och partiväljare, utan att ta hänsyn till analysenhe-

ternas inbördes strukturella förhållanden. Har partierna A, B och C:s valda representanter samma åsikter som sina resp väljargrupper?

Med en metafor kan man säga att studier av dimensionskongruens analyserar horisontella relationer på två olika nivåer, väljare och valda, och sedan jämför strukturerna vertikalt. Undersökningar av åsiktskongruens analyserar däremot enbart parvisa och vertikala relationer mellan analysenheter. En intressant frågeställning är hur dimensions- och åsiktskongruens förhåller sig till varandra. Existerar det ett positivt samband mellan dessa båda systemegenskaper?

De data som behövs för en analys av dimensionkongruensen mellan väljare och valda återfinns i tabellerna 2:2 och 2:6. Åtta av de tjugo undersökta sakfrågorna uppvisar helt identiska partirangordningar: bank-, försvars-, religions- och abortfrågorna samt stat-näringsliv 3, socialpolitik 1-2 och jämlikhet 1.

I nio av de resterande tolv frågorna är skillnaderna mellan partiordningarna i riksdag och valmanskår mycket obetydliga. Man får inte glömma att måtten är bemängda med mätfel. Om man "flyttar" ett parti (riksdag eller valmanskår) mellan 0.05 och 0.10 enheter i följande sju frågor får man identiska rangordningar: EEC, stat-näringsliv 1 och 2, socialpolitik 3, jämlikhet 2, TV och film-censurfrågan. Partiordningarna i stat-näringsliv 4 och skattefrågan är också likartade. Överensstämmande rangordningar uppkommer i stat-näringsliv 4 om man "flyttar" ett riksdagsparti 0.08 och ett parti i valmanskåren 0.10 enheter. I skattefrågan får man samma dimensioner om ett riksdagspartis position "ändras" med 0.18 enheter (eller två partiers medeltal med 0.09 enheter).

I de övriga tre sakfrågorna, kvinno-, u-hjälps- och jordbruksfrågorna, uppvisar riksdag och valmanskår däremot relativt stora skillnader i fråga om partirangordningar.

Man kan alltså konstatera att överensstämmelsen mellan riksdag och valmanskår är stor i fråga om partipolitiska

dimensioner. De politiska motsättningarna har i allt väsentligt samma partimässiga struktur bland väljare och valda.

20 undersökta sakfrågor lämnar inte något större spelrum för en analys av vilka faktorer som kan förklara variationen i dimensionskongruensen, och detta speciellt när en klar majoritet av frågorna ger upphov till samma partipolitiska dimension. Det förhållandet att kvinno-, u-hjälps- och jordbruksfrågorna uppvisade de största skillnaderna mellan väljares och valdas partiordningar pekar dock på en intressant hypotes: I ett politiskt system med en dominerande politisk dimension ger sakfrågor med avvikande partimotsättningar upphov till lägre dimensionskongruens än vad frågor som uppvisar det traditionella partimönstret gör. Den dominerande dimensionen kommer att vara förankrad i väljarnas kognitiva bild av partisystemet. Opinionsbildningen i udda sakfrågor blir mer komplex eftersom partierna inte bekämpar varandra enligt det traditionella mönstret. Graden av opinionsbildning är förmodligen ytterligare en faktor som kan "förklara" skillnader i fråga om dimensionskongruens: Ju mer opinionsbildning i en sakfråga, desto större dimensionskongruens.

Kvinnofrågan är en "ny" politisk sakfråga som intog en undanskymd plats i partiernas propaganda under slutet av 1960-talet. U-hjälps- och jordbruksfrågorna är inte några partipolitiska vänster-högerfrågor.

En mer strikt "test" av hypotesens prediktion visar att 6 av de 8 sakfrågor som uppvisar fullständigt identiska partirangordningar är vänster-högerfrågor, medan 7 av de 12 sakfrågor som ger upphov till skilda partipolitiska dimensioner i riksdag och valmanskår också uppvisar partiordningar som avviker från det exakta vänster-högermönstret.²²⁾ Det empiriska materialet indikerar att ett, om än svagt, positivt samband existerar mellan vänster-högerfrågor och dimensionskongruens.

Motsättningar i politiska sakfrågor har samma partimässiga struktur i riksdagen och valmanskåren. Sjutton av

tjugo undersökta sakfrågor gav i allt väsentligt upphov till samma partirangordning bland väljare och valda. Huruvida detta resultat skall tolkas som att dimensionskongruensen är hög eller inte är svårt att uttala sig om. Det existerar så vitt känt inte några jämförbara studier från andra flerpartisystem.

En jämförelse av faktoranalysernas utfall i riksdags- och väljarmaterialet underbygger ytterligare partialanalysens slutsats. Faktoranalyser som utföres på jämförbara sakfrågor (20 st) i de båda studierna ger upphov till mycket likartade lösningar. Första oroterade faktorn reducerar i båda fallen korrelationsmatrisens varians med ca 50%. Variansreduktionen är något högre i riksdagsstudien. Denna dominerande faktor kan utan tvekan tolkas som vänsterhögerdimensionen. Det är stat-näringslivsfrågorna och bankfrågan som laddar högt på faktor 1 i bägge undersökningarna.

Laddningarnas absoluta storlek ligger på en högre nivå i riksdagsmaterialet, men deras relativa storlekar är likartade i de båda studierna. Sakfrågornas rangordnade faktorladdningar på vänster-högerdimensionen är högt positivt korrelerade (kring 0.70). Övriga faktorer är mindre analytiskt intressanta eftersom de i bägge studierna "förklarade" relativt obetydliga andelar av variansen.

Faktor 2 kan emellertid tolkas som en moraldimension i såväl riksdags- som väljarmaterialet. Det empiriska underlaget för en sådan tolkning är starkast i väljarstudien. (Högre variansreduktion, konsistentare laddningsmönster för de tre "moralfrågorna".) Riksdagsmäns och väljares attityder i politiska sakfrågor struktureras primärt av vänster-högerdimensionen. Den är mer markerad i riksdagen än i valmanskåren, delvis därför att en annan dimension, moraldimensionen, är mer markerad bland väljare än bland riksdagsmän.

Det studerade sakfrågematerialet visar inte att svenska väljares och riksdagsmäns attityder formas av en enda underliggande vänster-högerfaktor. Verkligheten är kom-

plexare än så. Både de parti- och individorienterade dimensionsanalyser som diskuterats i detta kapitel visar emellertid att vänster-högerdimensionen är den strukturerande faktor som var analytiskt mest relevant i svensk politik under slutet av 1960-talet.

KAPITEL 3

ÅSIKTSÖVERENSSTÄMMELSE MELLAN VÄLJARE OCH VALDA

Om man ur normativ demokratisk synpunkt kan säga att det är önskvärt att en majoritet av väljarna stödjer fattade politiska beslut så innebär det inte att man självklart kan hävda att en majoritet av de valda bör ha samma åsikt som de flesta av väljarna.

En representant behöver inte ha samma åsikter som dem han företräder för att kunna handla i enlighet med deras intressen. Det räcker i princip med att han känner till vad de vill ha genomfört. Åsikter i sakfrågor kan vara mer eller mindre informationsmässigt välgrundade och betydelsefulla för olika individer. Alla medlemmar i ett politiskt system har inte åsikter i samtliga frågor som är omtvistade. Dessutom får man inte glömma att åsikter inte är det samma som handling. En representant kan inte alltid agera i enlighet med sin övertygelse.¹⁾

Graden av åsiktskongruens mellan väljare och valda kan ses som en beroende variabel i varje representativt system. Huruvida det är en strategiskt viktig variabel även ur en normativ synvinkel är avhängigt av faktorer på det parlamentariska planet. I system där partier och individuella representanter i stor utsträckning kan handla i enlighet med deklarerade ståndpunkter och personlig övertygelse blir åsiktskongruensen en normativt strategisk

variabel. I system där taktiska överväganden spelar en stor roll, där parlamentariska kompromisser och kohandel är vanliga, där partiståndpunkter utmärks av en låg kontinuitet, blir åsiktsöverensstämmelsen däremot mindre betydelsefull ur normativ synpunkt. I stället blir relationen mellan väljarnas önskemål och deras representanters handlingar den centrala variabeln. Graden av åsiktskongruens kan, oberoende av om vi vill se den som en normativt strategisk variabel eller inte, relateras till faktorer som får den att variera, som kan "förklara" dess olika värden. Detta innebär att man måste arbeta med en komparativ och helst också en historisk ansats. Centrala förklarande faktorer vid en sådan undersökning skulle t ex kunna vara: Valmetoden, dvs proportionella- kontra majoritetsvalsmetoder, valkretsindelningen, partisystemets struktur, opinionsbildningsprocessen och klassuppdelningen i olika samhällen.

Exemplen pekar på att man måste arbeta med ett brett register av faktorer, alltifrån formella beslutsregler av konstitutionell art, t ex valkretsindelningen, till mer fundamentala faktorer som mer direkt berör värdefördelningen i ett politiskt system, dvs klasstrukturen.

Data om åsiktsöverensstämmelsen i ett politiskt system vid en viss tidpunkt har ett deskriptivt intresse. Teoretiskt betydelsefulla blir de emellertid först när skilda politiska system kan jämföras över tid och rum. Den statsvetenskapliga forskningen befinner sig fortfarande i sin linda när det gäller komparativa studier av åsiktskongruensen mellan väljare och valda i representativa system. Under de senaste tio åren har en mängd empiriska studier initierats kring problemet, men ännu så länge har endast det amerikanska systemets olika grader av åsiktsöverensstämmelse blivit någorlunda väl belysta.

Vad menas då med åsiktsöverensstämmelse och hur kan den mätas? Denna frågeställning kan spaltas upp: Överensstämmelse mellan vilka och överensstämmelse om vad? Den första frågeställningen har ett, ur den representativa teoris synpunkt, självklart svar. Det är överensstämmelsen

mellan riksdag och valmanskår som är mest relevant. Det representativa systemets mekanismer, partisystem, valkretsuppdelning, opinionsbildning, regelbundna val skall idealt åstadkomma en maximal överensstämmelse mellan väljare och valda.

Överensstämmelsen mellan riksdagen som sådan och hela valmanskåren är en central "beroende variabel" i varje representativ demokrati. Ur teoretisk synpunkt kan sedan de representativa processerna och opinionsbildningen ses som oberoende faktorer som "förklarar" i vilken utsträckning valmanskårens åsikter representeras av riksdagen.

Studier av åsiktskongruensen mellan riksdagspartierna och deras väljargrupper, liksom undersökningar om i vilken utsträckning de individuella riksdagsmännen representerar sina egna väljares åsikter, är exempel på analyser som belyser centrala oberoende variabler.

Vad är det som majoriteten av väljare och valda idealt bör vara överens om i en representativ demokrati? Konkreta lösningar på skilda sakfrågor, den allmänna inriktningen på besluten, ideologiska uppfattning eller enbart systemets grundvärden, dess spelregler? Den normativa modellen för en representativ demokrati kan specificeras till att gälla allt från konkreta detaljfrågor till löst formulerade grundvärden.

I litteraturen brukar man, utan någon större debatt, sortera bort de förstnämnda. När inte ens majoriteten av riksdagsmännen kan sätta sig in i detaljerna i de 1000-tals frågor som avhandlas i riksdagen varje år så kan man inte kräva att väljarna i gemen skall ha några grundade meningar i alla konkreta frågor. Den representativa demokratin brukar motiveras utifrån både demokrati- och effektivitetsvärden (folkomröstningar i varje sakfråga liksom stormöten för 5 milj väljare är "opraktiska"), och effektivitetsvärdena skulle eftersättas om opinionsbildningen och ett ev "recall"-förfarande drevs så långt att majoriteten av väljare och valda var garanterat överens i varje konkret fråga.²⁾

Att väljare och valda däremot bör ha jämförelsevis överensstämmande åsikter när det gäller systemets grundvärden råder det föga tvekan om. En normativ modell kan inte urvattnas hur mycket som helst. De amerikanska forskare som empiriskt studerat i vilken utsträckning olika elitgrupper och väljare i USA ansluter sig till de s k demokrativärdena (majoritetsprincipen, yttrandefriheten m m) har tvärtom sett en hög grad av överensstämmelse inom detta område som en förutsättning för den representativa demokratin och dess stabilitet.³⁾

Den representativa demokratin normativa ideal om en hög grad av kongruens eller likhet mellan väljare och valda är som teori betraktat mest intressant när det gäller mer allmänt formulerade partipolitiserade sakfrågor och ideologiska uppfattningar eller positioner.

I detta kapitel kommer graden av åsiktsöverensstämmelse mellan 1969 års ledamöter av andra kammaren och de väljare som valde dem år 1968 att analyseras från flera utgångspunkter. Den ur komparativ synpunkt centrala beroende variabeln, åsiktskongruens mellan riksdag och valmanskår, kommer att kartläggas på två skilda sätt. Först enligt en *majoritetsmodell* av den representativa demokratin, som innebär att man vid mätning av åsiktsöverensstämmelse tar hänsyn till den formella majoritetsregel som gäller för beslutsfattande i riksdagen. Huruvida väljares och valdas åsiktsprofiler i de 20 undersökta sakfrågorna uppvisar samma eller skilda majoritetsförhållanden är det intressanta i detta sammanhang.

Den andra modell som kommer att utnyttjas kan kallas *spegelmodellen*. Hur väl avspeglar riksdagens åsiktsfördelningar väljarnas? Spegelmodellen, som mättekniskt bygger på de skilda sakfrågornas medeltal och attitydprofiler, ger ett graderat mått på åsiktsöverensstämmelse. Ur den synpunkten är den analytiskt mer givande än majoritetsmodellen som enbart ger ett dikotomt mått. Antingen överensstämmer väljarmajoritetens åsikt med riksdagens, eller så gör den inte det. Spegelmodellens nackdelar är tvåfaldig: (1) Den ger inte upphov till information som är deskriptivt lätt-

fattlig och (2) den tar inte hänsyn till majoritetsregeln. Majoritetsmodellen måste utnyttjas som ett komplement till spegelmodellen.

För att också belysa en av de "oberoende" faktorer som påverkar graden av åsiktsöverensstämmelse i ett representativt system så kommer de olika riksdagspartiernas avspeglning av sina resp väljargrupper attityder att analyseras. Varierar åsiktsrepresentativiteten över partisystemet? I samband med partistudien kommer en *ideologisk positionmodell* av den representativa demokratin att föras in i handlingen. De undersökta sakfrågorna uppvisar förhållandevis varierande grader av åsiktskongruens, men hur ser överensstämmelsen ut vad gäller en mer generaliserad vänster-högerattityd? Resultaten från dimensionsanalysen i förra kapitlet har utnyttjats för att få fram ett jämförbart mått på väljarnas och riksdagsmännens vänster-högerpositioner. Några exklusivt "ideologiska" vänster-högerfrågor, skilda från de tidigare diskuterade sakfrågorna, har inte legat till grund för måttet. De sakfrågor som i riksdagsmaterialet gav upphov till en vänster-högerordning av partierna har utnyttjats vid konstruktionen av vänster-högerindexet.

MAJORITETSMODELLEN

Majoritetsmodellen kan inte utan vidare appliceras på det aktuella datamaterialet. Samtliga intervjufrågor var inte formulerade med dikotoma svarsalternativ. Frågor med tre liksom fyra svarsalternativ förekom. Vid kodningen transformerades majoriteten av dem till femgradiga attitydvariabler, vilket innebär att procenttal som indikerar att en absolut majoritet existerar för ett visst alternativ inte behöver förekomma. Vid analysen med majoritetsmodellen har de fingraderade attitydvariablerna trikotomiserats så att de ursprungliga intervjufrågornas alternativ i görligaste mån bibehållits.

I tabell 3:1 redovisas riksdagens och valmanskårens relativa majoritetspositioner i de tjugo undersökta sakfrågorna. Endast individer som besvarat resp frågor är medtagna

TABELL 3:1 ANDRA KAMMAREN 1969 OCH VALMANSKAREN 1968:
MAJORITETSFÖRHÅLLANDEN I 20 POLITISKA SAKFRÅGOR

Sakfrågor med samma majoritetsförhållande

Majoritetsalternativ	Andra kammaren 1969 (%)	Valmanskår 1968 (%)
Positiv till statliga representanter i <i>bankstyrelser</i> (kod 1,2)	68%	58%
Oriktigt att sänka statliga <i>inkomstskatten</i> resp att prioritera ett sänkt <i>skatte</i> -tryck (kod 1,2)	85%	56%
Positiv till en svensk <i>EEC</i> -anslutning i en eller annan form (kod 4,5)	92%	75%
1% i <i>u-hjälp</i> 1974/75 är ett rimligt mål resp ja till <i>u-hjälp</i> men nej till en mycket stor ökning av hjälpen (kod 3)	70%	53%
<i>Försvarsanslagen</i> är ungefär lagom stora (kod 3)	62%	63%
<i>Abort</i> bör tillåtas utifrån såväl medicinska som sociala skäl, men inte helt fritt (kod 3)	42%	43%
<i>Stat-näringsliv 2</i> : "Risken för arbetslöshet blir mindre om staten får mer inflytande på bankernas och företagens handlande" (kod 1,2: instämmer)	55%	58%
<i>Stat-näringsliv 3</i> : "De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande om inte samhället har minst samma möjligheter som nu att kontrollera det privata näringslivet" (kod 1,2: instämmer)	80%	72%
<i>Socialpolitik 1</i> : "Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna"(kod 1,2: instämmer inte)	89%	54%

Majoritetsalternativ	Andra kammaren 1969 (%)	Valmanskår 1968 (%)
<i>Socialpolitik 2:</i> "Det behövs mer sociala reformer, eftersom många trygghetsfrågor fortfarande är olösta" (kod 1,2: instämmer)	99%	79%
<i>Socialpolitik 3:</i> "Alla utom gamla och handikappade borde få klara sig utan sociala förmåner och bidrag" (kod 1,2: instämmer inte)	97%	74%
<i>Jämlikhet 1:</i> "I många avseenden har det gått för långt med jämlikheten här i landet" (kod 1,2: instämmer inte)	99%	79%
<i>Jämlikhet 2:</i> "I vårt land bör man sträva efter mer jämlikhet, när det gäller sådant som inkomster och arbetstid" (kod 1,2: instämmer)	94%	87%

Sakfrågor med skilda majoritetsförhållanden

Andra kammaren 1969	Valmanskår 1968
Nej till reklamfinansierade privatägda radio- och TV-företag vid sidan av Sveriges Radio (kod 1,2: 72%)	Positiv till privatägda TV-bolag med reklam (kod 4,5: 59%)
Jordbrukspolitikens målsättning i huvudsak tillfredsställande (kod 3: 56%)	Jordbrukspolitikens inriktning felaktig; mer stöd, högre självförsörjningsgrad, stoppa förbuskningen m m (kod 4,5: 63%)
Religionsundervisningen skall bara ge undervisning i religion (kod 1,2: 68%)	Kristendomsundervisningen skall inte bara ge kunskaper utan också syfta till att fostra eleverna i kristen anda (kod 4,5: 53%)
Felaktigt att friställa gifta kvinnor först vid minskning av ett företags arbetsstyrka (kod 1,2: 70%)	Riktigt att avskeda gifta kvinnor först (kod 4,5: 64%)
Förhandsgranskningen vad gäller sexinslag i filmer sköts på rätt sätt (kod 3: 43%)	Filmcensuren är för slapphänt i fråga om oanständiga inslag (kod 4,5: 58%)
Stat-näringsliv 1: "Staten kan aldrig driva ett företag eller en industri lika effektivt som det privata näringslivet" (kod 1,2: instämmer inte: 65%)	Stat-näringsliv 1: "Staten kan aldrig driva ett företag eller en industri lika effektivt som det privata näringslivet" (kod 4,5: instämmer: 66%)
Stat-näringsliv 4: "Näringslivet fyller bäst sina uppgifter om det slipper inblandning från statens sida" (kod 1,2: instämmer inte: 70%)	Stat-näringsliv 4: "Näringslivet fyller bäst sina uppgifter om det slipper inblandning från statens sida" (kod 4,5: instämmer: 54%)

i analysen. "Vet-inte"-svar är inte kodade som en ambivalent mittenposition. Valmanskåren är definierad som samtliga röstberättigade år 1968, oavsett om de utnyttjade sin rösträtt eller inte.⁴⁾

I tretton av tjugo undersökta sakfrågor uppvisar riksdag och valmanskår identiska majoritetsförhållanden. Resultaten skall för övrigt inte kommenteras i sina enskildheter. Informationen i tabell 3:1 kan utnyttjas som ett referensmaterial vid läsningen av de följande mer analyserande avsnitten.

SPEGELMODELLEN

Två opinionsfördelningar kan jämföras med varandra på många olika sätt. Analysen utifrån majoritetsmodellen representerar en politiskt relevant metod. Inom ramen för det som kallas spegelmodellen kommer två andra jämförelsemetoder att appliceras på de attitydprofiler som väljare och riksdagsmän uppvisar i de tjugo sakfrågorna.

Först kommer en tyngdpunktvariant av spegelmodellen att analyseras. De empiriska attitydmedeltalen i riksdags- och väljarmaterialet kan jämföras med varandra och läggas till grund för ett graderat mått på åsiktsöverensstämmelsen. Därefter skall väljares och valdas åsiktsprofiler studeras med hjälp av en teknik som klassificerar kurvformer enligt några få kriterier. Attitydprofilerna kommer ätt jämföras visuellt. En sådan studie är nödvändig eftersom de skilda statistiska mått som brukar användas för att karaktärisera unidimensionella fördelningar, t ex medeltal, varians och kurtosis, varken var för sig eller i kombination, kan ge någon fullständig bild av en fördelning utseende. Kurvor med samma medeltal och varians kan uppvisa skilda former. Analysen av attitydprofilernas former tar bokstavligt talat fasta på spegelmodellen. I vilken utsträckning har den representativa processen och opinionsbildningen lyckats åstadkomma att väljarnas åsiktsprofiler avspeglas i riksdagen?

I ett senare kapitel (kap 6) kommer väljarnas och riksdagsmännens attitydfördelningar att jämföras enligt yt-

terligare en metod. Det statistiska variansmättet kommer att utnyttjas för att studera partiernas attitydshomogenitet i riksdagen och valmanskåren.

Spegelmodellen: en jämförelse av attitydmedeltal

I tabell 3:2 redovisas den absoluta differensen mellan riksdagens och valmanskårens attitydmedeltal i de tjugo undersökta sakfrågorna. Frågorna har rangordnats efter graden av åsiktskongruens. Ju lägre värde desto högre kongruens. Teoretiskt kan värdena variera mellan 0.00 (samma medeltal) och 4.00 (differensen mellan extremerna 1.00 och 5.00). Understrukna indexvärden markerar att valmanskårens attitydmedeltal är lägre än andra kammarens, vilket innebär att väljarna genomsnittligt sett är "mer radikala" än sina valda representanter i dessa sakfrågor. I övriga frågor står riksdagen för de "mest radikala" åsiktsmedeltalen.

Resultaten för de olika sakfrågorna kan inte oreservat jämföras. Fråge- och scoringtekniken påverkar utfallen. Intervallskaleantagandet är en förenkling av verkligheten som det inte går att bortse ifrån vid en analys. Varje jämförelse med sakfråga som enhet är ur en metodologisk synpunkt problematisk, därför att utfallet inte endast kommer att vara beroende av frågornas substantiella innehåll utan också av hur de kodats. Om svarsalternativens talvärden manipuleras kan resultaten ändras.

Åsiktskongruensen varierar förhållandevis mycket över de 20 sakfrågorna. Den är högst i en av stat-näringslivsfrågorna och i u-hjälpsfrågan, och lägst för TV- och kvinnofrågorna. I sju av tjugo frågor är riksdagens attitydmedeltal lägre än valmanskårens, dvs att riksdagsmännen är genomsnittligt "mer radikala" än väljarna i dessa sakfrågor. De tre undantagen är EEC- och försvarsfrågorna samt stat-näringsliv 2. Differenserna är emellertid små.

Åsiktskongruensen mellan riksdag och valmanskår skall inte vidare diskuteras i detta sammanhang. Resultaten i tabellerna 3:1 och 3:2 har framtagits för att möjliggöra

TAB 3:2 ÅSIKTSKONGRUENS MELLAN VALMANSKÄREN 1968 OCH ANDRA KAMMAREN 1969: EN JÄMFÖRELSE AV ATTITYDMEDELTA I 20 POLITISKA SAKFRÅGOR.

	<i>Sakfråga</i>	<i>Index</i>
1	Stat-Näringsliv 2	0.02
2	U-hjälpsfrågan	0.12
3	EEC-frågan	0.28
4	Jämlikhet 2	0.30
5	Stat-Näringsliv 3	0.33
6	Försvarsfrågan	0.34
7	Jordbruksfrågan	0.49
8	Bankfrågan	0.52
9	Abortfrågan	0.53
10	Socialpolitik 2	0.74
11	Filmcensurfrågan	0.77
12	Jämlikhet 1	0.83
13.5	Religionsfrågan	0.86
13.5	Socialpolitik 3	0.86
15	Stat-Näringsliv 4	0.91
16	Stat-Näringsliv 1	1.18
17	Socialpolitik 1	1.20
18	Skattefrågan	1.24
19	TV-frågan	1.28
20	Kvinnofrågan	1.52

Genomsnitt för 20 sakfrågor: 0.72

Kommentar: Indexvärdena definieras av medeltalsdifferensen mellan riksdagens och valmanskårens attitydmedeltal i de undersökta sakfrågorna. De teoretiska extremvärdena är 0.00 och 4.00. Ju lägre värde desto högre åsiktsöverensstämmelse. Understrukna värden markerar sakfrågor där valmanskårens medeltal är lägre än riksdagens, dvs att väljarna är "radikalare" än sina representanter. I övriga frågor uppvisar riksdagen de "radikalaste" attitydmedeltalen.

framtida komparationer med andra representativa system. Huruvida den genomsnittliga åsiktskongruens på 0.72 som det svenska representativa systemet uppvisar är ett internationellt sett högt eller lågt tal kan inte avgöras innan motsvarande värden har beräknats i andra representativa demokratier.

De metodologiska förhållanden som gjorde en jämförelse av skilda sakfrågors grader av åsiktskongruens problematisk påverkar däremot inte på samma sätt en analys av partiernas olika grader av åsiktsöverensstämmelse. De skilda par-

tiernas riksdagsmän och väljare har ju fått samma intervjufrågor och kodats enligt identiska procedurer. Olika sakfrågors kongruensvärden kan inte utan vidare jämföras inom ett parti, men väl mellan partier. En analys av hur åsiktsöverensstämmelsen varierar över ett partisystem ger en uppfattning om vilka faktorer som påverkar graden av åsiktskongruens mellan väljare och valda i ett representativt system.

Riksdagspartiernas och deras resp väljargrupper attitydmedeltal jämföres i tabell 3:3. Sakfrågornas kongruensvärden (absolut differens mellan medeltal) har rangordnats från lägsta till högsta värde inom varje parti. Ju lägre värde desto högre åsiktsöverensstämmelse. Ett understruket indexvärde markerar som tidigare att väljarna är genomsnittligt "mer radikala" än sina representanter.

Graden av åsiktskongruens varierar mellan partierna, och bildar ett bestämt mönster. Den ökar när man går från vänster till höger i partisystemet, från ett genomsnittligt värde på 0.91 för socialdemokraterna över 0.71 och 0.70 för centern och Folkpartiet till 0.57 för moderaterna. VPK:s kongruensvärde på 0.87 avviker något från vänster-höger-mönstret. Eftersom kommunisternas värde bygger på extremt få intervjupersoner i både riksdags- och väljarstudierna (3 resp 18 personer) måste emellertid alla uppgifter om VPK tolkas med försiktighet.

De båda "socialistiska" partiernas riksdagsgrupper har så gott som genomgående ett "mer radikalt" attitydmedeltal än vad deras resp väljargrupper har. VPK:s väljare ligger till "vänster" om sina representanter i en stat-näringslivsfråga och SD:s väljare befinner sig till "vänster" om riksdagspartiet i EEC-frågan. De socialdemokratiska riksdagsmännen och väljarna har dessutom samma medeltal i två sakfrågor: Försvars- och u-hjälpsfrågorna. I övriga frågor är de valda representanterna "mer radikala" än väljarna.

De borgerliga partiernas mönster är mer splittrade. Center- och Folkpartiets riksdagsgrupper är "mer radikala"

TABELL 3:3 ÅSIKTSKONGRUENS MELLAN RIKSDAGSPARTI 1969 OCH PARTI I VALMANSKÄREN 1968.
EN JÄMFÖRELSE AV ATTITYDMEDELTA I 20 POLITISKA SAKFRÅGOR

VPK		SD		CP		FP		M	
Sakfråga	Index	Sakfråga	Index	Sakfråga	Index	Sakfråga	Index	Sakfråga	Index
Religion	0.22	Försvar	0.00	Abort	0.03	Abort	0.06	Skatt	0.07
Jämlikhet 1	0.27	U-hjälp	0.00	Jämlikhet 2	0.15	Bank	0.16	EEC	0.11
Bank	0.28	Bank	0.28	Stat-näringsl. 3	0.15	Stat-näringsl. 3	0.26	Stat-näringsl. 4	0.16
Stat-näringsl. 4	0.29	Jämlikhet 2	0.32	Försvar	0.21	Filmcensur	0.26	Stat-näringsl. 3	0.18
Stat-näringsl. 2	0.37	Stat-näringsl. 3	0.47	Stat-näringsl. 1	0.27	EEC	0.40	Abort	0.19
Stat-näringsl. 3	0.41	Stat-näringsl. 2	0.52	U-hjälp	0.33	Stat-näringsl. 4	0.41	Religion	0.24
Jämlikhet 2	0.44	Socialpolitik 2	0.62	Stat-näringsl. 2	0.45	Religion	0.44	Bank	0.24
Socialpolitik 2	0.52	EEC	0.62	EEC	0.45	Jordbruk	0.46	Jämlikhet 2	0.32
Försvar	0.53	Socialpolitik 3	0.68	Jordbruk	0.53	Jämlikhet 2	0.50	U-hjälp	0.42
Socialpolitik 1	0.73	Jämlikhet 1	0.73	Religion	0.53	Försvar	0.68	Filmcensur	0.43
EEC	0.80	Jordbruk	0.91	Filmcensur	0.59	U-hjälp	0.72	Kvinnofrågan	0.48
Socialpolitik 3	0.88	Abort	0.98	Jämlikhet 1	0.82	Stat-näringsl. 1	0.77	Jordbruk	0.49
Skatt	0.95	Filmcensur	1.00	Socialpolitik 2	0.82	Stat-näringsl. 2	0.85	Stat-näringsl. 1	0.55
Abort	1.00	Socialpolitik 1	1.13	Stat-näringsl. 4	0.89	TV	0.87	Stat-näringsl. 2	0.78
Stat-näringsl. 1	1.23	Stat-näringsl. 4	1.15	Bank	0.98	Jämlikhet 1	0.94	Socialpolitik 2	1.00
TV	1.23	Skatt	1.44	Skatt	1.18	Kvinnofrågan	0.96	TV	1.09
U-hjälp	1.44	Religion	1.63	Kvinnofrågan	1.21	Socialpolitik 2	0.97	Socialpolitik 3	1.10
Kvinnofrågan	1.66	Stat-näringsl. 1	1.72	Socialpolitik 3	1.24	Socialpolitik 3	1.10	Socialpolitik 1	1.11
Filmcensur	1.84	Kvinnofrågan	2.00	Socialpolitik 1	1.24	Socialpolitik 1	1.58	Försvar	1.12
Jordbruk	2.26	TV	2.06	TV	2.18	Skatt	1.64	Jämlikhet 1	1.40
Genomsnitt	0.87	Genomsnitt	0.91	Genomsnitt	0.71	Genomsnitt	0.70	Genomsnitt	0.57

Kommentar: Indexvärdena är lika med medeltalsdifferensen mellan varje riksdagspartis attitydmedeltal och resp partis väljargrupps attitydmedeltal. De teoretiska extremvärdena är 0.00 och 4.00. Ju lägre värde desto högre åsiktsöverensstämmelse. Understrukna värden markerar fall då en väljargrupps medeltal är lägre än riksdagspartiets, dvs att väljarna är "mer radikala" än sina representanter. I övriga frågor står riksdagspartierna för de "mest radikala" åsiktsmedeltalen.

än sina resp väljargrupper i 15 sakfrågor och "mer konservativa" i fem.

Den moderata riksdagsgruppen slutligen ligger till "vänster" om sina väljare i 12 frågor och till "höger" i övriga åtta sakfrågor.

Över samtliga partier är åsiktskongruensen speciellt låg i främst två sakfrågor, TV- och kvinnofrågorna. I kvinnofrågan blir kongruensen låg på grund av att samtliga riksdagspartier ligger klart till "vänster" om sina resp väljargrupper. Den "konservativaste" riksdagsgruppen, moderaterna, har nästan samma attitydmedeltal som den "mest radikala" väljargruppen, kommunisterna (2.76 resp 2.66).

Mönstret i TV-frågan är helt annorlunda. VPK, SD och CP, som är negativa till kommersiella TV-bolag vid sidan av Sveriges Radio, ligger till "vänster" om sina väljargrupper, medan FP och M, som har en positivare syn på privatägda TV-företag, befinner sig till "höger" om sina väljare. Man kan säga att partisystemet i TV-frågan är mer polariserat på riksdagsplanet än vad det är på väljarplanet, vilket leder till låga kongruensvärden för samtliga partier.

Det kan vara intressant att undersöka hur åsiktskongruensen varierar över olika ämnesområden. Man kan urskilja tre olika sakområden, där flera olika frågor ställts: (1) Socialpolitik och jämlikhet med 5 frågor, (2) statens förhållande till näringslivet med 5 frågor och (3) religiösa och moraliska problem med 3 frågor. Tabell 3:4 visar de genomsnittliga värdena för åsiktskongruensen inom dessa ämnesområden, samt dessutom för varje parti avvikelser från partiets totala medelvärde för åsiktskongruensen. Ett minustecken utmärker att ett partis medelvärde för ett ämnesområde är lägre än partiets totala genomsnitt för samtliga 20 sakfrågor, vilket alltså innebär att åsiktskongruensen är relativt högre än den genomsnittliga. Ett plustecken, å andra sidan, visar att ett partis ämnesmedelvärde är större än det totala medelvärdet och att partiets åsiktskongruens således är relativt lägre för

ifrågavarande ämnesområde än vad den genomsnittliga kongruensen är.

TAB 3:4 ÅSIKTSKONGRUENS MELLAN VÄLJARE OCH VALDA I TRE SAKOMRÅDEN

Sakområde		VPK	SD	CP	FP	M
Socialpolitik och jämlikhet	Medelvärde	0.57	0.70	0.85	1.02	0.99
	Avvikelse	-.30	-.21	+.14	+.32	+.42
Statens förhållande till näringslivet	Medelvärde	0,52	0.83	0.55	0.49	0.38
	Avvikelse	-.35	-.08	-.16	-.21	-.19
Religiösa och moraliska problem	Medelvärde	1.02	1.21	0.38	0.25	0.29
	Avvikelse	+.15	+.30	-.33	-.45	-.28

Kommentar: Socialpolitik och jämlikhet omfattar socialpolitik 1, 2 och 3 samt jämlikhet 1 och 2. Statens förhållande till näringslivet inkluderar bankfrågan samt stat-näringsliv 1-4. Religiösa och moraliska problem innefattar abort-, filmcensur- och religionsfrågorna. "Avvikelse" betecknar differensen mellan varje partis totala medelvärde för åsiktskongruensen och medelvärde för sakområde: Minus = lägre, dvs högre åsiktskongruens och plus = högre, dvs lägre åsiktsöverensstämmelse.

Samtliga partier har relativt sett en högre åsiktskongruens än genomsnittet i frågor som berör statens förhållande till näringslivet. Detta sakområde har traditionellt betraktats som ett av de centrala konfliktämnen i svensk politik under de senaste 50-60 åren.⁵⁾

De båda övriga sakområdena, som också representerar klassiska konfliktämnen i svensk politik, uppvisar andra mönster. I frågor som berör socialpolitik och jämlikhet är de "socialistiska" partiernas åsiktskongruens högre än de borgerliga partiernas, både i absoluta och i relativa termer. Situationen är precis den omvända i religiösa och moraliska frågor. De borgerliga partierna har här en högre åsiktsöverensstämmelse, både absolut och relativt, än vad VPK och SD har.

Vilka mekanismer inom de opinionsbildande och representativa processerna har åstadkommit att de "socialistiska" partieliterna ligger längre ifrån sina väljare i moraliska frågor än i socialpolitiska frågor, samtidigt som de

borgerliga partieliterna ligger närmare sina väljare i moraliska frågor än vad de gör i socialpolitiska sakfrågor? Den förhållandevis låga åsiktskongruensen för de borgerliga partierna i sociala frågor, och för "socialisterna" i moraliska frågor beror i båda fallen på att riksdagspartierna ligger klart till "vänster" om väljarna. Är religiösa och moraliska frågor mindre centrala vid opinionsbildning och nominering inom de "socialistiska" partierna än inom de borgerliga partierna? Frikyrkorna har ju t ex en starkare ställning inom främst Folkpartiet och Moderata Samlingspartiet än vad de har inom något av de "socialistiska" partierna. Läger de borgerliga partierna relativt sett mindre vikt vid sociala frågor i sitt opinionsbildningsarbete än vad kommunister och socialdemokrater gör?

Kongruensmönstret för de olika sakfrågorna över partisystemet visar hur riksdagens grad av åsiktsöverensstämmelse med väljarna är uppbyggd. Partimönstret för de två sakfrågor, TV- och kvinnofrågorna, som uppvisade de lägsta graderna av åsiktskongruens har redan kommenterats. U-hjälpsfrågan utmärks av en hög åsiktskongruens mellan riksdag och valmanskår, som emellertid inte är en följd av att den uppvisar speciellt höga kongruensvärden inom samtliga partier. Den hamnar högt därför att åsiktsöverensstämmelsen är maximal inom det Socialdemokratiska Partiet (index 0.00), och därför att de borgerliga partiernas resultat kompenserar varandra. Mittenpartiernas och moderaternas värden i u-hjälpsfrågan placerar den mot mitten i resp rangordning, men centerns och Folkpartiets riksdagsmän är "mer radikala" än sina väljare medan moderaternas ledamöter är "mer konservativa".

Försvarsfrågan är också intressant därför att den är en av de tre frågor där valmanskåren befinner sig till vänster om riksdagen. Skillnaden är emellertid obetydlig och åsiktskongruensen är följaktligen hög. Försvarsfrågans kongruensvärden inom partierna indikerar mekanismerna bakom detta utfall. Åsiktsöverensstämmelsen är maximalt hög för socialdemokraterna, men lägre bland de borgerliga partierna. Försvarsfrågan intar t ex näst sista platsen i mo-

deraternas rangordning. Det relevanta är emellertid att de borgerliga partiernas, relativt socialdemokraternas, låga kongruensvärden i samtliga fall beror på att deras riksdagsmän ligger till höger om sina väljare i försvarsfrågan. Mönstret inom de borgerliga partierna, speciellt bland moderaterna, gör att riksdagen framstår som mer positiv till ökade försvarsanslag än valmanskåren.

EEC- och skattefrågorna uppvisar likaledes intressanta kongruensmönster. Åsiktsöverensstämmelsen mellan riksdag och valmanskår är hög i EEC-frågan (rangplats 3) och låg i skattefrågan (rangplats 18). Partimönstren bakom dessa utfall visar på radikalt skilda opinionsbildningssituationer. Skattefrågan hamnar lågt därför att samtliga riksdagspartier uppvisar "mer radikala" medeltal än sina väljargrupper, och differenserna är förhållandevis stora för alla utom moderaterna. I EEC-frågan är situationen omvänd. De fyra stora partiernas riksdagsmän ligger till höger om sina resp väljargrupper. Skillnaderna är små, bland moderaterna obetydlig, vilket gör att åsiktskongruensen blir relativt hög.

De fyra största partiernas väljare är mer positiva till skattesänkningar och mer skeptiska till någon form av EEC-anslutning än vad deras representanter i riksdagen är.

Spegelmodellen: en jämförelse av attitydprofiler

Analysen enligt tyngdpunktsvarianten av spegelmodellen visade att det existerar ett samband mellan grad av åsiktskongruens och vänster-högerposition i det svenska partisystemet. Åsiktsöverensstämmelsen stiger monotont från socialdemokraterna över mittenpartierna till moderaterna. Innan man slår fast att detta samband gäller som en empirisk generalisering av mönstret i det undersökta materialet måste man emellertid undersöka om resultatet är en mätartefakt - en följd av den mätteknik som utnyttjats. Medeltal för attitydfördelningar säger inte allt. Två attitydfördelningar med exakt samma medeltal kan i princip uppvisa drastiskt skilda former. Om t ex riksdagsmännen i en sakfråga är samlade kring ett mittalternativ medan väl-

jarna är jämnt splittrade mellan två extremalternativ så kommer medeltalen att vara likstora, men kurvformerna visar att opinionsbildningen och den representativa processen givit upphov till två fundamentalt skilda opinionslägen. Tyngdpunktvarianten av spegelmodellen kommer i ett fall som detta att indikera en hög åsiktskongruens, medan en jämförelse av attitydprofiler kommer att avslöja skillnaderna. Om man vill analysera åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda ur spegelmodellens synpunkt så måste attitydprofilernas former föras in i handlingen. Statistiska mått som medeltal och varians mäter inte den bokstavligt tolkade spegelmodellens frågeställning: avspeglas väljarnas attitydfördelningar bland riksdagsmännen?

I sin metodbok "Theory and Methods of Social Research" presenterar Johan Galtung en analysteknik som klassificerar fördelningars former. Tekniken kallas AJUS-systemet.⁶⁾ Bokstäverna i namnet avser att beteckna en fördelningsform. A och J står för unimodala samt U och S för bimodala kurvor. Dessa klassificeringsgrunder kompletteras av en kategorisering av fördelningars skevhet.

Symmetriska kurvor utmärks med att indexet 0 lägges till bokstaven. A_0 betecknar således en unimodal och symmetrisk kurva (en topp mot fördelningens mitt). Indexen + och - står för kurvor som är vänster-resp högreskeva. Ett J_+ visar att fördelningen är monotont avtagande från vänster till höger. Ett U_- betecknar en bimodal kurva med tyngdpunkten åt höger (högra stapeln i U:et är högre än den vänstra).

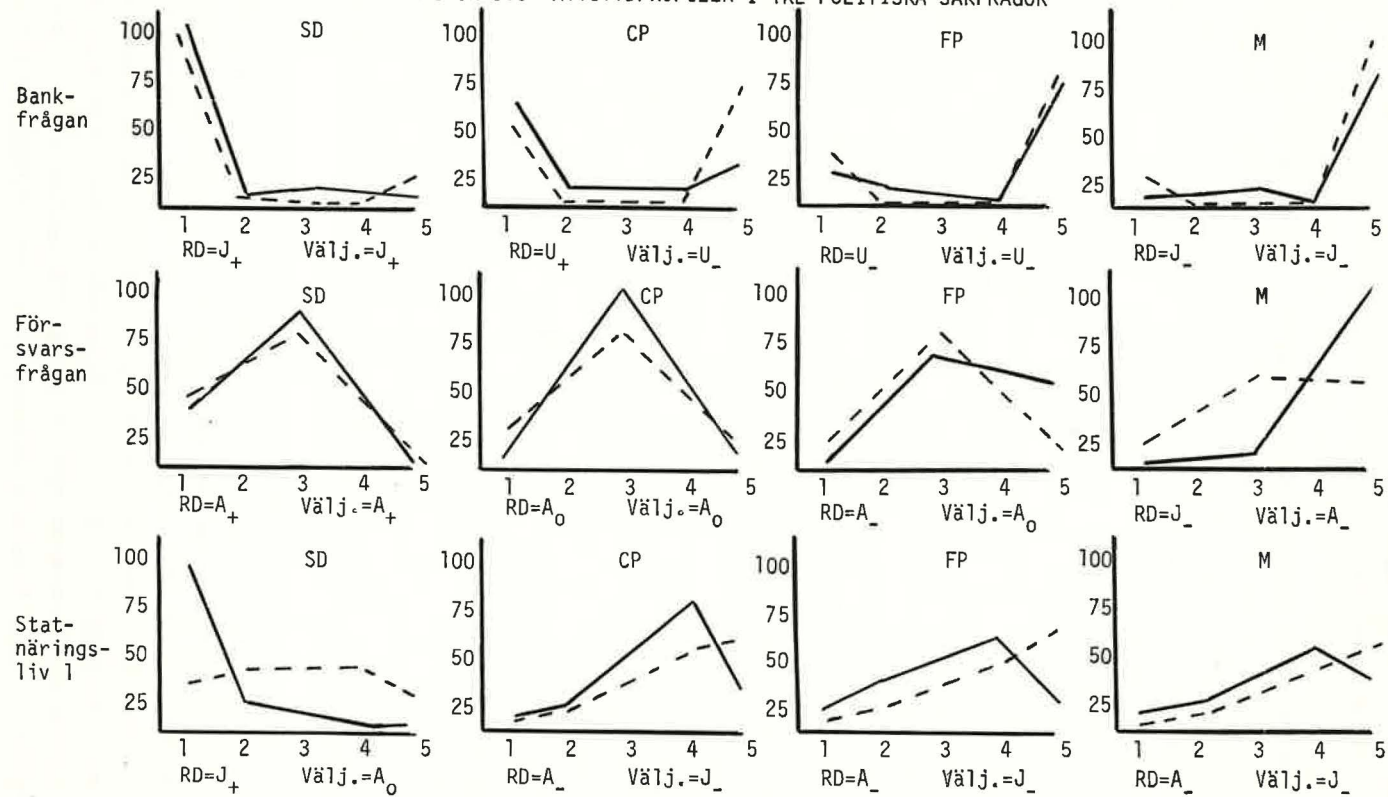
En något förenklad variant av denna teknik kommer att användas här för att jämföra riksdags- och väljargruppernas åsiktfördelningar i sakfrågorna. Kurvornas form är beroende av frågetekniken. En S-kurva kräver t ex alltid minst fyra svarsalternativ. Den teknik som utnyttjas kan lämpligen kallas AJU-metoden, eftersom det s a s inte existerade några S-kurvor i materialet. Förklaringen till detta förhållande är tvåfaldig: (1) i de polytoma påståendefrågorna, där S-kurvor teoretiskt kunde förekomma,

fanns det inga empiriska exempel på några S-formade fördelningar. (2) De sparsamt förekommande "nyanskoderna" i riksdagsstudien fördes i vissa frågor till närliggande substantiella och med väljarundersökningen jämförbara koder. Några attitydvariabler med 4 eller 5 kodade värden i riksdagsmaterialet trikotomiserades således för att bli komparativa med data från väljarstudien. En trikotomi kan inte ge upphov till en S-kurva.

Tre olika kurvformer (A, J och U) samt tre skilda skevhetskategorier (+, 0 och -) ger sammanlagt 9 olika klassificeringar. Teoretiskt kan en fördelning med minst tre värden anta alla dessa former. En dikotom variabel kan däremot naturligtvis i strikt mening endast ha en J-form, med varierande vinkelgrad mot koordinataxlarna. I praktiken har jag tummat på denna matematiska nödvändighet. De dikotomt kodade frågorna i väljarstudien har grafiskt ritats med nollfrekvenser i mellankategorierna 2,3 och 4, vilket innebär att de också kan klassificeras som U-kurvor. Jag antar med andra ord att en fördelning med 65 % i kod 1 och 35% i kod 5 (U_+) skulle varit U-formad även om vi kunnat "nyanskoda" väljarnas svar. Fyra frågor är dikotomt kodade i väljarstudien: bank, skatt, TV samt religionsfrågan. I dessa frågor har 0-frekvenser ritats in för mellankategorierna, vilket gör att fördelningarna antingen kan klassificeras som J- eller U-formade kurvor. Jämförelsen med riksdagspartiernas fördelningar underlättas av att "nyanskoderna" inte var särskilt frekventa i dessa frågor. Samtliga riksdagsgrupper uppvisade J- eller U-kurvor i de fyra frågorna, trots att både S- och A-formade kurvor var teoretiskt möjliga.

Som synes bygger AJU-analysen på vissa manipulationer och förenklade antaganden. Ett studium av några olika sakfrågors attitydprofiler kanske klargör hur kategoriseringen utförts. Figur 3:5 visar riksdags- och väljargruppernas åsiktsfördelningar i tre skilda frågor: bank, försvar och stat-näringsliv 1, dvs tre frågor med olika frågetekniker (dikotoma, trikotoma och polytoma svarsalternativ). Helldragna linjer utmärker riksdagsparti och streckade linjer

FIGUR 3:5 ATTITYDPROFILER I TRE POLITISKA SAKFRÅGOR



Kommentar: RD = heldragna och välj. = streckade linjer

väljargrupp. Kurvornas kategorisering enligt AJU-systemet är redovisade under varje kurvpar.

Bankfrågan, en vänster-högerfråga, uppvisar ett "typiskt" mönster, med J_+ -kurvor för de socialdemokratiska riksdagsmännen och väljarna (svarsfrekvenserna tenderar att avta monotont från vänster till höger) och rakt motsatta kurvor (J_-) för moderaternas riksdags- och väljargrupper. Mittenpartiernas attitydprofiler befinner sig mellan dessa extremer. Deras kurvor är U-formade. Centerpartiets väljare har tyngdpunkten åt höger (U_-) medan riksdagsledamöternas fördelning är skev åt vänster (U_+). Socialdemokraternas, Folkpartiets och moderaternas kurvor för riksdags- resp väljargrupperna har klassificerats som överensstämmande enligt AJU-systemet. Centerns båda fördelningar är däremot inte lika. De har visserligen samma modalitet (U-form) men olika skevhet (+ och -).

Bankfrågan uppvisar höga kongruensvärden för socialdemokraterna (0.28), Folkpartiet (0.16) och moderaterna (0.24), men lägre för centern (0.98). AJU-analysens klassificering leder i detta fall till samma resultat som medeltalsjämförelsen.

Den trikotoma försvarsfrågan exemplifierar unimodala kurvor. Socialdemokraternas attitydprofiler har båda sin topp i mitten och tyngdpunkten åt vänster (klart högre svarsfrekvens för kod 1 än för kod 5). Kurvorna klassificeras således som A_+ . Centerpartiets åsiktsfördelningar har också sina toppar i mitten, men kurvorna är båda så gott som symmetriska (A_0). Moderata väljare och valda har relativt olika attitydprofiler i denna fråga. Riksdagsmännens kurva är ett perfekt exempel på en extremt högervriden J-fördelning (J_-). Väljarnas attitydprofil är däremot A-formad om än högerskev (A_-).

Socialdemokraternas och centerns attitydprofiler har klassificerats som överensstämmande, men inte Folkpartiets och moderaternas. Även i försvarsfrågan ger AJU-analysen ett utfall som korresponderar med resultaten från medeltalsjämförelsen. Försvarsfrågans kongruensvärden är klart

högre för socialdemokraterna (0.00) och centern (0.21) än för Folkpartiet (0.68) och moderaterna (1.12).

Den nedersta sakfrågan i figuren, stat-näringsliv 1, visar på ett fall där inget parti kodats för överensstämmande attitydprofiler mellan väljargrupp och riksdagsparti. Samtliga borgerliga partier har samma mönster. Väljarnas kurvor är monotont lutande från höger till vänster (J_-). Riksdagspartiernas åsiktsfördelningar är också högervidna, men inte monotont avtagande (A_-). De socialdemokratiska riksdagsledamöternas attitydprofil är rakt motsatt de borgerliga väljarnas, dvs monotont avtagande från vänster till höger (J_+). De socialdemokratiska väljarnas kurva skiljer sig från riksdagsmännens. Den är visserligen relativt flat, men har toppen mot mitten och är ovanligt symmetrisk (A_0).

Kongruensvärdena för stat-näringsliv 1 exemplifierar att AJU-analysen inte mättekniskt behöver ge upphov till klassificeringar som korresponderar med medeltalsanalysens. För socialdemokraterna speciellt, men även för Folkpartiet och moderaterna, är kongruenstalen för stat-näringsliv 1 visserligen låga (1.72, 0.77 resp 0.55), men centerns indexvärde på 0.27 är däremot relativt högt. Ur tyngdpunktsanalysens synpunkt är åsiktsöverensstämmelsen mellan centerns riksdagsmän och väljare förhållandevis hög i stat-näringsliv 1, men jämförelsen av attitydprofilernas former visar att åsiktskongruensen är sämre om man ser den ur ett avspeglingsperspektiv. Opinionsbildningen och den representativa processen har i detta fall givit upphov till två olika typer av attitydprofiler som har i stort sett samma medeltal.

Dessa tre exempel har väl visat att klassificeringsmetoden är relativt grov, men också att den är användbar. AJU-systemets diskrimineringsförmåga är i själva verket inte så liten, eftersom det omfattar nio skilda kurvtyper. Empiriskt existerade alla nio typerna i det sammanlagda materialet, som omfattade 160 fördelningar (4 väljar- och 4 riksdagsgrupper, 20 sakfrågor). Den vanligaste attitydprofilen var J_+ -kurvan med 42 fall och den sällsyntaste var

J₀-fördelningen med enbart 2 fall. U-kurvor förekom, på två undantag när, enbart i de sex dikotoma frågorna.⁷⁾

Att U-fördelningar uppkom just i dessa frågor är inte förvånande. Det är en följd av både frågetekniken och den använda AJU-metodens förutsättningar.

Däremot är det mer remarkabelt att U-kurvorna lyser med sin frånvaro i övriga frågor. Partiernas attitydprofiler är i dessa sakfrågor A- eller J-formade för både riksdags- och väljargrupper. Samtliga partier har uppenbarligen lyckats undvika polariserade opinionsfördelningar. Regeln är att partiopinionerna är spridda kring en unimodal topp (129 av de 160 undersökta attitydprofilerna var A- eller J-formade).⁸⁾

Opinionsbildningen och den representativa processen har således varit gynnsam för samtliga partiers sammanhållning, i den mening att polariserade attitydprofiler inte uppkommit. Har representationsprocessen och opinionsbildningen också lyckats åstadkomma överensstämmelse mellan riksdagspartiernas och deras väljargrupperns åsiktsfördelningar? Tabell 3:6 ger ett svar på denna frågeställning. Resultaten grundas på AJU-klassificeringarna. Kurvor med samma modalitetstyp (bokstäver) och skevhet (index, + o -) har definierats som överensstämmande. De har samma form och tyngdpunkt. Vidare kan man skilja på attitydprofiler med samma form men olika skevhet, och kurvor med samma skevhet men olika modalitetstyp. Slutligen har vi fördelningar som skiljer sig åt både vad gäller form och tyngdpunkt.

Hälften av de 80 undersökta kurvparen är överensstämmande enligt AJU-systemets klassificeringar. Skillnaderna mellan de fyra partierna är inte stora. Moderata Samlingspartiet uppvisar emellertid flest överensstämmande attitydprofiler (12). Övriga partier har något färre kurvpar med samma form och tyngdpunkt (9-10). Skillnaderna mellan de borgerliga partiernas resultat och socialdemokraternas blir mer markanta om man ser på antingen likhet mellan kurvpars form eller skevhet. När det gäller formen är de socialdemokratiska riksdags- och väljargruppernas

attitydprofiler likartade i 10 sakfrågor (rad 1 och 2 i tabellen). Motsvarande siffror för de borgerliga partierna är 13 eller 14. En jämförelse av kurvparens överensstämmelse vad gäller skevhet ger samma utfall (rad 1 och 3). Socialdemokraterna har 13 kurvpar med samma tyngdpunkt, medan de båda mittenpartierna har 15 och moderaterna 17. Tabellens fjärde rad visar slutligen att socialdemokraternas riksdagsmän och väljare har skilda attitydprofiler både till form och tyngdpunkt i sex sakfrågor. Endast en sakfråga för vardera av de borgerliga partierna uppvisar en sådan relation mellan väljares och valdas åsiktsfördelningar. I majoriteten av dessa fall rörde det sig emellertid inte om "maximala" skillnader i fråga om tyngdpunkt (+ vs - eller - vs +). I sju av de nio fallen var skevhetsskillnaderna minsta möjliga inom AJU-systemets ram (\pm vs 0).⁹⁾

TAB 3:6 ÖVERENSSTÄMMELSE MELLAN VÄLJARES OCH VALDAS ATTITYDPROFILER I 20 SAKFRÅGOR. (AJU-METODEN)

	SD	CP	FP	M	SUMMA
(1) Överensstämmande kurvor	9	10	9	12	40
(2) Samma form olika skevhet	1	4	4	2	11
(3) Samma skevhet olika form	4	5	6	5	20
(4) Olika form olika skevhet	6	1	1	1	9
Antal frågor	20	20	20	20	80

De socialdemokratiska kurvparen är mindre lika varandra än vad de borgerliga partiernas är. Differenserna är inte stora, men de finns där oavsett hur man gör jämförelsen. Det parti som uppvisar den högsta graden av överensstämmelse mellan väljares och valdas attitydprofiler är Moderata Samlingspartiet.¹⁰⁾

IDEOLOGISKA POSITIONSMODELLEN

I det här avsnittet skall spegelmodellens metodologiska apparatur utnyttjas för att analysera väljares och valdas överensstämmelse i fråga om en mer generaliserad vänster-

högerattityd. Sakfrågeattityder bör analytiskt skiljas från vad som kan kallas ideologisk inställning. Den senare brukar i litteraturen antas strukturera de åsikter som olika individer intar i skilda sakfrågor, och den antas också vara mer stabil över tid. Det operationella måttet på riksdagsmännens och väljarnas ideologiska vänster-högerpositioner bygger på de undersökta sakfrågorna.

Analysen av partirangordningarna i riksdagsmaterialet visade att 19 sakfrågor kunde klassificeras under vänster-högermodellen. Av dessa återfanns 15 sakfrågor i både väljar- och riksdagsundersökningarna.

Dessa frågor har fått ligga till grund för tre olika additiva index: (1) Riksdagsundersökningen, VH-index19 och (2) VH-index15 samt (3) valundersökningen, VH-index15. De båda senare indexen bygger på exakt samma frågor i de bägge undersökningarna. VH-index19 innesluter samma 15 sakfrågor som de båda övriga indexen, men bygger dessutom på ytterligare fyra frågor i riksdagsstudien.

Partirangordningarna i riksdagen har således tagits som utgångspunkt för indexkonstruktionen. Riksdagsledamöterna, som befinner sig närmare de konkreta besluten än vad väljarna gör, får definiera de olika sakfrågornas dimensionstillhörighet. Eftersom dimensionskongruensen var så stor spelar det i praktiken ingen större roll om man utgår från väljarna eller från deras valda representanter. Endast en sakfråga, kvinnofrågan, med helt skilda partiordningar är inkluderad i indexet: Riksdagspartiernas vänster-högerordning VPK (1.00), SD (1.73), FP (2.37), CP (2.56) och M (2.76) motsvaras av följande rangordning bland väljarna: VPK (2.66), M (3.24), FP (3.33), SD (3.73) och CP (3.77).

Det har tidigare antagits att kodvärdena från 1 till 5 i varje sakfråga uppfyller intervallskalans krav. Detta innebär en förenkling av verkligheten. När nu dessa värden adderas över flera olika sakfrågor och sammanfattas i ett indexvärde förutsätts dessutom att kodvärdena är jämförbara mellan skilda frågor. Kod 1 i bankfrågan, ja till statlig representation i bankerna, går ju in i indexvärdet med

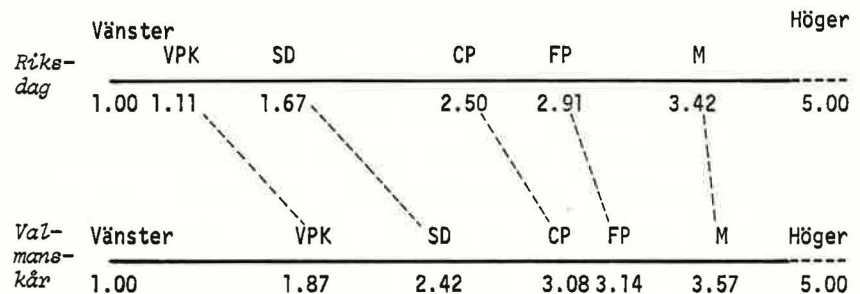
samma vikt som kod 1 i EEC-frågan, Sverige bör stå utanför EEC. Fler riksdagsmän är kodade för 1 i bankfrågan än för 1 i EEC-frågan. Ur både allmänpolitisk och skalteknisk synpunkt skulle väl kod 1 i EEC-frågan klassificeras som mer "vänster" än motsvarande kod i bankfrågan. Likväl har de samma vikt i ett additivt index.

Denna förenkling är nu mindre allvarlig än den kan tyckas. Under förutsättning att de olika sakfrågorna är positivt korrelerade med varandra på individplanet kommer ett additivt index att skapa differentierade värden, som rangordnar individerna på i stort sett samma sätt som en skalanalys. Detta gäller speciellt om man arbetar med många frågor. VH-index omfattar 15 alternativt 19 frågor som alla är positivt korrelerade på individnivån. Indexet är utan tvekan en god approximation till en tänkt vänsterhögerskala. Det är ett index med mycket hög robusthet. Produkt-momentkorrelationen mellan VH-index19 och VH-index15 är inte mindre än 0.98.

Faktoranalyser med de 20 sakfrågorna och VH-index15 som tjugoförsta variabel visar också, i både väljar- och riksdagsmaterialet, att indexet laddar extremt högt på den faktor som kan tolkas som vänster-höger. Faktorladdningarna är 1.00 i väljar- och 0.99 i riksdagsmaterialet. VH-index15 är således ett mycket bra mått på en "underliggande" vänster-högerdimension. Den höga korrelationen mellan riksdagsundersökningens två varianter av VH-index visar att de är substituerbara. Även VH-index19 uppvisar en extremt hög faktorladdning på VH-faktorn (1.00).¹¹⁾ När riksdagen jämföres med valmanskåren används VH-index15, annars utnyttjas VH-index19. Indexet kan teoretiskt variera mellan 1.00 och 5.00, där 1.00 kan tolkas som vänster och 5.00 som höger. De skilda partiernas medeltal på VH-index15 ger en bild av deras ideologiska vänster-högerposition. I figur 3:7 jämförs riksdagspartiernas indexmedeltal år 1969 med de olika partigruppernas medelvärden i valmanskåren vid valet år 1968.¹²⁾

Samtliga riksdagspartier ligger till vänster om sina resp väljargrupper. De båda "socialistiska" partierna

FIG 3:7 IDEOLOGISK VÄNSTER-HÖGERPOSITION: RIKSDAGSPARTIERNA I ANDRA KAMMAREN 1969 OCH PARTIGRUPPER I VALMANSKAREN 1968. (VH-INDEX15)



Kommentar: VH-index15 kan variera mellan 1.00 och 5.00. Ju lägre värde desto mer vänster.

ligger mer till vänster om sina väljare än vad framför allt Folkpartiet och moderaterna gör. Man kan spekulera över om detta mönster gäller generellt för politiska system med en s k liberal-konservativ- eller vänster-högerdimension. Är det så att vänster- eller socialistiska partier ur en ideologisk synpunkt ligger längre från och till vänster om sina väljare än vad borgerliga partier gör?

Denna hypotes kan delvis härledas ur Converse's teori om ideologier och sociala strata. Han utgår från att ideologier, system av attityder, är mer sammanhållna på elit- än på massnivå i ett politiskt system; och att attitydssystem är mer fragmentariska, mindre konsistenta, i lägre sociala strata än i högre.¹³⁾ Vänsterpartier som främst stöds av väljare från lägre sociala skikt kommer att genomsnittligt få ett mer splittrat stöd för sina ideologier än vad partier till höger får. Empiriska studier kring denna problematik är mycket fåtaliga. De undersökningar som gjorts av McClosky och Eldersveld kring åsiktsrelationerna mellan olika nivåer inom de demokratiska och republikanska partierna i USA pekar på ett annat mönster än det svenska. Man finner att de demokratiska ledarna är mer "progressiva" än vad deras väljare är, medan det republikanska elitskiktet är mer konservativt än de republikanska väljarna.¹⁴⁾ I det

svenska representativa systemet har opinionsbildningsprocessen lett till att samtliga partier ligger till vänster om sina resp väljargrupper. I USA tycks opinionsbildningen däremot ha åstadkommit en situation där den "liberala" partieliten ligger till vänster och den konservativa partieliten till höger om sina resp väljare.

Det är uppenbart att det behövs mer empirisk forskning i Sverige och i andra politiska system innan man kan säga något mer precist om detta problem.

Bo Särllvik har studerat avstånd och dimensioner i det svenska partisystemet. Han har utnyttjat två olika typer av data: (1) Empirisk partibytfrekvenser mellan partierna och (2) väljarnas kognitioner av partiavstånd. Båda slagen av data ger upphov till en flerdimensionell partirymd, med vänster-högerdimensionen som den dominerande.¹⁵⁾

De avstånd mellan partierna som Särllvik uppskattar för sina sammanpressade (reducerade) endimensionella lösningar har ett intressant samband med de avstånd man kan se i figur 3:7. Väljarnas kognitiva bild av avstånden i partisystemet och måtten på attitydavstånden i vänster-högerfrågor stämmer väl överens i åtminstone tre avseenden: (1) Partisystemet består av två distinkta grupper, socialistiska och borgerliga partier (tvåblocksmodellen), (2) mittenpartierna ligger nära varandra och (3) partirangordningen är densamma (vänster-högermodellen). Den avståndsbild som Särllviks partibytpar analys ger stämmer med punkterna 2 och 3 ovan. Väljarnas valbeteende pekar på att Folkpartiet och Centerpartiet ligger nära varandra och att vänster-högerordningen gäller. Däremot visar Särllviks data att avståndet mellan VPK och SD blir större när man analyserar partibytfrekvenser än när man arbetar med attityder eller kognitioner. Tvåblocksmodellen passar inte särskilt väl in på de avstånd som en partibytpar analys ger mellan partierna. När det kommer till handling är Vänsterpartiet Kommunisterna fortfarande "persona non grata" i det svenska partisystemet.

De olika partiernas relativa avstånd till varandra i riks-

dagen och i valmanskåren kan illustreras genom att godtyckligt sätta avståndet mellan VPK och M till 100 och sedan beräkna övriga partiers avstånd.

FIG 3:8 RELATIVA AVSTÅND MELLAN PARTIERNÄ I RIKSDAG OCH I VALMANSKÄREN. (VH-INDEX15)

Andra kammaren 1969	VPK	SD	CP	FP	M
	0	24	60	78	100

Valmanskåren 1968	VPK	SD	CP	FP	M
	0	32	72	75	100

Kommentar: Avstånden mellan VPK och M i riksdagen ($111-342 = 231$) och i valmanskåren ($187-357 = 170$) har satts lika med 100. Övriga avstånd har standardiserats följdenligt.

I absoluta tal spänner riksdagspartierna över ett vidare attitydfält (från VPK till M = 2.31 enheter) än vad partierna i valmanskåren gör (VPK - M = 1.70 enheter). Genom vår standardiseringsoperation konstanthåller vi för denna skillnad. De relativa avstånden pekar på en viss skillnad mellan riksdag och valmanskår. Mittenpartierna, som har nästan identiska värden bland väljarna, ligger avsevärt längre ifrån varandra i riksdagen. Centern och socialdemokraterna är däremot närmare varandra i riksdagen än ute bland väljarna.

Dessa resultat kan inte utan vidare läggas till grund för resonemang kring regeringsbildande, koalitioner eller partistrategier. Resultaten gäller enbart för sakfrågor som ger upphov till en vänster-högeruppdelning av partierna. Det finns andra typer av frågor, som uppvisar helt annorlunda partikonfliktsmönster, t ex frågor som berör decentralisering, som också måste föras in i en analys av partistrategier och av koalitionsproblemet.

Vid analysen av den ideologiska positionsmodellen har hittills enbart partiernas medeltal på VH-index15 utnyttjats. Medeltalen har fått definiera partiernas position, deras

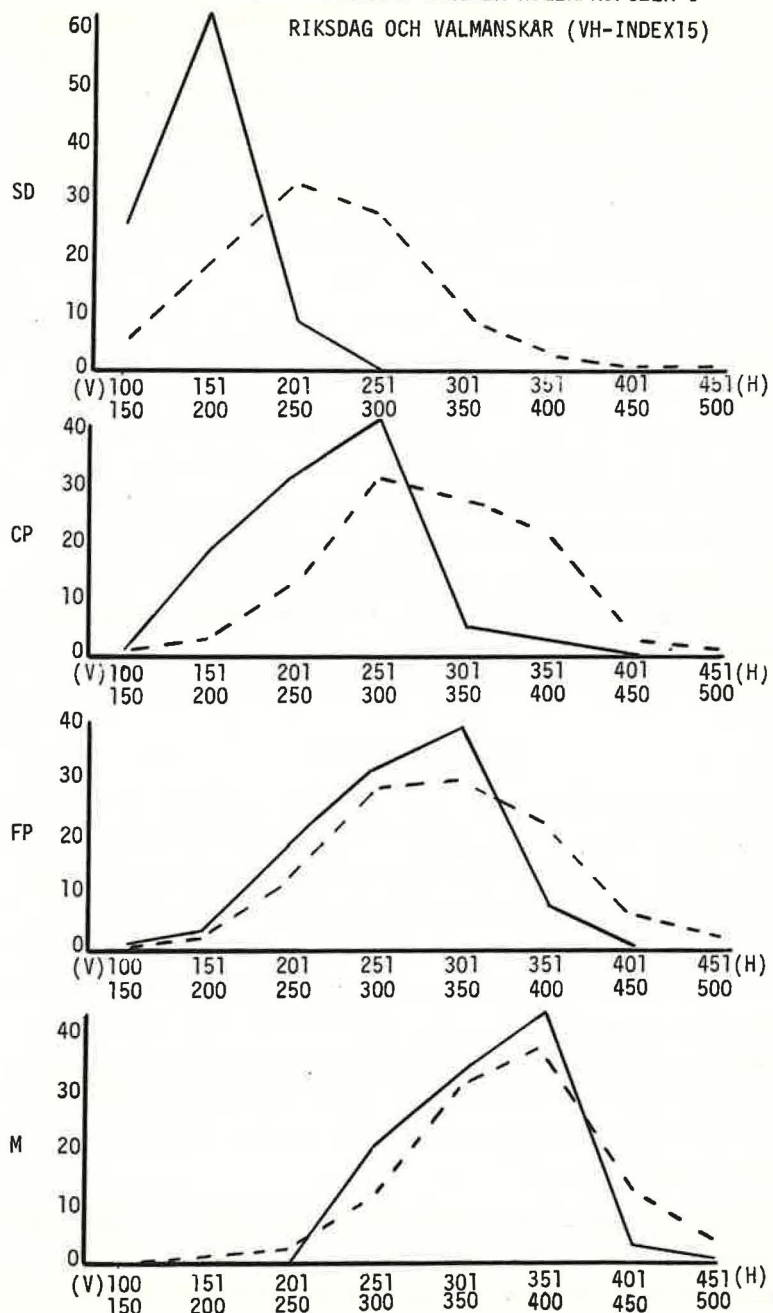
ideologiska vänster-högertyngdpunkt. Ur ett avspeglingsperspektiv är emellertid inte endast medeltal utan också kurvformer intressanta. Hur är riksdagsmän och väljare spridda över vänster-högerdimensionen? Analysen av medeltalsdifferenserna på VH-index¹⁵ pekade på ett systematiskt samband mellan vänster-högerposition och ideologisk överensstämmelse mellan väljare och valda. Ju mer relativt sett till vänster ett parti befinner sig desto mer till vänster är dess riksdagsmän i förhållande till de egna väljarna. Den ideologiska överensstämmelsen stiger när man går från Vänsterpartiet Kommunisterna och socialdemokraterna till moderaterna. Håller denna empiriska generalisering även om man analyserar partiernas "ideologiprofiler"?

I figur 3:9 redovisas de fyra största partiernas par av vänster-högerprofiler. Kurvornas former är naturligtvis beroende av hur indexet klassindelas. Andra intervall än de som utnyttjas i figuren (1.00-1.50, 1.51-2.00 osv till 4.51-5.00) ger upphov till fördelningar med delvis annorlunda utseende, men slutsatserna är inte beroende av klassindelningen. Oavsett hur intervallgränserna definieras så kvarstår både den låga korrespondensen mellan socialdemokraternas båda "ideologiprofiler", liksom den höga överensstämmelsen mellan moderaternas.

Samtliga partiers vänster-högerprofiler tenderar att vara unimodala. Både riksdagsmän och väljare är m a o spridda kring sina resp partiets ideologiska vänster-högerpositioner. Någon tendens till bimodala kurvor existerar inte i det studerade materialet. Inget parti uppvisar således ett polariserat mönster med starka vänster-resp högerflyglar och en fåtalig mittengrupp.

Resultaten illustrerar ovanligt väl det diskuterade sambandet mellan ett partis position på vänster-högerskalan och dess grad av ideologisk överensstämmelse mellan väljare och valda. Socialdemokraternas båda vänster-högerprofiler skiljer sig drastiskt åt. Över 90% av partiets riksdagsmän år 1969 uppvisar VH-värden under 2.01, mot endast 25% av deras väljare vid 1968 års val. Ungefär 40%

FIGUR 3:9 PARTIERNAS VÄNSTER-HÖGERPROFILER I
RIKSDAG OCH VALMANSKÄR (VH-INDEX15)



Kommentar: RD = heldragna linjer och valmanskår = streckade linjer.
Fördelningarnas medeltal är redovisade i figur 3:7.

av socialdemokraternas väljare har VH-värden som överstiger 2.51 (dvs till höger om riksdagscenterns medeltal på VH-index15). Den "mest konservativa" socialdemokratiska riksdagsmannen i andra kammaren år 1969 hade ett VH-värde på 2.33. Moderaternas vänster-högerprofiler representerar den motsatta ytterligheten i det undersökta materialet. Moderata riksdagsmän avspeglar mycket nära sina väljares vänster-högerattityder.

Partiernas vänster-högerpositioner är mer "kristalliserade" och åtskilda i riksdagen än i valmanskåren. Avstånden mellan partimedeltalen på VH-index15 är större och variansen kring dem är mindre bland riksdagsmän än bland väljare. De skilda väljargruppernas vänster-högerattityder överlappar i större utsträckning. En envägs variansanalys med partivariabeln (nominalskala) som oberoende och VH-index15 (intervallskala) som beroende variabel åskådliggör statistiskt denna skillnad. Partivariabeln reducerar variansen i VH-index15 med 78% i riksdagsmaterialet, men förklarar "enbart" 36% av variansen bland väljarna.¹⁶⁾

SAMMANFATTNING

Ur en informativ synvinkel har det här kapitlet givit ett visst utbyte. Många "hur-frågor" har empiriskt belysts, och ett antal centrala beroende variabler har kartlagts. Ur en analytisk eller teoretisk synpunkt har däremot utbytet varit magert. Några "varför-frågor" har inte besvarats. En empirisk studie av samvariationstypen är inte särskilt meningsfull när data härrör från ett politiskt system och en tidpunkt. Värden på åsiktsöverensstämmelse i sakfrågor eller "ideologiska" attityder är systemegenskaper som bör studeras komparativt mellan representativa system eller över tid.

De viktigaste resultaten från analysen i det här kapitlet kan sammanfattas i två punkter.

(1) Åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda i politiska sakfrågor är korrelerad med partiernas position på vänster-högerdimensionen: ju mer till höger desto högre grad av "attitydlikhet" mellan riksdagsparti och väl-

jargrupp.

(2) Samtliga partier i riksdagen intar en ideologisk vänster-högerposition som ligger till vänster om deras väljargruppers. Vänsterpartiet Kommunisterna och socialdemokraterna befinner sig relativt sett mer till vänster om sina väljare än vad de borgerliga partierna, speciellt moderaterna, gör.

KAPITEL 4

ALLMÄNNA VAL OCH OPINIONSFÖRSKJUTNINGAR I RIKSDAGEN

De allmänna valen i en representativ demokrati kan studeras från många olika utgångspunkter. Man kan se valinstitutionen ur individernas synvinkel och studera vad som motiverar väljarna att delta i politiska val och undersöka varför de röstar som de gör. Detta är ett av den mikroorienterade politiska beteendeforskningens viktigaste arbetsfält. Vid analyser av denna typ är väljarnas valbeteende den beroende variabeln, det man vill förklara, och främst olika slag av individegenskaper de oberoende variablerna.

Om man däremot studerar valinstitutionen ur en makroorienterad synvinkel, dvs om man vill analysera valens betydelse, roll eller funktion i ett politiskt system, blir valutslaget en oberoende variabel och olika typer av effekter i systemet beroende variabler. Systemeffekter av typen regeringsbildning, riksdagens parti- och personsammansättning eller riksdagsmännens attityder till olika politiska sakfrågor är exempel på beroende variabler av intresse i detta sammanhang.

Valinstitutionen i en representativ demokrati är ett forskningsfält med många olika intressenter. Detta beror

delvis på att valen har flera funktioner i ett representativt system.¹⁾ Allmänna val skall i teorin tillförsäkra väljarna kontroll och inflytande över sina valda representanter. Vidare skall de genom sin blotta existens legitimerade de beslut som de folkvalda fattar. Valen är dessutom en institution för legala förändringar. Man kan se dem som en institutionaliserad förändringsmekanism. Valinstitutionen är ett potentiellt dynamiskt inslag i modellen för en representativ demokrati. Det är naturligtvis inte det enda dynamiska elementet, men det intar en särställning genom att det är konstitutionellt reglerat. Valinstitutionen ingår som en central faktor i den officiella och legitimerade modellen av ett representativt system.

I detta kapitel skall valinstitutionen analyseras ur ett makroorienterat perspektiv. Vilka effekter fick valet 1968 på riksdagens personsammansättning, och på vad sätt påverkade de faktiska personbytena riksdagens och riksdagspartiernas attitydprofiler i olika politiska sakfrågor? Ett allmänt val behöver naturligtvis inte innebära att några förändringar inträffar. Personbyten, mellan och inom partierna i riksdagen, behöver inte leda till att attitydprofiler förändras; och om de förskjuts, kan det ske genom olika kanaler och på skilda sätt.

Data från intervjuundersökningen med ledamöterna i riksdagens andra kammare åren 1968 och 1969 samt data från eftervalsintervjun med väljarna år 1968 kommer att utnyttjas för att belysa den teoretiska frågeställningen: Vilka effekter kan ett allmänt val få på riksdagens och riksdagspartiernas attitydprofiler i politiska sakfrågor?

VALINSTITUTIONEN OCH ÅSIKTSFÖRSKJUTNINGAR I RIKSDAGEN: EN MODELL

En modell för valinstitutionens effekt på åsiktsförskjutningar i riksdagen kan i princip konstrueras för flera olika analysenheter. Man kan skilja på två principiellt skilda infallsvinklar: De individuella riksdagsmännen eller olika slag av aggregat som enheter. Den första in-

fallsvinkeln leder till en attitydförändringsmodell på individnivå, med t ex riksdagsmännens perceptioner av faktorer som påverkat ett valutslag som en typ av oberoende variabler och deras attityder i sakfrågor som beroende variabler. En modell av denna typ kan endast testas med hjälp av en panelundersökning. Man behöver åtminstone intervju samma uppsättning riksdagsmän både före och efter ett allmänt val (dvs en tvåstegspanel). En studie av detta slag har så vitt känt aldrig genomförts någonstans.

Omfattande paneldata har insamlats på väljarnivån i bl a England, USA och Sverige under 1950- och 60-talen, men någon panelstudie med parlamentariker har ännu inte gjorts. De longitudinella undersökningar som finns kring parlamentariska partiets beslutsfattande och riksdagsmäns voteringar tyder på att korttidsvariationer, åtminstone beträffande dessa båda variabler, kan vara betydande.²⁾ Det finns således anledning att antaga att riksdagsmäns attityder i olika sakfrågor förändras över tid. Vidare kan man antaga att dessa förändringars storlek delvis är en funktion av tiden, vilket innebär att vi föreställer oss att attitydförskjutningar sker gradvis och över en längre tidsintervall. De forskningsresultat som finns om detta problem, och som grundar sig på experimentella studier och på data från panelundersökningar med väljare, pekar på att dessa antaganden är rimliga.³⁾ Man kan med andra ord förvänta sig att, ceteris paribus, attitydförändringar på individnivå skall vara små för korta tidsintervaller; så små att man kan bortse från dem.

Eftersom representationsundersökningens intervjustudie med andrakammarledamöterna åren 1968 och 1969 inte var av panelkaraktär, kan en individuell modell inte testas mot något empiriskt material. En sådan modell, och testen av den, måste anstå till dess att paneldata blir tillgängliga.

En modell av valens betydelse för åsiktsförskjutningar i riksdagen måste emellertid också inkludera individuella attitydförändringar, även om man arbetar med den andra infallsvinkeln ovan, dvs olika typer av aggregat som analysenheter. Med aggregat menas t ex riksdagen som helhet el-

ler de olika riksdagspartierna. En modell som bygger på grupper av individer som analysenheter måste, förutom individuella attitydförskjutningar, ta hänsyn till personförändringar i riksdagen.

Ett partis attitydprofil kan ändras på två olika sätt: (1) Genom att någon eller några av partiets representanter byter åsikt och/eller (2) genom att nyvalda representanter inte har identiska åsikter med ej omvalda. En gruppmodell har således två distinkt skilda variabla komponenter, varav den ena, individuella attityder, kontinuerligt påverkas av en mängd faktorer, av vilka individernas tolkningar av valutslag är en. Den andra komponenten, partiets person sammansättning, kan mer entydigt relateras till valinstitution, alltifrån nomineringsprocessen till valutslaget.

Mot bakgrund av resonemanget ovan kan man antaga att de individuella attitydförändringarna spelar en mindre roll på kort sikt, och att personbyten har en större betydelse för ändringar i attitydprofiler över korta tidsintervaller. Denna hypotes kan inte testas. Likväl som den mer teoretiskt intressanta hypotesen att personbyten överhuvudtaget betyder mer än attitydförändringar inte går att empiriskt pröva med tillgängliga data.

Ett representativt demokratiskt system har institutionaliserat en mekanism, de allmänna valen, med vars hjälp väljarna direkt kan påverka den ena av modellens komponenter, parti- och personsammansättningen i riksdagen. Den andra komponenten, de individuella attityderna hos riksdagsmännen, kan väljarna också påverka, men inte på samma direkt och institutionaliserade sätt.

Om vår hypotes inte håller, dvs att individuella attitydförändringar spelar en större roll än parti- och personbyten vid förändringar av riksdagens inställning till olika sakfrågor, skulle det få konsekvenser för den normativa demokratiska teorin. Det skulle nämligen innebära att den faktor som är institutionaliserad, och i princip kan kontrolleras av väljarna, betyder mindre än de mer okontrollerbara individuella attitydförändringarna.⁴⁾

Men å andra sidan, om hypotesen håller, innebär det inte att den normativa demokratiska teorins krav är uppfyllda. Komponenten, parti- och personsammansättning, mäter endast effekter av valmekanismen, och inte huruvida väljarna verkligen eftersträvade de förändringar i attitydprofiler som deras beteende resulterade i.

I det följande kommer jag att bortse från eventuella individuella attitydförändringar. Det empiriska materialet omsluter en mycket kort tidsperiod, åren 1968-69; man kan anta att de eventuella åsiktsbyten som inträffade är negligerbara.

Den andra faktorn, personsammansättningen, skall däremot preciseras. Personomsättningen i andra kammaren är inte så liten som man väl i allmänhet föreställer sig. Tabell 4:1 sammanfattar personförändringarna under 1950- och 60-talen.

TAB 4:1 ANDRA KAMMARENS PERSONFÖRÄNDRINGAR ÅREN 1952-68

Valår	Under mandatperioden avgångna ledamöter	Nyvalda	Mandat totalt
1952	21	47	230
1956	14	45	231
1958	11	29	231
1960	24	47	232
1964	22	47	233
1968	-	63	233

Källa: S.O.S., Riksdagsmannavalen för den aktuella perioden. "Nyvalda" betecknar ledamöter som invaldes i andra kammaren för resp valår utan att ha varit ledamöter under den omedelbart föregående mandatperioden.

Omsättningen under mandatperioderna har varierat mellan 11 och 24 ledamöter, motsvarande ca 6 å 10 % av de valda riksdagsmännen. Vid valen har personförändringarna varit ungefär dubbelt så stora, från 29 till 63 nyvalda, vilket ger omkring 13-25% nya riksdagsmän för varje val. Extravalet 1958, och de båda 2-åriga mandatperioderna 1957-58 och 1959-60 uppvisar de lägsta siffrorna, medan det val som kommer att studeras, 1968, ledde till flest personförändringar.

Strax under hälften (ca 40%) av de ledamöter som försvann ur andra kammaren under mandatperioderna mellan 1952 och 1968 avgick på grund av dödsfall.

Dessa resultat visar att den ojämförligt största delen av de personförändringar som inträffar i riksdagen sker i samband med allmänna val, men också att den omsättning som existerar mellan valen inte är helt oväsentlig. Båda dessa förändringskanaler måste inkluderas i en longitudinell studie av attitydförskjutningar i riksdagen. Väljarna har en mer direkt kontroll över den förstnämnda förändringsvägen. Dödsfall och frivilliga mandatavsägelse ligger däremot utanför valmanskårens inflytandesfär.

En hypotes som kan relateras till den normativa demokratiska teorin kan formuleras sålunda: Profilmförskjutningar i sakfrågor är större och mer systematiska till följd av personbyten vid allmänna val jämfört med personförändringar under mandatperioderna. Denna hypotes kräver i princip inte några paneldata, men den kräver däremot en lång undersökningsperiod.

Data från åren 1968-69 räcker inte till för att testa hypotesen.

I samband med ett val kan man alltid klassificera riksdagsmännen i tre kategorier: Omvalda, nyvalda och ej omvalda (utslagna).⁵⁾ Så t ex blev 170 av de riksdagsmän som var ledamöter av andra kammaren vid höstsessionens slut 1968 omvalda, vilket innebar att 63 nya andrakammarledamöter tog säte 1969.

Dessa klassificeringar kommer att användas vid analysen av partiernas attitydprofiler 1968 och 1969. Undersökningen förutsätter att de 170 omvalda inte förändrade sina attityder mellan de båda undersökningsåren, och vidare att de 63 utslagna riksdagsmännen, som intervjuades på sommaren år 1969 och inte år 1968, inte heller ändrade sina åsikter mellan de båda åren.

Analysmodellen innebär att man jämför riksdagspartiernas attitydprofiler för åren 1968 och 1969. Resultaten från denna jämförelse kommer därefter att relateras till de

variabla faktorerna: De utslagna och nyvaldas attitydprofiler inom varje parti.

Analysen kommer sedan att knyta an till den demokratiska teorin. Riksdagspartiernas åsiktsförskjutningar kommer att jämföras med väljarnas opinioner år 1968. Vidare kommer data från nomineringsprocessen och valutgången 1968 att utnyttjas för att försöka skilja mellan de personförändringar som mer direkt påverkats av väljarnas beteende och sådana personbyten som kan tillskrivas frivilliga "avhopp" eller partiapparaternas handlande vid nomineringen. Vid denna analys kommer utslagna respektive nyvalda riksdagsmän att klassificeras enligt följande:

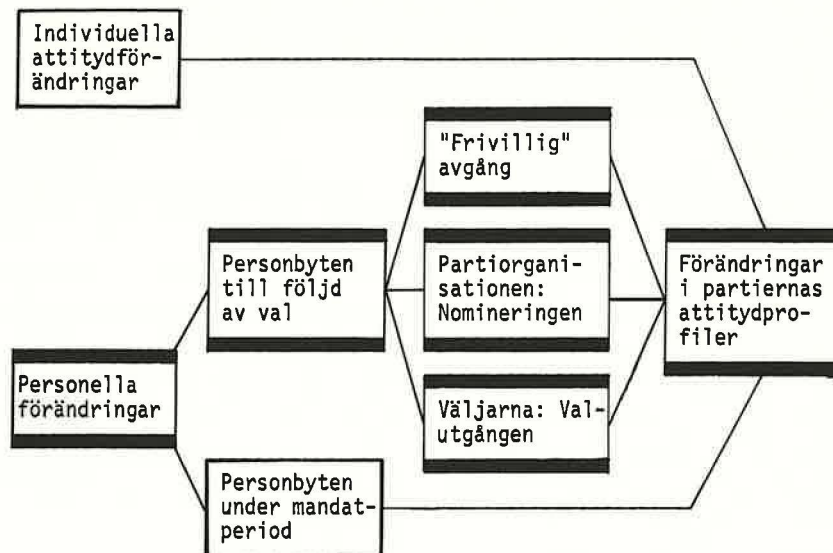
- (1) Mer eller mindre frivilligt avgångna. ("Frivillig" pensionering och nya karriärmöjligheter.)
- (2) Invalda resp utslagna till följd av valkretspartiernas handlande vid nomineringen. (Placering på valse-del och ev listkonkurrens.)
- (3) Invalda resp utslagna till följd av väljarnas beteende. (Mandatvinster och -förluster, ev partiintern listkonkurrens.)

Faktor 1, dvs i huvudsak den naturliga pensioneringsprocessen blir intressant om det visar sig att åldersvariabeln har något systematiskt samband med attityder till olika sakfrågor. De båda övriga faktorerna är mer direkt förbundna med valinstitutionen. Faktor 2 berör nomineringsprocessen och partiapparaternas handlande, medan faktor 3 slutligen tar upp valutgången, dvs resultatet av väljarnas beteende. Dessa tre olika faktorer inverkan på attitydförskjutningarna i andra kammaren mellan åren 1968 och 1969 kommer att avsluta analysen i detta kapitel.

Man kan sammanfatta resonemanget i en figur som visar olika analysmöjligheter vid studiet av attitydförändringar i ett parlament.

Modellen kan inte appliceras på det begränsade materialet från åren 1968-69. Jag kommer endast att arbeta med de faktorer i modellen som är utmärkta med dubbla ramar. Denna begränsning är praktiskt betingad av mate-

FIG 4:2 ASIKTSFÖRSKJUTNINGAR I RIKSDAGEN: EN MODELL



rialtillgången. Teoretiskt kan den försvaras. Eftersom analysen endast omspannar en mycket kort period, 2 år och ett val, kan man antaga att de individuella attitydförändringarna var minimala och man vet att personbytena under mandatperioderna var mycket få. Under de aktuella åren, 1968 och 1969, gjordes 5 resp 3 nya röstsammanräkningar till andra kammaren.

ATTITYDFÖRÄNDRINGAR I ANDRA KAMMAREN MELLAN ÅREN 1968 OCH 1969

En jämförelse av partiernas attitydmedeltal för år 1968 och 1969 ger ett mått på eventuella förändringar mellan de båda åren. De empiriska förskjutningarna skall ses som den sammanlagda effekten av många skilda faktorer. Nomineringsprocessen och valutgången bestämmer direkt omfattningen av personomsättningen, antalet nyvalda och utslagna, och indirekt attitydmedeltalen i partierna genom kontrollen över vilka som väljs in i riksdagen. En analys av förändringar i partiernas ståndpunkter kartlägger en "outputfunktion" hos den representativa pro-

cessen. De fyra största partierna kommer att utgöra analysenheterna. Vänsterpartiet Kommunisterna har uteslutits därför att det inte är jämförbart med övriga partier. Endast 3 av 8 kommunister omvaldes till 1969 års andra kammare, och ingen av dessa tre var en nyvald ledamot. VPK saknar således en av analysmodellens variabla komponenter: Nyvalda.

Förskjutningar i attitydmedeltal beror mätmässigt på två faktorer:

- (1) Skillnaden mellan de utslagnas och de nyvaldas åsiktsmedeltal och
- (2) storleken på dessa båda variabla komponenter.

Ju större personomsättning, desto större attitydförändring för ett parti vid lika differens mellan utslagnas och nyvaldas attitydmedeltal. Den absoluta, såväl som den relativa, storleken på de variabla komponenterna skiftar mellan partierna. Tabell 4:3 visar fördelningen för de intervjuade riksdagsmännen.⁶⁾

TAB 4:3 INTERVJUADE LEDAMÖTER AV ANDRA KAMMAREN ÅREN 1968 OCH 1969.

Parti	Omvalda	Nyvalda	Utslagna	Totalt
SD	83 (58,5%)	39 (27,5%)	20 (14%)	= 142 (100%)
CP	29 (67%)	9 (21%)	5 (12%)	= 43 (100%)
FP	26 (53%)	7 (14%)	16 (33%)	= 49 (100%)
M	22 (58%)	8 (21%)	8 (21%)	= 38 (100%)

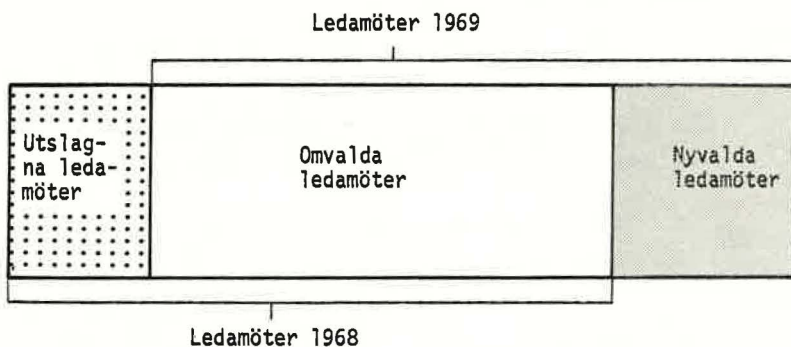
Kommentar: Omvald = ledamot både 1968 och 1969; nyvald = ledamot 1969 men ej 1968; utslagen = ledamot 1968 men ej 1969.

De skillnader som existerar mellan partierna är delvis en följd av valutgången 1968. SD och CP, som har de högsta andelarna nyvalda, gick framåt i valet och vann 12 resp 4 mandat. Folkpartiet, med den högsta proportionen utslagna ledamöter, förlorade 9 mandat vid 1968 års val. Proportionellt sett är gruppen utslagna något underrepresenterade bland de intervjuade riksdagsmännen, vilket är följdriktigt med tanke på att bortfallet var ca 19% bland de utslagna mot enbart ca 3% för omvalda och nyvalda ledamöter.

Ju större proportionen omvalda är för ett parti, desto mindre möjligheter för stora attitydförskjutningar. Om alla ledamöter omväljes uppkommer ingen förändring. Och omvänt, om ingen ledamot väljs om, och de nya ledamöterna har diametralt skilda åsikter mot de utslagna, uppkommer en maximal åsiktsförskjutning. Attitydskillnader mellan nyvalda och utslagna konstanthållna, så har således Folkpartiet de största och Centerpartiet de minsta möjligheterna till stora attitydförändringar, eftersom FP har den lägsta andelen omvalda (53%) och CP den högsta (67%).

Figur 4:4 sammanfattar relationen mellan de olika grupper av riksdagsmän som kommer att jämföras med varandra i det här kapitlet. Det bör kanske ytterligare understrykas att samtliga ledamöter intervjuades under våren och sommaren 1969. Riksdagsundersökningens datamaterial har inte någon panelkaraktär.

FIG 4:4 RIKSDAGSLEDAMÖTER 1968-69: OLIKA ANALYTISKA GRUPPER.



Eventuella attitydförskjutningar mellan år 1968 och 1969 är mättekniskt helt beroende av analysmodellens två variabla komponenter: utslagna resp nyvalda ledamöter. 1968 års andra kammare består definitionsmässigt av omvalda och utslagna ledamöter, medan 1969 års kammare omfattar de omvalda och nyvalda riksdagsmännen.

Den empiriska analysen kommer att koncentreras till opinionsförskjutningarna inom de fyra största partierna. Re-

sultaten för andra kammaren är naturligtvis också intressanta, både ur en deskriptiv och en komparativ synvinkel, men i detta sammanhang kommer de endast att kommenteras mycket kortfattat. Analysutfallet för partierna redovisas i tabell 4:6.

De 28 sakfrågorna har rangordnats efter graden av attitydförskjutning från förändring åt det "radikala" hållet till en förändring åt det "konservativa" hållet. Attitydmedeltal och differenser mellan dem är analytiska redskap, som inte förmedlar särskilt lättsmält information. En tumregel, som kan användas vid läsningen av tabell 4:6, är att differenser på under 0.10 enheter motsvarar några få procents skillnad mellan trikotomiserade svarsfördelningar (positiv-ambivalent-negativ), medan förskjutningar på över 0.20 enheter svarar mot en minst femprocentig förändring av något extremalternativ. Ett konkret exempel kan klargöra resonemanget.

TAB 4:5 ATTITYDFÖRÄNDRINGAR I TVA POLITISKA SAKFRAGOR (PROCENT)

<i>Nationella befrielse-rörelser</i>	SD			CP			FP			M		
	68	69	Diff	68	69	Diff	68	69	Diff	68	69	Diff
Ja, till stöd(1,2)	51%	64%	+13	15%	21%	+ 6	15%	25%	+10	7%	0%	- 7
Ambivalent (3)	1%	3%	+ 2	3%	3%	± 0	5%	9%	+ 4	0%	0%	± 0
Nej, till stöd(4,5)	48%	33%	-15	82%	76%	- 6	80%	66%	-14	93%	100%	+ 7
Attitydmedeltal:	2.93	2.39	0.54	4.35	4.18	0.17	4.29	3.75	0.54	4.73	5.00	0.27
<i>Försvar</i>	68			69			68			69		
	68	69	Diff	68	69	Diff	68	69	Diff	68	69	Diff
Minska försvarskostn (1,2)	22%	26%	+ 4	3%	5%	+ 2	2%	3%	+ 1	0%	0%	± 0
Lagom nu (3)	78%	74%	- 4	82%	82%	± 0	57%	52%	- 5	7%	3%	- 4
Öka försv. kostn(4,5)	0%	0%	± 0	15%	13%	- 2	41%	45%	+ 4	93%	97%	+ 4
Attitydmedeltal:	2.54	2.47	0.07	3.17	3.10	0.07	3.73	3.75	0.02	4.86	4.89	0.03

Frågan om stöd till nationella befrielseörelser var den sakfråga som förorsakade de största attitydförskjutningarna för socialdemokraterna och Folkpartiet (0.54 för båda). Den gav också upphov till stora förändringar för centern och moderaterna (rangplacering 6 för CP och 4 för M). Försvarsfrågan uppvisar däremot ett relativt stabilt opinionsläge i riksdagen. Attitydmedeltalens förändring ligger mellan 0.02 och 0.07, motsvarande procentdifferenser på 2-4% för något extremalternativ. De rangordningar av sakfrågorna som återfinns i tabell 4:6 är i allt väsentligt desamma, som de rangordningar en mätning av procentdifferenser för trikotomiserade frågor ger. De båda metoderna ger högt positivt korrelerade resultat, ehuru medeltalsmetoden differentierar bättre.⁷⁾

De empiriska resultaten visar på ett antal intressanta mönster. Socialdemokraterna har "radikaliserats" i de flesta sakfrågorna. Fyra frågor med anknytning till internationella problem, och som aktualiserats under 1960-talet, toppar deras lista. Den socialdemokratiska andrakammargruppens medeltal har förskjutits åt det "radikala" hållet med mellan 0.23 och 0.54 enheter i frågan om stöd till nationella befrielseörelser, u-investeringar, EEC- och u-hjälpsfrågan. Den störst förskjutningen åt det "konservativa" hållet finner vi för den ävenledes "nya" frågan om de större städernas tillväxt. 1969 års socialdemokrater är mindre positiva till att stoppa tillväxten än vad 1968 års socialdemokrater var.

De båda mittenpartiernas attitydmedeltal har också förskjutits åt det "radikala" hållet i fler frågor än vad deras medeltal förändrats i "konservativ" riktning. Centern har främst "radikaliserats" i bank- och barndaghemfrågorna, vilka båda blivit aktuella under senare delen av 1960-talet. I frågan om ökat stöd till privata u-landsinvesteringar, religionsfrågan och stat-näringsliv 2 uppvisar centern de största förskjutningarna åt det "konservativa" hållet. Utformningen av undervisningen i kristendom diskuterades livligt i början av 1960-talet. "Stat-näringsliv 2" gällde arbetslöshetsproblemet: Minskar risken för arbetslöshet

TABELL 4:6 ATTITYDFÖRSKJUTNINGAR I ANDRA KAMMAREN
MELLAN ÅREN 1968 OCH 1969
(SOCIALDEMOKRATERNA OCH CENTERPARTIET)

Socialdemokraterna	Diff. 1968-69	Centerpartiet	Diff. 1968-69
FÖRSKJUTNING AT DET "RADIKALA HALLET"		FÖRSKJUTNING AT DET "RADIKALA HALLET"	
Befrielseörelser	0.54	Bankfrågan	0.29
EEC-frågan	0.25	Barndaghemfrågan	0.28
U-investeringar	0.23	Befrielseörelser	0.17
U-hjälpsfrågan	0.23	Kvinnofrågan	0.16
Jordbruksfrågan	0.15	U-hjälpsfrågan	0.12
Barndaghemfrågan	0.13	AP-frågan	0.11
Stat-näringsliv 2	0.12	Försvarsfrågan	0.07
Bankfrågan	0.11	Stat-näringsliv 1	0.06
Kvinnofrågan	0.08	Lokaliseringspolitik	0.06
Försvarsfrågan	0.07	Jämlikhet 2	0.06
Abortfrågan	0.07	Kommunsammanläggning	0.05
Socialpolitik 1	0.06	Jämlikhet 1	0.05
Kommunsammanläggning	0.05	Abortfrågan	0.05
Filmcensur	0.05	Stat-näringsliv 4	0.04
Stat-näringsliv 1	0.05	Författningsfrågan	0.02
Stat-näringsliv 4	0.04	FÖRSKJUTNING AT DET "KONSERVATIVA HALLET"	
Socialpolitik 2	0.03	Jordbruksfrågan	0.01
Socialpolitik 3	0.03	Socialpolitik 2	0.03
Jämlikhet 2	0.03	Socialpolitik 3	0.04
TV-frågan	0.02	EEC-frågan	0.05
AP-frågan	0.01	Socialpolitik 1	0.05
INGEN FÖRÄNDRING		Filmcensur	0.07
Jämlikhet 1	0.00	Skattefrågan	0.09
FÖRSKJUTNING AT DET "KONSERVATIVA HALLET"		TV-frågan	0.10
Lokaliseringspolitik	0.02	Storstädernas tillväxt	0.10
Stat-näringsliv 3	0.02	Stat-näringsliv 3	0.12
Religionsfrågan	0.04	U-investeringar	0.18
Skattefrågan	0.04	Stat-näringsliv 2	0.19
Författningsfrågan	0.15	Religionsfrågan	0.19
Storstädernas tillväxt	0.25		
GENOMSNIITT	0.10	GENOMSNIITT	0.10

TABELL 4:6 ATTITYDFÖRSKJUTNINGAR I ANDRA KAMMAREN
MELLAN ÅREN 1968 OCH 1969
(FOLKPARTIET OCH MODERATERNA)

Folkpartiet	Diff. 1968-69	Moderaterna	Diff. 1968-69
FÖRSKJUTNING AT DET "RADIKALA HÄLLET"		FÖRSKJUTNING AT DET "RADIKALA HÄLLET"	
Befrielseörelser	0.54	Filmcensur	0.44
Storstädernas tillväxt	0.45	Kvinnofrågan	0.30
Stat-näringsliv 1	0.33	Socialpolitik 3	0.27
U-hjälpsfrågan	0.23	Lokaliseringspolitik	0.20
Socialpolitik 1	0.20	Stat-näringsliv 4	0.18
Skattefrågan	0.18	Stat-näringsliv 1	0.10
Stat-näringsliv 4	0.16	Socialpolitik 1	0.08
Kommunsammanläggning	0.14	Barndaghemsfrågan	0.07
Bankfrågan	0.13	Jordbruksfrågan	0.07
Abortfrågan	0.13	Kommunsammanläggning	0.07
Socialpolitik 3	0.13	Abortfrågan	0.07
Socialpolitik 2	0.12	EEC-frågan	0.04
Jordbruksfrågan	0.10	Religionsfrågan	0.03
AP-frågan	0.05	INGEN FÖRÄNDRING	
Författningsfrågan	0.03	U-hjälpsfrågan	0.00
Stat-näringsliv 3	0.03	U-investeringar	0.00
INGEN FÖRÄNDRING		Storstädernas tillväxt	0.00
EEC-frågan	0.00	Författningsfrågan	0.00
FÖRSKJUTNING AT DET "KONSERVATIVA HÄLLET"		FÖRSKJUTNING AT DET "KONSERVATIVA HÄLLET"	
Försvarsfrågan	0.02	Försvarsfrågan	0.03
Jämlikhet 1	0.04	Jämlikhet 1	0.03
Jämlikhet 2	0.05	Socialpolitik 2	0.03
Filmcensur	0.06	AP-frågan	0.07
Barndaghemsfrågan	0.07	Skattefrågan	0.07
U-investeringar	0.08	TV-frågan	0.10
Lokaliseringspolitik	0.08	Stat-näringsliv 3	0.11
TV-frågan	0.13	Stat-näringsliv 2	0.17
Religionsfrågan	0.16	Jämlikhet 2	0.23
Stat-näringsliv 2	0.23	Befrielseörelser	0.27
Kvinnofrågan	0.30	Bankfrågan	0.44
GENOMSNIITT	0.15	GENOMSNIITT	0.12

om staten får mer inflytande över bankernas och företagens handlande? Centerns förtroende för statens möjligheter att lösa arbetslöshetsproblemet minskade mellan 1968 och 1969. Folkpartiet har främst blivit "mer radikala" i följande fyra frågor: Nationella befrielseörelser, de större städernas tillväxt, stat-näringsliv 1 samt u-hjälpsfrågan.

Frågan "stat-näringsliv 1" berör inställningen till statlig företagsamhet. Folkpartiets tilltro till att statliga företag kan drivas lika effektivt som privata har ökat. Diskussionen om statliga företags effektivitet var omfattande under 1960-talets senare år. Huruvida man skall klassificera frågan som aktualiserad under denna period eller inte är emellertid mera tveksamt. Problemet är relaterat till den klassiska planhushållnings- och socialiseringsdebatten.

Moderaterna, slutligen, har "radikaliserats" i främst tre frågor: Filmcensur, kvinnofrågan och socialpolitik 3. De båda förstnämnda frågorna berör relativt perifera problem ur partipolitisk synpunkt. De tar upp två debattämnen som blev aktuella på 1960-talet: Sexmoralen och könsrollsdebatten. Socialpolitik 3 handlar däremot om ett gammalt tvistefråga i svensk politik: Vilka grupper skall ha sociala bidrag? I framför allt bankfrågan och frågan om stöd till nationella befrielseörelser har moderaterna blivit "mer konservativa". Totalt sett har moderaterna blivit "mer radikala" i ungefär lika många frågor som de har blivit "mer konservativa" i.

Denna genomgång av de frågor som givit upphov till störst attitydförskjutningar tyder på att sakfrågor som blivit aktuella och partipolitiserats nyligen uppvisade en högre grad av förändring än övriga frågor. Nyare partipolitiska sakfrågor befinner sig i en opinionsbildningsprocess som också omfattar partieliterna. Ett partis åsiktsförskjutningar är mer omfattande och utvecklas snabbare i början av en sakfrågas livscykel än vad som är fallet när frågan uppnått en mer mogen ålder.⁸⁾ Denna hypotes får ett visst stöd i datamaterialet.

I tabell 4:7 redovisas de genomsnittliga attitydförskjutningarna för partierna i två grupper av frågor: (1) Sakfrågor som varit aktuella i den partipolitiska debatten åtminstone sedan början av 1960-talet och (2) sakfrågor som aktualiserats senare. Klassificeringen är grov, och bygger på en allmän kunskap om den politiska debatten. I princip kan emellertid en sådan här klassificering byggas på empiriska studier av t ex press- och riksdagsdebatterna. Följande 14 frågor har kategoriserats som "äldre" konfliktfrågor: Stat-näringsliv 1-4, socialpolitik 1-3, försvar, skatt, jordbruk, religion, EEC, TV och AP-frågan. Övriga sakfrågor har förts till gruppen "yngre" frågor.

TAB 4:7 ÄLDRE OCH YNGRE SAKFRÅGOR: PARTIERNAS GENOMSNITTLIGA ATTITYDFÖRSKJUTNINGAR

Parti	Äldre sakfrågor	Yngre sakfrågor	Samtliga
SD	0.07	0.14	0.10
CP	0.08	0.12	0.10
FP	0.13	0.17	0.15
M	0.10	0.15	0.12
Antal frågor	14	14	28

Hypotesen håller streck för alla partierna. Förskjutningarna är större i yngre än i äldre sakfrågor. Vi ser också att Folkpartiets attitydmedeltal förändrades mest. Det hade också störst förändringspotential, den mest omfattande personomsättningen.

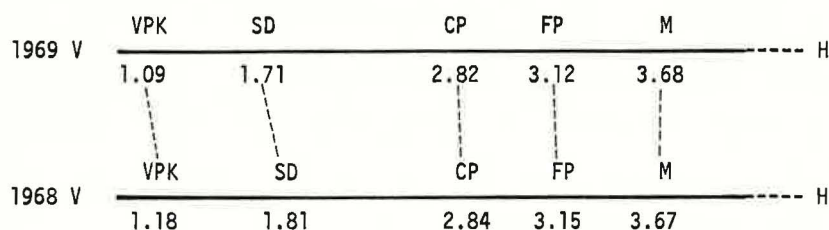
Man får emellertid inte glömma att utfallet av en "test" av detta slag kan påverkas av det sätt på vilket sakfrågorna kodats. Man kan inte bortse från intervallskaleantagandet vid jämförelser med sakfråga som enhet.

Vänster-högerförskjutningar

Vilka effekter på partiernas vänster-högerpositioner i riksdagen fick valet år 1968? En jämförelse av partiernas medeltal på VH-index19 för 1968 och 1969 års riksdagsgrupper besvarar frågan. Socialdemokraternas och Vänsterpartiet Kommunisternas medeltal har "vänstervridits".

Mittenpartierna har också förskjutits åt vänster, men i mindre utsträckning än de "socialistiska" partierna. Moderaterna, slutligen, har i stort sett bevarat status quo. Deras medeltal har förändrats obetydligt åt höger, från 3.67 till 3.68.

FIG 4:8 PARTIERNAS VÄNSTER-HÖGERFÖRSKJUTNINGAR I ANDRA KAMMAREN MELLAN ÅREN 1968 OCH 1969 (VH-INDEX19)



Kommentar: N:s storlek 1968: VPK = 7, SD = 103, CP = 34, FP = 42 och M = 30, 1969: VPK = 3, SD = 122, CP = 38, FP = 33 samt M = 30

Avstånden mellan de "socialistiska" och de borgerliga partierna har ökat som en följd av valet. Polariseringsgraden är större år 1969 än 1968. VH-avståndet mellan flygelpartierna (VPK och M), såväl som avståndet mellan socialdemokraterna och Centerpartiet, har ökat. Resultatet indikerar att partimotsättningarna utefter den "klassiska" vänster-högerdimensionen snarare blivit större än mindre. Valets effekt på andra kammarens vänster-högerposition är entydig. Kammarens VH-medeltal försköts åt vänster, från 2.47 till 2.36.

FÖRÄNDRINGSMEKANISMER OCH ATTITYDFÖRSKJUTNINGAR

Vilka mekanismer låg bakom de empiriska attitydförskjutningarna? Man kan skilja mellan två olika faktorer: (1) Antalet utslagna, omvalda resp nyvalda ledamöter och (2) attitydmedeltalen för dessa tre grupper. I detta avsnitt kommer främst faktor 2 att analyseras. Valinstitutionens utfall, från nominering till valutslag, avgör de tre kategoriernas innehåll och omfång, vilka som blir riksdagsmän och vilka som inte blir det. Hur ser opinionsproces-

sen ut inom ramen för dessa institutionellt definierade grupper?

De resultat som presenteras i det följande bygger på ett smalt dataunderlag. Antalet utslagna resp omvalda riksdagsmän i framför allt de borgerliga partierna är litet. "Udda" intervjusvar kan påverka medeltalen relativt kraftigt. Mindre skillnader i enstaka sakfrågor måste således tolkas med försiktighet. Slutsatser som bygger på mönster i, och relationer mellan attitydmedeltal över flera olika frågor är emellertid mer tillförlitliga.

Analysen kommer följaktligen att koncentreras till relationen mellan utslagna, omvalda och nyvalda ledamöters attityder i vänster-högerfrågor. De tre gruppernas medeltal på VH-index19 redovisas i tabell 4:9.

TAB 4:9 VH-MEDELTALE FÖR UTSLAGNA, OMVALDA OCH NYVALDA RIKSDAGSMÄN ÅREN 1968-69. (VH-INDEX19)

	SD	CP	FP	M
Nyvalda	1.56	Nyvalda 2.80	Nyvalda 2.86	Omvalda 3.65
Omvalda	1.78	Omvalda 2.82	Utslagna 3.08	Utslagna 3.73
Utslagna	1.93	Utslagna 2.96	Omvalda 3.19	Nyvalda 3.76

Kategorierna är rangordnade från mest till minst "vänster" inom varje parti. (Ju lägre värde, desto mer "vänster".) De nyvalda riksdagsmännen intar genomgående en extremposition, antingen längst till "vänster" (SD, CP och FP) eller längst till "höger" (M). Centern och socialdemokraterna uppvisar samma rangordning med nyvalda till "vänster" om omvalda, som i sin tur ligger till "vänster" om de utslagna riksdagsmännen. Detta mönster innebär att relativt sett "radikalare" riksdagsmän ersatte mer "konservativa" för dessa båda partier. Effekten blev att både centerns och socialdemokraternas attitydmedeltal försköts åt "vänster" till följd av valet 1968. Folkpartiets och moderaternas mönster är helt annorlunda.

I Folkpartiet låg både nyvalda och utslagna till "vänster" om de riksdagsmän som omvaldes. Partiets medeltal föränd-

rades åt "vänster" därför att de nyvalda låg mer till "vänster" om omvalda än vad utslagna gjorde. Förändringen blev så relativt liten, från 3.15 år 1968 till 3.12 år 1969, därför att antalet nyvalda var mycket färre än antalet utslagna.

Moderaternas mönster är en spegelbild av Folkpartiets, med omvalda längst till "vänster" och de nyvalda längst till "höger". Attitydavstånden mellan kategorierna är mycket mindre än för övriga partier. Förändringen 1968-69 blev också helt följdriktigt minimal. De nyvalda moderaterna är aningen mer "konservativa" än de utslagna. Partiets medeltal försköts således lite åt höger.

Socialdemokraterna och Folkpartiet uppvisar de största attitydavstånden mellan kategorierna; 0.37 resp 0.33 mellan extremgrupperna. Centerns och speciellt moderaternas gruppmedeltal skiljer sig mindre åt (0.16 för centern och 0.11 för moderaterna).

Attitydrelationerna mellan utslagna, omvalda och nyvalda riksdagsmän varierar således mellan partierna, båda vad gäller rangordning från vänster till höger och avstånd på VH-index¹⁹. Socialdemokraternas vänster-högermedeltal försköts kraftigast därför att tre skilda faktorer verkade i samma riktning: (1) Rangordningen, de "mest konservativa" ledamöterna ersattes med mer "radikala", och (2) attitydavståndet mellan utslagna och nyvalda var större än för något annat parti, samt (3) storleksfaktorn: relativt stor personomsättning, med dubbelt så många nyvalda som utslagna ledamöter.

Centern, som uppvisade samma rangordning av kategorierna som socialdemokraterna, förändrade sitt medeltal obetydligt, därför att faktor (2), attitydavståndet, var litet och dessutom var personomsättningen, faktor (3), mindre än för övriga partier.

Folkpartiet gled ungefär lika mycket åt "vänster" som Centerpartiet, men genom andra mekanismer. Folkpartiets rangordning, med nyvalda och utslagna till "vänster" om de omvalda riksdagsmännen, innebar att en relativt sett

"radikal" grupp ersatte en annan. Förändringseffekten blev liten, även om attitydavstånden var nästan lika stora som socialdemokraternas. Till detta skall läggas storleksfaktorn. Folkpartiets personomsättning var större än de övriga partiernas, men antalet nyvalda, den klart "mest radikala" gruppen, var färre än antalet utslagna. De nyvalda folkpartisterna vägde relativt sett mindre än de ex nyvalda centerpartister och socialdemokrater, som också låg mest till "vänster" i sin partier, eftersom de procentuellt sett var färre.

Moderaternas vänster-högermedeltal förändrades i stort sett inte därför att utslagna och nyvalda ledamöter hade i det närmaste samma position på VH-index 19, och antalsmässigt var de dessutom lika många.

I princip kan tre kategorier rangordnas på sex olika sätt. Varje ordning kan ses som en specifik opinionsförändringsmekanism. Analysen av attitydrelationerna mellan utslagna, omvalda och nyvalda riksdagsmän i vänster-högerfrågorna visade på tre av de sex möjliga mönstren. Tabell 4:10 anger hur de 28 undersökta sakfrågorna fördelade sig på de olika rangordningarna.

TAB 4:10 SEX RANGORDNINGAR AV ATTITYDMEDELTA I 28 SAKFRÅGOR FÖR UTSLAGNA, OMVALDA OCH NYVALDA RIKSDAGSMÄN ÅREN 1968-69

Rangordning	Antal sakfrågor				Summa
	SD	CP	FP	M	
1. Nyvald, omvald, utslagen	9	7	9	5	30
2. Utslagen, omvald, nyvald	2	9	5	5	21
3. Nyvald, utslagen, omvald	9	5	5	3	22
4. Omvald, utslagen, nyvald	2	3	4	3	12
5. Omvald, nyvald, utslagen	1	2	2	5	10
6. Utslagen, nyvald, omvald	0	1	3	2	6
Någon form av "tie"	5	1	0	5	11
Antal sakfrågor	28	28	28	28	112

Kommentar: Rangordningen är gjord från lägsta till högsta attitydmedeltal, dvs från mest till minst "radikal". "Tie" betyder att två kategorier har samma medeltal.

Rangordningarna har gjorts från lägsta till högsta attitydmedeltal, dvs från mest till minst "radikal". De sex rangordningarna är indelade i tre grupper, där varje grupp omfattar två ordningar som är varandras spegelbilder. Dessa grupper visar på de tre olika typer av förändringsmekanismer som existerar om man bortser från riktningen. (Från mest till minst "konservativ" eller från mest till minst "radikal".) Gruppindelningen av rangordningarna visar på opinionsförskjutningarnas struktur. Faktor 2 (attitydavstånden) och faktor 3 (storlekseffekten) konstanthållna, så leder rangordning 1 och 2 till störst attitydförskjutningar, eftersom två extremgrupper ersätter varandra i det parlamentariska partiet. De fyra övriga rangordningarna ger under dessa förhållanden alltid upphov till mindre förändringar. När valinstitutionen, från nominering till valutgång, i en representativ demokrati fungerar så att rangordning 1 eller 2 uppkommer i riksdagspartierna, är möjligheterna till opinionsförändringar således i princip som störst.

De empiriska resultaten visar att nära hälften (46%) av sakfrågorna uppvisade rangordning 1 eller 2 i de 4 största partierna. Den vanligaste förändringsmekanismen var således den som kan kallas *generationsmodellen*. Nyvalda ledamöter är som regel, och var så också 1968, genomsnittligt yngre än omvalda, som i sin tur är yngre än de utslagna riksdagsmännen.

Det visade sig också att frågor som föll inom ramen för generationsmodellen de facto uppvisade de största genomsnittliga attitydförskjutningarna. De 51 frågor som gav upphov till rangordning 1 eller 2 uppvisar en genomsnittlig förskjutning på 0.16 enheter. Motsvarande värden för rangordningarna 3/4 och 5/6 var 0.10 resp 0.08, dvs klart mindre.

Generationsmodellens dominans antyder att åldersfaktorn kan vara en central oberoende variabel, som kan "förklara" skillnader mellan partiernas förändringsmönster. Detta problem kommer att analyseras i nästa avsnitt.

Frågan om stöd till nationella befrielseörelser gav upphov till de kraftigaste opinionsförskjutningarna bland de undersökta sakfrågorna. Detta gäller speciellt för socialdemokraterna och Folkpartiet, som förändrades 0.54 enheter åt "vänster". Tabell 4:11, som visar utslagna och nyvalda ledamöters åsikter i denna fråga, får avsluta förändringsanalysen. Intervjuszvaren återges i trikotomiserad form för att ge en översiktlig information om de drastiska skillnaderna.

TAB 4:11 UTSLAGNA OCH NYVALDA RIKSDAGSMÄNS ÅSIKTER I FRÅGAN OM STÖD TILL NATIONELLA BEFRIELSEÖRELSE (PROCENT)

Stöd till nationella befrielseörelser

	SD		CP		FP		M	
	U	N	U	N	U	N	U	N
Pos. till ökat stöd (1.2)	15%	74%	-	33%	12%	57%	25%	-
Ambivalent (3)	-	5%	-	-	-	14%	-	-
Neg. till ökat stöd (4.5)	85%	21%	100%	67%	88%	29%	75%	100%

Antal intervjupersoner 20 39 5 9 16 7 8 8

Kommentar: U = utslagna och N = nyvalda ledamöter.

Nyvalda och utslagna ledamöter har helt skilda attitydprofiler. Centerns, Folkpartiets och socialdemokraternas nyvalda ledamöter är genomsnittligt klart mer positiva till ett ökat stöd till befrielseörelser än vad deras resp utslagna partikamrater är. Moderaterna uppvisar däremot det omvända mönstret. De båda, och enda moderater, som var positiva till stöd åt nationella befrielseörelser återkom inte till 1969 års riksdag efter valet. De tre förstnämnda partierna, SD, CP och FP, uppvisade rangordning 1 i frågan, dvs att de omvaldas attitydmedeltal låg mellan nyvaldas och utslagnas (generationsmodellen).

ÅLDER OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD

Oavsett om man betraktar fysisk ålder som en teoretisk orsak, som en oberoende variabel, eller som ett korrelat, en samvarierande faktor som kan ge oss möjligheter att

spekulera om framtiden, så förblir åldersvariabeln en deskriptivt intressant faktor. Kunskapen om att en egenskap eller en attityd samvarierar med ålder ger ökade möjligheter att förutse den framtida utvecklingen.

Man kan skilja mellan två olika typer av samband mellan ålder och en beroende variabel, t ex religiös inställning eller partiidentifikation. Korrelationen kan antingen ses som en effekt av individernas livscykel: Ju äldre människan blir, desto mer religiös och konservativ blir hon. Livserfarenheten och åldrandet får bestämda effekter, mer eller mindre uniformt och oberoende av omgivande faktorer.

Sambandet kan emellertid också ses som en generationseffekt, orsakad av specifika socialisationsfaktorer. Mänskors inställningar och uppfattningar tenderar att utbildas under unga år, och eventuella förändringar är måttliga i mer grundläggande frågor under senare år. Varje generation präglas s a s av sin tidsanda. Enligt denna modell skulle äldre människor inte vara mer religiösa eller konservativa därför att de är gamla, utan därför att de växte upp i ett samhälle med mer utpräglad religiösa och konservativa värderingar än vad som varit fallet för senare generationer.

Dessa båda modeller, livscykel- och generationsmodellerna, ger upphov till svårtestade hypoteser, eftersom de i princip kräver flera testtillfällen inom ramen för en panelstudie över lång tid. Idealt borde man följa flera successiva urval av individer från vaggan till graven.⁹⁾

I detta sammanhang kommer inte någon av dessa modeller att prövas. Dataunderlaget räcker inte för en sådan analys. Åldersvariabeln kommer enbart att studeras som en tänkbar "förklarande" faktor bakom skillnaderna mellan partiernas olika förändringsmönster.

Det finns ett samband mellan fysisk ålder och vänster-högerattityd bland de undersökta riksdagsmännen. Antalet intervjuade personer är relativt litet, totalt 280 stycken, så antalet riksdagsledamöter i varje ålderskategori, och inom varje parti, blir med nödvändighet litet. Tabell

4:12 visar det genomsnittliga värdet på VH-index19 för 4 olika åldersintervall: Under 40 år, mellan 41 och 50 år, mellan 51 och 60 år och över 60 år. Ju lägre medeltal, desto mer vänster.

TAB 4:12 ALDER OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD. LEDAMÖTER AV ANDRA KAMMAREN ÅREN 1968 OCH 1969. (VH-INDEX19)

Ålder 1968	SD	CP	FP	M
- 40 år	1.47	3.03	2.26	3.82
41 - 50 år	1.70	2.71	3.21	3.65
51 - 60 år	1.80	2.93	3.14	3.64
61 - år	1.90	2.93	3.30	3.80

Antal intervjupersoner 142 43 49 38

Socialdemokraterna uppvisar ett klart samband mellan ålder och VH-attityd. De äldre ledamöterna är mer "konserverativa" än de yngre. Den grupp som låg längst ut till "vänster" i det socialdemokratiska partiet var de fem ledamöterna under 30 år, som hade ett medeltal på 1.27. Centern hade endast 2 ledamöter som var under 40 år vid undersökningstillfället, varför deras medeltal, som är det "mest konservativa" i centern, måste tolkas försiktigt. För övrigt gäller att äldre centerpartister är mer till höger än yngre. Folkpartiets mönster visar på en drastisk skiljelinje vid 40 år. Ledamöterna under 40 år (5 st) är mycket till "vänster" om de över 40 år. Skillnaden mellan yngsta och äldsta gruppen i Folkpartiet är inte mindre än 1.04 enheter, vilket kan jämföras med motsvarande värde för socialdemokraterna som är 0.43 enheter. Moderaterna uppvisar ingen tendens till ett monotont samband mellan ålder och VH-attityd. Resultaten pekar i stället på att de yngsta och äldsta ledamöterna är "mest konservativa", medan moderaterna i medelåldern är relativt mer till vänster.

Sammanfattningsvis kan man således säga att fysisk ålder och vänster-högerinställning har ett positivt samband i Centerpartiet, Folkpartiet och Socialdemokratiska Partiet, men inte i Moderata Samlingspartiet. Dessa resultat gäl-

ler för partieliterna i riksdagen.

Kan man ur livscykelmodellen härleda någon hypotes som täcker denna empiriska situation? Det fysiska åldrandet tycks ju inte ha samma effekt i partierna. Det faktum att moderaterna inte uppvisar något monotont samband mellan ålder och VH-attityd kan ses som ett indicium på att den ursprungliga formuleringen av livscykelmodellen inte kan accepteras ograverad.

Det samma kan emellertid kanske också hävdas beträffande generationsmodellen. Varför har inte "tidsandan" påverkat de olika generationerna uniformt i partierna? Teorin kan naturligtvis specificeras med avseende på dess grundelement, socialisationsfaktorerna, så att olika social klasser och partier uppvisar variabla VH-värderingar över tid. Var t ex högre sociala strata och högern relativt sett mer "vänster" på 1930- och 40-talen, då moderaternas mellan-grupper socialiserades in i politiken, än vad som var fallet på 1920- och 1950-talen? Detta förefaller på allmänna grunder, i brist på empiriska data, osannolikt.

Andra socialiseringsfaktorer, av institutionell karaktär inom riksdagen och partierna, måste troligen fogas till generationsmodellen för att den skall täcka verkligheten.

Dessa spekulationer kan göras mer substantiella. I princip gäller ju både livscykel- och generationsmodellerna också för väljarna. Hur ser sambandet mellan ålder och vänster-högerattityd ut i valmanskåren? Tabell 4:13 visar det genomsnittliga värdet på VH-index15 för 6 olika åldersintervall i valmanskåren.

Den yngsta väljargruppen i varje parti ligger genomgående längst ut till vänster, medan den äldsta gruppen, med undantag för Folkpartiet, är mest "konservativ". För övrigt visar resultaten på ett mycket svagt positivt samband mellan ålder och VH-attityd. Åldersintervallen mellan 31 och 70 år uppvisar i stort sett inget samband alls.

Varken livscykel- eller generationsmodellen passar särskilt väl in på dessa data, vilket pekar på att de sam-

TAB 4:13 ALDER OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD. VALMANSKAREN ÅR 1968.
(VH-INDEX15)

Ålder 1968	SD	CP	FP	M
21 - 30	2.31	2.91	3.00	3.44
31 - 40	2.46	3.06	3.01	3.54
41 - 50	2.39	3.11	3.19	3.51
51 - 60	2.46	3.12	3.38	3.62
61 - 70	2.45	3.14	3.12	3.46
71 -	2.58	3.29	3.14	3.86

Antal intervjupersoner 708 224 168 143

Kommentar: 6 individer (3 SD och 3 CP), som besvarade samtliga frågor inom VH-index15 med "vet ej", är inte medtagna i tabellen.

band som existerar på partielitnivån, men inte på väljarnivån, måste förklaras i institutionella termer.¹⁰⁾

I princip kan man föra denna analys ett steg längre genom att se på ledamöternas institutionella ålder, dvs antalet år i riksdagen, och analysera relationen mellan antalet bevistade riksdagar, fysisk ålder och VH-inställning. En eventuell positiv korrelation mellan institutionell ålder och VH-attityd, med fysisk ålder konstanthållen, skulle peka på att institutionella faktorer "förklarar" sambandet. Äldre riksdagsledamöter är i så fall "mer konservativa" än yngre, inte därför att de är gamla, utan därför att de är veteraner i det parlamentariska systemet.

Denna eventuella slutsats kan sedan ytterligare specificeras i enlighet med antingen en institutionell livscykel- eller generationsmodell:

(1) Ledamöterna blir "konservativa" med tiden i riksdagen eller (2) ledamöterna rekryterades till riksdagen och partiorganisationernas toppskikt i varierande ideologiska klimat. De dominerande VH-värderingarna var i så fall "konservativare" bland partiernas elitskikt på 1930- och 40-talen än under 1960-talet.

280 intervjuade riksdagsmän från en och samma tidsperiod räcker inte till för en systematisk analys av denna typ. Så mycket kan emellertid sägas att en preliminär studie

av relationen mellan institutionell och fysisk ålder samt VH-attityd i Socialdemokratiska Partiet pekar på att, institutionell ålder *inte* förklarar någon större del av variansen i VH-attityden vid sidan av den fysiska åldern. Så t ex är 50-60-åriga socialdemokrater, som varit riksdagsmän i 10 eller 15 år, inte "mer konservativa" än de 50-60-åringar som endast varit riksdagsledamöter i 1 eller 5 år.

Två grupper av socialdemokratiska ledamöter uppvisade de "mest konservativa" medeltalen: (1) De äldsta socialdemokraterna med över 16 tjänstgöringsår i riksdagen och (2) en mellangrupp på 8 ledamöter som var mellan 41 och 50 år gamla 1968 och som varit riksdagsmän i 11-15 år. Databasen är smal. En mer utförlig analys får anstå.

ÅLDERSSTRUKTUR OCH FÖRÄNDRINGSMÖNSTER

Analysen av relationen mellan ålder och vänster-högerattityd klargör delvis partiernas olika förändringsmönster i VH-sakfrågorna. De nyvalda ledamöterna i Centerpartiet, Folkpartiet och Socialdemokratiska Partiet låg till vänster om övriga ledamöter; skillnaderna var små för Centerpartiet, större beträffande socialdemokraterna och Folkpartiet. De utslagna centerpartisterna och socialdemokraterna var den "mest konservativa" gruppen i sina resp partier. I Folkpartiet däremot var de omvalda ledamöterna mer "konservativa" än de utslagna. Moderaterna uppvisade en rangordning, som var en spegelbild av Folkpartiets, med omvalda ledamöter till vänster om utslagna och nyvalda.

Åldersfaktorn är naturligtvis korrelerad med gruppindelningen av ledamöterna. De nyvalda riksdagsmännen är genomsnittligt yngst och de utslagna har den högsta medelåldern. Detta samband gäller för samtliga partier, men i olika utsträckning.

Socialdemokraterna och centern gick framåt i valet 1968. De förlorade inga mandat. Dessa båda partiets utslagna ledamöter har den högsta medelåldern. Man kan antaga att

TAB 4:14 UTSLAGNA, OMVALDA OCH NYVALDA LEDAMÖTERS GENOMSNISSLIGA
ALDER. (INTERVJUADE LEDAMÖTER AV ANDRA KAMMAREN 1968-69)

	SD	CP	FP	M
Nyvalda	39.8	48.0	41.3	44.0
Omvalda	53.7	52.3	55.4	51.0
Utslagna	63.6	62.4	58.4	57.1
Antal intervjupersoner	142	43	49	38

de allra flesta avgick "frivilligt" ur riksdagen av åldersskäl. Folkpartiets och moderaternas utslagna riksdagsledamöter är genomsnittligt yngre, därför att vid sidan av den frivilliga pensioneringen försvann några ledamöter från riksdagen till följd av väljarnas votum. Båda partierna förlorade ett antal mandat vid valet. Denna problematik kommer att diskuteras mer i detalj i nästa avsnitt.

Medelåldern för de nyvalda ledamöterna varierar också mellan partierna. De nyrekryterade socialdemokraterna och folkpartisterna är yngst, omkring 40 år, medan de nyvalda centerpartisterna är äldst och har en medelålder på nästan 50 år. Moderaternas "nykomlingar" ligger däremellan med en medelålder på 44 år.

Kampanjen för ungdomskandidater vid valet 1968 var uppenbarligen mest framgångsrik i Socialdemokratiska Partiet och Folkpartiet, där de nyvalda ledamöterna var ca 14 år yngre än de omvalda. I Centerpartiet var skillnaden mellan nyvaldas och omvaldas genomsnittliga ålder endast ca 4 år.

Eftersom fysisk ålder visade sig vara positivt korrelerad med VH-inställning i dessa tre sistnämnda partier, så leder åldersskillnaderna allmänt sett till att förändringsmönstren ser olika ut.

Socialdemokraterna och Folkpartiet, som hade de yngsta grupperna av nyvalda ledamöter, hade också relativt sett de "mest radikala" nykomlingarna. Vidare var centerns och socialdemokraternas utslagna riksdagsmän äldre än Folkpartiets; relativt sett var de också "mer konservativa" än Folkpartiets utslagna ledamöter. Centerns nyrekryterade ledamöter låg inte endast åldersmässigt nära partiets om-

valda riksdagsmän, de hade också nästan samma attitydmedeltal på VH-index19.

Åldersstrukturen på utslagna, omvalda och nyvalda ledamöter är en faktor som "förklarar" förändringsmönstren i VH-frågor för centern, Folkpartiet och socialdemokraterna. Nomineringsprocessen ledde till att centern rekryterade äldre, och Folkpartiet och socialdemokraterna yngre, nya riksdagsledamöter. Valutgången gjorde vidare att Folkpartiets utslagna ledamöter blev genomsnittligt yngre än centerns och socialdemokraternas. Dessa effekter av valinstitutionen fick konsekvenser för partiernas förändringsmönster i vänster-högerfrågor. Moderata Samlingspartiet berörs inte av denna analys, eftersom VH-attityd inte hade något positivt samband med fysisk ålder bland de moderata riksdagsmännen.

Åldersfaktorn "förklarar" emellertid inte alla skillnader mellan kategoriernas och partiernas VH-medeltal. Den är en av flera teoretiskt intressanta oberoende variabler. Det är t ex uppenbart att andra faktorer än ålder måste föras in i analysen för att klargöra "orsakerna" till moderaternas förändringsmönster. Det faktum att Folkpartiets utslagna och genomsnittligt äldsta ledamöter låg till "vänster" om de omvalda riksdagsmännen kan inte heller "förklaras" av åldersfaktorn.

NOMINERINGSPROCESS OCH VALUTGÅNG

Dan Brändström konstaterar sammanfattningsvis i sin avhandling om nomineringsförfarandet vid 1970 års riksdagsval att statsvetare i Sverige, och även utomlands, negligerat nomineringsprocessen vid studiet av elitbeteende och elitrekrytering. Brändströms studie och Lars Skölds undersökning av partiernas nomineringsregler och praxis vid andrakammarvalen 1948 och 1952 är de enda mer omfattande studier som finns om de svenska partiernas nomineringar vid riksdagsvalen.¹¹⁾

I detta avsnitt skall jag studera nomineringsprocessen år 1968 ur en mycket speciell synvinkel. Vilka olika faktorer ledde till att de nyvalda ledamöterna verkligen val-

des in? Och omvänt, vilka faktorer åstadkom att de utslagna riksdagsmännen inte omvaldes till 1969 års andra kammare? Med faktor menas i detta sammanhang följande tre tänkbara orsaker till att en kandidat invaldes resp inte invaldes i riksdagen:

- (1) Utslagen till följd av "*frivillig*" avgång ("frivillig" pensionering och nya karriärmöjligheter).
- (2) Invald resp utslagen till följd av *valkretspartiernas handlande* vid nomineringen (placering på valsedel och eventuell partiintern listkonkurrens).
- (3) Invald resp utslagen till följd av *väljarnas beteende* (mandatvinster och -förluster, ev listkonkurrens).

Den förstnämnda kategorin berör enbart de utslagna ledamöterna, eller mer precist endast de utslagna ledamöter som inte blev åternominerade vid 1968 års val.

Det är en mer eller mindre uttalad norm i partierna att en riksdagsman inte bör vara över 70 år gammal.¹²⁾ Ledamöter avgår således genom en "frivillig" pensioneringsprocess. Andra orsaker till att enskilda riksdagsmän avgår kan vara nya karriärmöjligheter, sjukdom och dödsfall. Dessa mer "opolitiska" faktorer förklarar troligen majoriteten av de ej åternominerade fallen.

Det är emellertid möjligt att några av dem ratades av sina kretsorganisationer på mer eller mindre politiska grunder. Man kan inte, med utgångspunkt från tillgängligt material, fastslå *exakt* vilka som ramlade bort av "politiska" resp "opolitiska" skäl redan vid nomineringen. I den kommande analysen skall trots allt ett försök till preliminär klassificering göras.

Kategorierna 2 och 3 gäller för både nyvalda och de utslagna ledamöter som nominerades till valet 1968. En kandidats eventuella framgång på valdagen avgörs i princip av fyra olika faktorer: (1) Valvinden, (2) placering på listan/listorna, (3) ev partiintern listkonkurrens och (4) antalet mandat i valkretsen.

De tre förstnämnda faktorerna är politiskt mest intressanta.

Antalet mandat i kretsen är en mer "opolitisk" och given parameter. Men förändringar i antalet mandat för en valkrets påverkar partiernas nomineringsöverbäganden. Det faktum att t ex Stockholms stad förlorade 2 platser 1968, och att Stockholms läns valkrets vann 3, påverkade konkurrenssituationen mellan nomineringskandidaterna inom partiorganisationerna i dessa båda kretsar. Två stockholmska riksdagsmän måste ju med nödvändighet lämna båten. Antalet mandat i kretsarna regleras av grundlagen. På kort sikt är faktor fyra given. Partierna kan inte manipulera med dem.

Listkompositionen, placering av kandidater och antalet valsedlar, kontrolleras däremot mer eller mindre fullständigt av de olika valkretspartierna. Uppgifter om vilka placeringar som de aktuella personerna hade på valsedlarna är tillgängliga och kommer att utnyttjas i analysen. Data om listkonkurrensen är däremot behäftade med en allvarlig brist. Hur många olika listor partierna gick fram med i valet 1968 är känt, men inte hur dessa spreds inom valkretsarna. Skilda delar av en valkrets får understundom olika listor att rösta på. Konkurrensen blir helt skenbar.¹³⁾

Denna brist innebär att man inte säkert kan avgöra om en kandidat t ex slogs ut till följd av väljarnas votum eller om han/hon redan på förhand var dömd genom att den lista på vilken kandidaten förekom endast spreds till någon speciell del av valkretsen, att m a o partiorganisationen primärt är ansvarig för att han/hon inte blev omvald.

Med valvinden, slutligen, menas utgången av valet. Operationellt kan man definiera den på flera olika sätt. I detta sammanhang kommer partiernas procentuella vinster resp förluster mellan valen 1964 och 1968 att utnyttjas för att fastslå om ett parti gynnats eller missgynnats av valvinden. Väljarnas beteende avgör valvindens riktning och styrka.

En kandidat som inte omväljs till riksdagen därför att hans parti gick tillbaka procentuellt och förlorade ett mandat, har slagits ut till följd av väljarnas handlande. Eller mer precist uttryckt, väljarnas beteende var en orsak, om det var den primära beror på kandidatens place-

ring på valsekeln. Faktorerna kan uppenbarligen samverka med varandra. En illustration:

- (1) En lista; riksdagsman X är placerad som första namn. Partiet, som 1964 fick ett mandat i kretsen, går tillbaka 1968 och förlorar mandatet. Orsak: *Faktor 1, valvinden.*
- (2) En lista; riksdagsman Y är placerad som andra namn. Partiet fick två mandat 1964, men förlorar ett 1968. Orsak: *Faktor 1, valvinden och faktor 2, placering på listan.*
- (3) Två listor; riksdagsman Z är placerad som första namn på en lista. Den andra listan får mest röster. Riksdagsman Z blir utslagen, men partiet förlorar inget mandat. Orsak: *Faktor 2, placering på listorna och faktor 3, partiintern listkonkurrens.*

De tre faktorerna interagerar med varandra. Den empiriska analysen kommer emellertid att visa att det är möjligt att i de flesta fallen avgöra vilken av dem som primärt "förklarade" en kandidats framgång resp bakslag på valdagen.

En kandidat, som slås ut resp väljs in på grund av faktor 1, valvinden, förs till kategori 3 i den skissade modellen. Hans/hennes öde avgjordes primärt av väljarnas votum. Det samma gäller för kandidater som slås ut/väljs in till följd av reell listkonkurrens. Om placeringen på listan däremot var den avgörande faktorn, förs kandidaten till kategori 2, dvs invald resp utslagen till följd av valkretspartiernas handlande. Bristen på data om huruvida listkonkurrensen var reell eller enbart skenbar, samt förekomsten av interaktion mellan t ex valvinden och listplacering, gör att en distinktion mellan kategori 2 och 3 inte alltid kan göras. I sådana fall kan man säga att partiapparat och väljare i förening avgjorde en kandidats öde.

Den teoretiska frågeställning som skall belysas utifrån data från 1968 års val kan formuleras sålunda: Vilken betydelse har väljarna resp partiorganisationerna för personförändringar i riksdagens sammansättning?

Kretspartierna handlar inte på måfå vid nomineringen. De

har vissa bestämda mål med listkompositionen. Brändström specificerar tre olika mål: (1) Röstmaximering, (2) maximering av parlamentariskt inflytande samt (3) partisammanhållning.¹⁴⁾ Man kan således antaga att partiorganisationerna handlar medvetet när det gäller att avgöra en kandidats framtid.

Detta antagande kan emellertid inte göras beträffande väljarna. Deras beteende på valdagen kan avgöra en kandidats öde, men det innebär inte att väljarna påverkas av personfaktorer vid riksdagsval. Man måste skilja mellan effekterna av väljarnas beteende och motiven för dem.

Nyvalda ledamöter

63 nyvalda ledamöter tog säte i riksdagens andra kammare år 1969. De hade inte hamnat i riksdagen om de inte blivit nominerade på framskjutna platser av sina respektiva partier. Eftersom de blev invalda, måste väljarna ha röstat på de listor där de förekom i tillräckligt stor omfattning för inval. I denna mening bidrog naturligtvis både väljare och partiorganisation till deras framgång.

Man kan inte göra någon absolut distinktion, men man kan tala om grader. I nomineringslitteraturen brukar man skilja mellan olika klasser av placeringar på listorna. Brändström gör t ex en uppdelning i tre kategorier: Valbara, marginal- samt icke valbara platser.¹⁵⁾ Med valbara platser menar han sådana placeringar som av partiorganisationen bedöms som "säkra" för inval. En marginal plats är mer osäker. En gynnsam valvind kan leda till inval, men en ogynnsam kan resultera i att kandidaterna på marginalplatser ställs utanför. Brändström drar gränserna mellan klasserna utifrån det antal mandat ett parti kan erhålla med samma valresultat som vid närmast föregående val.

Listkompositionen visar ett partis prioritering av kandidaterna. Ju högre placering, desto större chans till inval. De kandidater, som med Brändströms terminologi står på marginalplatser är mer beroende av väljarnas votum än vad kandidaterna på s k valbara platser är. Ju lägre placering desto större beroende av valutgången, dvs väljarnas be-

teende. Brändströms definitioner är svåra att arbeta med när partierna ställer upp med flera olika listor. Första namnet på en enda lista för ett parti med t ex två mandat är ju "säkrare" på inval än första namnet på en lista av totalt tre, om det förekommer reell listkonkurrens.

Det finns andra framkomstmöjligheter. Man kan rangordna de nyvalda ledamöterna efter vilken plats de invaldes på i sina resp partier: Sista plats, näst sista plats osv. Har ett parti gått fram med endast en lista, ger denna metod samma rangordning av ledamöterna som deras placering på valsedeln (andra namnet på listan har också näst högsta jämförelsetal i sitt parti). Vid fall av flera olika listor ger detta förfaringssätt däremot upphov till en ordning av ledamöterna som avspeglar den faktiska "osäkerheten" i invalet. En kandidat som står på första plats på en av totalt tre listor, kan inväljas som nummer 1, 2 eller 3, om hans parti får tre mandat i kretsen. Metoden innebär således att graden av valbarhet i kandidaternas placeringar på listorna avgörs a posteriori, och inte a priori som den Brändströmska tekniken gör.

Ingen av dessa båda metoder löser emellertid problemet med jämförelser av graden av valbarhet mellan kandidater i skilda partier och valkretsar. "Säkerheten" i en första plats på en lista resp första invalda plats varierar mellan partierna och kretsarna. I princip är det naturligtvis möjligt att utarbeta kriterier som åstadkommer jämförbarhet i detta avseende; men eftersom valkretspartierna relativt självständigt sätter ihop sina valsedlar, kan man i detta sammanhang bortse ifrån jämförbarhetsproblemet och se graden av valbarhet som ett parti- och kretsunikt mått. Första namn och först invalda kandidat är "säkrast", minst beroende av valvinden, i sitt parti i sin valkrets.

En rangordning av de nyvalda ledamöternas faktiska "säkerhet" vid invalet till riksdagen kan inte utan vidare relateras till de teoretiskt intressanta kategorierna: Invald primärt till följd av valkretspartiernas handlande eller invald primärt till följd av väljarnas beteende. Förekomsten av flera olika listor och bristen på kunskap om graden

av reell listkonkurrens gör en enkel koppling problematisk. För enkelhetens skull kommer jag att antaga att kandidater på sista invalplats var mer beroende av väljarnas handlande än vad kandidater på högre platser var.

Valkretspartierna har en relativt säker kunskap om hur många mandat de kan få och en viss kännedom om olika listors förmåga att samla röster. De kan med en ganska god säkerhet förutsäga i vilken ordning olika kandidater kommer att inväljas. Man kan säga att kandidaternas empiriska "säkerhet" vid invalet i stort sett motsvarar den förutsedda.

Majoriteten av de nyvalda ledamöterna var placerade på s k marginalplatser. I praktiken kan man därför inte driva analysen längre än till en uppdelning av de nyvalda efter inval på näst sista plats (eller bättre) respektive inval på sista plats. De borgerliga partierna, med få nyvalda ledamöter, tillåter inte någon finare gradering.

Tabell 4:15 visar medeltalen på VH-index19 för de två kategorierna av nyvalda i Socialdemokratiska Partiet, Folkpartiet och Moderata Samlingspartiet. Samtliga nyvalda centerpartister, utom en, invaldes på sista plats. Data för centern presenteras därför inte.

TAB 4:15 VH-INDEX19 OCH NYVALDA LEDAMÖTERS FAKTISKA GRAD AV VALBARHET. (SD, FP OCH M)

Invald på	SD	FP	M
Näst sista plats eller bättre	1.49 (20)	2.67 (4)	3.21 (2)
Sista plats	1.63 (19)	3.10 (3)	3.94 (6)

Antal intervjupersoner 39 7 8

Kommentar: Siffrorna inom parentes anger antalet intervjupersoner i resp kategori. Kandidat som invalts som enda partirepresentant i en krets (1 mandat) har kodats under "sista plats".

Mönstret är detsamma i alla tre partierna. De ledamöter som allmänt sett hade "säkrare" placeringar på listorna

låg till "vänster" om ledamöter som invaldes från mer "osäkra" platser på valsedlarna. Om valvinden varit än mer ogynnsam för Folkpartiet och moderaterna respektive mindre gynnsam för socialdemokraterna, så hade flera av de ledamöter som invaldes på sista plats inte blivit riksdagsmän. Valvindens effekt blev, åtminstone för socialdemokraterna som gick fram i valet, att de nyvalda ledamöternas genomsnittliga vänster-högerinställning modererades i "konserverativ" riktning.

Centerpartiets resultat kunde inte presenteras i tabell 4:15 eftersom samtliga nyvalda centerpartister, utom en, invaldes på sista plats. Man kan genomföra en annan typ av databearbetning, som för in centern i analysen, och som samtidigt ger en uppfattning om validiteten i ovanstående slutsatser.

De nyvalda riksdagsmän som i en direkt mening var mest beroende av valvinden för sitt inval, var de som kom in till följd av "överraskande" mandatvinster. Med "överraskande" mandat menas sådana som ett parti inte skulle fått 1968 utifrån 1964 års valresultat. Ett oväntat mandat är inte nödvändigtvis detsamma som ett vunnet mandat. Man måste ta hänsyn till förändringar i antalet mandat i kretsarna. Fyra valkretsar förlorade sammanlagt 5 platser mellan 1964 och 1968. Dessa platser togs av tre andra valkretsar.¹⁶⁾

Tabell 4:16 visar medeltalen på VH-index¹⁹ för nyvalda ledamöter som invaldes "överraskande" resp de som blev riksdagsmän enligt beräkning. Denna gång tvingas vi utesluta Folkpartiet, eftersom endast en av de sju nyvalda folkpartisterna blev "oväntat" invald.

Socialdemokrater och moderater uppvisar samma mönster som i tabell 4:15. De som nyrekryterades enligt beräkning ligger genomsnittligt till vänster om de som mer "överraskande" blev riksdagsmän. Valvinden förde in relativt sett mer "konservativa" ledamöter i riksdagen för dessa båda partier. Centern däremot hade ett motsatt mönster. De "oväntat" invalda ledamöterna befinner sig genomsnittligt till "vänster" om de nyvalda centerpartisterna som blev riksdagsmän enligt beräkning.

TAB 4:16 NYVALDA LEDAMÖTERS MEDELTAL PÅ VH-INDEX19. "OVÄNTAT" INVALDA OCH INVALDA ENLIGT BERÄKNING.

	SD	CP	M
Invald enligt beräkning	1.53 (29)	2.91 (6)	3.65 (5)
"Oväntat" invald	1.66 (10)	2.57 (3)	3.95 (3)

Antal intervjupersoner 39 9 8

Kommentar: "Invald enligt beräkning" innebär att ledamöterna skulle blivit invalda även med 1964 års valutgång. "Oväntat" invald betecknar ledamöter som inte skulle blivit riksdagsmän med 1964 års valresultat. Hänsyn har tagits till mandatförskjutningar mellan valkretsarna 1964-68.

Sammanfattningsvis kan man säga: Majoriteten av de nyvalda ledamöterna blev riksdagsmän därför att de placerats på förhållandevis säkra platser på valsedlarna. Endast 17 av 63 invaldes "oväntat" med tanke på 1964 års valutgång. Dessa sjuutton ledamöter var i en direkt mening beroende av valvindens skiftande riktning och styrka för invalet i riksdagen. Valvindens effekt var relativt entydig när det gäller Folkpartiet, socialdemokraterna och högern. De ledamöter som kom in på sista plats resp valdes in "oväntat" uppvisade genomgående en relativt sett mer "konservativ" VH-inställning jämfört med övriga nyvalda. Centerns resultat pekar på ett motsatt mönster.

Utslagna ledamöter

Antalet ej omvalda ledamöter är naturligtvis lika stort som antalet nyvalda, dvs 63 stycken. Av dessa lyckades vi intervjua 53. Bortfallet var således 10 individer (16%). Samtliga nyvalda ledamöter intervjuaades däremot. Resultaten för de utslagna ledamöterna blir därför mindre tillförlitliga jämfört med data för nyvalda riksdagsmän.

Vid analysen kommer totala antalet utslagna ledamöter att utgöra dataunderlaget när offentligt material utnyttjas. Med utslagen ledamot menas i detta sammanhang de riksdagsmän som var ledamöter av andra kammaren vid höstsessionens slut år 1968, och som inte återvaldes till 1969 års riksdag (N=62, Bertil Rubin (MBS) är ej medtagen i analysen).

När intervjumaterialet utnyttjas blir databasen smalare, 52 individer.

De ledamöter som avgick "frivilligt" från riksdagen återfinns primärt bland dem som inte blev nominerade till 1968 års val.

TAB 4:17 UTSLAGNA LEDAMÖTER: NOMINERADE RESP EJ NOMINERADE TILL 1968 ÅRS VAL

<i>Valet 1968</i>	VPK	SD	CP	FP	M	SAMTL
Nominerade	3	1	0	9	6	19
Ej nominerade	2	26	5	7	3	43
Summa utslagna	5	27	5	16	9	62

43 av de 62 utslagna ledamöterna blev inte nominerade till 1968 års val (ca 69%). Det är inte alltför djärvt att antaga att majoriteten av dem avgick ur riksdagen av personliga skäl. Medelåldern är hög jämfört med de ledamöter som nominerades men inte blev invalda, 63 respektive 55 år. Nära hälften av de ej åternominerade ledamöterna var över pensionsåldern (21 stycken, 49%, var 66 år eller äldre 1968).

Socialdemokraterna och centern, som inte förlorade några mandat 1968, har så gott som samtliga sina utslagna ledamöter samlade i kategorin "ej nominerade". Den överväldigande majoriteten av dessa båda partiets utslagna riksdagsmän avgick ur riksdagen på grund av åldersskäl. De övriga partierna, som förlorade mandat i valet, har ledamöter i båda kategorierna. Även för dessa partier förklarar åldersfaktorn varför de flesta av de ej omnominerade ledamöterna lämnade riksdagen.

Den mer eller mindre explicit formulerade norm som säger att en riksdagsman inte bör ha uppnått pensionsåldern kan naturligtvis vara olika internaliserad hos ledamöterna. Det har ju funnits, och finns fortfarande, exempel på riksdagsmän som varit över 70 år gamla. Normens budskap följs inte av alla ledamöter, och partierna upprätthåller den inte rigoröst. Graden av frivillighet vid pensioneringen

från riksdagsuppdraget kan således variera.

Andra skäl som kan leda till att en riksdagsledamot avsä-
ger sig sitt mandat, och som också är personliga och "opo-
litiska", är nya karriärmöjligheter och sjukdom. Några av
de yngre ledamöter som inte åternominerades kan antas ha
dragit sig tillbaka av sådana "opolitiska" skäl. Detta
skulle i så fall primärt gälla för dem som var under 60 år
(nya karriärmöjligheter). De var antalsmässigt få, endast
11 personer.

Man kan emellertid inte bortse från möjligheten att några
av de 43 ej åternominerade ledamöterna ratats av sina val-
kretspartier på mer eller mindre politiska grunder. Så
vitt känt finns det inga uppgifter om hur vanligt det är
att riksdagsmän "avskedas på grått papper" av sina krets-
partier. Nomineringsdiskussionerna i partierna förs inte
helt öppet. De reella motiv och bevekelsegrunder som lig-
ger bakom en listas komposition "skönmålas" väl i allmän-
het i dokument och offentliga uttalanden. Det finns emel-
lertid exempel på offentligt dryftade "avsked". Fallet
Königson i slutet av 1950-talet är det mest spektakulära
exemplet i modern tid.¹⁷⁾

I intervjuformuläret för de utslagna ledamöterna finns det
inga frågor som, i någon egentlig mening, tar upp detta
problem. I princip skulle man ha kunnat fråga de ej om-
nominerade riksdagsmännen om deras egen syn på varför de
inte nominerades. Svaren skulle möjligen kunnat ligga till
grund för en klassificering av ledamöterna efter graden av
frivillighet vid avgången ur riksdagen. Politiska skäl
skulle ha kunnat relateras till personliga bevekelsegrun-
der. En sådan analys kan emellertid inte komma åt hela
sanningen. Den skulle endast ge en uppfattning om hur de
personligt berörda personerna, en part i målet, bedömde
varför de inte åternominerades.

Vi har emellertid två frågor i formuläret som indirekt kan
utnyttjas som en indikator på om de ej åternominerade riks-
dagsmännen avgick frivilligt eller inte. Vi frågade samt-
liga utslagna ledamöter om de skulle acceptera en nomine-

ring vid 1970 års val. De som besvarade denna fråga jakan-
de frågades sedan om de räknade med att bli placerade på
valsedeln 1970.¹⁸⁾ Syftet med dessa intervjufrågor var att
få ett mått på vilka av de utslagna ledamöterna som betrak-
tade sig själva som tillfälligt resp permanent borta från
riksdagsarbetet.

En ledamot som *inte* åternominerades vid 1968 års val, men
som hävdar att han/hon skulle acceptera en nominering år
1970, men att han/hon inte räknar med att bli nominerad,
kan möjligen misstänkas ha varit villig att ställa upp i
1968 års val också. En riksdagsman som inte avgick helt
godvilligt behöver naturligtvis inte svara enligt detta
mönster. Han/hon kan ha förlorat lusten att arbeta för par-
tiet i riksdagen.

Frågorna kan uppenbarligen inte användas för att skilja
fåren från getterna på individplanet. De kan möjligen ut-
nyttjas för att uppskatta andelen riksdagsmän som inte
helt frivilligt avsåde sig sina mandat. En stor majoritet
(73%, 38 individer) uppger att de inte skulle acceptera en
nominering vid 1970 års val. Endast 5 av dessa 38 ledamö-
ter var placerade på valsedeln vid 1968 års val. De flesta
av ledamöterna som sade sig vara villiga att kandidera 1970
var däremot också nominerade 1968 (11 av 13 stycken). Re-
sultaten pekar således på att antagandet om att en klar
majoritet av de riksdagsmän som inte åternominerades vid
1968 års val avgick "frivilligt" från riksdagen är riktigt.
Endast 3 personer uppgav att de var villiga att ställa upp
1970, men att de inte räknade med att bli nominerade. Två
av dessa ledamöter var inte nominerade vid 1968 års val.
Två av totalt 35 intervjuade riksdagsmän som inte blev
åternominerade indikerar att de kanske inte avgick helt
godvilligt 1968. Man kan således uppskatta andelen riks-
dagsmän som "avskedades" av sina kretspartier till ca
6%.¹⁹⁾

Tillgängliga data tyder således på att en överväldigande
majoritet av de ej omnominerade riksdagsmännen 1968 avgick
"frivilligt" från andra kammaren. De flesta lämnade riks-
dagen av åldersskäl. En mindre andel avgick därför att

nya karriärmöjligheter öppnade sig. Några få "avskedades" av sina valkretspartier.

Det är något lättare att empiriskt fastställa varför de 19 åternominerade ledamöterna trots det inte blev invalda i riksdagen. Man kan urskilja tre olika faktorer som spelade in: (1) Valvinden, (2) placeringen på listan/listorna och (3) ev partiintern listkonkurrens. Operationaliseringarna av faktorerna har gjorts så att man kan bedöma om väljarnas ändrade beteende mellan 1964 och 1968 eller kretspartiernas nomineringsbeslut primärt orsakade att de nitton inte kom tillbaka till andra kammaren. Faktorerna samverkar i många fall med varandra, vilket har berörts tidigare. Man kan emellertid klassificera majoriteten av ledamöterna på ett förhållandevis entydigt sätt. Bristen på kunskap om hur många röster varje kandidat exakt fick (strykningar, olika listor) är ett problem. Uppgifter av detta slag finns inte offentligt publicerade. Analysen grundas här helt på uppgifter från "S.O.S: Riksdagsmannavalen" för åren 1964 och 1968 samt partiernas valsedlar från det senare valåret.

Samtliga 19 ledamöter var placerade på marginalplatser enligt Brändströms definition. Ingen var således helt utan chans att bli invald, men möjligheterna varierade relativt kraftigt. Valutgången visade också att somliga var något 100-tal röster från riksdagsplatsen, medan andra var ett 10 000-tal röster därifrån. I nedanstående genomgång har de 19 riksdagsmännen klassificerats efter vilken/vilka faktorer som förorsakade att de inte blev återvalda 1968.

Åtta ledamöter blev utslagna enbart på grund av valvindens inverkan. De skulle samtliga blivit invalda om deras partier lyckats bibehålla 1964 års procentandel bland väljarna i resp valkretsar. Valutgången innebar i alla 8 fallen att de berörda valkretspartierna blev utan representanter i riksdagen. (Partierna hade endast 1 mandat i resp valkrets.) Procentuellt sett var alla utom en mycket nära ett mandat: 1 VPK (0.2% ifrån), 4 FP (0.8%, 1.0%, 1.4% samt 3.7% ifrån) och 3 M (0.6%, 0.7% samt 0.8% ifrån). 3 ledamöter stod som första namn på listan/listorna utan partiintern listkonkurrens. De övriga fem var också placerade på första plats på någon av flera listor. Dessa fem var alltså inblandade i en eventuell listkonkurrens.

Åtta ledamöter blev utslagna på grund av en kombination av flera olika faktorer. Deras partier fick i samtliga fall åtminstone ett mandat i de relevanta valkretsarna. En annan placering på valsekeln och/eller fler röster för den/de listor som ledamoten stod på kunde ha resulterat i inval. Alla åtta var inblandade i en ev listkonkurrens. Fyra av dem hade blivit riksdagsmän om deras partier tagit de mandat som de skulle ha haft enligt 1964 års valutgång. Moderaterna gick tillbaka med 0.4% resp med 1.9% i Stockholms läns och Östergötlands valkretsar. Hade de i stället förlorat obetydligt mindre, 0.1% resp 1.7% så hade två riksdagsmän blivit omvalda (0.3% och 0.2% från inval). Två folktoppartier slogs ut på samma sätt, men med större marginaler (3.2% och 3.9% från inval).

Valvindens ogynnsamma riktning orsakade primärt att dessa fyra riksdagsmän inte blev invalda. Men det är klart att bättre placeringar på valseklarna och/eller fler röster på deras listor hade fört dem till riksdagen på någon partikamrats bekostnad. I de övriga 4 fallen fick partierna de mandat de skulle ha enligt föregående val. En "överraskande" mandatvinst var långt avlägsen. Det hade behövts mellan 4% och 9% fler röster för de aktuella valkretspartierna, dvs en ovanligt gynnsam valvind, innan de kunnat vara med och konkurrera om ytterligare mandat. Dessa fyra riksdagsmän slogs ut primärt på grund av kretspartiernas agerande (listkomposition) och den ev listkonkurrensen.

Tre av dem "ersattes" i riksdagen av nyvalda ledamöter. Partimässigt tillhörde två stycken Folkpartiet, en moderaterna och en det Socialdemokratiska Partiet.

En ledamot blev inte invald därför att han placerades för lågt på valsekeln (1 lista). Det gäller en folktoppartist från Stockholms läns valkrets, som sattes på 5:e plats. Folkpartiet fick 4 mandat i kretsen 1964, med 21.1% av rösterna. Samma röstandel hade endast givit 4 mandat också 1968, trots att kretsen erhållit fler mandat. Ledamoten hade blivit invald om partiet gått framåt med 1.5% till 22.6%. I stället gick Folkpartiet tillbaka med 1.9% till 19.2%. Han var verkligen placerad på en marginal plats. Två nykomlingar stod högre upp på listan och blev invalda. *Krets partiets listkomposition är primärt ansvarig för att denne ledamot inte omvaldes.*

Två kommunistiska riksdagsmän slogs ut av valvinden och "valmatematiska" orsaker. Ingen av dem hade blivit återvald även om VPK hade lyckats hålla 1964 års procentandel i de relevanta kretsarna. I Värmland, som förlorade ett mandat mellan 1964 och 1968, skulle VPK ha behövt öka sin röstandel från 6.7% till 8.6%. Partiet fick i stället endast 3.4% av rösterna. I Västernorrland var läget något annorlunda. Kretsen hade 8 mandat vid bägge valtillfällena. VPK fick ett mandat år 1964 med 8.2% av rösterna. År 1968 skulle det däremot ha krävts 8.6% för ett

mandat. Utfallet blev 4.6%. Båda skulle således släp-
pas ut även vid en konstant valvind (samma procent-
andel 1964 och 1968).

Sammanfattning: De 19 riksdagsmännen som inte återinval-
des till riksdagen 1969 slogs ut enligt följande:

Faktor 1, valvinden enbart:..... 8 ledamöter
Faktor 1, 2 och 3 i kombination
Valvinden primärt:..... 4 ledamöter
Listplacering/listkonkurrens primärt: 4 ledamöter
Faktor 2, listplacering enbart:..... 1 ledamot
Faktor 1 samt "valmatematik":..... 2 ledamöter
Summa 19 ledamöter

Valvindens skiftande riktning och styrka mellan de bå-
da valen ledde således till att minimalt 8 maximalt 14
riksdagsmän inte återvaldes. Valkretspartiernas nomi-
neringshandlande åstadkom 1 alternativt 5 ledamöters
fall.

Eventuella fall av reell listkonkurrens inom partierna
bidrog till att mellan 4 och 8 ledamöter inte återkom
till riksdagen.

Väljarnas skiftande beteende i vid mening, dvs både
valvind och listkonkurrens, var en orsak till att 18
av de 19 ej omvaldes.

Kretspartiernas handlande var en bidragande faktor ba-
kom maximalt 9 ledamöters fall.

Väljarnas handlande betydde i denna mening mer för
personomsättning i riksdagen än vad partiapparaternas
gjorde.

De nominerade men ej invalda ledamöterna är få till anta-
let och ojämnt fördelade över partierna. En analys av ål-
dersstruktur och VH-attityd kan endast genomföras beträf-
fande Folkpartiet och moderaterna.

Det visar sig att det faktum att Folkpartiet och moderater-
na förlorade mandat i valet fick effekter på åldersstruk-
turen och den genomsnittliga vänster-högerattityden hos
dessa partiets utslagna ledamöter.

TAB 4:18 ÅLDER OCH VH-ATTITYD FÖR NOMINERADE RESP EJ NOMINERADE
UTSLAGNA FOLKPARTISTER OCH MODERATER

Valet 1968	FP		M	
	Ålder	VH-index19	Ålder	VH-index19
Nominerade	54.4	2.95	55.2	3.70
Ej nominerade	64.7	3.29	60.3	3.78
Antal intervju- personer	15		8	

De nominerade är genomgående yngre och mer till vänster jämfört med de ej åternominerade ledamöterna. I Folkpartiet har de nominerade men utslagna riksdagsmännen ungefär samma medelålder som de omvalda folkpartisterna, men de ligger klart till vänster om dem (2.95 mot 3.19). Den samlade effekten av nominering och valutgång ledde i Folkpartiets fall till att en grupp relativt "radikala" ledamöter slogs ut. Om de inte hade ramlat bort, dvs om Folkpartiet lyckats hålla ställningarna från 1964, så hade partiet uppvisat samma rangordning av riksdagsmannakategorierna som socialdemokraterna och centern: Nyvalda längst ut till "vänster", omvalda i mitten och utslagna längst ut till "höger" (generationsmodellen). Valinstitutionens utfall störde generationsmodellen. Den modererade Folkpartiets "vänsterglidning" något.

Moderaterna, som inte uppvisade någon korrelation mellan ålder och VH-attityd, har ett något högre medeltal på VH-index19 om de inte var nominerade jämfört med om de var placerade på valsekeln 1968. Generationsmodellen gäller inte för moderaterna. Nomineringsprocessen och valutgången påverkade i stort sett inte heller partiets genomsnittliga vänster-högerinställning. Moderaternas medeltal hade i allt väsentligt varit detsamma även om inte ett antal av deras riksdagsmän slagits ut i valet.

Vad gäller Folkpartiet kan resonemanget preciseras ytterligare. Vilken effekt hade valvinden resp partiapparaternas nomineringsbeslut på partiets genomsnittliga VH-attityd? Databasen är extremt liten, 9 nominerade men ej invalda folkpartistiska riksdagsmän. Ur analysynpunkt måste man vara tacksam för att de trots allt är så många. De var inte fler i verkligheten.

Sex stycken klassificerades förut som utslagna av enbart valvinden, eller primärt av valvinden. Deras genomsnittliga värde på VH-index19 var 2.90. Övriga 3 kodades för faktorerna 2-3, dvs att de inte invaldes på grund av relativt låga placeringar på valseklarna och/eller en ev ogynnsam partiintern valvind. Det genomsnittliga värdet för denna grupp var högre, 3.07.

Effekten av valvindens ogynnsamma riktning för Folkpartiet 1968 blev således, att en ur partiets synpunkt relativt "radikal" grupp riksdagsmän inte omvaldes. Förskjutningen åt "vänster" blev som en följd härav mindre för partiet som helhet.

VALINSTITUTIONEN OCH DEN REPRESENTATIVA DEMOKRATIN

De allmänna valen i en representativ demokrati är en institution för legala förändringar. Man brukar ange förekomsten av "fria och regelbundna val" som ett nödvändigt, om än inte tillräckligt, kriterium på ett demokratiskt statsskick. Valen har således inte enbart en dynamisk funktion. Deras legitimerande funktion är minst lika väsentlig.

I detta kapitel har förändringsaspekten analyserats ur en speciell och begränsad synvinkel. Opinionsbildningsprocessens resultat i ett 20-tal politiska sakfrågor har studerats i andra kammaren åren 1968 och 1969. Riksdagsmännen är precis som väljarna inbegripna i en kontinuerlig opinionsbildningsprocess. Idéer och åsikter faller inte från skyn.²⁰⁾ De formas under skilda betingelser för skilda individer. Detta gäller såväl på mass- som elitnivån i politiken. Riksdagspartierna är sällan helt eniga i olika politiska sakfrågor. Ståndpunkterna är inte fixerade ens i mer konstanta stridsfrågor. Ett partis positioner påverkas av opinionsbildningen bland dess ledande kader, och av vilka som rekryteras till denna exklusiva grupp.

Analysenheten i denna studie har varit riksdagspartierna. Deras ståndpunkter i olika sakfrågor har analyserats med betoning på rekryteringsaspekten. I vilken omfattning, och genom vilka processer, påverkas riksdagspartiernas åsikter av den kontinuerliga personomsättningen i parlamentet? En personomsättning som regleras av valinstitutionen i vid mening, dvs nomineringsprocess och valutgång.

Partiernas officiella positioner har däremot inte analyserats. Opinionsläget i riksdagspartierna, den genomsnittliga ståndpunkten för deras ledamöter i andra kammaren, har utgjort den centrala beroende variabeln. Mellan dessa båda företeelser, partilinje och opinionen bland valda parti-

representanter i riksdagen, råder inte nödvändigtvis en enkel relation. Riksdagsmännens åsikter är *en* av flera variabler som påverkar ett partis officiella ståndpunkt i en sakfråga. Studier av partiernas beslutsfattande analyserar detta problem.

Resultaten visade att samtliga riksdagspartiers ståndpunkter, i de flesta av de studerade sakfrågorna, försköts till följd av personomsättningen mellan 1968 och 1969. Valet påverkade partiernas attitydprofiler. Förändringarnas omfattning visade sig vara i stort sett lika stor i alla partierna, men Folkpartiet toppade listan. Partierna uppvisade däremot skilda mönster vad det gäller förändringarnas riktning. De "socialistiska" partierna försköt sina positioner i "radikaliserande" riktning i majoriteten av de undersökta frågorna (21 av 28 sakfrågor för socialdemokraterna). Mönstret var mer splittrat för de borgerliga partierna. Antalet frågor som uppvisade en förskjutning åt det "radikala" hållet var i stort sett lika stort som antalet sakfrågor som uppvisade en motsatt förändring. I vänster-högerfrågorna är resultatet likartat. Vänsterpartiet Kommunisterna och socialdemokraterna förändrade sina attitydprofiler klart mer till "vänster" jämfört med mittenpartierna, som försköts obetydligt. Moderaterna upprätthöll status quo. Polariseringsgraden i de traditionella vänster-högerfrågorna ökade mellan de två partiblocken som en följd av valet 1968.

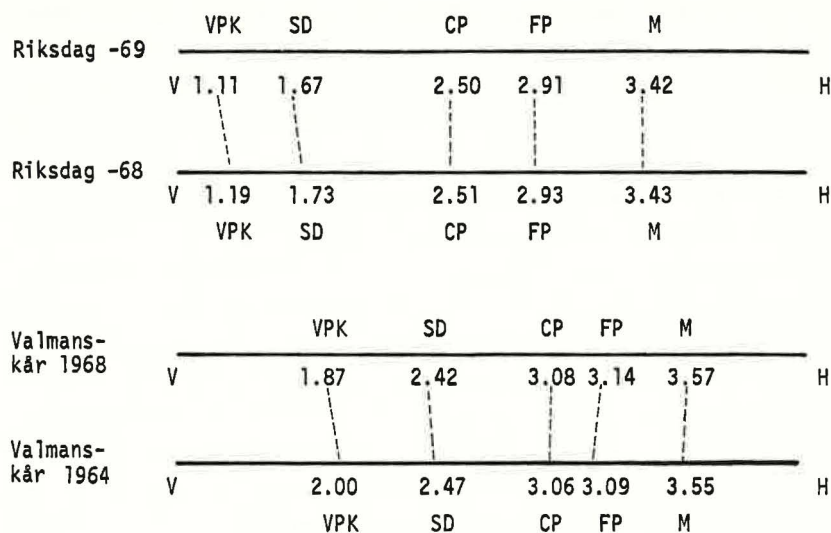
Väljare och valda: vänster-högerpositioner

Hur påverkade dessa förändringar relationen mellan väljares och valdas positioner på vänster-högerdimensionen? Eftersom 1968 års riksdagspartier redan befann sig till vänster om sina resp väljargrupper vid valet, och sedan försköts ytterligare till vänster som en följd av personomsättningen, så förefaller slutsatsen, att riksdagspartiernas "vänstervridning" i förhållande till sina väljare accentuerades av valutfallet, helt klar. Om man jämför 1968 och 1969 års riksdagspartier med 1968 års väljargrupper så håller slutsatsen. Men 1968 års väljare valde inte 1968

års andra kammare; det gjorde 1964 års väljare. Valet år 1968 resulterade inte endast i en viss personomsättning i riksdagen. Det ledde också till en form av personomsättning i valmanskåren. Nya väljare blev röstberättigade. Ett antal väljare bytte parti och valdeltagandet varierade. Hur påverkades väljargruppernas vänster-högerpositioner av "personomsättningen" i valmanskåren? Ledde t ex partibytena och förstagångsväljarnas entré till att också väljargruppernas VH-positioner försköts till vänster mellan 1964 och 1968? Riksdagspartiernas positioner år 1968 bör även jämföras med de relevanta väljargruppernas, dvs 1964 års. Något mått jämförbart med VH-index15 kan inte konstrueras utifrån de data som ingår i 1964 års valundersökning. Man kan däremot använda vänster-högermättet från 1968 års studie för att karaktärisera 1964 års väljare, vilket innebär att man bortser från eventuella attitydförändringar på individplanet.²¹⁾ Skillnader mellan partiernas VH-positioner i 1964 och 1968 års valmanskårer blir helt avhängiga "personomsättningen". (Partibyten, variationer i valdeltagandet, nya röstberättigade väljare m m.) Det tillgängliga materialet är inte idealiskt för en förändringsanalys eftersom endast "personomsättningen", och inte individuella attitydförändringar, påverkar utfallen i både riksdag och valmanskår. Resultaten i figur 4:19 måste tolkas mot denna bakgrund.

Personomsättningen i valmanskåren ledde inte till några dramatiska förskjutningar. VPK:s och socialdemokraternas väljare är emellertid genomsnittligt mer till vänster år 1968 jämfört med 1964. "Vänsterglidningen" i riksdagen har sin motsvarighet bland väljarna. De borgerliga riksdagspartiernas medeltal på VH-index15 förändrades obetydligt åt vänster. De behöll i stort sett sina positioner. Deras väljargruppers VH-positioner ändrades inte heller särskilt mycket, men riktningen är motsatt riksdagspartiernas. Personomsättningen mellan valen 1964 och 1968 fick som effekt att de borgerliga partiernas, speciellt Folkpartiets, positioner försköts åt höger i valmanskåren. Polariseringen mellan det "socialistiska" och det borgerliga blocket öka-

FIG 4:19 VÄLJARE OCH VALDA: VÄNSTER-HÖGERPOSITIONER FÖR RIKSDAGSPARTIERNA 1968-1969 OCH FÖR DERAS VÄLJARGRUPPER 1964-1968. (VH-INDEX15)



Kommentar: Resultaten visar medeltalen för VH-index15. N's storlek för valmanskåren 1964: VPK = 28, SD = 529, CP = 160, FP = 159 samt M = 121.

de i både riksdag och valmanskår som en följd av valet 1968.

En annan effekt som valet fick är att "avståndet" mellan riksdagsparti och väljargrupp ökade på vänster-högerdimensionen. Differenserna är små, men de fyra största partiernas riksdagsgrupper år 1969 befinner sig mer till vänster om sina väljargrupper år 1968 än vad 1968 års riksdagsgrupper gjorde jämfört med resp väljargrupp i 1964 års valmanskår.

Mekanismerna bakom de diskuterade förskjutningarna i väljargruppernas VH-positioner skall inte analyseras i sina detaljer i detta sammanhang. En omfattande studie kring "personomsättningen", speciellt partibytena, mellan valen 1964 och 1968 har genomförts av Bengt Särilvik.²²⁾ Han visar bl a att partibytare tenderar att attitydmässigt ligga

mellan sina gamla och nya partier i vänster-högerfrågor. Detta förhållande "förklarar" t ex varför både VPK:s och socialdemokraternas väljargrupper försköts åt vänster mellan valen 1964 och 1968. Socialdemokraterna gick fram 1968 på bl a VPK:s bekostnad. Relativt sett konservativa kommunister gick över till socialdemokraterna vid 1968 års val. Detta utflöde från VPK halverade partiets väljarkår, men ledde samtidigt till att de kvarvarandes (och de fåtaliga nytillskottens) VH-medeltal försköts åt vänster. De kommunister som lämnade partiet, och gick till socialdemokraterna år 1968, låg till höger i VPK, men till vänster om socialdemokraternas VH-position. De bidrog till att dra socialdemokraternas väljargrupp åt vänster (socialdemokraternas förstagångsväljare var en annan relativt sett stor grupp som också drog partiet åt vänster). Folkpartiets "högerglidning" i valmanskåren kan på ett liknande sätt förklaras av väljarströmmarna. Partiet tappade röster till såväl socialdemokraterna som centern och moderaterna. De folkpartister som gick till socialdemokraterna och centern låg genomsnittligt till vänster i partiet, medan de som bytte till moderaterna inte var någon speciellt konservativ grupp. Följden blev att Folkpartiets VH-medeltal försköts åt höger ("högerglidningen" accentuerades något av nytillskottet från moderaterna, men modererades av förstagångsväljarna som låg till vänster även i Folkpartiet).

Dessa resonemang kring VH-skillnader mellan små subgrupper inom partierna får inte pressas. Resultaten gäller för de mätmässiga differenser som existerar inom väljarurvalets partigrupper, men de kan inte generaliseras till populationen med någon högre grad av statistisk säkerhet. Medeltalsskillnaderna mellan de olika partibytarkategorierna inom varje parti är inte i något fall så stora, och inomgruppsvarianserna så små, att resultaten är signifikanta på .01-nivån. (Socialdemokraternas fördelningen är signifikant på .05-nivån, men inte de övriga partiernas.)²³⁾

Varför resulterade valet 1968 i ett ökat "avstånd" mellan väljare och valda i vänster-högerfrågor? I en direkt mätmässig mening orsakades fenomenet av att de nyvalda riks-

dagsmännen låg klart till vänster om de ledamöter som de ersatte; de befann sig attitydmässigt längre ifrån väljarna än vad de utslagna ledamöterna gjorde (gäller SD, CP och FP).

Varför hade då nyvalda och utslagna ledamöter så markant skilda genomsnittliga vänster-högerattityder? I detta kapitel har endast två olika "förklarande" faktorer analyserats: Åldersstrukturen i riksdagen samt effekten av nomineringsprocessen och valutgången.

Valinstitution och personomsättning i riksdagen

Den överväldigande majoriteten av de utslagna ledamöterna avgick "frivilligt" och av åldersskäl från riksdagen. Faktorn "frivillig avgång" i den skisserade modellen förklarar således klart fler fall än vad de övriga två gör tillsammans. Uppskattningsvis avgick ca 40 av de 62 ej omvalda ledamöterna mer eller mindre "frivilligt". Faktor 1 förklarar ca 65% av fallen. Övriga utslagna ledamöter slogs ut antingen redan i nomineringen, eller genom att listplaceringen och/eller valvinden var alltför ogynnsam. Den tidigare analysen visade att faktor 3 "väljarna; valutgången" orsakade att fler riksdagsmän inte omvaldes än vad faktor 2 "partiorganisationen: nomineringen" gjorde. För resonemangets skull kan man säga att ca 14 riksdagsmän slogs ut av valvinden och ev reell listkonkurrens, dvs faktor 3. Det innebär att runt 22% av de utslagna ledamöterna inte kom tillbaka till riksdagen på grund av effekten av väljarnas votum. Övriga utslagna blev inte omvalda primärt därför att de inte blev nominerade (ca 3 individer), eller därför att de placerades relativt ofördelaktigt på valsedlarna (ca 5 fall). Faktor 2 "partiorganisationen: nomineringen" förklarar således ca 13 % av fallen.

Faktor 1 är inte applicerbar på de nyvalda ledamöterna. De flesta nykomlingarna valdes in i riksdagen från förhållandevis säkra listplaceringar. 46 nyvalda riksdagsmän kom in oberoende av valvinden, i den mening att de skulle ha invalts även med 1964 års valresultat. Några få av dessa fick sina platser genom att slå ut en partikamrat från riksdagen

(ev reell listkonkurrens). Säg att deras antal var 3 personer.

Faktor 2 "partiorganisationen: nomineringen" förklarar således primärt varför runt 68% av nykomlingarna hamnade i riksdagen. Övriga nyvalda ledamöter, ca 32% kan tacka faktor 3 "väljarna; valutgången" för sitt inval.

Personomsättningen till följd av valet 1968 omfattade totalt 125 individer (126 med Bertil Rubin). Tabell 4:20 sammanfattar resonemanget kring hur modellens tre olika faktorer "förklarar" denna personomsättning.

TAB 4:20 PERSONOMSÄTTNINGEN I ANDRA KAMMAREN 1968-1969. TRE FÖRKLARANDE FAKTORER.

	Utslagna	Nyvalda	Totalt
Faktor 2, "partiorganisationen, nominering"	13%	68%	41%
Faktor 1, "frivillig avgång"	65%	-	32%
Faktor 3, "väljarna:valutgång"	22%	32%	27%
Antal personer	100% (62)	100%(63)	100%(125)

Procentsiffrorna i tabellen skall tas för vad de är, relativt grova uppskattningar grundade på bestämda antaganden och enbart officiellt publicerade uppgifter. Faktor 2, kretspartiernas nomineringshandlande, och faktor 1, den "frivilliga pensioneringen", låg bakom de allra flesta fallen av personförändringar i riksdagen. Faktor 2 betydde mest när det gällde att förklara de nyvaldas inträde i kammaren, medan pensioneringsprocessen förklarade majoriteten av de ej omvalda fallen.

Effekterna av väljarnas beteende, dvs valutgången och listkonkurrensen, låg bakom att ca 20 % av de utslagna ledamöterna inte återvaldes resp att ca 30% av de nyvalda blev riksdagsmän.

Personomsättningen i andra kammaren till följd av valet 1968 var den mest omfattande som riksdagen upplevt under 1950- och 60-talen. Räknat enbart i termer av vunna resp förlorade mandat, dvs definitionsmässigt den minimala personomsättningen, så ligger valet 1968 också högt. Endast

pensionsvalet 1958 ledde till fler vunna resp förlorade mandat.²⁴⁾ Valet 1968, liksom 1958, var val med ovanligt kraftigt skiftande valvind jämfört med närmast föregående valtillfälle.

Den rangordning av faktorernas betydelse som tabell 4:20 visar, med kretsorganisationernas nomineringshandlande i topp och valutgångens inverkan i botten, gäller troligen för samtliga andrakammarval alltsedan 1952, med undantag för 1958 års upplösningssval. Det krävs en kraftigt svängande valvind innan den skördar fler offer än den "normala" pensioneringsprocessen och nyrekryteringen som en följd därav. Denna hypotes går i princip att testa med officiellt tillgängligt material. Listkonkurrensen, som var mer omfattande förr, utgör emellertid ett metodologiskt problem.²⁵⁾

Huruvida hypotesen håller även för 1930- och 40-talen är mer tveksamt. Mandatomsättningen var mycket mer omfattande då, dvs valvindarna svängde kraftigare. Jämför t ex valet 1948 med 62 vunna resp förlorade mandat med 1968 års val (32 vunna och förlorade mandat).²⁶⁾

Varför det blev som det blev

Socialdemokraterna och centern som gick framåt i 1968 års val fick inte någon riksdagsledamot utslagen till följd av valvinden, däremot fick de in ett antal nyvalda ledamöter som ett resultat av valutgången ("oväntat" invalda). Moderaterna fick ledamöter både invalda och utslagna, som en följd av valvinden. Folkpartiet, som förlorade 9 mandat i valet, vann endast ett "oväntat" mandat, vilket innebar en nyvald ledamot invald på grund av valvinden. Valutgången ledde emellertid samtidigt till att flera folkpartister försvann från riksdagen.

De ledamöter som åternominerades, men inte blev invalda, var genomsnittligt yngre än de utslagna riksdagsmän som inte omnominerades. En effekt av valutgången blev att de utslagna socialdemokraterna och centerpartisterna (så gott som samtliga "frivilligt" avgångna) hade en högre medelålder jämfört med de ej omvalda ledamöterna från moderaterna

och Folkpartiet.

Eftersom fysisk ålder visade sig vara positivt korrelerat med VH-inställning i Socialdemokratiska, Center- och Folkpartiet påverkade den skiljaktiga åldersstrukturen på de utslagna ledamöterna attitydförskjutningarna på VH-index₁₉.

Centern och socialdemokraterna förlorade så gott som enbart äldre och genomsnittligt relativt "konservativa" ledamöter. Pensionsstrecket fällde också några "konservativa" folkpartister, men dessutom ledde nominering och valutgång till att ett antal yngre ledamöter som låg till "vänster" i partiet slogs ut. De utslagna folkpartisterna låg som en följd härav mer till "vänster" i sitt parti än vad utslagna socialdemokrater och centerpartister gjorde.

Nomineringsprocessen och valutgången ledde i detta avseende till att Folkpartiets "vänstervridning" modererades medan centerns och socialdemokraternas accentuerades. En detaljstudie av Folkpartiets nominerade, men utslagna ledamöter, indikerade att valvinden mer än kretsorganisationernas listkompositioner orsakade de "mest radikala" ledamöternas fall.

De nyvalda riksdagsmännen i de olika partierna hade också mycket varierande medelålder; socialdemokrater och folkpartister hade en medelålder på ca 40 år, medan centerns nyvalda ledamöter var nära 50 år i genomsnitt. Ålder hade ett positivt samband med vänster-högerattityd. Folkpartiets och socialdemokraternas nyvalda ledamöter visade sig också ligga relativt sett mer till vänster i sina partier än vad de nyrekryterade centerpartisterna gjorde. Valinstitutionen, främst nomineringsprocessen, påverkade indirekt partiernas förändringar på VH-index₁₉ genom åldersvariabeln. Centern, med äldre och relativt mer "konservativa" nykomlingar, försköts mindre åt "vänster" till följd av de nyvaldas entré än vad socialdemokraterna och Folkpartiet gjorde. Vidare visade analysen av hur de nyvalda kom in i riksdagen, att de som kom in på "oväntade" mandat eller invaldes på sista plats i sina partier genomgående låg till "höger" om de nyvalda ledamöter som invaldes från

"säkrare" listplaceringar. Centerpartiet, som uppvisade det motsatta mönstret, var undantaget som bekräftar regeln.

Något tillspetsat kan man säga att de folkpartister och socialdemokrater som rekryterades till riksdagen på "säkra" invalplatser av sina kretsorganisationer accentuerade "vänstervridningen" mer än de som kom in från "osäkrare" platser eller till följd av "oväntade" mandatvinster. I Centerpartiet var förhållandet omvänt. De "överraskande" rekryterna låg till "vänster" om dem som invaldes enligt beräkning. Valvinden accentuerade i detta avseende centerns förskjutning åt "vänster".

Till sist ett mementum. Effekter av handlingar måste alltid analytiskt särskiljas från motiven för dem. Jag har inte, och kan inte, uttala mig om väljarnas och valkretspartiernas syften med sina handlingar. Analysen gäller enbart effekten av valvinden och nomineringsprocessen.

Analysen i detta kapitel har kartlagt omfattningen och riktningen på åsiktsförskjutningarna i riksdagspartierna till följd av 1968 års val. Två skilda slag av oberoende variabler har relaterats till attitydförändringarna: Fysisk ålder och effekten av skilda faktorer inom ramen för valinstitutionen.

Dessa variabler "förklarar" inte varför ett partis åsiktsprofil förändrades i någon egentlig mening. De ökar däremot vår kunskap om hur ett antal mer eller mindre legaliserade mekanismer i den representativa demokratin kan vara kopplade till de parlamentariska partiernas ståndpunkter i olika politiska sakfrågor.

III

DET REPRESENTATIVA SYSTEMETS AKTÖRER:

PARTIERNA

KAPITEL 5

PARTISAMMANHÅLLNING - TEORI OCH PRAKTIK

Samtliga svenska riksdagspartier utmärks av en hög grad av sammanhållning vid voteringar i riksdagen. Detta är varken ett nytt eller ett unikt fenomen. De fåtaliga systematiska studier som genomförts kring riksdagsgruppernas voteringsbeteende har visat att sammanhållningen varit hög alltsedan 1925, då systemet med öppna rösträkningar infördes.¹⁾ De svenska riksdagspartierna är emellertid på det hela taget varken mer eller mindre sammanhållna än vad jämförbara västeuropeiska partier är. Data från 1950- och 60-talet tyder på att t ex de danska, finska, västtyska, franska och anglosaxiska (undantaget USA) partierna är i stort sett lika sammanhållna vid parlamentariska voteringar som de svenska partierna är.²⁾

Skilda definitioner och operationella mätningar av begreppet partisammanhållning gör mer precisa jämförelser svåra. Litteraturen kring parlamentariska partiers sammanhållning är sällsynt rik på uppslag till operationella mätmetoder, vilket möjligen kan vara metodologiskt fruktbart men samtidigt förödande för möjligheterna att göra substantiella jämförelser mellan olika partisystem över tid och rum. Några av de mest använda metoderna kommer att presenteras i ett följande avsnitt.

Forskningen kring partisammanhållning vid parlamentariska voteringar har, trots de metodologiska problemen, visat

att graden av sammanhållning varierar mellan de olika partierna i de nationella partisystemen och mellan olika partisystem. När det gäller skillnaden mellan olika partier inom ett partisystem, så pekar de flesta undersökningar på att vänsterpartier eller socialistiska partier är mer sammanhållna än vad höger eller borgerliga partier är. Data från Sverige under 1960-talet, från Danmark under hela efterkrigstiden, från Västtyskland under 1950-talet och från fjärde republikens Frankrike visar att detta samband mellan ideologisk position och parlamentarisk sammanhållning åtminstone existerar i Västeuropa.

Det finns emellertid exempel på undantag från denna "regel". Bjurulfs studie av mellankrigstidens voteringar i Sveriges riksdag, liksom Skölds och Nyholms undersökningar av omröstningarna i riksdagarna i Sverige resp Finland på 1940-talet pekar på att borgerliga partier kan vara minst lika sammanhållna som "socialistiska". Både Bjurulfs och Skölds resultat visar att Högern och Bondeförbundet i Sverige uppvisade i stort sett samma grad av sammanhållning som socialdemokraterna under 1930- och 40-talen. I Finland visade sig Agrarerna vara mer sammanhållna vid voteringar än vad socialdemokraterna var under mandatperioden 1948-1951.

Det är uppenbart att mer forskning behövs där man också inkluderar den historiska aspekten vid sidan av den komparativa. Så t ex pekar tillgängliga uppgifter från 1800-talet på att partierna i USA var mer eller lika sammanhållna vid voteringar som de engelska partierna var. Mönstret under 1900-talet har varit det motsatta med mycket högt sammanhållna engelska partier medan republikaner och demokrater varit mer splittrade och tenderat att bli mindre sammanhållna alltsedan 1920-talet.³⁾ Utvecklingen i Sverige, inom ramen för en hög partisammanhållning för samtliga partier, tyder på att Högern och Bondeförbundet under mellankrigstiden och strax efter kriget relativt socialdemokraterna var mer sammanhållna än vad Högern och centern var relativt socialdemokraterna under 1960-talet. Folkpartiets relativa position vad gäller graden av sammanhållning har däremot varit konstant. De Frisinnade och efter 1934 Folk-

partiet var mest splittrade av samtliga partier under mellankrigstiden, liksom Folkpartiet uppvisade den lägsta graden av partisammanhållning under 1940- och 1960-talen.

På den komparativa sidan är skillnaden mellan den låga partisammanhållningen i USA och den höga i Västeuropa det mest iögonfallande faktumet. Kanada, som liksom USA är en federal stat, är i detta hänseende mer likt Västeuropa än USA. De kanadensiska partierna uppvisade samtliga en så gott som hundra procentig sammanhållning under 1953, 1959 och 1962 års parlamentssessioner.⁴⁾

PARTISAMMANHÅLLNING - TEORETISK RELEVANS

Varför är graden av partisammanhållning en central fråga i ett politiskt system?

Frågan kan besvaras utifrån många skilda perspektiv eller teorier. Författningsutredningen gav ett svar när den slog fast att:

"Den moderna folkstyrelsen är en folkstyrelse genom partier. En folkstyrelse utan konkurrerande partier kan vi idag icke föreställa oss. Partierna innehar huvudrollen i det politiska skeendet."⁵⁾ Oavsett om man hävdar att partierna faktiskt innehar huvudrollen eller att de idealt borde inneha den så är det uppenbart att alla utsagor om partiernas funktion, roll eller existens i ett politiskt system blir meningslösa om partierna inte utgör distinkta enheter. Partierna måste skilja sig åt på flera olika plan, t ex vad gäller program, medlemskår, organisation och beteende (voteringspositioner och valpropaganda). Det finns en, ehuru odefinierad, nedre gräns för graden av partisammanhållning. Varje definition av parti förutsätter, explicit eller implicit, ett visst minimum av sammanhållning. Sammanhållningen är en central faktor när det gäller att definiera och därmed avgöra i vilken utsträckning ett parti existerar och fungerar som en aktör i ett politiskt system.

Intressantare, än denna "självlara" definitionsaspekt, är emellertid den hypotetiska koppling som existerar mellan grad av partisammanhållning och de möjligheter ett parti har att uppnå sina politiska mål. Den gamla "sanningen" att

enighet ger styrka gäller inte minst för politiska partier. Graden av partisammanhållning är relaterad till partiernas effektivitet som aktörer i det politiska systemet. Ett splittrat parti har, jämfört med ett enigt parti, sämre förutsättningar att realisera sitt program. De statsvetare som studerat partiers strategiska handlande har naturligtvis uppmärksammat detta samband. När t ex Gunnar Sjöblom analyserar partiernas handlande i ett flerpartisystem ur ett beslutsteoretiskt perspektiv inkluderar han partisammanhållning som ett av fyra grundläggande mål för varje parti i ett parlamentariskt system.⁶⁾ Sjöblom antar att partier aktivt strävar efter att bibehålla eller uppnå en hög grad av sammanhållning. Ett av uttrycken för denna strävan är de olika former av regler som finns inskrivna i många partiers stadgar, och som syftar till att stävja flagranta brott mot partilinjén.

Graden av partisammanhållning är emellertid också intressant ur ett vidare perspektiv. Om man, som författningsutredningen gjorde, slår fast att "partierna innehar huvudrollen i det politiska skeendet" så får detta konsekvenser för den liberala demokratiska teorin.

Det demokratiska systemets ideal och grundvärden har gamla anor, och formulerades av demokratins filosofer långt innan moderna masspartier existerade. Den klassiska liberala demokratiska teorin förutsätter inte existensen av politiska partier. Den historiska praktiken visar emellertid att partisystemens framväxt är intimt förknippad med genombrottet för den formella demokratin.

Så gott som samtliga politiska system har under 1800- och 1900-talen sett organiserade politiska partier växa fram. Historiskt sett sammanfaller partisystemens framväxt i Europa med industrialismens utveckling. Partierna kom att i olika utsträckning formas kring frågor som aktualiserades av att ett kapitalistiskt produktionssätt ersatte ett feodalistiskt. Kampen mellan jordägare och industri- och finanskapitalister i städerna liksom kampen mellan arbetare och arbetsgivare konstituerade dominerande konfliktlinjer utefter vilka partier bildades. Andra konfliktom-

råden med rötter i feodalismens samhällssystem kom också att påverka utvecklingen i många partisystem. De talrika konfessionella, etniska, språkliga och regionala partierna i Europa är exempel på detta. De olika partisystemen blev samtliga mer eller mindre komplexa, uppvisade skilda grader av multidimensionalitet, beroende på i vilket historiskt skede och under inflytande av vilka konfliktlinjer de utbildades. Partier i modern mening började utvecklas innan den formella demokratin lagfästes i Europas stater. Kampen för och emot den allmänna rösträtten bidrog till masspartiernas framväxt.

Detta perspektiv på partisystemens utveckling i Europa har främst utvecklats av Stein Rokkan i hans många "Nation-Building"-uppsatser.⁷⁾ Den liberala västerländska demokratin utformades under kampen mellan olika organiserade partier. Med en aforism kan man säga att partierna skapade demokratin och inte tvärtom. Det har aldrig existerat något liberalt demokratiskt system utan partier. Däremot har partisystem utvecklats i icke-demokratiska samhällssystem. Historiskt sett är partier ett nödvändigt om än inte tillräckligt villkor för ett liberalt demokratiskt system.

Det är bl a detta förhållande som, vad Lewin kallar demokratin "revisionister", Schumpeter, Berelson m fl tagit fasta på när de postulerat att ett demokratiskt system förutsätter existensen av ett flerpartisystem. Dessa amerikanska "revisionister" sammanför Lewin under en samlade benämning, funktionalister.⁸⁾ Den funktionalistiska skolan inom statskunskapen ser partier som en nödvändig ingrediens i varje samhälle som industrialiseras och blir mer komplext både produktionsmässigt och byråkratiskt. I den funktionalistiskt orienterade moderniserings- eller utvecklingslitteraturen brukar man se det politiska systemet som en adaptiv konfliktlösningsmekanism. Ett komplext samhälle går hand i hand med en växande statsapparat. Partiernas funktion i ett sådant system är främst av två slag: (1) att aggregera olika gruppers intressen kring gemensamma målsättningar och (2) att mobilisera medborgarna kring dessa mål.⁹⁾ Ur detta perspektiv "förklaras" uppkomsten

av partisystem oavsett om de karakteriseras som en- resp flerpartisystem eller om det politiska system som de uppstått i kallas en liberal demokrati, en socialistisk folkdemokrati eller en fascistisk diktatur. Partier har funnits i alla historiska postfeodalistiska system. Den funktionalistiska utvecklingslitteraturen ger *en* förklaring till detta historiska faktum. Att det empiriska sambandet mellan utvecklingen av liberala demokratier och partisystemens framväxt och konsolidering får konsekvenser för demokratis normativa teori har naturligtvis uppmärksammats av både politiker och statsvetare.

I den svenska debatten har detta främst tagit sig uttryck i en diskussion kring valsätt (majoritets- eller proportionella val) och parlamentarismens problem. Partier med en hög grad av sammanhållning har tagits för givna och utgjort en förutsättning för debatten. Detta gäller såväl diskussionen om valsättet i början av seklet, som den senare debatten om minoritets- och majoritetsparlamentarism och behovet av s k starka regeringar.¹⁰⁾ Problemet med minoritetsregeringar eller koalitionsregeringar, ur den normativa demokratiska teorins synpunkt, är att även om partierna är eniga så leder de "nödvändiga" kompromisserna till att ingen part kan realisera sina program och vallöften helt och fullt.¹¹⁾ Ur denna synvinkel är kravet på majoritetsregeringar inte endast motiverat av arbetstekniska, planerings- eller kontinuitetsskäl. Det är också motiverat ur en normativt demokratisk synpunkt.

I den amerikanska debatten har förutsättningarna varit radikalt annorlunda eftersom partierna varit mycket mindre sammanhållna än i Västeuropa. Detta faktum kan kanske förklara varför man mer explicit, än i t ex den svenska diskussionen kring partier och demokrati, betonat sådana "självlklarheter" som att politiska partier bör ha skrivna program och att de bör agera sammanhållet. Diskussionen i USA nådde sin höjdpunkt åren kring 1950 när APSA:s "Kommitté om politiska partier" i en skrift benämnd "Toward a More Responsible Two-Party System" lade fram konkreta förslag på hur det amerikanska partisystemet skulle reforme-

ras.¹²⁾ Idealet var delvis det engelska systemet. De flesta av förslagen syftade till att stärka partierna organisatoriskt och att skapa väl sammanhållna nationella partier. "Ansvariga" partier förutsätter att väljarna får reda på vad de stödjer (program) och att de kan utkräva ansvar av "de skyldiga", att ett misshagligt parti kan ställas till ansvar på valdagen; vilket innebär att partierna måste agera sammanhållet. En av de grundläggande utgångspunkterna i APSA-kommitténs rapport är att en liberal demokrati, byggd på partier som huvudaktörer, förutsätter väl sammanhållna partier för att inte enbart bli en vacker kuliss. Väljaren, som i ett sådant system röstar på partier utifrån programatiska motiv, måste kunna lita på att hans representant(er) i parlamentet följer programmet (partilinjen).

I Sverige har den höga partisammanhållningen inte alltid värderats positivt. Understundom har riksdagsgrupperna, speciellt socialdemokraternas, benämnts med termer som t ex "transportkompanier".¹³⁾ Bakom uttryck av denna typ behöver inte nödvändigtvis ligga en bristande kunskap om demokratisk partiteori. En 100-procentig sammanhållning kan vara dysfunktionell för systemet i den meningen att nytänkande, innovationer och intern partidemokrati försvåras. Så mycket är dock klart att en normativ demokratisk partiteori kräver en hög grad av sammanhållning från partiernas sida. Huruvida "hög" sedan definieras som 100% eller något tal strax därunder är oväsentligt i detta sammanhang.

PARTISAMMANHÅLLNING - TEORETISKA FÖRKLARINGSMODELLER

Hur har den statsvetenskapliga forskningen sökt förklara variationen i partisammanhållningen mellan olika partier och politiska system?

Naturligtvis går det inte att besvara denna fråga på ett enkelt sätt. De teoretiska förklaringsansatser, oftast formulerade i termer av samvarianssatser av tvåvariabeltypen, som återfinns i litteraturen är om möjligt lika många och skiftande som de olika operationella måtten på partisammanhållning. Detta förhållande skall nog inte tolkas som ett rikedombevis. En motsatt tolkning förefaller mer nära-

liggande.

De oberoende variabler, dvs förklarande faktorer, som forskningen kring partisammanhållning arbetat med är mångskiftande och befinner sig på olika teoretiska nivåer. I den följande sammanfattningen av diskussionen kring partisammanhållning kommer främst tre huvudtyper av förklarande faktorer att beröras: (1) egenskaper hos det politiska systemet, (2) egenskaper hos partisystemet och (3) egenskaper hos partierna. Empiriska belägg eller brist på belägg för de hypotetiska sambanden kommer i stort sett inte att redovisas.

De egenskaper hos det politiska systemet som främst betonas i litteraturen är av en formell eller konstitutionell natur. Parlamentarism liksom system som är av enhetsstatens karaktär antas befrämja partisammanhållning. Federativa system och system som byggts upp kring en formell maktindelning mellan statschef och parlament skulle då försvåra en hög grad av sammanhållning. Resonemang av detta slag anförs för att förklara skillnaden i partisammanhållning mellan Västeuropa och USA.¹⁴⁾ Det bör observeras att hypotesen bygger på antagandet att den formella beslutsstrukturen har en självständig inverkan på partisammanhållningen, oberoende av vilka faktorer som historiskt sett har format den.

Valsättets utformning ses också som en förklarande faktor i litteraturen. Proportionella val i flermansvalkretsar leder till en högre grad av partisammanhållning än vad majoritetsval i enmanskretsar gör. Proportionella val "tvingar" fram starka partiorganisationer och gör de valda representanterna mer beroende av partierna, eftersom personelementet i ett sådant system reduceras kraftigt.¹⁵⁾

Antalet partier är en faktor hos ett partisystem som påverkar de ingående enheterna på många olika sätt, däribland också partiernas sammanhållning.¹⁶⁾ Så t ex hävdar Anthony Downs att konkurrenssituationen i ett två- resp flerpartisystem är helt olika. I ett system med endast två partier tenderar partiideologierna att bli diffusa och utsudade. Partierna i ett flerpartisystem kommer däremot, en-

ligt Downs, att utarbeta mer klart avgränsade ideologiska profiler. Anthony Downs bortsåg medvetet från partisammanhållningsproblemet när han skrev "An Economic Theory of Democracy", eftersom han definierade parti som en mindre grupp av människor med totalt sammanfallande preferenser och målsättningar (team).¹⁷⁾

Hypotesen att tvåpartisystem genom inverkan av ideologifaktorn ger upphov till en lägre grad av sammanhållning än vad flerpartisystem gör, kan således inte sägas härstamma från Downs, även om han är dess andliga fader.¹⁸⁾ Downs hela resonemang bygger på antagandet att de flesta partisystem är formade utefter en enda dominerande konfliktlinje eller dimension. Detta antagande har kritiserats starkt alltsedan Downs bok publicerades i slutet av 1950-talet. Den klassiska vänster-högerdimensionen existerar som en formerande faktor i samtliga västerländska partisystem. Men den är inte den enda konfliktlinjen. Vänster-högerdimensionens ställning som den dominerande har emellertid inte ifrågasatts. Om man vill konstruera en unidimensionell teori för västerländska partisystem under 1900-talet så är vänster-högerkonflikten det bästa valet av dimension.

Det faktum att de olika partisystemen i västerlandet är uppbyggda kring ett begränsat antal dimensioner, främst vänster-högerkonflikten, gör att teorier om partisammanhållning kan struktureras kring dimensionsbegreppet. Villkoren för en hög grad av partisammanhållning i ett flerpartisystem uppbyggt kring flera olika konfliktlinjer är radikalt annorlunda än i ett motsvarande system som är format kring i huvudsak en dimension. Vad denna hypotes säger är att graden av partisammanhållning i ett system kan vara beroende av konfliktstrukturen. Ett samlat mått på partisammanhållning tenderar att dölja inte bara olika grader av sammanhållning i skilda konkreta frågor utan också skillnader i sammanhållning utefter eventuellt olika typer av konfliktlinjer.

Philip Converse har lanserat en teori som "förklarar" skillnaden i partisammanhållning mellan vänster- och högerpartier. Teorin skall inte uppfattas som dimensionsspeci-

fik. Den gäller för samtliga typer av partisystem där begreppet vänster-höger är relevant, men är inte begränsad till vänster-högerfrågor eller till system med en dominerande vänster-högerdimension.

Converse utgår från att ideologier, dvs system av korrelerade attityder, är mer sammanhållna på elitplanet än på massnivån i varje politiskt system. Vidare antar han att attitydssystem är mer fragmentariska, mindre konsistenta, i lägre sociala strata än vad de är i högre. Homogeniteten i ett attitydssystem är beroende av politisk information och utbildning. Vänsterpartier som främst stöds av väljare från lägre sociala skikt kommer att få ett mer splittrat och osäkert stöd för sina ideologier än vad partier till höger får. Detta förhållande, säger Converse, leder bl a till att eliten i vänsterpartier betonar partiloyalitet och sammanhållning mer än vad eliten i högerpartier gör. Ur denna teori härleder Converse hypotesen att partisammanhållning i ett parlament har ett monotont samband med partiernas position på vänster-högerdimensionen: ju mer vänster desto högre grad av sammanhållning.¹⁹⁾

Converse's teori knyter samman vitt skilda faktorer, partiernas sociala bas, partielliters målsättningar (olika prioritet för sammanhållning) och legislativt beteende. Ytterst förklaras partisammanhållningen av socialekonomiska faktorer.

En alternativ teori som leder till en annan empirisk hypotes än vad Converse's teori gör kan formuleras sålunda: ett partis sammanhållning är strukturellt beroende av dess relativa position på systemets konfliktdimension(er).

De stora partierna kan delvis styra den politiska debatten genom sina utrednings- och opinionsbildningsresurser. Deras förslag tas mer på allvar jämfört med småpartiernas. De handlingsalternativ som partipolitiserar, och därmed görs till föremål för en debatt och ett avgörande i parlament, präglas oftast av de stora partierna.

Man kan, som Bachrach och Baratz gör i sina maktstudier, tala om en "mobilisering av partiskhet". Somliga frågor

organiseras in i politiken, andra organiseras ut.²⁰⁾

Om nu, på en dimension, de stora partierna befinner sig i mittenpositioner (centrumpartier), och de mindre partierna intar flygelpositioner, så kommer majoriteten av de handlingsalternativ som diskuteras och görs till föremål för beslut att vara lokaliserade mot dimensionens mitt. Flygelpartiernas representanter, som befinner sig på ett längre "ideologiskt" avstånd från alternativen, kommer att ha lättare för att på ett enigt sätt välja alternativ än vad representanter för centrumpartierna har. De senare kommer ju oftare att befinna sig "ideologiskt" mittemellan olika handlingsalternativ. Resonemanget förutsätter naturligtvis att varje parti uppvisar en viss varians vad gäller representanternas "ideologiska" positioner på dimensionen. Centrumpartier kommer ur detta perspektiv alltid att vara mindre sammanhållna än flygelpartier, eftersom sannolikheten är större att deras representanter måste välja mellan alternativ som befinner sig på ömse sidor om deras idealpositioner. Flygelpartiernas representanter hamnar definitionsmässigt inte lika ofta i en situation alla åsnan och hötapparna.

Teoretiskt är detta förhållande oberoende av partiernas storlek och därmed också oberoende av var och hur handlingsalternativen politiseras utefter en dimension. Små centrumpartier som sällan lyckas föra fram sina förslag till ett partipolitiskt stadium kommer oftare att befinna sig i åsnans position, jämfört med stora flygelpartier som dominerar den politiska debatten.²¹⁾

Partieliter i centrumposition har alltid större svårigheter att uppvisa en enig beteende- och ståndpunktsfront än vad som är fallet för partieliter i flygelposition. "Mobiliseringen av partiskhet", dvs det förhållande att de stora partierna dominerar den politiska debatten och att deras handlingsalternativ i olika sakfrågor utgör de "realistiska" alternativen i beslutsprocessen, påverkar i teorin inte detta faktum. Oavsett om de stora partierna är flygelpartier på en konfliklinje (polariserad dimension) eller om de är centrumpartier (depolariserad dimen-

sion) så kommer åsnesituationen att uppträda oftare för representanter i centrumpartierna.

De stora partiernas placering påverkar emellertid det politiska debattklimatet, dvs graden av skillnad mellan de olika handlingsalternativ som diskuteras. Det partipolitiseras fler "extrema" alternativ på en polariserad än på en depolariserad dimension. Detta faktum påverkar inte centrum-flygelteorin, men det får konsekvenser för hur begreppet partisammanhållning definieras och mäts. I studier av parlamentariska voteringar eller intervjuer med riksdagsmän om attityder i olika sakfrågor måste urvalet av omröstningar/sakfrågor på ev skilda dimensioner spegla de relevanta partipolitiserade frågorna och alternativen. Partisammanhållning i betydelsen enighet vid voteringar och i ståndpunkter är alltid relativ en viss given politisk debattsituation. Man kan t ex troligen visa att kommunistiska riksdagsmän är mindre eniga än övriga partiers representanter om urvalet av sakfrågor är skevt ur den "allmänna" politiska debattens synpunkt och enbart berör problem i samband med övergången till socialism.

Centrum-flygelteorin är dimensionsspecifik i den meningen att den förutsäger ett partis relativa grad av sammanhållning efter partiets position på den, alternativt de dimensioner, som präglar ett partisystem. I ett system med flera olika konfliklinjer kan ett parti både vara flygel- och centrumparti, och följaktligen karakteriseras av olika grader av sammanhållning utefter olika dimensioner.

Begreppen flygel- resp centrumparti är teoretiskt otympliga och svåra att empiriskt avgränsa. Skall de båda mittenpartierna, eller eventuellt de fyra "mittensta" partierna, i ett sexpartisystem benämnas centrumpartier? Teorin predicerar att graden av sammanhållning är en funktion av dimensionspositionen, så att sannolikheten för partisplittning i olika sakfrågor är större för centralt än för perifert placerade partier. Vid en empirisk test behöver man således inte arbeta med de framställningsmässigt målade begreppen flygel- och centrumparti. Man kan undersöka huruvida partisammanhållningen tenderar att forma ett U-

mönster eller inte när partierna är ordnade på de relevanta dimensionerna.

Empiriskt stöd för denna hypotes "bekräftar" inte den bakomliggande teorin. Det finns andra mekanismer som kan leda till samma utfall. Det har t ex hävdats att ideologifaktorn påverkar partiets förmåga och vilja att upprätthålla en enig front utåt.²²⁾ Partier som omfattar liberalismens individorienterade ideologi utgör i många partisystem ett centrumparti mellan socialistiska och konservativa partier på vänster-högerdimensionen. Förutsatt att man är beredd att slå fast att socialism och konservatism som ideologier är mer kollektivistiska och mindre individualistiska än liberalism så kan ett U-format sammanhållningsmönster i ett system av denna typ tolkas som en effekt av ideologifaktorn. Centrum-flygelteorins hypotes är emellertid inte förenlig med Converse's teori. I ett partisystem med en dominerande vänster-högerdimension predicerar hans teori ett monotont positivt samband mellan grad av partisammanhållning och vänster-högerposition: ju mer vänster desto högre sammanhållning. Centrum-flygelteorin förutsäger däremot att sambandet har en U-form.

En uppsättning faktorer som ofta anförs som förklaringar till partisammanhållning berör partiets organisatoriska uppbyggnad. Det är här fråga om olika *egenskaper hos partierna* som teoretiskt ligger nära det man vill förklara. Exempel på sådana förklaringar är: partier med formella regler om partisammanhållning (fraktionsförbud, uteslutningar, in blanco avsägelser, "power to withdraw the whip") tenderar att vara mer sammanhållna än partier utan sådana regler. Partier med starka och hierarkiska organisationer, masspartier med Duvergers terminologi, är mer sammanhållna än "kaderpartier".²³⁾ Båda dessa förklaringstyper pekar åt samma håll. Vänster- och/eller socialistiska partier har historiskt sett haft hårdare formella regler som syftat till en hög partisammanhållning än vad höger- eller borgerliga partier haft. Likaså har vänsterpartier varit organisatoriskt starkare och mer passat in på benämningen massparti än vad högerpartier gjort.

En annan, och teoretiskt intressantare infallsvinkel, tar upp partiledningens möjligheter att kontrollera rekryteringen till toppositioner i ett parti. Kontrollerar den nationella partiledningen nomineringsprocessen, lokala kampanjresurser och rekryteringen till ministerposter? Och i så fall är någon variant av piskan-morotsteorin en förklaring till partisammanhållningen? Denna disciplinmodell av orsakerna till hög sammanhållning är applicerbar i enskilda fall, men avvisas som en generell förklaring av åtminstone de forskare som studerat de brittiska partierna. Disciplinmodellen har speciellt diskuterats i samband med studier av de engelska parlamentariska partierna.²⁴⁾

Frågan om vilken inverkan regeringsmakten har på ett partis sammanhållning är central i parlamentariska system. I litteraturen har man antagit att innehavet av regeringsmakten tenderar att höja graden av partisammanhållning.²⁵⁾ Empiriska studier kring detta problem lyser i stort sett med sin frånvaro. Lars Sköld kan emellertid visa att den socialdemokratiska riksdagsgruppen var mer sammanhållen vid voteringar under perioden 1947-1948 (enpartiregering) än under krigsåren 1943-44 (samlingsregering). Bjurulfs resultat för socialdemokraternas voteringssammanhållning under mellankrigstiden går i samma riktning. Sammanhållningen var lägre under åren i opposition, 1925-31 än under regeringsåren 1933-36. Mönstret för de Frisinnade/Folkpartiet tycks emellertid vara mer splittrat. Enigheten var väl så stor, om inte större, under åren 1934 och 1936 som under regeringsperioderna 1927-28 och 1931-32.²⁶⁾

Till sist skall ytterligare en partiegenskap som antas påverka sammanhållningen kort beröras. Converse's teori var ytterst fotad på olika partiers skilda socioekonomiska bas, men den tog främst upp vilka konsekvenser detta fick för partieliternas strategi; och i vilken utsträckning olika partieliter kunde förlita sig på ett ideologiskt stöd från sina väljargrupper. Han diskuterade emellertid inte vilken inverkan den mellan partierna skilda socioekonomiska basen har på rekryteringen till partieliterna och där-

med på sammanhållningen.

Det är en väl belagd sanning att socioekonomiska faktorer, som t ex uppväxtförhållanden, utbildning och yrke, påverkar individens attityder och åsikter i politiska frågor. Socialisationslitteraturen visar att grundläggande attityder som partiidentifikation utbildas och stabiliseras för stora delar av väljarkåren redan under tonåren.²⁷⁾

Mot denna bakgrund förefaller ett studium av partieliternas socioekonomiska karakteristika vara fruktbar. Den hypotes som är relevant i detta sammanhang kan formuleras sålunda: ju mer socioekonomiskt homogent en partis elitgrupp är desto högre grad av sammanhållning uppvisar den.

Denna hypotes bygger naturligtvis på en mer individorienterad hypotes som säger att socioekonomiska faktorer har ett samband med politiska attityder på både elit- och massnivån i ett politiskt system.

TEORIERNAS APPLIKATIONSOMRÅDEN

Begreppet partisammanhållning har inom statsvetenskapen traditionellt använts för att beskriva nivåspecifika egenskaper. Den nivå som stått i centrum har alltid varit de ledande grupperna inom partierna, eller mer precist partiernas parlamentariska grupper. Partisammanhållning är ett elitorienterat begrepp. Det kan naturligtvis appliceras på andra analytiska nivåer inom partierna, t ex medlemmar eller väljare, men det har gjorts mera sällan. När statsvetare har analyserat partierna som sådana, dvs relationerna mellan olika nivåer, har andra typer av begrepp kommit till användning. Dessa begrepp har oftast hämtats från teorier som är explicit utformade för flernivåanalyser, som t ex organisations- eller representationsteori och på senare tid också systemanalys.²⁸⁾ Så t ex talar statsvetare inte om graden av sammanhållning mellan väljare och valda, men väl om graden av åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda.

Begreppet partisammanhållning beskriver med andra ord en egenskap hos en grupp av formellt och/eller reellt defi-

nierade likar (nivåspecifik). Bestämningen "parti" i begreppet är således oegentlig, eftersom det konnoterar parti som sådant och inte dess olika nivåer. Detta är nu inte något allvarligt problem så länge som den aktuella nivån är klart definierad. På elitnivån är det sällan något problem att avgränsa de olika partigrupperna (t ex riksdagsgrupperna eller partistyrelserna). Massnivån är i detta avseende mer problematisk.

Partisammanhållningsbegreppet beskriver en egenskap hos en predefinierad grupp; men sammanhållning, enighet eller överensstämmelse i fråga om vad? När det gäller partiernas eliter, som jag begränsar mig till i det följande, har den statsvetenskapliga forskningen främst koncentrerats till tre olika beslutsorienterade områden: (1) sammanhållning vid parlamentariska voteringar (2) sammanhållning i fråga om attityder/åsikter i politiska sakfrågor och (3) sammanhållning vad gäller ideologisk orientering. Kvantitativt sett har statsvetarna i sina empiriska studier prioriterat de tre områdena enligt denna rangordning. Ordningen avspeglar emellertid inte enbart statsvetarnas faktiska prioritering. Den avslöjar också en, ofta implicit, hypotes om individuellt beslutsfattande; ideologi påverkar åsikter i aktuella sakfrågor som i sin tur påverkar beteende, i detta fall riksdagsmännens voteringsbeteende. Statsvetarna har när det gäller sammanhållningsanalyser således prioriterat det beslutsområde som ligger närmast "output", och som är empiriskt mest handfast.

När jag tidigare diskuterade olika teorier kring partisammanhållning på elitnivån så gjordes aldrig någon distinktion mellan olika områden. Anledningen till detta är enkel. I litteraturen talar man antingen om partisammanhållningen inom något av beslutsområdena eller om partisammanhållning allmänt och förutsätter implicit att korrelationen mellan områdena är mycket hög. Vi vet inte hur korrelationen ser ut i olika partisystem. Få om några empiriska studier har genomförts kring detta problem. Kan man med andra ord dra några slutsatser om t ex attitydmässig sammanhållning utifrån teorier som i de flest fall berört partisammanhållning

vid voteringar och som testats på omröstningsdata?

Denna fråga kan naturligtvis inte besvaras generellt. Somliga av teorierna är specialkonstruerade för manifest beteende i ett parlament och kan inte utan vidare appliceras på åsikter eller ideologier. Detta gäller t ex för de olika varianterna av disciplinmodellen (olika former av "tvång" leder till partisammanhållning), som förutsätter att det existerar åsikts- och/eller ideologisk varians inom parlamentsgrupperna. Däremot har det implicit antagits i den tidigare framställningen att t ex Converse's teori, centrum-flygelteorin och den socioekonomiska kompositionsteorin gäller för samtliga beslutsområden.

Hypoteser från dessa teorier går att testa på voteringsdata liksom på data om attityder eller ideologier. Detta förhållande har emellertid sina nackdelar. Ingen av de ovannämnda teorierna säger någonting om relationen mellan beslutsområdena, utöver det förhållandet att partierna skall inta samma relativa position med avseende på sammanhållning inom samtliga områden. Skillnader i grader av partisammanhållning mellan t ex attityder och voteringsbeslut "förklaras" inte av de nämnda teorierna. De förutsäger enbart partiernas relativa sammanhållning, inte deras absoluta sammanhållning. Man kan inte begära allt av tvåfaktorteorier. Skillnader i graden av partisammanhållning mellan attityd- och voteringsområdet kan analyseras genom att t ex disciplinmodellen testas.

Till slut en sammanfattning av vilka samband som de tre diskuterade teorierna specificerar. Converse's teori förutsäger ett monotont positivt samband mellan partiernas position på vänster-högerdimensionen och deras relativa grad av sammanhållning. Centrum-flygelteorin förutsätter under samma förhållande ett U-format samband. Den socioekonomiska kompositionsteorin predicerar att partisammanhållningen samvarierar med graden av socioekonomisk homogenitet. Empiriska data kan således inte stödja både Converse's teori och centrum flygelteorin. Vi har ett exempel på en sk kritisk test.²⁹⁾ Däremot kan den socioekonomiska kompositionsteorins förutsägelse sammanfalla med någon av de

Övrigas. I så fall kan naturligtvis ingen av de aktuella teorierna "elimineras".

PARTISAMMANHÅLLNING VID VOTERINGAR - MÄTMETODER

Parlamentariska voteringar i liberala demokratier utföres i allt väsentligt enligt två skilda beslutstekniker, eliminationsmetoden och seriemetoden. I de nordiska länderna används eliminationsmetoden i Sverige och Finland, medan Norge och Danmark utnyttjar seriemetoden.³⁰⁾ Skillnaden mellan de båda teknikerna skall inte beröras här. Det väsentliga i detta sammanhang är att bägge metoderna vid varje omröstningstillfälle ställer riksdagsmännen inför ett i princip dikotomt val: antingen stödja förslag 1 eller förslag 2 (eliminationsmetoden), eller rösta för förslag A eller för avslag (seriemetoden). Ingen av metoderna bygger således på möjligheten att låta riksdagsmännen ta ställning till samtliga aktuella förslag i en samlad votering.

Varje votering som blir föremål för någon form av officiell registrering, vilket inte gäller alla, ger upphov till fyra och enbart fyra skilda slag av information beträffande samtliga riksdagsmäns beteende. Riksdagsledamöterna registreras efter huruvida de röstade "ja", "nej" eller om de "avstod" eller om de var "frånvarande". Det dikotoma valet ger upphov till en variabel som sällan omfattar enbart två värden. Förekomsten av positionen "avstår" och eventuellt också positionen "frånvarande" gör att variabeln kan betraktas som polytom.

Detta förhållande har givit upphov till det kanske mest diskuterade problemet inom forskningen kring voteringar. Hur skall man tolka en "avstår"-röst? Problemet kan förefalla akademiskt. Antalet "avstår"-röster är visserligen få, men kan vara väsentliga när man mäter partisammanhållning eftersom just "avstår"-rösten kan vara det enda "accepterade" sättet på vilket en riksdagsman kan frondera mot sitt partis linje.

De mest utnyttjade metoderna att mäta partisammanhållning vid voteringar bortser helt från problemet med "avstår"-

rösterna. Detta gäller t ex Stuart Rice's "Index of Cohesion" och det besläktade "Index of Relative Cohesion".³¹⁾ Bägge dessa mått bygger enbart på proportionerna i ja- och nejkategorierna. "Avstår"-röster liksom "frånvarande" påverkar inte indexberäkningarna. Detta förfaringssätt är mindre förkastligt än vad det kan tyckas vid första anblicken. Det innebär naturligtvis en förenkling av verkligheten, som kan vara allvarlig i system där "avstår"-röstning är vanligt eller där det är det enda godtagbara sättet att opponera sig mot partilinjen. I mer "normala" system är emellertid fördelarna uppenbara: en tekniskt och statistiskt enkel beräkningsmetod, ett mått som är lättolkat och inte belamrat med vanskliga tolkningar av "avstår"-röster.

Stjernquist-Bjurulf visar att "avstår"-röstning var mycket sällsynt under riksdagarna 1964 och 1966, genomsnittligt 10.8 av totalt 366 röster per ledamot år 1964, och 9.3 av totalt 360 år 1966.³²⁾ Den vanligaste metoden att inkorporera "avstår"-röster i mått på partisammanhållning bygger på antagandet att "avstår" kan tolkas som en mittposition mellan ja och nej, som ett halvt votum mot partilinjen.³³⁾

Partisammanhållning kan naturligtvis mätas ännu enklare. Bo Bjurulf redovisar t ex för varje parti under mellankrigstiden den procentuella andelen voteringar där ingen ledamot röstade mot partilinjen, alternativt där mindre än 20% av ledamöterna röstade mot partilinjen.³⁴⁾ Ett sådant mått är raktfram och lättolkat, men tar inte hänsyn till de skilda grader av sammanhållning som partierna uppvisar "utanför" de predefinierade gränserna.

Alla mått på partisammanhållning vid voteringar, Rice's "Index of Cohesion", "Genomsnittlig röstning mot partilinjen", olika varianter av mått byggda på "interpersonal agreement" m fl, är grundade på implicita intervallskaleantaganden. Så fort partisammanhållningsmättet gäller flera olika voteringar, t ex samtliga i en parlamentssession eller alla försvarsomröstningar, så har värden för de aktuella voteringarna summerats (Rice's index), eller har

voteringarna tillskrivits samma vikt i en samlad analys (interpersonal agreement). Avståndet mellan "ja" och "nej" antas vara detsamma för samtliga voteringar. Inte nog därmed. Man förutsätter vidare att avståndet upplevs som lika stort av samtliga individer. Det är ju uppenbart att detta är en förenkling av verkligheten. Avståndet (ideologiskt, konsekvensmässigt m m) mellan "ja" och "nej" i en votering som gäller 20 miljoner mer till försvaret eller samma anslag som förra året är inte detsamma som i en votering om total avrustning eller inte. Sådana här förenklingar är oundvikliga, men forskaren måste vara medveten om dem och ta hänsyn till dem vid analys och slutsatsdragning.

En annan iakttagelse är att graden av voteringssammanhållning i en mening är konstruerad av partierna själva inom ramen för den parlamentariska beslutstekniken. Partiernas representanter avgör vilka frågor som tas upp till behandling. De avgör vilka alternativ som förs fram till avgörande, och om det eventuellt skall företas någon elektronisk omröstning. Forskarna registrerar sedan i efterhand graden av partisammanhållning. Detta förhållande är både på gott och ont. Gott därför att forskarna inte kan manipulera processen. De kan endast "fiffla" med de tekniska måtten. Ont därför att forskarna inte kan göra experiment. De kan endast passivt registrera den "naturliga" variansen i beslutsprocessen. Ännu så länge har inte statsvetare tillåtit att formulera experimentella voteringspropositioner i något parlament.

PARTISAMMANHÅLLNING - STUDIER AV ÅSIKTER I POLITISKA SAKFRÅGOR

Studier av partisammanhållning vad gäller åsikter i politiska sakfrågor är inte behäftade med denna passiva forskarroll. Varje intervjuundersökning utmärks just av det förhållandet att forskaren kan manipulera och experimentera med verkligheten. Han/hon kan formulera "voteringspropositionerna".

Voteringar är vanligen offentliga i de flesta parlament, vilket innebär att de enskilda riksdagsmännens beslut vid

omröstningar registreras och blir allmänt tillgängliga. Riksdagsmännen spelar vid de formella avgörandena med öppna kort inför sina olika "uppdragsgivare". Detta förhållande gör att relationen mellan riksdagsmännens attityder till olika sakfrågor och deras beteende (voterings) i riksdagen är en intressant och komplicerad fråga. De kan inte alltid rösta efter sin sk samveten. Den i princip offentliga beslutsprocessen gör att olika slags lojaliteter kommer att spela en roll. Den statsvetenskapliga forskningen har pekat på en mängd olika faktorer som kan "störa" korrespondensen mellan attityd och beteende i en parlamentarisk situation: lokala/regionala hänsyn, intressegruppslojaliteter, parlamentarisk strategi och partidisciplin samt riksdagsmännens internaliserade uppfattningar om sina egna roller, är exempel på några av de mest diskuterade faktorerna.

Intervjusvar är däremot vanligen inte offentliga. Enskilda personer tillförsäkras oftast anonymitet vid intervjustudier. Detta faktum innebär att åsikter som redovisas i en intervjustuation inte på samma sätt som voteringsbeslut påverkas av förhållanden som är specifika för en parlamentarisk omröstning. Ett partis sammanhållning vid voteringsar behöver således inte korrespondera med dess attitydmässiga homogenitet. När man talar om begreppet partisammanhållning måste man göra en klar distinktion mellan attityd och beteende. Filosofin bakom t ex de olika varianterna av disciplinmodellen är att en hög partisammanhållning vid voteringsar uppkommer genom att mer eller mindre heterogena attityder transformeras till ett homogent beteende.

Studier av partielliters attitydmässiga sammanhållning är naturligtvis behäftade med alla de svårigheter och svagheter som samtliga intervjustudier kring attityder bär på. Ordval och frågeformuleringar uppfattas inte på samma sätt av olika individer. Tolkningen av intervjusvaren innehåller ett mått av osäkerhet. Rena kodfel belastar varje större intervjuundersökning.

Till dessa problem måste emellertid läggas ytterligare några som är i viss mån speciella för undersökningar kring

attitydsammanhållning. Urvalet av sakfrågor och svarsalternativ har en fundamental betydelse för resultaten. En någorlunda insiktsfull forskare kan alltid formulera alternativen så att något eller några partier framstår som mycket splittrade alt. mycket homogena i vissa frågor. Graden av attitydsammanhållning är alltid relativ till de alternativ som intervjupersonerna ställs inför. Forskaren kan minimera möjligheterna för en icke önskad manipulation genom att fråga om de handlingsalternativ som utkristalliserats och partipolitiserats i den politiska debatten.

Urvalet av sakfrågor blir problematiskt i den utsträckning som man vill generalisera utöver de enskilda frågorna. Vi vet att partierna inte är lika attitydmässigt homogena i samtliga politiska sakfrågor. Urvalet kommer att påverka resultatet. Tumregeln måste vara att ett brett urval som omfattar flera olika sakfrågor leder till säkrare slutsatser än vad små urval gör. Den regel som gäller för statistiska slumpurval av individer antas således också gälla för medvetna urval av sakfrågor: ju fler desto tillförlitligare.

Av praktiska skäl har de flesta intervjustudier, vare sig de riktat sig till väljare eller till eliter, inkluderat ett begränsat antal attitydfrågor om politiska sakfrågor. Samuel J Eldersveld utnyttjar t ex enbart tre olika frågor (civil rights, foreign aid och medical aid) i sin studie av "ideologisk" homogenitet bland partifunktionärer i Detroit.³⁵⁾ Valen och Katz arbetar också med endast tre sakfrågor i sin studie av den lokala partieliten i Stavangerområdet på 1950-talet.³⁶⁾ De olika studier som gjorts med deltagarna i de amerikanska partiernas konvent, och som diskuterat sammanhållningsproblemet, har varit mer omfattande. Detta gäller speciellt Herbert McClosky's studie från 1950-talet. McClosky och hans medarbetare arbetade med ett urval på inte mindre än 24 sakfrågor. En intervjustudie med Kaliforniens delegater till 1960 års demokratiska konvent, liksom en undersökning av delegaterna till både Republikanernas och Demokraternas konvent år 1968 omfattade 9 sakfrågor.³⁷⁾

I samtliga dessa studier dras slutsatser, om relationer mellan olika nivåer eller om sammanhållning, utifrån skilda slag av sammanslagningar av svaren på flera frågor. Eldersveld och Valen/Katz diskuterar främst utifrån procentfördelningar på varje enskild fråga. McClosky, som arbetar med 24 frågor, säger i sin rapport att procentsiffror blir för "klumpiga att hantera" (3 procentsiffror för varje trikotomiserad sakfråga). Han utnyttjar istället möjligheten att beräkna ett medeltal och standardavvikelsen för varje fråga, vilket innebär att han gör ett intervallskaleantagande.³⁸⁾ Detta "tekniska" förfaringssätt innebär en förenkling, liksom det är en förenkling av verkligheten när man slår samman alternativ till en dikotomi, eller när man arbetar med endast en kategori i en polytom fördelning ("genomsnittlig procent liberala/vänster-svar"). Fördelen med att göra intervallskaleantaganden är inte enbart redovisningsmässiga. Medeltal och standardavvikelse är mått som tar hänsyn till hela fördelningen på en intervjufråga. Några mer eller mindre godtyckliga sammanslagningar av alternativ behöver inte göras.

AVSLUTNING

Partisammanhållning har i detta kapitel genomgående diskuterats utifrån attityd- och sakfrågebegreppen: sammanhållning i fråga om åsikter/attityder i politiska sakfrågor. Det bör kanske nämnas att sammanhållningsbegreppet kan ses ur ett annat perspektiv. Det sociologiska eller kanske socialpsykologiska begreppet gruppssammanhållning refererar inte primärt till medlemmarnas åsikter i olika frågor. Det utgår istället ifrån deras känsla av samhörighet, trivsel, villighet att lämna gruppen osv.³⁹⁾ Den statsvetenskapliga forskningen har så vitt känt inte utnyttjat denna definition av begreppet.

Däremot har den statsvetenskapliga forskningen uppmärksammat en annan aspekt av partisammanhållningen, nämligen värderingen av den bland väljare och valda. Valen och Katz fann t ex i Stavangerstudien att de socialdemokratiska funktionärerna var mest positiva och venstres mest nega-

tiva till att partierna skulle "kontrollera" sina valda representanters beteende (kommunisterna var inte medtagna). Mönstret var detsamma när det gäller frågan om representanterna skulle rösta enligt partilinjen eller efter eget samvete vid en konflikt. De socialdemokratiska ledarna och deras väljare var mest "partiorienterade" medan venstres ledare och väljare var mest "individualistiska".⁴⁰⁾

Det är uppenbart att de socialdemokratiska ledarna i den norska studien i en större utsträckning än venstres kader internaliserat partisammanhållning som ett positivt värde. Arbeiderpartiets väljare förväntade sig också i en högre grad än venstres väljare att representanterna skulle följa partilinjen. Attityden till fenomenet partisammanhållning är en intressant oberoende variabel till främst voteringsbeteende.

Från och med nu kommer de teoretiska och metodologiska resonemangen att konkretiseras. De svenska partiernas attitydmässiga homogenitet på både elit- och väljarnivå analyseras i kapitel 6. Riksdagsmännens upplevelse av sina partiers krav på sammanhållning i olika sakfrågor, liksom deras normativa och "psykologiska" relationer till partifenomenet, diskuteras utifrån empiriska data i kapitel 7.

KAPITEL 6

PARTIERNAS ATTITYDHOMOGENITET I POLITISKA SAKFRÅGOR

Syftet med detta kapitel är primärt att kartlägga partiernas grad av attitydmässig sammanhållning i politiska sakfrågor. Hur ser den genomsnittliga homogeniteten ut för de olika riksdagspartierna? Hur ser sammanhållningen ut i olika sakfrågeområden och utefter skilda konfliktdimensioner? Är partiernas riksdagsgrupper attitydmässigt mer homogena än vad deras väljargrupper är?

Dessa i huvudsak deskriptiva frågeställningar innebär emellertid inte att teoretiska problem kommer att lysa med sin frånvaro. Både Converse's teori och centrum-flygelteorin är formulerade utifrån partierna som analysenheter och kan följaktligen testas. Däremot skall inte den socioekonomiska kompositionsteorin, eller förklaringsmodeller som förutsätter att andra data än sakfrågeattityder förs in i analysen, diskuteras i detta kapitel. Partier, inte individuella riksdagsmän eller väljare, kommer genomgående att utgöra analysens enheter.

EMPIRISKA PROBLEM - MÄTMETODER

Det kan inte nog betonas att alla resultat och slutsatser som kommer att presenteras i en formell mening endast gäller för de sakfrågor som undersökts. Representationsundersökningens urval av sakfrågor kom inte till genom någon

form av slumpmässigt val från en väldefinierad totalmängd av konflikt- och debattfrågor i svensk politik. Frågornas representativitet kan således inte bedömas ur en statistisk synvinkel. Bedömningen måste göras utifrån allmänpolitiska kriterier. Det faktum att undersökningen omfattar relativt många sakfrågor från flera skilda konfliktområden är i detta sammanhang ett viktigt plus.

Ett annat problem är hur de olika svarsalternativen i intervjufrågorna utformats och kodats. Idealt borde frågetekniken vara densamma för alla undersökta sakfrågor, för att en jämförelse mellan olika frågor inte skall "störas" av skilda mätmetoder. Vidare borde alla svarsalternativ knyta an till de olika handlingsalternativ som formulerats i den politiska debatten. Mättekniskt givande frågemetoder av termometer- eller påståendetyper bör således undvikas om man vill studera attitydsammanhållning i politiska sakfrågor.

Representationsundersökningens serie av intervjufrågor om attityder i skilda sakfrågor lever inte upp till detta ideal. Vi har använt flera olika frågetekniker. Majoriteten av frågorna är formulerade med dikotoma svarsalternativ, men det finns exempel på intervjufrågor med både tre och fyra explicita svarsalternativ. Alla sakfrågor kan inte förenklas ned till två motsatta alternativ. Komplexiteten i den politiska debatten "omöjliggör" en sådan reduktion.

Somliga svarsalternativ är dessutom inte direkt anknutna till handlingsalternativen i den politiska debatten. Så t ex är samtliga frågor om statens förhållande till näringslivet, om socialpolitiken och om jämlikhetsproblemet av påståendetyper med svarsalternativ enligt metoden "instämmer helt, instämmer i stort sett..." osv. Påståendena representerar inställningar och attityder till dessa tre frågekomplex, men de är inte direkt relaterade till olika handlingsalternativ i den politiska debatten.

Samtliga frågor har kodats för värden mellan 1 och 5, där 1 och 5 representerar extrempositioner och värdena 2, 3 och 4 olika mellanpositioner i varje sakfråga. "Vet inte/

ingen åsikt"-svar har *inte* kodats som en mittståndpunkt (3). De är uteslutna och påverkar inte resultaten. Vid frågor med två svarsalternativ har värdena 2 och 4 använts för att markera "nyanserade svar", svar där intervjupersonen reserverar sig på ett eller annat sätt. Kodvärdet 3 har utnyttjats för ambivalenta svar där "riktningen" inte kunnat fastställas entydigt. Vid trikotomiserade frågor har mellanalternativet givits värdet 3. Koderna 1, 2 resp 4, 5 har använts för att koda de fyra substantiella svarsalternativen i frågorna av påståendetypen.

Hela uppsättningen av kodvärden mellan 1 och 5 har emellertid inte kommit till användning för samtliga frågor. Detta gäller speciellt väljarstudien, där "nyanserade svar" var mycket sällsynta; eller mer konkret uttryckt, våra intervjuare hade relativt sällan noterat någon kommentar, någon reservation, som kunde ligga till grund för t ex en kodning enligt kod 2 eller 4. I riksdagsundersökningen, där kodningen skedde efter det att samtliga bandade intervjuer genomlyssnats, kunde dessa "reservationskoder" användas flitigare.

Dessa olika mättekniska förhållanden får naturligtvis konsekvenser för analysmöjligheterna. En jämförelse av sammanhållningen i skilda sakfrågor försvåras. De olika frågeteknikerna kan ha påverkat resultaten. Teoretiskt kan man tänka sig att variansen i svaren på en dikotom fråga eventuellt skulle blivit mindre om intervjupersonerna givits den explicita möjligheten att välja också olika mellanalternativ. En viss proportion av extremgrupperna (de som kodats för 1 resp 5) skulle möjligen ha valt mer moderata alternativ (2 och 4) och därigenom sänkt variansen men inte påverkat medeltalet.

Resonemanget förutsätter att alternativen är rangordningsbara och att man mätmässigt kan anta att avstånden mellan sifferkoderna (1-5) avspeglar avståndet mellan alternativen (intervallskala). Ett parti som uppvisar en jämn svarsfördelning över fem alternativ (20% i varje kategori) är mindre splittrat än om dess svarsfördelning var polariserad med 50% i de båda extremalternativen. Medeltalet är det-

samma i de båda fallen, men variansen blir större i det senare fallet. Det statistiska måttet varians förutsätter att variablerna mätts på intervallskalenivån.

I majoriteten av de analyser som kommer att presenteras i detta kapitel har variansmättet använts som ett operationellt mått på attitydsammanhållning. Denna medvetna förenkling gör att t ex jämförelser mellan sammanhållning i olika sakfrågor blir känsliga och beroende av mättekniken. Resultaten kan vara mätartefakter.

Problemet med de olika frågeteknikerna blir emellertid inte mindre om man slopar intervallskaleantagandet och arbetar på ordinalskalenivån. Det faktum att vissa frågor ställts med två svarsalternativ medan andra formulerats med tre eller fyra alternativ kan aldrig negligeras vid en studie av sammanhållning. Sammanhållningsmått som bygger på manipulationer med procentfördelningen kringgår inte detta problem. Typvärdets frekvens (kategori med högsta procentsiffran), som ett mått på sammanhållning, är beroende av antalet svarsalternativ. Ju fler alternativ desto större sannolikhet att svaren kommer att fördelas över många svarsalternativ och att typvärdets frekvens sjunker.

En reduktion av antalet alternativ på kodnings- eller analysstadiet innebär en informationsförlust och blir alltid mer eller mindre godtycklig. I princip kan polytoma variabler alltid dikotomiseras, men valet av skärningspunkt kommer att påverka resultaten. Ett mått på attitydsammanhållning som bygger på att alla frågor dikotomiseras (t ex Rice "Index of Cohesion" förvanskar "verkligheten" och blir godtycklig.¹⁾ Svaren på de polytoma frågorna måste manipuleras.

Ett intervallskaleantagande är också en förenkling men har klara fördelar. Framställningen förenklas när man kan arbeta med medeltal och varians. Den ursprungliga svarsfördelningen behöver inte reduceras. Alla kodade nyanser i svaren kommer att påverka resultaten.

Inget operationellt mått, varken Rice "Index of Cohesion", typvärdets storlek eller olika slag av variansmått kan

Överbrygga det faktum att sakfrågeattityderna mätts med olika frågetekniker. Jämförelsen mellan olika sakfrågor kan inte göras utan vidare eftersom resultaten kan vara påverkade av de skilda mätteknikerna.

Problemet är mindre akut för riksdagsundersökningen än för väljarstudien. Kodningen av riksdagsmännens svar från de bandinspelade intervjuerna "förvandlade" de dikotoma frågorna till polytoma variabler. Detta gäller inte alls i samma utsträckning för väljarundersökningen. Tabell 6:1 visar den genomsnittliga variansen i svaren på frågor med 2, 3 resp 4 olika svarsalternativ i de båda undersökningarna.

TAB 6:1 GENOMSNITTLIG SVARSVARIANS - OLIKA FRÅGETEKNIKER.

Antal svars- alternativ	Valmanskåren 1968 (eftervalsetappen)						Antal frågor
	VPK	SD	CP	FP	M	KDS	
2-alt	2.77	3.35	3.49	3.34	2.82	3.14	6
3-alt	2.00	1.69	1.59	1.82	1.73	1.34	4
4-alt	1.07	1.48	1.60	1.81	1.75	1.44	9

Antal svars- alternativ	Riksdagen 1969				Antal frågor
	SD	CP	FP	M	
2-alt	1.52	1.78	1.81	1.70	14
3-alt	1.10	1.75	1.80	1.12	4
4-alt	0.25	0.77	0.88	1.15	9

Kommentar: "2-alt" omfattar följande sakfrågor: kvinno, bank, skatt, religion, EEC, TV samt i RD-undersökningen AP, barndaghem, u-investeringar, befrielseerörelser, lokalisering, storstädernas tillväxt, författning och kommunsammanslagning. "3-alt" inkluderar filmcensur, u-hjälp, försvar samt abortfrågan (egentligen omfattar abortfrågan 4 svarsalternativ, men i detta sammanhang kodad enbart för tre). "4-alt" omfattar de 9 påstående-frågorna. Jordbruksfrågan, som kodats utifrån öppna svar är, inte medtagen.

Svarsvariansen är för samtliga partier, både bland väljare och valda, störst i frågor med två svarsalternativ. I väljarstudien är skillnaden slående mellan å ena sidan frågor av den dikotoma typen och å andra sidan frågor med 3 eller 4 svarsalternativ. Differenserna är mindre markerade i

riksdagsundersökningen. För åtminstone socialdemokraterna, centern och Folkpartiet har frågor av påståendetyper med 4 svarsalternativ givit upphov till klart lägre svarsvarians än vad frågorna med 2- resp 3-alternativ gjort.

De här resultaten pekar på att frågetekniken kan ha spelat en roll vid sidan av de olika frågornas substantiella innehåll. Vid alla jämförelser mellan sammanhållningen i olika sakfrågor måste man ta hänsyn till detta förhållande. Med enbart ett 20-tal undersökta frågor kan emellertid inte faktorn "frågeteknik" systematiskt särskiljas från faktorn "substantiellt innehåll". Samtliga slutsatser om skillnader mellan sakfrågor måste därför bli tentativa och möjligheten hypotesgenererande. Av delvis samma skäl måste alla jämförelser mellan väljar- och riksdagsmannanivåerna bli tentativa. Kodningsproceduren i riksdagsstudien var mer detaljerad och gav framförallt upphov till att "reservationskoderna" 2 och 4 kunde användas flitigare än i väljarundersökningen.

Denna problematik berör emellertid inte nivåspecifika jämförelser av partiernas sammanhållning. Aggregat av individer (partier) kan jämföras. De har samtliga utsatts för identiska intervjufrågor.

Framställningen hittills har väl redan avslöjat något om de olika operationella mått på attitydsammanhållning som använts. Variansmättet har redan diskuterats. Det kommer att utgöra det väsentligaste redskapet i den kommande analysen. Andra mått har emellertid också utnyttjats för att testa variansmättets användbarhet. Om flera olika mättekniker ger samma resultat så stärker det trovärdigheten i utfallet. Följande fyra metoder har använts för att mäta riksdagspartiernas attitydsammanhållning i de 28 undersökta sakfrågorna.

(1) *Genomsnittlig varians* för partierna över de 28 alt 20 frågorna. Varje fråga är kodad från 1 till 5. Mättet bygger på antagandet att avstånden mellan talen motsvarar avstånden mellan alternativen i varje fråga (intervallskala).

(2) *Typvärdets genomsnittliga procentandel* för partierna över

samtliga frågor. Detta mått bygger inte på något intervallskaleantagande, men tar i gengäld endast hänsyn till mest frekventa svarsalternativ. Svarsfördelningen i övrigt påverkar inte måttet.

(3) *Attitydsammanhållningsindexet (AS-index)* är ett individorienterat mått som visar varje riksdagsmans genomsnittliga avstånd från sitt partis attitydmedeltal i samtliga undersökta frågor. "Vet inte/ingen åsikt"-svar har inte medtagits vid indexberäkningen. En riksdagsmans AS-indexvärde erhålles om differensen mellan hans kodvärde och partiets medeltal i de frågor han besvarat summeras och sedan divideras med antalet besvarade frågor. Ju lägre värde desto närmare partiets medeltal över de 28 frågorna. Ett mått på partisammanhållning fås om man beräknar det genomsnittliga AS-indexvärdet för de olika partiernas riksdagsmän. Efter som partimedeltalen utnyttjas så grundas även detta mått på ett antagande om intervallskala. De matematiska manipulationerna skiljer sig dock från dem som utnyttjades för mått 1 ovan. Den "genomsnittliga variansen" bygger på en summering av partilegenskapen varians i svaren på olika sakfrågor. AS-måttet däremot utnyttjar en individegenskap: summerad avvikelse från partimedeltal i samma intervjufrågor.

AS-indexet har primärt konstruerats för att möjliggöra en analys av individuell "partiloyalitet" eller "partitypiskhet" vad gäller attityder i politiska sakfrågor. Några resultat av en dylik studie kommer emellertid inte att redovisas i detta sammanhang. AS-måttet utnyttjas här enbart för att möjliggöra en jämförelse med LOJ-indexet. Som partimått på homogenitet ger AS-indexet i princip upphov till samma utfall som mått 1 "genomsnittlig varians över sakfrågorna". Bägge måtte bygger ju beräkningsmässigt på individernas avstånd från sina partiers medeltal.

(4) *Lojalitetsindexet (LOJ-index)* är beteckningen på ytterligare ett individorienterat mått. Det bygger på begreppen majoritet och minoritet. Samtliga frågor utom ett fåtal, t ex försvarsfrågan, har dikotomiserats. Varje partis pluralitetsposition (ej alltid detsamma som absoluta majoritets-

positionen eftersom det finns några trikotoma sakfrågor som svårligen kan dikotomiseras) har fastställts i sakfrågorna. Partirepresentanterna har därefter kodats enligt följande: kod 1, individen har samma åsikt som sitt partis majoritet. Kod 2, individen har inte besvarat frågan eller har avgivit ett ambivalent svar och slutligen kod 3, individen har *inte* samma åsikt som sitt partis majoritet. Riksdagsmännens genomsnittliga värde (1-3) för de 28 frågorna är lika med deras LOJ-indexvärde. Ju högre värde desto oftare avviker en riksdagsman från partiets majoritetsposition i de undersökta frågorna. Det genomsnittliga LOJ-indexvärdet för partiernas riksdagsledamöter ger ett mått på partisammanhållning.

LOJ-index bygger också på ett antagande om intervallskala, eftersom kodvärdena 1, 2 och 3 summerats och ett medeltal beräknats. Men det är inte samma antaganden som de som ligger bakom AS-index. LOJ-index tar inte hänsyn till minoritetens storlek. En riksdagsman kodas för värdet 3 oberoende av om han/hon ensam eller tillsammans med 49% av sitt partis medlemmar går emot "partilinjen". AS-index däremot påverkas av hela svarsfördelningen. Riksdagsmän som i dikotoma frågor ingår i små minoriteter kommer att befinna sig på ett längre attitydavstånd från sina partiers medeltal än vad de ledamöter gör som ingår i större minoriteter. En riksdagsman som avviker ensam från "partilinjen" i någon fråga registreras för ett högre värde än om han har sällskap med flera andra. Det förhållandet att AS-index "bestraffar" ensamma vargar, vilket alltså inte LOJ-index gör, är ett av indexets fördelar.

De båda individorienterade indexen bygger som synes på relativt skilda antaganden och matematiska beräkningsmetoder. Ur den synpunkten är det intressant, och metodologiskt tillfredsställande, att de är utbytbara. Produktmomentkorrelationen mellan AS- och LOJ-indexen är så hög som 0.83. De mäter uppenbarligen samma fenomen: partirepresentanternas genomsnittliga "attityd-avstånd" från sina partiers ståndpunkter (attitydmedeltal alternativt majoritetsposition) i de undersökta sakfrågorna.

Dessa fyra skilda tekniker för att mäta partisammanhållning i attityder har utnyttjats för att undersöka de fem riksdagspartiernas attitydshomogenitet över samtliga 28 sakfrågor. Den något svårlästa tabell 6:2 sammanfattar resultaten. Observera att följande tolkningsregel, ju högre värden desto lägre attitydsammanhållning, gäller för samtliga mått med undantag för "typvärdets genomsnittliga procentandel" där tolkningsregeln är omvänd: ju högre procenttal desto högre grad av sammanhållning.

TAB 6:2 RIKSDAGSPARTIERNAS ATTITYDSAMMANHÅLLNING I 28 SAKFRÅGOR 1968 OCH 1969. - FYRA OLIKA MÄTTEKNIKER.

	VPK		SD		CP		FP		M	
	68	69	68	69	68	69	68	69	68	69
Genomsnittlig varians	0.60	0.36	1.01	1.02	1.34	1.40	1.56	1.50	1.46	1.41
AS-index 28	0.35	0.19	0.64	0.64	0.81	0.83	0.95	0.92	0.88	0.86
LOJ-index	1.15	1.08	1.30	1.29	1.40	1.40	1.46	1.46	1.43	1.42
Typvärdets genomsnittliga procentandel	89.8	92.9	76.3	77.5	68.5	67.8	61.9	61.6	64.0	65.5

Tabellen är "snårig", men ett noggrant studium visar att utfallet är intressant. Resultaten vad gäller partiernas relativa attitydsammanhållning är nämligen måttinvariata. Samtliga fyra (tre) mätmetoder ger samma resultat för de båda undersökningsåren. En rangordning av riksdagspartiernas attitydmässiga sammanhållning i 28 politiska sakfrågor från högst till lägst ger följande utfall:

- (1) Vänsterpartiet Kommunisterna (2) Socialdemokraterna
(3) Centerpartiet (4) Moderaterna och (5) Folkpartiet.

I det följande kommer främst mått 1, dvs "den genomsnittliga svarsvariansen", att utnyttjas. Testresultatet i tabell 6:2 visar att de intervallskaleantaganden som detta mått bygger på inte kan föra analysen helt fel; åtminstone inte när det gäller att jämföra partiernas relativa grader av attitydshomogenitet över flera olika sakfrågor.

Man får inte glömma bort att den tidigare diskuterade AJU-analysen visade att partiernas opinionsprofiler i de studerade frågorna sällan var bimodala. Den överväldigande majoriteten av attitydprofiler visade sig vara unimodala (A- eller J-formade). De använda variansmått gällande således för väljares och valdas spridning kring medeltal på unimodala fördelningar i de allra flesta sakfrågorna (129 av totalt 160 fall för de fyra största partierna).

PARTIERNAS ATTITYDMÄSSIGA SAMMANHÅLLNING I POLITISKA SAKFRÅGOR

Nu när de metodologiska "brasklapparna" och de matematiska manipulationerna avklarats skall lite empiriska resultat föras in i handlingen. Redan i det förra avsnittet visades att de olika riksdagspartiernas grader av attitydsammanhållning skilde sig åt. De genomsnittliga måtten pekade på att de båda "socialistiska" partierna var mer attitydmässigt homogena än vad de borgerliga partierna var. Man kan omedelbart konstatera att detta mönster inte enbart gäller för attityder till politiska sakfrågor. De tidigare diskuterade voteringsstudierna från riksdagarna 1964, 1966 och 1967 visade att samma mönster också gäller för omröstningsbeteendet.²⁾ De "socialistiska" partiernas ledamöter röstade mer sammanhållet än vad de borgerliga partiernas riksdagsmän gjorde. Det existerar ett samband mellan attityd- och beteendemässig homogenitet på partinivån i riksdagen.

I det följande kommer uppbyggnaden av partiernas attitydsammanhållning att diskuteras mer i detalj. Vilka sakfrågor splittrar vilka partier? Tenderar partiernas väljargrupper att splittras resp uppvisa homogena attityder i samma sakfrågor som riksdagsgrupperna?

Riksdagen

Först de empiriska resultaten från riksdagsstudien. I tabell 6:3 visas de fyra största partiernas attitydsammanhållning i samtliga undersökta sakfrågor. VPK:s resultat är inte medtagna i tabellen. De sju intervjuade kommunisterna år 1968 var totalt eniga i 16 frågor, och de tre kvarvarande vid 1969 års riksdag avgav samstämmiga svar

TABELL 6:3 RIKSDAGSPARTIERNAS ATTITYDSAMMANHÅLLNING I POLITISKA SAKFRÅGOR ÅR 1969

SOCIALDEMOKRATERNA	VARIANS	CENTERPARTIET	VARIANS	FOLKPARTIET	VARIANS	MODERATERNA	VARIANS
AP-frågan	0.00	Författningsfrågan	0.00	U-investeringar	0.05	Befrielseörelser	0.00
TV-frågan	0.01	Lokaliser.politik	0.10	EEC-frågan	0.08	EEC-frågan	0.11
Jämlikhet 1	0.03	Jordbruksfrågan	0.15	Socialpolitik 2	0.31	Stat-näringsliv 2	0.16
Jämlikhet 2	0.08	Socialpolitik 3	0.17	Jämlikhet 1	0.43	Försvarsfrågan	0.16
Socialpolitik 2	0.08	Socialpolitik 2	0.25	Jämlikhet 2	0.43	U-hjälpsfrågan	0.25
Socialpolitik 3	0.15	Jämlikhet 1	0.31	Socialpolitik 3	0.49	U-investeringar	0.30
Socialpolitik 1	0.16	Försvarsfrågan	0.58	Socialpolitik 1	0.64	TV-frågan	0.40
Skattefrågan	0.17	EEC-frågan	0.58	U-hjälpsfrågan	0.75	Socialpolitik 2	0.52
Stat-näringsliv 1	0.29	Jämlikhet 2	0.74	Stat-näringsliv 2	0.77	Jämlikhet 1	0.65
Kommunsammanlägg.	0.29	Storstäders tillv.	0.81	Kommunsammanlägg.	0.93	Jordbruksfrågan	0.71
Stat-näringsliv 3	0.30	Stat-näringsliv 1	0.91	Skattefrågan	0.95	Barndaghemfrågan	0.86
Stat-näringsliv 4	0.34	Stat-näringsliv 2	0.97	Författningsfrågan	0.96	Socialpolitik 3	0.87
Jordbruksfrågan	0.37	Socialpolitik 1	1.01	TV-frågan	0.99	Författningsfrågan	1.02
Bankfrågan	0.41	Stat-näringsliv 4	1.13	Försvarsfrågan	1.12	Socialpolitik 1	1.17
U-hjälpsfrågan	0.55	U-investeringar	1.22	Stat-näringsliv 3	1.26	Stat-näringsliv 4	1.34
Religionsfrågan	0.67	TV-frågan	1.27	Jordbruksfrågan	1.45	Abortfrågan	1.56
Försvarsfrågan	0.78	Skattefrågan	1.44	Stat-näringsliv 1	1.73	Stat-näringsliv 1	1.63
Stat-näringsliv 2	0.89	Stat-näringsliv 3	1.50	Barndaghemfrågan	1.78	Bankfrågan	1.66
EEC-frågan	1.20	U-hjälpsfrågan	1.60	Stat-näringsliv 4	1.91	Stat-näringsliv 3	1.97
Abortfrågan	1.47	Abortfrågan	1.60	Storstäders tillv.	1.91	Jämlikhet 2	2.04
Filmcensur	1.62	Barndaghemfrågan	1.62	Lokaliser.politik	2.53	AP-frågan	2.13
Kvinnofrågan	1.97	Befrielseörelser	2.31	Filmcensur	2.65	Storstäders tillv.	2.29
Barndaghemfrågan	2.14	AP-frågan	2.52	Abortfrågan	2.70	Filmcensur	2.54
U-investeringar	2.30	Religionsfrågan	2.69	Befrielseörelser	2.77	Skattefrågan	2.68
Storstäders tillv.	2.33	Bankfrågan	3.06	Bankfrågan	2.84	Lokaliser.politik	3.01
Lokaliser.politik	2.67	Filmcensur	3.22	AP-frågan	2.91	Religionsfrågan	3.06
Befrielseörelser	3.23	Kvinnofrågan	3.41	Kvinnofrågan	3.08	Kvinnofrågan	3.08
Författningsfrågan	4.00	Kommunsammanlägg.	3.92	Religionsfrågan	3.68	Kommunsammanlägg.	3.23
Genomsnitt	1.02	Genomsnitt	1.40	Genomsnitt	1.50	Genomsnitt	1.41

på 22 av de 28 frågorna. För de övriga partierna har sakfrågorna rangordnats efter graden av sammanhållning, definierad som variansens storlek. Resultaten gäller för 1969 års andra kammare. Partiernas rangordningar för år 1968 var mycket lika dem som återfinns i tabell 6:3. Rangkorrelationskoefficienten (Spearman's) för de fyra största riksdagspartiernas rangordningar år 1968 och 1969 är mycket hög. (+0.95/0.96).

Vid läsningen av tabellen får man inte glömma att frågetekniken inte alltid är densamma för de olika frågorna. Jämförelser mellan frågor blir därför vanskliga. Så t ex kan den stora skillnaden i sammanhållningsgrad mellan den dikotoma kvinnofrågan och den polytoma frågan om socialpolitik 2 i princip vara en mätartefakt, även om det inte förefaller vara troligt. Samtliga partier är attitydmässigt mycket homogena när det gäller frågan om behovet av mer sociala reformer (socialpolitik 2). Däremot är de fyra största partierna mycket splittrade i kvinnofrågan (avska gifta kvinnor först vid reduceringar av arbetsstyrkan i företag eller inte).

Om vi för ett ögonblick bortser från problemet med de olika frågeteknikerna och tar resultaten för dessa båda frågor ad notam så illustrerar de en intressant hypotes: ju mer partipolitiserad och politiskt "åldrad" en sakfråga är desto högre grad av sammanhållning ger den upphov till. Denna hypotes pekar på en möjlig förklaring till skillnaden i partisammanhållning mellan den partipolitiserade och "gamla" socialpolitiska frågan och den nyare och i mindre utsträckning partipolitiserade kvinnofrågan.

En test av denna hypotes på hela materialet är naturligtvis genomförbar. Den klassificering av sakfrågorna i två grupper, "äldre" och "yngre", som gjordes när partiernas attitydförskjutningar mellan 1968 och 1969 analyserades kan också användas i detta sammanhang. 14 frågor kategoriserades som "äldre": stat-näringsliv 1-4, socialpolitik 1-3, försvar, skatt, jordbruk, religion, EEC, TV och AP-frågan. Övriga sakfrågor förs till gruppen "yngre" frågor. Tabell 6:4 visar riksdagspartiernas genomsnittliga attityd-

sammanhållning i de båda kategorierna av sakfrågor.

TAB 6:4 ÄLDRE OCH YNGRE SAKFRÅGOR: RIKSDAGSPARTIERNAS GENOMSNITTLIGA ATTITYDSAMMANHÅLLNING ÅR 1969.

Parti	Äldre sakfrågor	Yngre sakfrågor
SD	0.39	1.65
CP	1.08	1.71
FP	1.31	1.70
M	1.21	1.61
Antal frågor	14	14

Hypotesen stöds av de empiriska resultaten. Samtliga partier, och speciellt socialdemokraterna, är mer attitydmässigt homogena i äldre än i yngre politiska sakfrågor. Vid analysen av partiernas attitydförskjutningar mellan 1968 och 1969 visade det sig att samtliga partiers attitydmedeltal förändrades mer i yngre än i äldre sakfrågor. Dessa båda resultat kompletterar varandra. Riksdagsmän liksom väljare är involverade i en kontinuerlig opinionsprocess som över tid eventuellt formar homogena och stabila opinioner inom partierna.

Problemet med de skilda frågeteknikerna kastar naturligtvis en tvivlets och osäkerhetens "slagskugga" över den utförda hypotesprövningen. Gruppen "äldre" sakfrågor omfattar t ex 5 dikotoma frågor mot 9 för gruppen "yngre" frågor. Analysen i det metodologiska avsnittet pekade emellertid på att de olika frågeteknikerna troligen inte inverkat särskilt allvarligt på riksdagsstudiens sammanhållningsmått i de olika sakfrågorna. Riksdagsmännen kunde nyansera sina svar och genom bandinspelningarna var det möjligt att ta hänsyn till detta vid kodningen. Dikotoma intervjufrågor blev polytoma variabler. Det visar sig också att hypotesen inte faller om man t ex testat den på enbart de dikotoma frågorna. Skillnaderna mellan de borgerliga partiernas sammanhållning i "äldre" och "yngre" sakfrågor blir mindre, men de finns där och går i hypotesens riktning. För socialdemokraterna förstärks däremot skillnaden än mer.

Vid jämförelser mellan partierna befinner vi oss på fasta-

re mark. En hastig blick på tabell 6:3 visar att riksdagspartierna inte är splittrade resp homogena i samma frågor. Rangordningarna skiljer sig förhållandevis drastiskt åt. Några exempel. Socialdemokraterna är totalt eniga i frågan om AP-fondernas tillväxt medan samtliga borgerliga partier är starkt splittrade. Ett motsatt, ehuru inte lika markant mönster, uppvisar EEC-frågan, med mer homogena borgerliga partier och ett mer splittrat socialdemokratiskt parti.

Författningsfrågans mönster är kuriöst. Den "toppar" centerns rangordning, ligger längst ned i botten på socialdemokraternas och befinner sig ungefär i mitten på Folkpartiets och moderaternas rangordningar. Jordbruks- och lokaliseringsfrågorna ligger som "väntat" högst upp på centerns rangordning. I de andra partiernas ordningar hamnar de mot mitten (jordbruk) eller längre ned (lokalisering).

Frågan om U-hjälpsstöd till nationella befrielseörelser splittrade socialdemokraterna, centern och Folkpartiet. Den befinner sig långt ned på deras rangordningar. Moderaterna var däremot totalt eniga om en negativ hållning till stöd åt nationella befrielseörelser vid 1969 års riksdag. Frågan "toppar" deras lista. Folkpartiet, som var relativt splittrat i fråga om stöd till befrielseörelser, är däremot attitydmässigt mycket homogent kring uppfattningen att staten genom investeringsgarantier m m skall underlätta privata företags investeringar i U-länder. Sakfrågan (U-investeringar) ligger högst på Folkpartiets rangordning. Även moderaterna uppvisar en hög grad av sammanhållning i denna fråga. Centern, och framförallt socialdemokraterna, är däremot splittrade.

I religionsfrågan slutligen är samtliga borgerliga partier kraftigt splittrade. Folkpartiet uppvisar den lägsta graden av partisammanhållning i just denna fråga. Socialdemokraterna är däremot mer homogena. Frågan intar en mittposition på deras rangordning.

Tabell 6:5 ger en samlad bild av partiernas olika grader av attitydihomogenitet inom fem skilda sakfrågeområden. Resultaten kan inte härdras. Fråge- och kodningstekniken kan

ha påverkat utfallet. Det förhållandet att samtliga partier uppvisar en, relativt sett, hög homogenitet vad gäller "socialpolitik och jämlikhet" kan t ex vara ett utslag av mättekniken. Samtliga fem intervjufrågor inom detta område var av påståendetypp.

TAB 6:5 RIKSDAGSPARTIERNAS ATTITYDHOMOGENITET I FEM POLITISKA SAKFRÅGEOMRÅDEN ÅR 1969.

Sakfrågeområde	SD	CP	FP	M	Antal frågor
Stat-näringsliv	0.37	1.68	1.90	1.48	6
Socialpolitik-jämlikhet	0.10	0.50	0.46	1.05	5
Religion-moral	1.25	2.50	3.01	2.39	3
Utrikesfrågor	1.82	1.43	0.91	0.17	4
Decentralisering	2.50	0.46	2.22	2.65	2
Samtliga sakfrågor	1.02	1.40	1.50	1.41	28

Kommentar: "Stat-näringsliv" = Bank, AP samt stat-näringsliv 1-4
 "Socialpolitik-jämlikhet" = Socialpolitik 1-3 och jämlikhet 1-2
 "Religion-Moral" = Abort-, religion- och filmcensurfrågorna
 "Utrikesfrågor" = EEC, u-hjälp, befrielseörelser och u-investeringar
 "Decentralisering" = Storstädernas tillväxt och lokaliseringspolitik

Låga sammanhållningsvärden (relativt sett) för en sakfråga kan tolkas på många olika sätt - frånvaro av partilinje, föga partipolitiserad, en opinionsbildningsprocess pågår eller förekomsten av en "riktig" partisplittring - men dess potentiella konsekvens är entydig. Sannolikheten för ståndpunktsbyten - kontinuitetsbrott med Björn Molins terminologi - är större i sakfrågor med låg sammanhållningsgrad.³⁾

Partiernas relativa sammanhållningsgrader visavi varandra är relativt olika inom de fem sakfrågeområdena. Socialdemokraterna är, om man jämför med de borgerliga partierna, främst mittenpartierna, mycket mer sammanhållna i frågor som rör statens förhållande till näringslivet. Detsamma kan kan sägas om de religiösa och moraliska frågorna. Samtliga partier uppvisar förhållandevis låga sammanhållningsvärden i de tre moralfrågorna, men socialdemokraterna är mindre splittrade än vad de borgerliga, och då främst Folkpartiet,

är. "Utrikesfrågorna" uppvisar ett delvis motsatt mönster. EEC-frågan och de tre frågorna kring biståndspolitik splittrar socialdemokrater men inte moderater. I "utrikesfrågorna" ligger Folkpartiets och moderaternas sammanhållningsvärden klart över genomsnittet för samtliga frågor. Socialdemokraterna uppvisar det motsatta mönstret. Decentraliseringsfrågorna gav upphov till ett inte oväntat utfall. Centerpartiet är relativt sett mycket mer sammanhållet i sina "profilfrågor" än vad de övriga partierna är.

Riksdagspartiernas genomsnittliga attitydsammanhållning är uppenbarligen mycket olika uppbyggd kring de undersökta sakfrågorna. Sambandet mellan de fyra största partiernas rangordningar illustrerar detta förhållande. Korrelationsmatrisen i tabell 6:6 bygger på Spearman's rangkorrelationskoefficient, och visar det parvisa sambandet mellan partiernas rangordningar.

TAB 6:6 KORRELATIONER MELLAN RANGORDNINGAR AV RIKSDAGSPARTIERNAS ATTITYDSAMMANHÅLLNING I 28 POLITISKA SAKFRÅGOR (1969).

	SD	CP	FP	M
SD	-	0.05	0.32	-0.06
CP		-	0.53	0.38
FP			-	0.49
M				-

Socialdemokraternas homogenitetsstruktur i de undersökta sakfrågorna skiljer sig markant från de borgerliga partiernas, speciellt centerns och moderaternas. De tre borgerliga partiernas rangordningar uppvisar däremot en viss grad av inbördes överensstämmelse. Centerns och Folkpartiets rangordningar är mest lika, med en korrelationskoefficient på 0.53. Det är uppenbart att partierna har skilda "käpphästar" och "stöttestenar" när det gäller sammanhållning. De uppvisar långt ifrån samstämmiga homogenitetsstrukturer i de undersökta frågorna. Tänkbara förklaringar till detta fenomen kommer att diskuteras senare. Här räcker det med att fastslå att tvåblocksmodellen av det svenska partisystemet, med ett "socialistiskt" och ett borgerligt block,

får ett visst stöd av resultaten i tabell 6:6. Korrelationsmatrisen pekar på förekomsten av två skilda "kluster" av homogenitetsstrukturer: ett socialdemokratiskt och ett borgerligt.

Valmanskåren

Resultaten från väljarstudien presenteras i tabell 6:7. De 20 undersökta sakfrågorna har, för varje parti, rangordnats efter graden av attitydsammanhållning. Sex väljarkategorier återfinns i tabellen; förutom de fyra största partiernas väljare har också resultaten för VPK:s och KDS:s väljargrupper medtagits.

När det gäller denna tabell är en kritisk och försiktig läsning verkligen befogad. Förutom det redan diskuterade problemet med de olika frågeteknikerna, som man på goda grunder kan antaga har påverkat resultaten, så stöter vi här på en annan klassisk osäkerhetskälla: små subklasser.

Eftervalsetappen i 1968 års väljarundersökning omfattade ungefär 1300 individer som uppgav att de röstade på något av de sex partierna. Ett 20-tal av dem stödde VPK och ungefär lika många röstade på KDS. Detta är minst sagt små subklasser. Även de borgerliga partiernas väljargrupper utgör relativt små subklasser ur en samplestatistisk synpunkt (de omfattar ca 150 till 230 individer); och detta speciellt om man betänker att värdena i tabellen enbart bygger på substantiella intervjusvar. "Vet inte/ingen åsikt"-svar är inte medtagna vid beräkningen av medeltal och varians i de olika frågorna. Andelen intervjupersoner som inte kan/vill besvara vissa frågor kan uppgå till 50 procent.

Att de skilda frågeteknikerna verkligen påverkat resultaten på ett "otillbörligt" sätt kan lätt konstateras. De sex sakfrågorna med dikotoma svarsalternativ har en tendens att inta de sista platserna i samtliga partiers rangordningar.⁴⁾ En analys skall trots allt göras. Partiernas resultat kan jämföras med en viss säkerhet. Ett antal slående skillnader vad gäller skilda sakfrågors rangplaceringar i partierna kan utläsas i tabell 6:7.

TABELL 6:7 VALMANSKAREN: ATTITYDSAMMANHÅLLNING
I POLITISKA SAKFRÅGOR

VPK	VARIANS	SD	VARIANS	CP	VARIANS
Stat-näringsl. 2	0.22	Jämlikhet 2	0.58	Jämlikhet 2	0.96
Jämlikhet 1	0.56	Stat-näringsl. 3	0.91	Stat-näringsl. 1	1.00
Försvarsfrågan	0.83	Försvarsfrågan	1.05	Försvarsfrågan	1.26
Religionsfrågan	0.88	Socialpolitik 2	1.26	Stat-näringsl. 4	1.29
Jämlikhet 2	0.96	Jämlikhet 1	1.27	U-hjälpsfrågan	1.48
Stat-näringsl. 3	1.00	Stat-näringsl. 2	1.58	Jämlikhet 1	1.56
Socialpolitik 2	1.01	U-hjälpsfrågan	1.59	Filmcensur	1.66
Stat-näringsl. 4	1.05	Socialpolitik 3	1.65	Jordbruksfrågan	1.71
Socialpolitik 1	1.06	Bankfrågan	1.66	Socialpolitik 2	1.71
Bankfrågan	1.14	Filmcensur	1.86	Stat-näringsl. 3	1.76
Socialpolitik 3	1.51	Jordbruksfrågan	1.90	Stat-näringsl. 2	1.86
Abortfrågan	2.00	Stat-näringsl. 4	1.90	Abortfrågan	1.96
Jordbruksfrågan	2.22	Socialpolitik 1	1.98	Socialpolitik 1	2.10
U-hjälpsfrågan	2.26	Stat-näringsl. 1	2.23	Socialpolitik 3	2.16
Stat-näringsl. 1	2.31	Abortfrågan	2.29	EEC-frågan	2.79
EEC-frågan	2.84	Kvinnofrågan	3.29	Kvinnofrågan	3.09
Filmcensur	2.93	EEC-frågan	3.46	Religionsfrågan	3.69
TV-frågan	3.69	Skattefrågan	3.75	TV-frågan	3.69
Kvinnofrågan	3.88	Religionsfrågan	3.97	Bankfrågan	3.85
Skattefrågan	4.21	TV-frågan	4.00	Skattefrågan	3.87
Genomsnitt	1.83	Genomsnitt	2.11	Genomsnitt	2.17

FP	VARIANS	M	VARIANS	KDS	VARIANS
Stat-näringsl. 4	1.25	EEC-frågan	0.86	Jordbruksfrågan	0.21
Stat-näringsl. 1	1.27	Stat-näringsl. 4	1.03	Filmcensur	0.28
Försvarsfrågan	1.28	Stat-näringsl. 2	1.25	Stat-näringsl. 4	0.66
EEC-frågan	1.63	Socialpolitik 1	1.37	Religionsfrågan	1.10
Stat-näringsl. 2	1.73	Stat-näringsl. 1	1.39	Jämlikhet 2	1.15
U-hjälpsfrågan	1.74	Filmcensur	1.50	Socialpolitik 2	1.22
Jämlikhet 2	1.77	Försvarsfrågan	1.53	Abortfrågan	1.23
Socialpolitik 2	1.78	U-hjälpsfrågan	1.60	U-hjälpsfrågan	1.31
Stat-näringsl. 3	1.89	Stat-näringsl. 3	1.62	Socialpolitik 3	1.45
Jämlikhet 1	2.03	Bankfrågan	1.64	Stat-näringsl. 3	1.50
Filmcensur	2.12	Socialpolitik 2	2.02	Stat-näringsl. 1	1.51
Jordbruksfrågan	2.14	Jämlikhet 2	2.20	Stat-näringsl. 2	1.52
Abortfrågan	2.15	Abortfrågan	2.31	Socialpolitik 1	1.80
Socialpolitik 3	2.28	Socialpolitik 3	2.43	EEC-frågan	1.98
Socialpolitik 1	2.30	Jämlikhet 1	2.49	Jämlikhet 1	2.15
Bankfrågan	3.15	Jordbruksfrågan	2.70	Försvarsfrågan	2.57
TV-frågan	3.49	Skattefrågan	3.38	Kvinnofrågan	3.20
Kvinnofrågan	3.79	TV-frågan	3.58	Skattefrågan	4.11
Religionsfrågan	3.98	Religionsfrågan	3.70	TV-frågan	4.11
Skattefrågan	4.02	Kvinnofrågan	3.76	Bankfrågan	4.36
Genomsnitt	2.29	Genomsnitt	2.12	Genomsnitt	1.87

Den dikotoma religionsfrågan, som gällde om skolans undervisning i kristendom bara skall ge kunskaper eller om den också skall fostra i kristen anda, splittrade de fyra största partiernas väljargrupper på mitten. Däremot hamnade frågan högt upp på VPK:s och KDS:s rangordningar. VPK:s väljare var eniga kring att undervisningen i kristendom inte skall fostra i kristen anda medan KDS:s väljare hade den motsatta åsikten.

De båda påståendefrågorna om jämlikhetsproblemet är högt placerade på VPK:s, socialdemokraternas och centerns rangordningar. På de övriga partiernas rangordningar hamnar de längre ned.

EEC-frågan uppvisar ett annat mönster. Den "toppar" moderaternas lista och ligger också högt upp på Folkpartiets. Övriga partier är mer splittrade, med EEC-frågan på 14:e - 17:e rangplats. Bankfrågan, dvs om staten skall sätta in representanter i bankstyrelser eller inte, splittrar mittenpartiernas och KDS:s väljare mer än den splittrar "flygelpartiernas" väljare. Svarsvariansen för de tre förstnämnda partierna ligger inom intervallet 3.15 - 4.36, och rangpositionen är låg. För VPK, socialdemokraterna och moderaterna är variansen i bankfrågan klar mindre (mellan 1.14 till 1.66), och den hamnar i mitten på dessa partiers rangordningar.

En mer samlad bild av hur skilda åt resp lika de olika partiernas väljargrupper är med avseende på homogenitetsstruktur ger tabell 6:8, som visar de parvisa sambanden mellan partiernas rangordningar. Måttet är som tidigare Spearman's rangkorrelationskoefficient.

De båda mittenpartierna, liksom Folkpartiet och moderaterna uppvisar de högsta positiva sambanden, med korrelationskoefficienter på 0.80 resp 0.76. Socialdemokraternas rangordning liknar mest centerns och VPK:s. Sambandet mellan centerns och socialdemokraternas ordningar är t o m starkare än det mellan centerns och moderaternas rangordningar. Man kan således inte tala om några klart avgränsade tvåblockskluster av homogenitetsstrukturer. Om

TAB 6:8 KORRELATIONER MELLAN RANGORDNINGAR AV PARTIVÄLJARNAS
ATTITYDSAMMANHÅLLNING I 20 POLITISKA SAKFRÅGOR

	VPK	SD	CP	FP	M	KDS
VPK	-	0.65	0.37	0.35	0.20	0.19
SD		-	0.63	0.50	0.28	0.20
CP			-	0.80	0.43	0.49
FP				-	0.76	0.28
M					-	0.13
KDS						-

man bortser från KDS:s rangordning, som i viss mån kan ses som unik eftersom den uppvisar låga samband med övriga partiernas ordningar (ett visst undantag för centern), så visar resultaten på ett intressant mönster. Storleken på korrelationskoefficienterna mellan partiernas rangordningar sammanfaller med en unidimensionell ordning av partierna enligt vänster-högerdimensionen. Jämför t ex Vänsterpartiet Kommunisternas värden med moderaternas. VPK:s "rangordning" (VPK=1, SD=0.65, CP=0.37, FP=0.35 och M=0.20) är en spegelbild av moderaternas (M=1, FP=0.76, CP=0.43, SD=0.28 och VPK=0.20).⁵⁾ Väljargruppernas sammanhållning i de olika sakfrågorna, deras skilda homogenitetsstrukturer, har uppenbarligen ett klart samband med partiernas positioner på vänster-högerskalan.

I den tidigare analysen har inte mindre än 15 av de 20 undersökta sakfrågorna klassificerats som vänster-högerfrågor. Resultaten i tabell 6:8 pekar således på en intressant hypotes som skall diskuteras mer ingående i nästa avsnitt: rangordningar av olika partiernas attitydsammanhållning i sakfrågor på samma konfliktdimension uppvisar korrelationer med varandra som följer partiernas placeringar på konfliktlinjen: ju längre "avstånd" mellan två partier på en dimension desto mer olika homogenitetsstrukturer, och omvänt, ju kortare "avstånd" desto mer lika homogenitetsstrukturer.⁶⁾

ATTITYDSAMMANHÅLLNING - EN JÄMFÖRELSE
MELLAN RIKSDAG OCH VALMANSKÅR

Riksdagsmännen är mer kunniga, mer intresserade och engagerade av politik, än vad väljarna i gemen är. Detta förhållande, parat med inverkan av nomineringsprocessen och socialisationen inom partiapparaterna, brukar anföras som förklaringar till att ledarskikten inom varje parti är mer åsiktsmässigt homogena än vad anhängarna är. Det finns inte många empiriska studier kring detta problem. McClosky och hans medarbetare fann t ex att delegaterna till demokraternas konvent år 1956 *inte* hade mer homogena åsikter i 24 undersökta sakfrågor än vad ett urval av demokratiska väljare hade. För Republikanerna stämde däremot hypotesen. Dessa resultat får inte hårdras. Skillnaderna mellan "ledare" och väljare var små. Samtliga delegater till ett amerikanskt partikonvent kan knappast klassificeras som medlemmar av partiernas nationella ledarskikt. Konventen år 1956 omfattade inte mindre än 6848 delegater och ersättare. McClosky's "ledarurval" inkluderade ungefär 3000 av dessa individer.⁷⁾

En jämförelse mellan riksdagspartiernas och deras väljargruppers sammanhållning visar att hypotesen får ett starkt stöd i våra data. Ledarskikten, dvs i detta fall riksdagsgrupperna, är klart mer åsiktsmässigt homogena än vad väljargrupperna är. Tabell 6:9 visar den genomsnittliga sammanhållningen i de 20 sakfrågor som undersöktes i både riksdags- och väljarstudierna. Det operationella måttet är som tidigare svarsvariansen.

TAB 6:9 VÄLJARE OCH VALDA - ATTITYDSAMMANHÅLLNING I 20 POLITISKA SAKFRÅGOR (GENOMSNISSLIG SVARSVARIANS)

	VPK	SD	CP	FP	M
Riksdagen - 1969	0.43	0.58	1.33	1.41	1.33
Valmanskåren - 1968	1.83	2.11	2.17	2.29	2.12
Differens	1.40	1.53	0.84	0.88	0.79

Samtliga riksdagsgrupper är klart mer sammanhållna än vad väljargrupperna är. Skillnaderna kan ha förstörats av kodningsproceduren. Dikotoma frågor i väljarstudien kunde inte, i samma utsträckning som i riksdagsundersökningen, förvandlas till polytoma attitydvariabler. Slutsatsen att riksdagspartierna är mer åsiktsmässigt homogena än vad partiernas väljargrupper är förefaller dock inte kunna hotas. Mönstret är detsamma för enbart de nio påstående-frågorna (se raden "4-alt" tabell 6:1), vilka kodats utifrån så gott som identiska regler.

Tabell 6:9 visar också att skillnaden mellan de olika väljargruppernas genomsnittliga attitydshomogenitet inte är särskilt stor. De fyra största partiernas värden varierar mellan 2.11 för socialdemokraterna och 2.29 för Folkpartiet. Differenserna är större i riksdagen, från SD=0.58 till FP=1.41. Det är socialdemokraterna som "åstadkommer" denna skillnad. Gentemot de borgerliga partiernas mönster så är antingen den socialdemokratiska riksdagsgruppen alltför homogen eller så är den socialdemokratiska väljargruppen alltför splittrad. Annorlunda uttryckt så är de "socialistiska" partiernas (om vi tar VPK:s värden ad notam) väljargrupper mer splittrade, jämfört med sina resp riksdagsgrupper, än vad de borgerliga partiernas väljargrupper är; eller omvänt, de "socialistiska" riksdagsgrupperna är mer homogena jämfört med sina resp väljargrupper än vad de borgerliga riksdagspartierna är (se "differens"-raden i tabell 6:9).

Resultaten stöder i detta avseende en av hypoteserna inom ramen för Converse's teori: attitydsammanhållningen är högre på elit- än på massnivån, och denna skillnad är speciellt markerad hos vänster- eller socialistiska partier.

Tabell 6:9 visar det genomsnittliga mönstret över samtliga undersökta sakfrågor. Naturligtvis skiftar skillnaden i attitydsammanhållningsgrad mellan riksdagspartierna och väljargrupperna över de olika frågorna. Folkpartiet och moderaterna uppvisar t ex nästan exakt samma grad av sammanhållning bland riksdagsmän och väljare i EEC-frågan, medan skillnaden i sammanhållningsgrad mellan centerns

och socialdemokraternas väljare och riksdagsledamöter är avsevärt större. Partiernas sammanhållningskongruens, dvs graden av skillnad mellan riksdagsparti och väljargrupp i fråga om attitydsammanhållning, är inte densamma i de olika frågorna.

I vilka sakfrågor har opinionsbildningen och den representativa processen lett till att partierna på väljar- och riksdagsplanen är likartat splittrade resp homogena? Denna frågeställning kan analyseras på flera olika sätt. En beräkning av sammanhållningskongruensen för de undersökta sakfrågorna är en metod som enbart tar hänsyn till variansen i de olika svarsfördelningarna. I tabell 6:10 presenteras resultaten för de fyra största partierna. Sakfrågorna har för varje parti rangordnats efter graden av sammanhållningskongruens. Måttet är operationellt definierat som den absoluta differensen mellan storleken på ett riksdagspartis och en väljargrupps svarsvarians i frågorna. Ju lägre differens desto större likhet ifråga om attitydsammanhållningsgrad mellan riksdagsparti och väljargrupp, dvs desto högre grad av sammanhållningskongruens. Ett lågt värde anger sålunda *inte* nödvändigtvis att både ett riksdagsparti och en väljargrupp är homogena i den relevanta frågan. Det indikerar enbart att väljare och valda är likartat splittrade oavsett sammanhållningsgraden. EEC-frågan är redan kommenterad.

En annan sakfråga som har ett intressant mönster är försvarsfrågan, där socialdemokraternas, Folkpartiets och i viss mån centerns sammanhållningskongruens är hög medan moderaternas är lägre. De väljare som stödde moderaterna i valet 1968 var avsevärt mer splittrade och genomsnittligt mer "vänster" i försvarsfrågan jämfört med de representanter som de valde in i andra kammaren. Skattefrågan uppvisar det motsatta mönstret med låga kongruensvärden (mellan 2.43 och 3.58) för centern, Folkpartiet och socialdemokraterna och ett relativt högt värde för moderaterna (0.70).

Den något skilda precisionen i kodningen mellan de båda studierna, framförallt när det gäller de dikotoma frågor-

TABELL 6:10 SAMMANHÅLLNINGSKONGRUENS - EN JÄMFÖRELSE AV SVARSVARIANS I
20 POLITISKA SAKFRÅGOR MELLAN RIKSDAGSPARTI 1969 OCH VÄLJARGRUPP 1968

SOCIALDEMOKRATERNA	ABS. DIFF.	CENTERPARTIET	ABS. DIFF.	FOLKPARTIET	ABS. DIFF.	MODERATERNA	ABS. DIFF.
Filmcensur	0.24	Stat-näringsliv 1	0.09	Försvarsfrågan	0.16	Bankfrågan	<u>0.02</u>
Försvarsfrågan	0.27	U-hjälpsfrågan	<u>0.12</u>	Religionsfrågan	0.30	Jämlikhet 2	<u>0.16</u>
Jämlikhet 2	0.50	Stat-näringsliv 4	0.16	Bankfrågan	0.31	Socialpolitik 1	0.20
Stat-näringsliv 3	0.61	Jämlikhet 2	0.22	Stat-näringsliv 1	<u>0.46</u>	Stat-näringsliv 1	<u>0.24</u>
Stat-näringsliv 2	0.69	Stat-näringsliv 3	0.26	Filmcensur	<u>0.53</u>	Stat-näringsliv 4	<u>0.31</u>
Abortfrågan	0.82	Kvinnofrågan	<u>0.32</u>	Abortfrågan	<u>0.55</u>	Stat-näringsliv 3	<u>0.35</u>
U-hjälpsfrågan	1.04	Abortfrågan	0.36	Stat-näringsliv 3	0.63	Religionsfrågan	0.64
Socialpolitik 2	1.18	Försvarsfrågan	0.68	Stat-näringsliv 4	<u>0.66</u>	Kvinnofrågan	0.68
Jämlikhet 1	1.24	Bankfrågan	0.79	Jordbruksfrågan	<u>0.69</u>	Skattefrågan	0.70
Bankfrågan	1.25	Stat-näringsliv 2	0.89	Kvinnofrågan	0.71	Abortfrågan	0.75
Kvinnofrågan	1.32	Religionsfrågan	1.00	Stat-näringsliv 2	0.96	EEC-frågan	0.75
Socialpolitik 3	1.40	Socialpolitik 1	1.09	U-hjälpsfrågan	0.99	Filmcensur	0.96
Jordbruksfrågan	1.53	Jämlikhet 1	1.25	Jämlikhet 2	1.34	Stat-näringsliv 2	1.09
Stat-näringsliv 4	1.56	Socialpolitik 2	1.46	Socialpolitik 2	1.47	U-hjälpsfrågan	1.35
Socialpolitik 1	1.82	Jordbruksfrågan	1.56	EEC-frågan	1.55	Försvarsfrågan	1.37
Stat-näringsliv 1	1.94	Filmcensur	<u>1.56</u>	Jämlikhet 1	1.60	Socialpolitik 2	1.50
EEC-frågan	2.26	Socialpolitik 3	<u>1.99</u>	Socialpolitik 1	1.66	Socialpolitik 3	1.56
Religionsfrågan	3.30	EEC-frågan	2.21	Socialpolitik 3	1.79	Jämlikhet 1	1.84
Skattefrågan	3.58	TV-frågan	2.42	TV-frågan	2.50	Jordbruksfrågan	1.99
TV-frågan	3.99	Skattefrågan	2.43	Skattefrågan	3.07	TV-frågan	3.18

Kommentar: "ABS. DIFF" skall läsas som absolut differens mellan storleken på riksdagsgrupps och väljargrupps svarsvarians i frågorna. De få sakfrågor där en väljargrupp var mer homogen än ett riksdagsparti är utmärkta genom att deras differensstal är understrukena. Ju lägre differens desto större likhet ifråga om attitydsammanhållningsgrad mellan riksdagsparti och väljargrupp, dvs desto högre grad av sammanhållningskongruens.

na, kan ha lett till att väljargruppernas attitydsammanhållning, gentemot riksdagspartierna, underskattas något. Mot denna bakgrund är det speciellt intressant att se att väljarna i några fall, om än få, uppvisar en högre grad av attitydsammanhållning än sina riksdagspartier. Dessa fall är utmärkta i tabell 6:10 genom att frågornas differental är understruken.

"Ledarskikten" i varje parti är mer åsiktsmässigt homogena än anhängarna. För socialdemokraterna gäller denna regel inte enbart för genomsnittet, den håller för samtliga 20 sakfrågor. De borgerliga partierna uppvisar däremot fall där väljarna är mindre attitydmässigt splittrade än vad riksdagsgrupperna är. Det mest remarkabla exemplet är filmcensurfrågan och Centerpartiet, där väljarna jämfört med riksdagspartiet är klart mer homogena (1.66 mot 3.22).

I samtliga fall där väljarna är mer homogena än riksdagspartierna, totalt 11 fall, befinner sig riksdagsgrupperna genomsnittligt till "vänster" om väljarna (med ett undantag). I abortfrågan ligger attitydmedeltalet för Folkpartiets väljare något till "vänster" om riksdagsgruppens samtidigt som deras grad av sammanhållning är högre än riksdagspartiets.⁸⁾

Man får en intressant bild av opinionsbildningssituationen i en representativ demokrati om man korstabulerar kongruensmått för åsiktsmedeltal och sammanhållning, med sakfråga som analysenhet (4 partier x 20 frågor = 80 enheter). Tabell 6:11 visar klart att Folkpartiet och abortfrågan är ett undantag som bekräftar regeln, att i slutet av 1960-talet var samtliga riksdagspartier mer enade och stod till "vänster" om sina resp väljargrupper i den överväldigande majoriteten av sakfrågor.⁹⁾

Det är primärt de borgerliga partierna som står för variationen i tabellen. Socialdemokraternas riksdagsgrupp befann sig endast till "höger" om sina väljare i en fråga (EEC), och hade samma attitydmedeltal i två sakfrågor (försvar, U-hjälp).

TAB 6:11 ASIKTS- OCH SAMMANHÅLLNINGSKONGRUENS MELLAN VÄLJARE OCH VALDA. 4 PARTIER (SD, CP, FP OCH M) OCH 20 SAKFRAGOR.

Sammanhållningekongruens	Åsiktskongruens			Summa
	RD-parti till "vänster" om väljargrupp	RD-parti = väljargrupp	RD-parti till "höger" om väljargrupp	
RD-parti mer homogent än väljargrupp	49	2	18	69
RD-parti = väljargrupp	0	0	0	0
RD-parti mindre homogent än väljargrupp	10	0	1	11
Summa	59	2	19	80

Det ligger nära till hands att tolka resultatet i tabell 6:11 som en ögonblicksbild av en "pull"-process. Eliten (riksdagspartierna) formar opinion och söker dra massan (väljarna) åt ett visst och konsistent politiskt håll. En tolkning i "push"-termer, dvs att åsikter emanerar från och homogeniseras inom partiernas väljargrupper, innan de genom den representativa processen fortplantas till riksdagsgrupperna, förefaller mer långsökt.

"Pull/push"-teorin kan naturligtvis inte testas på data från en tidpunkt. Den är teoretiskt intressant främst därför att den tar upp problemet med hur förändringar i politiska beslut och ståndpunkter kommer till. Det dominerande synsättet inom den demokratiska idétraditionen har väl varit att se "push"-processen som ett ideal och som ett faktum (?). Den moderna statskunskapen är mer "realistisk" och orienterad mot olika varianter av "pull"-resonemanget (Michels "oligarkins järnlag", Lenins partiteori, Schumpeters och Downs konkurrensmodeller för partisystem, Trumans och Dahls pluralistiska gruppteorier).

Frågan om i vilken utsträckning opinionsbildningen och den representativa processen lett till att partierna på riksdags- och väljarplanen är likartat splittrade resp homogena kan belysas på flera sätt. Kongruensmättet byggde på

en parvis jämförelse av attitydsammanhållningen, fråga för fråga, bland väljare och valda. Det säger ingenting om huruvida väljare och valda inom partierna relativt sett tenderar att splittras resp vara åsiktsmässigt homogena i samma sakfrågor. Uppvisar med andra ord riksdagspartierna och väljargrupperna likartade homogenitetsstrukturer över de 20 undersökta sakfrågorna? Tabell 6:12 visar att sambandet är positivt, men också att koefficienterna inte är särskilt höga.

TAB 6:12 RIKSDAGSPARTI OCH VÄLJARGRUPP, KORRELATIONER MELLAN RANGORDNINGAR AV ATTITYDSAMMANHÅLLNING I 20 POLITISKA SAKFRÅGOR.

SD	CP	FP	M
0.20	0.38	0.32	0.43

Kommentar: Mättet är Spearman's rangkorrelationskoefficient. Data från riksdagsstudien 1969 ("ties" brutna med hjälp av data från 1968) och väljarundersökningen år 1968 (eftervalsetappen).

De borgerliga partierna, speciellt Moderata Samlingspartiet, uppvisar ett starkare samband mellan riksdagspartiets och väljargruppens homogenitetsstrukturer än vad socialdemokraterna gör. Mönstret är detsamma som vid andra mätningar av "likheter" mellan väljare och valda i politiska sakfrågor. De borgerliga riksdagspartierna, och då främst moderaterna, låg jämfört med socialdemokraterna också närmare sina väljare när det gällde åsiktskongruens och genomsnittlig grad av attitydsammanhållning.

En annan intressant iakttagelse som kan göras gäller de relativt låga korrelationskoefficienterna. Sambanden mellan väljargruppernas homogenitetsstrukturer inbördes är väsentligt högre än deras samband med sina resp riksdagspartiers rangordningar (CP:s, FP:s och SD:s rangordningar uppvisar inbördes samband på 0.50 till 0.80, och de borgerliga partiernas inbördes koefficienter är 0.43, 0.76 och 0.80. Se tab 6:8). Inte nog härmed. Även riksdagspartiernas inbördes rangkorrelationskoefficienter är högre än resp partis samband med sin väljargrupps rangordning.¹⁰⁾

Man kan med en viss förenkling säga att väljargrupperna

tenderar att uppvisa en likartad homogenitetsstruktur och att riksdagspartierna uppvisar en annan. Sambanden mellan nivåerna är svagare än inom dem. Denna slutsats gäller för två partipolitiska triader: SD, CP och FP samt CP, FP och M. Sambanden mellan socialdemokraterna och moderaterna faller delvis utanför ramen.¹¹⁾

De något skiljaktliga kodningsprocedurerna kan knappast förklara hela detta samband, även om de troligen spelat en roll. En enkel inspektion av vilka sakfrågor som primärt förorsakade de relativt låga korrelationerna mellan väljarnas och de valdas rangordningar visar att de dikotoma frågorna inte är speciellt "skyldiga". De processer som homogeniserar ett politiskt parti i sakfrågor har inte lett till samma utfall på elit- och massnivån, varken i fråga om absolut eller relativ attitydsammanhållning i de skilda frågorna. En förklaring till detta förhållande kan kanske sökas i den tidigare diskuterade "pull"-teorin. Samtliga partieliter är ju enligt detta synsätt opinionsbildare, "sändare", medan väljarna i gemen spelar rollen av "mottagare". Det finns en inbyggd funktionell likhet mellan å ena sidan väljargrupperna och å andra sidan riksdagsgrupperna i varje representativt system. "Pull"-teorin implicierar ett "time-lag" i homogeniseringsprocessen; partieliten måste vara någorlunda enig innan man kan börja skapa opinion bland relativt oinformerade och åsiktsmässigt splittrade väljare. Opinionsbildningen, som inte enbart ombesörjes av partikadern eller partipressen, är dessutom inte lika omfattande i de skilda sakfrågorna, eftersom partipolitiseringsgraden och frågornas politiska "vikt" är olika. Mekanismer av detta slag gör partieliternas homogenitetsstrukturer likartade och delvis skilda från väljargruppernas.

ATTITYDSAMMANHÅLLNING OCH VÄNSTER-HÖGERDIMENSIONEN

Majoriteten av de undersökta sakfrågorna har tidigare kunnat klassificeras som vänster-högerfrågor (19 av de 28 frågorna i riksdagsstudien och 15 av de 20 frågor som fanns med i både riksdags- och väljarundersökningarna). Vänster-

högerdimensionen är, och har traditionellt varit, den dominerande konfliktlinjen i svensk partipolitik. Denna kunskap kan relateras till partisammanhållningsproblemet på följande sätt.

Man kan, för det första, antaga att opinionbildningen är intensivast i vänster-högerfrågor. Kvantitativt sett domineras den politiska debatten av dessa frågor. Det andra antagandet gäller partiernas nomineringsförfarande. I den utsträckning som partierna överhuvudtaget tar hänsyn till kandidaternas attityder i sakfrågor vid nyrekrytering och omval till förtroendeposter så kommer inställningar i vänster-högerfrågor att spela den mest betydelsefulla rollen. Och slutligen, för det tredje, kan man antaga att om åsikter spelar någon roll för väljarna vid valet av parti så kommer ånyo vänster-högerattityder att betyda mer än andra inställningar. Väljare med primärt likasinnade åsikter i vänster-högerfrågor kommer att stödja samma partier.

Opinionsbildningen och den representativa processen kommer således utifrån dessa förutsättningar att skapa riksdagspartier och väljargrupper som tenderar att vara mer homogena i vänster-högerfrågor än vad de är i andra sakfrågor. Denna hypotes har visat sig "hålla streck" vid en test på andra kammarens voteringar år 1967. Samtliga partier uppvisade en högre grad av genomsnittlig sammanhållning i 212 vänster-högervoteringar än vad de gjorde i 87 andra omröstningar som kunde klassificeras som "ej vänster-höger".¹²⁾

Hypotesen får också ett visst stöd i attitydmaterialet. Resultaten i tabell 6:13 skall emellertid primärt ses som hypotesgenererande. Antalet sakfrågor som inte klassificerats som vänster-höger är få, och de skilda frågeteknikerna kan teoretiskt ha påverkat utfallet. Det använda måttet är den genomsnittliga svarsvariansen: ju lägre värden desto högre grad av sammanhållning.

På ett undantag när uppvisar samtliga riksdags- och väljargrupper en lägre genomsnittlig svarsvariens i de 15 vänster-högerfrågorna än vad de gör i de övriga fem sakfrågorna. Den socialdemokratiska riksdagsgruppen utgör undanta-

TAB 6:13 ATTITYDSAMMANHÅLLNING I TVÅ TYPER AV SAKFRÅGOR:
VÄNSTER-HÖGERFRÅGOR OCH ÖVRIGA FRÅGOR.

RIKSDAG 1969	VPK	SD	CP	FP	M	ANTAL FRÅGOR
Vänster-högerfrågor	0.13	0.63	1.32	1.31	1.22	15
Övriga frågor	1.33	0.41	1.36	1.71	1.67	5

VALMANSKAR 1968	VPK	SD	CP	FP	M	ANTAL FRÅGOR
Vänster-högerfrågor	1.65	1.92	2.11	2.18	1.97	15
Övriga frågor	2.38	2.69	2.35	2.63	2.55	5

get.¹³⁾ Därmed är emellertid inte hela sanningen berättad. Det finns nämligen ytterligare ett undantag, men ett undantag som snarast "bekräftar" hypotesen. KDS:s väljargrupp är *inte* mer sammanhållen i vänster-högerfrågor jämfört med övriga frågor. Kristen demokratisk samlings väljare är tvärtom mer attitydmässigt homogena i övriga frågor än vad de är i vänster-högerfrågorna (1.65 mot 1.95). Hypotesen skall inte hålla för ett parti av KDS:s typ som primärt formats kring enbart religiösa och moraliska frågor (en annan dimension, "religion-moral"?).¹⁴⁾ Det visar sig också att KDS:s väljare är klart mer sammanhållna i de sakfrågor som tar upp dessa problem (abort, filmcensur och religionsfrågan) än vad övriga partiets väljargrupper är. KDS' genomsnittliga svarsvarians är 0.87 i dessa frågor. Övriga partiets väljargrupper uppvisar värden på mellan 1.94 och 2.75. Den mest splittrade väljargruppen i moralfrågorna är Folkpartiets. Folkpartiets riksdagsgrupp är också den minst eniga i dessa frågor i riksdagen.

Analysen av partigruppernas homogenitetsstrukturer indikerade ett samband mellan partiernas position på vänster-högerskalan och deras parvisa likhet med avseende på homogenitetsstruktur. Följande hypotes formulerades: "Rangordningar av olika partiets attitydsammanhållning i sakfrågor på samma konfliktdimension uppvisar korrelationer med varandra som följer partiernas placering på konfliklinjen.

Ju längre 'avstånd' mellan två partier på en dimension desto mer olika homogenitetsstrukturer, och omvänt ju kortare 'avstånd' desto mer lika homogenitetsstrukturer".

Hypotesen är svårtestad. Den förutsätter att begreppet "ideologiskt avstånd" kan definieras någorlunda entydigt. Vidare måste den prövas på ett stort material. Rangkorrelationskoefficienter beräknade på rangordningar med enbart 15-20 enheter (sakfrågor) är känsliga för enstaka "udda" fall. Hypotesen har trots allt testats på följande sätt. "ideologiskt avstånd" har approximativt definierats som differensen mellan partiernas medeltalspositioner på VH-index15 och VH-index19. Korrelationer mellan partiernas homogenitetsstrukturer i de 15 resp 19 vänster-högerfrågorna har tagits ad notam. Med utgångspunkt från dessa empiriska mått har hypotesen prövats på tre olika uppsättningar av data: (1) riksdagen - de 19 vänster-högerfrågorna, (2) riksdagen - de 15 vänster-högerfrågorna och (3) valmanskåren - de 15 vänster-högerfrågorna.

Resultaten i tabell 6:14 visar utfallet av den förstnämnda testen, som omfattar de fyra största riksdagspartiernas positioner på VH-index19 och de parvisa korrelationerna mellan deras homogenitetsstrukturer i 19 vänster-högerfrågor. De sex möjliga paren av partier har rangordnats efter storleken på det "ideologiska avståndet". Tabellens andra kolumn visar resp partipars korrelationskoefficienter. Hypotesen får stöd i data: ju kortare "ideologiskt avstånd" desto högre positiv korrelation, dvs desto mer överensstämmande homogenitetsstrukturer.

De två övriga testen ger inte lika "snygga" samband som det som syns i tabell 6:14. För det mindre urvalet av frågor (VH-index15) existerar inte det förutsedda korrelationsmönstret, varken i riksdags- eller väljarstudien. Avvikelserna från sambandsmönstret är inte speciellt stora i riksdagsmaterialet. Differenserna mellan de ideologiska avståndsmåtten och korrelationskoefficienterna är ofta små när mönstret bryts (t ex RD: VH-index15, CP-M = 0.92, korr. = 0.66 mot SD-CP = 0.83, korr. = 0.55). I väljarmaterialet

TAB 6:14 VÄNSTER-HÖGERPOSITION OCH HOMOGENITETSSTRUKTURER

PARTIPAR	"IDEOLOGISKT AVSTÅND"	KORREL. HOMOGENITETS- STRUKTUR
SD - M	1.97	-0.20
SD - FP	1.41	+0.22
SD - CP	1.11	+0.42
CP - M	0.86	+0.51
FP - M	0.56	+0.52
CP - FP	0.30	+0.82

Kommentar: "Ideologiskt avstånd" är definierat som medeltalsdifferensen på VH-index19. Teoretiskt kan medeltalen variera mellan 1.00 och 5.00. Högsta möjliga differens är således 4.00. Ju lägre differens desto kortare "ideologiskt avstånd". Resultaten gäller för andra kamraren år 1969.

är däremot avvikelserna från mönstret mer markanta. VPK och moderaterna uppvisar det längsta "ideologiska avståndet" (1.70) men deras homogenitetsstrukturer korrelerar på samma nivå som centerns och moderaternas ("ideologiskt avstånd", 0.49).

Några säkra slutsatser kan således inte dras. Materialet är smalt. Måttet på "ideologiskt avstånd" är beroende av sakfrågeurvalet och alltså relativt. Vilket parti befinner sig närmast centern av socialdemokraterna och moderaterna? VH-index15 placerar socialdemokraterna närmast medan VH-index19 placerar moderaterna närmast. Skillnaderna är små, men finns där. Resultaten i tabell 6:14 skall inte tas som en "bekräftelse" av hypotesen. De skall snarast ses som hypotesgenererande.

Converse's teori kontra centrum-flygelteorin

Hur ser sambandet mellan partiernas grad av attitydsammanhållning och deras position på vänster-högerdimensionen ut? Converse's resonemang kring stabiliteten i det stöd partieliterna fick från sina resp väljargrupper och om partiernas skilda socioekonomiska bas ledde fram till hypotesen att partisammanhållningen skulle avta monotont över vänster-högerskalan. I AJU-systemets termer hävdar Converse att sammanhållningskurvan över ett vänster-högerladdat partisystem antar J_+ -formen.

Centrum-flygelteorin är dimensionsspecifik och utgår från partiernas positioner på de konfliklinjer som existerar i ett politiskt system. Teorin bygger på antagandet att centrumpartier på varje dimension oftare, än vad som är fallet för flygelpartier, försätts i en situation som liknar åsnans när han ställs mellan hötapparna. Sannolikheten för partisplittning i olika sakfrågor blir störst för centrumpartier. Utifrån detta resonemang kan man antaga att sammanhållningskurvan över ett partisystem skall uppvisa en U-form för varje konfliktdimension.

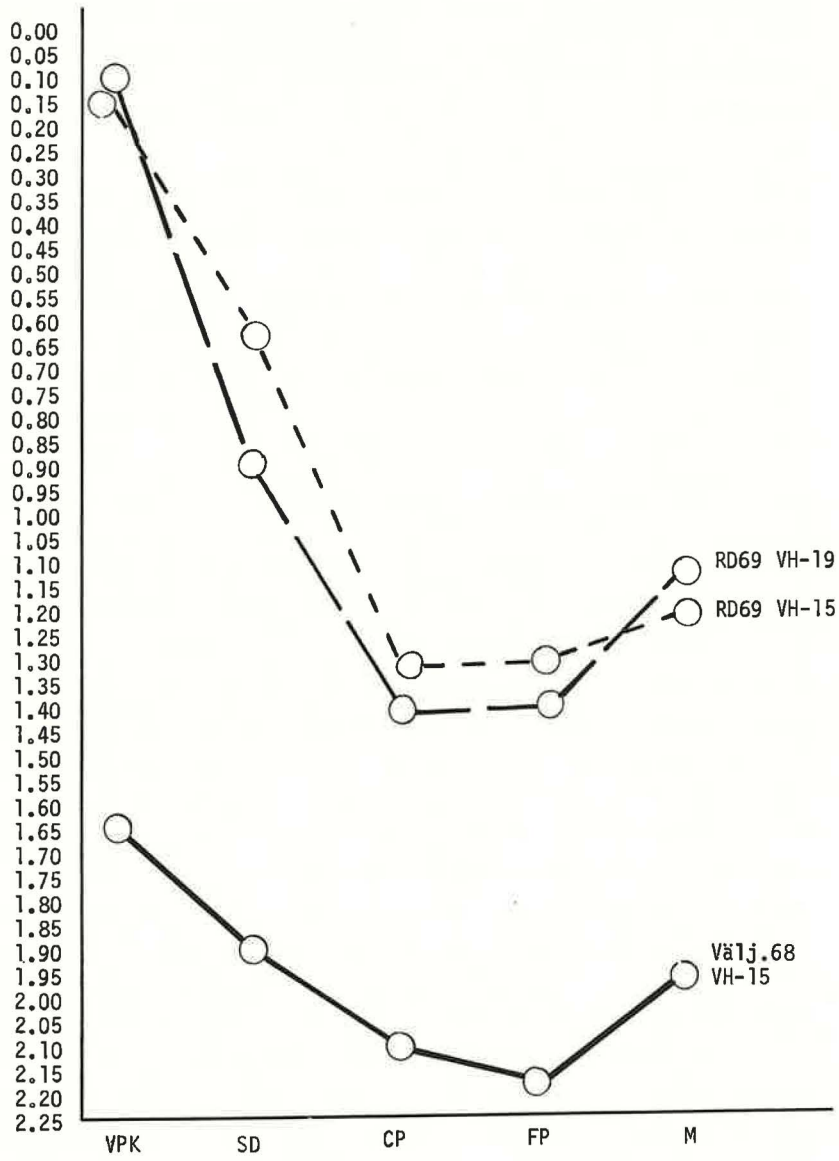
Dessa hypoteser kan testas på vänster-högerfrågorna i riksdags- och väljarundersökningarna. Utfallet är grafiskt redovisat i figur 6:15. Partiernas position på vänster-högerdimensionen är avsatt på figurens horisontella axel och sammanhållningsmättet (genomsnittlig varians) på dess vertikala. Riksdagspartiernas kurvor är utmärkta med streckade (VH-index19) och prickade linjer (VH-index15). Den hel-dragna linjen representerar väljargruppernas kurva.

Samtliga kurvor har en och samma form. De skulle kunna klassificeras som U_+ -formade. Riksdagspartiernas kurva för de 15 vänster-högerfrågorna ligger närmast en J_+ -kurva, dvs en fördelning där värdena avtar monotont från vänster till höger (Converse's hypotes).

Resultaten ger stöd åt centrum-flygelteorins hypotes. Sammanhållningsgraden avtar inte monotont från vänster till höger, den bildar ett U-format mönster. De båda diskuterade hypoteserna är emellertid föga informationsladdade. Converse's hypotes är dock mer precis än centrum-flygelteorins. Den senare uttalar sig enbart om en aspekt av sammanhållningskurvans form, nämligen dess modalitet (U-form). Förutom modaliteten (J-form) specificerar Converse's hypotes också kurvans skevhet. Sammanhållningen skall avta monotont från vänster till höger (J_+). Samtliga tre empiriska kurvor är egentligen en hybrid mellan en J_+ och en U-kurva, eftersom de har formen av U_+ -kurvor. Detta gäller speciellt för riksdagspartierna där skillnaden mellan de "socialistiska" och de borgerliga partiernas samman-

FIGUR 6:15 VÄNSTER-HÖGERPOSITION OCH ATTITYDSAMMANHÅLLNING

Genomsnittlig
svarsvarians



hållningsgrad är mycket markant. Detta mönster "förklaras" av Converse's teori, men inte av centrum-flygelteorin.

De empiriskt bärkraftiga elementen i de båda teorierna kan kombineras med varandra. Partiernas positioner på en konfliktdimension påverkar deras sammanhållningsgrad. Centrumpartier tenderar att åsiktsmässigt splittras oftare än flygelpartier. Detta gäller generellt för alla tänkbara dimensioner. För vänster-högerdimensionen och partielitens kurva kan detta resonemang emellertid specificeras utifrån Converse's teori. Vänster- eller socialistiska partier kommer att betona kravet på sammanhållning mer än höger- eller borgerliga partier. Detta är en funktionell nödvändighet, som enligt Converse ytterst beror på skillnaden mellan vänster- och högerpartiers socioekonomiska bas.

Enligt detta resonemang skulle sambandet mellan riksdagspartiernas VH-position och deras attitydsammanhållning ha formen av en asymmetrisk och "vänstervriden" U-kurva. "U-plusteorin" är ett specialfall av den mer generella centrum-flygelteorin. Dess applikationsområde är primärt begränsat till den partipolitiska elitnivån.

Den generella centrum-flygelteorins hypotes om ett U-samband mellan partisammanhållning och dimensionsposition skulle naturligtvis behöva testas på andra konfliktlinjer än den klassiska vänster-högerdimensionen. En sådan prövning är emellertid omöjlig att genomföra på ett systematiskt sätt utifrån det tillgängliga materialet. Antalet sakfrågor som uppvisar andra partipolitiska dimensioner än VH-linjen är få och splittrade på många olika partiordningar. Man kan se detta som en avspegling av den partipolitiska verkligheten.

De följande "testerna" skall följaktligen inte ses som något annat än en "lek" med data. I riksdagsstudien finns 9 sakfrågor som inte klassificerats som vänster-höger.

Fyra av dem uppvisar en partiordning som ligger nära vänster-högerdimensionen, men där centern intar den "konservativa" flygelpositionen. I dessa fyra frågor, jordbruk, kommunsammanläggning, religion och stat-näringsliv 1, intar

partierna följande positioner från "radikal" till "konserverativ": 1) VPK, 2) SD, 3) FP, 4) M och 5) CP ("*vänster-centrum*").

Den på senare tid så aktuella debatten om decentralisering försökte vi täcka med två frågor, storstädernas tillväxt och lokaliseringsfrågan. De uppvisar båda ett mönster som avviker från vänster-högerordningen. Ett index konstruerat på samma sätt som de båda VH-indexen visar följande ordning av partierna från mest till minst positiv till "decentralisering" (*DC-index*): 1) CP, 2) VPK, 3) FP, 4) M och 5) SD.

Slutligen frågan om U-landsbiståndets enprocentsmål. Partiordningen, 1) VPK 2) FP 3) CP 4) SD och 5) M, visar det välkända mönstret från 1960-talets slut. VPK och mittenpartierna förordade att enprocentmålet skulle uppnås före budgetåret 1974/75, medan socialdemokraterna och moderaterna var mer tveksamma.

Hur ser sammanhållningskurvorna ut för dessa tre "dimensioner"? Resultaten i tabell 6:16 visar på en omisskännlig U-form, även om differenserna är små. Måttet är den genomsnittliga variansen. Ju högre värde desto lägre sammanhållningsgrad.

TAB 6:16 CENTRUM-FLYGELTEORIN - TRE SKILDA PARTIPOLITISKA DIMENSIONER. RIKSDAGSUNDERSÖKNINGEN 1969.

	VPK	SD	FP	M	CP	Antal frågor
(1) " <i>Vänster-centrum</i> "						
Attitydsammanhållning	0.33	0.40	1.95	2.16	1.92	4
(2) <i>DC-index</i>	CP	VPK	FP	M	SD	
Attitydsammanhållning	0.46	0.66	2.22	2.65	2.50	2
(3) <i>U-hjälpsfrågan</i>	VPK	FP	CP	SD	M	
Attitydsammanhållning	0.00	0.75	1.60	0.55	0.25	1

Kommentar: Partiordningarna från "radikal" till "konserverativ" bygger på attitydmedeltalen i frågorna. "*Vänster-centrum*" omfattar jordbruk, stat-näringsliv I, kommunsammanläggning och religionsfrågan. *DC-index* inkluderar storstädernas tillväxt och lokaliseringsfrågan.

Sammanhållningskurvorna kan enligt AJU-systemet klassificeras som: "vänster-centrum" = U_+ , DC-index = U_+ och u-hjälpsfrågan = U_0 . Det måste emellertid erkännas att U-formen är "minimal" för de båda förstnämnda "dimensionerna". En J_+ -kodning är inte långt borta.

Slutsatsen av denna "lek med data" kan endast formuleras negativt. Resultaten motsäger i vilket fall som helst inte centrum-flygelteorins hypotes.¹⁵⁾

SAMMANFATTNING

Representationsundersökningens datamaterial är inte det bästa tänkbara för en analys av partiernas attitydshomogenitet i politiska sakfrågor. När frågetekniken varierar mellan olika sakfrågor och kodningsförutsättningarna dessutom inte är desamma i riksdags- och väljarstudierna blir analysmöjligheterna begränsade och resultaten tentativa (nivåkomparationer och jämförelser mellan olika sakfrågor). Det finns emellertid positiva sidor också. Det insamlade datamaterialet är förmodligen det mest omfattande som någonsin sammanställts vad gäller väljares och valdas attityder i politiska sakfrågor. En jämförande analys av partiernas sammanhållning kan således grundas på ett rikt material, och resultaten kan knappast vara ett utslag av "tillfälligheternas spel".

De mest intressanta resultaten kan sammanfattas i sex punkter:

(1) Riksdagspartierna uppvisade relativt stora skillnader i fråga om attitydmässig homogenitet. De båda "socialistiska" partierna visade sig vara klart mer sammanhållna än de borgerliga partierna. De genomsnittliga sammanhållningsmått för samtliga 28 undersökta sakfrågor visade på följande rangordning av riksdagspartierna från högsta till lägsta sammanhållningsgrad: (1) Vänsterpartiet Kommunisterna (2) Socialdemokraterna (3) Centerpartiet (4) Moderaterna och (5) Folkpartiet. Detta mönster gällde för både 1968 och 1969 års riksdagsmaterial.

Jämfört med differenserna mellan riksdagspartierna så var skillnaderna mellan väljargruppernas attitydhomogenitet mindre. Men även här "toppar" de "socialistiska" partierna ranglistan, som för de 20 undersökta frågorna ser ut på följande sätt: (1) Vänsterpartiet Kommunisterna (2) Socialdemokraterna (3) Moderaterna (4) Centerpartiet och (5) Folkpartiet.

(2) Riksdagspartierna visade sig, jämfört med väljargrupperna, vara klart mer attitydmässigt sammanhållna. Detta gäller inte enbart för de genomsnittliga värdena utan också för så gott som varje enskild sakfråga. Regeln inom samtliga partier är, att relativt eniga ledargrupper står inför mer splittrade grupper av anhängare.

(3) Partiernas sammanhållningsgrad tenderar att genomsnittligt vara högre i vänster-högerfrågor än vad den är i övriga politiska sakfrågor. Mönstret är detsamma på både riksdags- och väljarnivåerna. Resultaten pekar på en intressant hypotes: opinionsbildningen och den representativa processen åstadkommer mer homogena partier i frågor som faller inom ramen för den/de dominerande konfliktlinjerna i ett politiskt system än vad som är fallet för sakfrågor som ger upphov till "avvikande" partimotsättningar.

(4) Sambandet mellan partiernas attitydsammanhållning i vänster-högerfrågor och deras position på vänster-högerdimensionen är U-format både på riksdags- och väljarplanen. Den kurva som sammanhållningsvärdena beskriver över partisystemet är däremot inte symmetriskt U-formad. Den är snarast "vänstervridet" U-formad. Kurvans U-form kan 'förklaras' utifrån centrum-flygelteorin, som säger att centumpartier, på varje konfliktdimension, alltid är mindre homogena i politiska sakfrågor än vad flygelpartier är.

(5) Riksdagspartiernas homogenitetsstrukturer för de undersökta sakfrågorna visade sig vara relativt olika. Partierna är inte splittrade resp homogena i samma frågor. Det finns dock en tendens till att "näraliggande" partier på vänster-högerskalan uppvisar mer likartade homogenitetsstrukturer än vad mindre "näraliggande" partier gör. Denna tendens

existerar på både riksdags- och väljarnivåerna. Hypotesen att position och avstånd mellan partierna på vänster-högerdimensionen är direkt relaterad till graden av likhet mellan partiernas homogenitetsstrukturer fick emellertid inte något oreserverat stöd i data. Man kan vidare säga att sambanden mellan homogenitetsstrukturerna har en tendens att vara svagare mellan nivåerna (riksdagsparti - väljargrupp) än inom dem.

(6) Vid samtliga analyser där väljare och valda jämförts med avseende på attityder i politiska sakfrågor har ett tidigare etablerat mönster framträtt. De borgerliga partierna, och speciellt moderaterna, har jämfört med socialdemokraterna uppvisat en högre grad av "likhet" mellan väljare och valda. Det gäller således inte endast för åsiktskongruens och vänster-högerposition, utan också för sammanhållningskongruens, homogenitetsstruktur och attitydprofilernas utseende.

KAPITEL 7

RIKSDAGSLEDAMÖTERNA SOM PARTIREPRESENTANTER

Framväxten av moderna masspartier med en fast organisation, partiprogram och en intern sammanhållning är historiskt sett intimt förknippad med arbetarrörelsens och socialismens utveckling. De socialdemokratiska partier som bildades över hela Europa under slutet av 1800-talet var de första partierna i modern mening. De partibildningar som existerade dessförinnan i parlamenten i Europa var föga permanenta och saknade masstöd i form av väljarorganisationer. Man kan tala om parlamentariska kottierier men knappast om partier.

Den partiteori som dominerade inom dessa gruppbildningar var influerad av liberalismens individuella representationsprincip. Parlamenten representerade hela folket, vilket innebar att de enskilda ledamöterna inte fick bindas av särintressen; de skulle fatta sina beslut med helhetens intressen för ögonen, efter att ha satt sig in i sakfrågorna och överlagt med sina samveten. Representanterna skulle vara obundna av ovidkommande hänsyn.

Den socialistiska partitanken skilde sig radikalt från denna individualistiska ideologi. Begrepp som solidaritet och enighet, istället för obunden och personligt samvete, var dess grundelement. Den individuella representationsteorin ersattes med en kollektivistisk. Valda representanter skul-

le företräda särintressen, arbetarklassens intressen, och de skulle vara lojala mot partiet. Partisolidaritet var en central norm i den socialistiska partiteorin.

När den allmänna rösträtten slog igenom under slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet och de socialdemokratiska partierna började bli representerade i Europas parlament, tvingades de olika borgerliga gruppbildningarna att anpassa sin individualistiska partiteori till de nya förhållandena. De sökte sig ut från parlamenten och organiserade väljarorganisationer. Den kollektivistiska partitanken med normen om partisammanhållning började att slå igenom, om än under motstånd, även bland de liberala och konservativa partibildningarna. 1800-talets och det tidiga 1900-talets västeuropeiska parlament förvandlades successivt från att ha varit diskussionsklubbar för "betrodna" medborgare till att bli förhandlingsplatser för sammanhållna partier. Partierna, och inte de individuella representanterna, blev parlamentens relevanta aktörer.¹⁾

Denna historieskrivning är skissartad men i sina huvuddrag föga kontroversiell och den pekar på ett väsentligt förhållande. Partisammanhållningen har historiskt sett värderats högre i socialistiska än i borgerliga partier. Normen om partiloyalitet och ett enigt uppträdande utåt har alltid intagit en framträdande plats i kommunistisk och socialdemokratisk partiteori, vilket inte kan sägas lika tveklöst när det gäller liberala och konservativa partier.²⁾

Sentida intervjustudier med parlamentariker i olika politiska system har försökt att empiriskt belysa denna skillnad. De olika teoretiska utgångspunkter och operationella mått som utnyttjats i dessa undersökningar gör alla mer preciserade jämförelser svåra. Forskningsområdet är inte särskilt välutvecklat och ännu så länge vagt i sina konturer. Det problem man försökt att analysera berör de valda förtroendemännens normativa och psykologiska relationer till sina partier i beslutande församlingar. Rollbegreppet används ofta och man talar om *lojalister* eller *partimän* som en motsats till *individualister* ("Mavericks" i amerikansk litteratur). Men eftersom dessa studier bygger på intervju-

terial så undviks ofta rollbegreppet. Individuella intervjuvar mäter inte rollen utan på sin höjd den internaliserade rolluppfattningen. Man talar istället om attityd till, kognition av eller normativ uppfattning om partiets position visavi individen.

Hur den psykologiska relationen mellan representanten och hans/hennes parti begreppsligt skall avbildas är ett problem inom litteraturen. Men oavsett om man ser förhållandet i roll- eller attitydtermer så är själva fenomenet en relevant faktor vid studiet av parlamentariskt beslutsfattande. De valda representanternas känsla av närhet eller lojalitet till sina partier, upplevelse av att det är högt i tak, resp deras känsla av "partitvång" och krav på partidisciplin, ger en uppfattning om det psykologiska klimat som råder inom partierna.

Dessa psykologiska faktorer kan antas vara relaterade till partiernas förmåga och vilja att uppvisa en enig attityd- och beteendefront i det parlamentariska arbetet. Inställningen till partiet påverkar attitydbildningen i för partiet centrala frågor. En partiman har hypotetiskt lättare att acceptera partiet som ledtrådsgivare i olika sakfrågor än vad en individualist har. Och omvänt, valda representanter som har åsikter som sällan avviker från sina partiers kommer hypotetiskt att omfatta en positivare syn på partiets krav på lojalitet och sammanhållning, än vad representanter som oftare har åsikter som går emot partimajoritetens kommer att ha.

En positiv syn på fenomenet parti och på grupplojalitet befördrar attityd- och beteendesammanhållning, liksom empirisk sammanhållning uppammar en positiv inställning till partiets krav på solidaritet och enighet.

De talrika studier som gjorts kring partisammanhållning vid voteringar i Västeuropas parlament har genomgående visat att socialistiska partier är mer sammanhållna än vad borgerliga, främst liberala partier, är. Studier kring valda representanters internaliserade uppfattningar om sina roller som partirepresentanter eller deras syn på par-

tilojaliteten har också visat på skillnader mellan socialistiska och borgerliga representanters psykologiska relationer till sina partier. Socialdemokratiska, och i förekommande fall, kommunistiska parlamentariker har genomgående en mer partiorienterad syn, medan borgerliga parlamentariker är mindre partiorienterade och mer individualistiska i sin syn på relationen mellan parti och individuell representant. De empiriska studier som gjorts av problemet i t ex Holland, Österrike och Norge visar att denna skillnad existerar, men dess omfattning skall inte överdrivas. (Socialistiska partier är inte heller särskilt mycket mer sammanhållna vid voteringar än vad borgerliga partier är.)³⁾

I detta kapitel skall den psykologiska relationen mellan de individuella riksdagsmännen och deras partier analyseras utifrån svenska data. Basmaterialen består av ett 10-tal olika intervjufrågor från riksdagsundersökningen, som berör många olika aspekter av vad som här benämns den psykologiska relationen mellan parti och individ. Syftet är att kartlägga de psykologiska villkoren för attityd- och beteendemässig sammanhållning inom partierna. Analysen av partiernas attitydshomogenitet i förra kapitlet visade att den socialdemokratiska riksdagsgruppen, jämfört med de borgerliga partiernas, utmärktes av en markant högre grad av sammanhållning. Är de socialdemokratiska riksdagsledamöterna också attityd- och normmässigt mer partiorienterade än vad de borgerliga riksdagsmännen är? Upplever riksdagsmännen att de har gehör för sina synpunkter inom sina resp partier? Hur ser de olika partiernas representanter på "partitvånget" vid utskottsarbetet?

Framställningen är uppdelad i tre avsnitt. Det första knyter direkt an till förra kapitlets analys av partiernas attitydshomogenitet i skilda sakfrågor, men här gäller analysen hur och i vilka sakfrågor som riksdagsledamöterna upplever ett krav på sammanhållning från sina partier. I det andra avsnittet diskuteras ledamöternas normativa rolluppfattning - skall en riksdagsman vid en "lojalitetskonflikt" följa sitt partis ståndpunkt, sina väljares åsikt eller sin egen uppfattning. I avsnitt nummer tre presen-

teras resultaten från fyra allmänt formulerade intervjufrågor som berör olika aspekter på riksdagsmännens förhållande till sina partier.

PARTIERNAS KRAV PÅ SAMMANHÅLLNING I OLIKA SAKFRÅGOR

Alla omtvistade sakfrågor i ett politiskt system är naturligtvis inte lika viktiga eller centrala ur partipolitisk synpunkt. Olika frågors grad av partipolitisering varierar och de skilda partierna betonar delvis olika sakfrågor. I svensk politik har väl t ex religiösa och nykterhetspolitiska, liksom kulturella frågor, traditionellt ansetts som mindre partipolitiserade än t ex frågor som berör den ekonomiska politiken och skatterna. De senare sakfrågorna har varit mer centrala i de partipolitiska konflikterna. När det gäller prioriteringen av olika sakfrågeområden så har de svenska partierna också sedan länge relativt klara profiler: Centern med jordbrukspolitiken, moderaterna med skatte- och försvarspolitiken och socialdemokraterna med sysselsättnings- och socialpolitiken.

Det är varken originellt eller särskilt djärvt att anta att partiernas krav på ett enigt uppträdande blir starkast i partipolitiserade frågor, och då speciellt om det gäller sakfrågor som faller inom ramen för ett partis profilfrågeområde.⁴⁾

En analys av hur riksdagsmännen uppfattade sina partiers krav på sammanhållning i olika sakfrågor ger en bild av hur partiernas olika profiler med avseende på centrala eller viktiga sakfrågor ser ut. Riksdagsledamöternas perceptioner av vilka sakfrågor som kännetecknades av ett starkare resp svagare krav på sammanhållning utgör det datamaterial på vilket en studie av partiernas prioritering kan byggas. En analys av detta slag förutsätter naturligtvis att ledamöternas perceptioner svarar mot någon form av objektiv verklighet. Huruvida så är fallet kan inte i strikt mening testas utifrån det tillgängliga intervjuaterialet. Perceptiva snedvridningar kan förekomma, dvs att ledamöter som avviker från partilinjen i någon fråga tenderar att uppfatta kravet på sammanhållning som mindre

starkt, medan ledamöter som omfattar partimajoritetens åsikt perceperar sammanhållningskravet som starkt.⁵⁾ Omfattningen och graden av eventuella perceptiva snedvridningar har inte systematiskt undersökts. Resultaten måste valideras utifrån en allmän kunskap om svensk partipolitik.

Perceptionsmaterialen kan emellertid också utnyttjas för att mer allmänt belysa villkoren för partisammanhållning. Ett parti som utmärks av att dess medlemmar uppfattar ett starkt krav på sammanhållning i många olika sakfrågor, oavsett om dessa krav upplevs som något positivt eller negativt ur individens synpunkt, har större förutsättningar att också uppvisa en enig front utåt än vad ett parti har där medlemmarna uppfattar att sammanhållningskravet är starkt endast i ett fåtal frågor. Bakom denna hypotes ligger ett antagande om att internaliserade förväntningar (perception av krav på sammanhållning) tenderar att uppfyllas: "Partiledningen förväntar sig att jag skall handla lojalt, alltså röstar jag blankt hellre än att gå emot partilinjen", eller omvänt "Det här är inte en central fråga för partiet. Partiledningen kräver inte någon enig front, alltså röstar jag efter övertygelse och går emot partimajoriteten".

Ett mått byggt på i vilken utsträckning olika partiers representanter uppfattat kravet på sammanhållning som starkt eller svagare över flera olika sakfrågor ger en bild av partiernas förväntningsmässiga eller psykologiska förutsättningar för ett enigt beteende. Intervjutekniskt gjordes datainsamlingen enligt följande. Riksdagsmännen presenterades ett frågekort med 12 olika sakfrågor. De ombads först att ange de sakfrågor som, enligt deras mening, var "av den arten att kravet på sammanhållning inom er parti-grupp vid omröstningar i riksdagen blir klart *starkare* än i de övriga frågorna". Därefter fick de ange för vilka sakfrågor "kravet på sammanhållning... blir klart *mindre* än i de övriga frågorna".⁶⁾ Ledamöterna fick helt fritt, inom ramen för de 12 frågorna på kortet, räkna upp de sakfrågor som enligt deras mening kännetecknades av ett relativt sett starkare resp svagare krav på sammanhållning. De "tvinga-

des" således inte att markera varje sakfråga för antingen ett starkare eller svagare sammanhållningskrav.

Vid analysen fick frågor som markerats för "starkare" sammanhållningskrav kodvärdet 1, medan sakfrågor som markerats för ett "svagare" krav på sammanhållning kodades som 5. De frågor som en intervjuperson *inte* angav, varken som frågor med ett relativt starkare eller svagare sammanhållningskrav, fick kodvärdet 3 (mittemellan starkt (1) resp svagt (5) krav på sammanhållning).

Partigruppernas medeltal på de 12 perceptionsvariablerna, som teoretiskt kan variera mellan 1.00 och 5.00, presenteras i en rangordnad form i tabell 7:1. Ju lägre värde en sakfråga uppvisar desto fler riksdagsmän har tenderat att ange sina partiers krav på sammanhållning som starkt. Endast data för de fyra största partierna redovisas.

Resultaten validerar den populära uppfattningen att partierna är speciellt måna om sammanhållningen i partipolitiserade frågor och i för resp parti centrala profilfrågor. Samtliga partiers ledamöter upplever t ex att kravet på sammanhållning är starkt i skattefrågorna. Detta sakfrågeområde "toppar" socialdemokraternas och Folkpartiets rangordningar och hamnar på andra resp tredje plats för moderaterna och centern. Partiernas riksdagsrepresentanter är lika överens om att sammanhållningskravet är jämförelsevis svagare i de s k moralfrågorna. Religions-, abort- och filmcensurfrågorna intar bottenplatser i samtliga partiers rangordningar.

När det gäller profilfrågorna är mönstret lika klart. Lokaliserings- och jordbrukspolitiken "toppar" centerns rangordning. Moderaterna har försvarsfrågan på första plats. U-hjälpsfrågans höga placering (3:a) på Folkpartiets rangordning är också signifikativ. På de övriga partiernas listor hamnar biståndsfrågan på lägre ordningstal (6.5, 8 och 9). Mönstret för AP-frågan illustrerar också profilhypotesen. Frågan ligger på andra plats på socialdemokraternas rangordning medan den hamnar lägre på de borgerliga partiernas (4, 5 och 6,5).

TABELL 7:1 RIKSDAGSLEDAMÖTERNAS PERCEPTIONER AV SINA RESP. PARTIERS KRAV PÅ SAMMANHÅLLNING I 12 SAKFRÅGOR

Socialdemokraterna		Centerpartiet	
Sakfråga	Medeltal	Sakfråga	Medeltal
Skattefrågor	1.45	Lokaliseringspolitik	1.61
AP-fondernas storlek	1.64	Jordbrukspolitik	1.74
Försvarsanslagens storlek	1.85	Skattefrågor	1.98
Lokaliseringspolitik	1.89	Kommersiell radio och TV	2.63
Jordbrukspolitik	2.07	AP-fondernas storlek	2.77
Kommersiell radio och TV	2.20	Svenskt u-landsbistånd	2.81
Svensk anslutn. till EEC	2.39	Svensk anslutn. till EEC	2.81
Svenskt u-landsbistånd	2.71	Försvarsanslagens storlek	2.86
Statl. repr. i bankstyr.	2.90	Religionsunderv. i skolan	2.86
Religionsunderv. i skolan	4.02	Statl. repr. i bankstyr.	3.42
Abortlagstiftning	4.11	Abortlagstiftning	3.56
Filmcensur	4.31	Filmcensur	4.12

N = 137 Medeltal 2.63 N = 43 Medeltal 2.76

Folkpartiet		Moderaterna	
Sakfråga	Medeltal	Sakfråga	Medeltal
Skattefrågor	1.77	Försvarsanslagens storlek	1.38
Svensk anslutn. till EEC	2.02	Skattefrågor	1.65
Svenskt u-landsbistånd	2.23	Svensk anslutn. till EEC	1.87
Lokaliseringspolitik	2.31	AP-fondernas storlek	2.24
Försvarsanslagens storlek	2.44	Jordbrukspolitik	2.30
Kommersiell radio och TV	2.77	Kommersiell radio och TV	2.46
AP-fondernas storlek	2.77	Statl. repr. i bankstyr.	2.84
Jordbrukspolitik	2.94	Religionsunderv. i skolan	2.84
Statl. repr. i bankstyr.	3.06	Svenskt u-landsbistånd	3.16
Religionsunderv. i skolan	3.15	Lokaliseringspolitik	3.32
Abortlagstiftning	3.35	Abortlagstiftning	3.38
Filmcensur	3.77	Filmcensur	4.08

N = 48 Medeltal 2.72 N = 37 Medeltal 2.63

Kommentar: Medeltalen kan teoretiskt variera mellan 1.00 och 5.00. Ju lägre värde desto högre genomsnittlig perception av starka krav på sammanhållning inom partigrupp. Ledamöter som inte besvarat intervjufrågorna är inte medtagna i analysen.

Även moralfrågorna, ehuru de hamnar i botten på samtliga partiernas rangordningar, pekar på kopplingen mellan sammanhållningskrav och profil. Det genomsnittliga medeltalsvärdet för de tre moralfrågorna visar sig nämligen vara klart lägre för de borgerliga partierna än för socialdemokraterna, 3.51-3.42-3.43 för centern, Folkpartiet och moderaterna mot 4.15 för socialdemokraterna. Borgerliga riksdagsmän uppfattar i gemen ett relativt sett starkare krav på partisammanhållning i moralfrågor än vad socialdemokratiska ledamöter gör.⁷⁾

De sakfrågor som här benämnts profilfrågor är i huvudsak ansvariga för att partiernas rangordningar skiljer sig åt. För övrigt är de annars förvånansvärt överensstämmande. Partierna har uppenbarligen i allt väsentligt likartade kravstrukturer vad gäller sammanhållning. De parvisa rangkorrelationskoefficienterna mellan de fyra rangordningarna i tabell 7:1 ligger, på ett undantag när, mellan .60 och .70. Undantaget är korrelationskoefficienten för centerns och moderaternas rangordningar som är .38. Bakom denna i sammanhanget låga siffra ligger i huvudsak placeringarna för två sakfrågor, lokaliseringspolitik och försvarsfrågan - två frågor som "bedömts" mycket olika inom centern och moderaterna. Lokaliseringspolitiken "toppar" centerns lista medan försvarsfrågan har rangsiffran 8.5. Moderaternas mönster är det omvända. Försvarsfrågan "toppar" medan lokaliseringspolitiken hamnar på 10:e plats.

Det faktum att riksdagsmän från olika partier i allt väsentligt har likartade perceptioner av i vilka frågor sammanhållningskravet är starkt resp svagt kan tolkas så att det i riksdagen finns en tendens till konsensus om vilka sakfrågor som är partipolitiserade och viktiga, och vilka som faller utanför partipolitiken och därför är mindre centrala.

När det gäller den andra frågeställningen som perceptionsmaterialet kan belysa, dvs vad partirepresentanternas förväntningar angående sammanhållningskraven avslöjar om partiernas psykologiska förutsättningar för ett enigt uppträdande, så ger totalmedeltalen i tabell 7:1 användbar in-

formation. Flygelpartiernas riksdagsmän upplever genomsnittligt sett ett starkare krav på sammanhållning än vad mittenpartiernas ledamöter gör. Socialdemokrater och moderater, jämfört med center- och folkpartister, tenderar att perceptera ett starkt krav på sammanhållning i fler sakfrågor.⁸⁾ Jämför medelvärdet 2.63 för socialdemokraterna och moderaterna med 2.76 och 2.72 för centern resp Folkpartiet: Skillnaderna är naturligtvis inte speciellt stora men de finns där; och inte minst viktigt, mönstret är det "väntade".

Svensk politikens flygelpartier är, inom ramen för de små skillnader som existerar, mer sammanhållna vid voteringar i riksdagen än vad de båda mittenpartierna är. När det gäller de dominerande vänster-högerfrågorna är detta mönster speciellt markant både i fråga om voteringsbeteende och attitydshomogenitet.

Om den tolkning av perceptionsmaterialiet som gjorts här är rimlig, så pekar resultaten på en av mekanismerna bakom denna differens mellan flygel- och centrumpartier i svensk politik. Det existerar ett gynnsammare klimat för sammanhållning inom Socialdemokratiska Partiet och Moderata Samlingspartiet, i den mening att förväntningsstrukturen när det gäller kravet på partiloyalitet är starkare, än inom centern och Folkpartiet. Socialdemokrater och moderater tenderar att, i en högre utsträckning än "mittenpartister", uppleva att partiledningen förväntar sig ett enigt uppträdande.

Denna slutsats kan ytterligare belysas. Resultaten i tabell 7:1 bygger operationellt på aritmetiska medeltal. Men eftersom resonemanget om förväntningsstrukturer egentligen förutsätter någon form av konsensus kring vilka sakfrågor som ur sammanhållningssynpunkt är viktiga resp mindre viktiga så är variansen kring dessa medeltal i högsta grad relevanta. En hög varians kring ett medelvärde signalerar ju att ledamöterna inte är överens om vilka krav partiledningen i fråga ställer. Bakom höga varianstal kan t ex dåliga kommunikationer och/eller konflikter om vilka frågor som bör kännetecknas av en hög partisammanhållning dölja sig.

Begreppet gynnsam förväntningsstruktur för sammanhållning förutsätter både låga medeltal och låga variansvärden. Ett partis medlemmar skall vara överens om när de förväntas agera enat och denna konsensus skall omfatta så många sakfrågor som möjligt.

Partiernas genomsnittliga variansvärden över de 12 sakfrågorna skiljer sig inte mycket åt men de skillnader som finns följer det väntade mönstret. Socialdemokrater och moderater uppvisar lägre tal än vad center- och folkpartister gör. De förra partiernas riksdagsmän tenderar att vara något mer överens om i vilka frågor partiet förväntar sig ett enigt beteende resp i vilka frågor partiet inte kräver en enig front utåt.⁹⁾

Flygelpartiernas representanter är, jämfört med centrumpartiernas ledamöter, dels mer överens om i vilka frågor partiloyalitet kräves och inte kräves och upplever dessutom att kravet på sammanhållning omfattar fler sakfrågor. De förväntningsmässiga eller psykologiska förutsättningarna för ett enigt uppträdande är gynnsammare för socialdemokraterna och moderaterna än för centern och Folkpartiet.

Vem kräver partiloyalitet? Vad tänker riksdagsmännen på när de säger att *kravet* på sammanhållning är starkt resp svagt i de olika sakfrågorna? Percepterar de partikollegeras, partiledningens eller t ex partiledarens förväntningar? Frågorna, som de är formulerade, är förmodligen obesvarbara, men de illustrerar ett centralt problem. Individer kan varken internalisera eller perceptera förväntningar utan någon form av kommunikationsprocess. Oavsett om riksdagsmännen tänkt på sina partivänners eller partiledningars förväntningar när de besvarat perceptionsfrågorna så kommer referensgruppens (sändarens) homogenitet att spela en roll. Splittrade och motstridiga signaler ger upphov till splittrade perceptioner.

Hur bedömde då partiledningarna de olika sakfrågorna med avseende på kravet på sammanhållning? "Sände" de homogena upplysningar angående i vilka frågor de förväntade sig en hög grad av partisammanhållning? Existerar det en korre-

spondens mellan partilednings och "vanliga" riksdagsmäns rangordningar av de 12 sakfrågorna vad gäller kravet på enighet? Rangordningar som uppvisar höga positiva korrelationstal behöver inte nödvändigtvis tolkas så att "backbenchers" är väl informerade om vad ledningen förväntar sig. Kommunikationsprocessen är ju endast en av flera faktorer som kan tänkas influera graden av samstämmighet. Men oavsett om man vill tillskriva kommunikationsfaktorn en avgörande roll eller inte, så signalerar *låga* korrelationstal mellan partilednings och "backbenchers" rangordningar att en viktig förutsättning för partisammanhållning saknas. Ledningen har antingen inte lyckats kommunicera sin vilja, eller så accepterar inte "backbenchers" påbuden.

Alla dessa frågeställningar kan belysas utifrån riksdagsstudiens datamaterial, förutsatt att man är villig att acceptera följande operationaliseringar och antaganden: (1) partiledning definieras som medlemmarna i riksdagsgruppernas förtroenderåd, (2) övriga riksdagsmän tillhör gruppen "backbenchers", (3) förtroenderådmedlemmarnas svar på perceptionsfrågorna tolkas som faktuell svar, dvs att de uppgav i vilka sakfrågor som de krävde en stark resp inte krävde en stark sammanhållning.

Tabell 7:2 sammanfattar ett antal olika mått som är relevanta för de diskuterade frågeställningarna.

TAB 7:2 PARTILEDNING OCH "BACKBECHERS": KRAV PÅ PARTISAMMANHÅLLNING I POLITISKA SAKFRÅGOR

	SD	CP	FP	M
Rangkorrelation mellan partiledningens och "backbenchers" rangordningar av sammanhållningskrav:	0.95	0.79	0.72	0.92
Genomsnittlig standardavvikelse: partiledning	1.08	1.45	1.29	1.31
Genomsnittlig standardavvikelse: "backbenchers"	1.16	1.22	1.28	1.16
Partiledning: N=	12	5	12	8
"Backbenchers": N=	124	38	36	29

Kommentar: Partiledning är definierad som medlem av förtroenderåd 1968 och/eller 1969. Riksdagsmän med "vet inte/vill ej svara"-svar på perceptionsfrågorna är inte medtagna i analysen. Andra kammarens talman är också utesluten.

Tabellens översta rad ger en mycket intressant information. Partiledning och "backbenchers" i samtliga partier är överens om i vilka frågor kravet på sammanhållning är starkt resp svagt. Korrelationskoefficienternas storlek, mellan 0.72 och 0.95, är förhållandevis impressiva. Det signifikanta är emellertid att flygelpartiernas koefficienter är högre än centrumpartiernas, 0.95 och 0.92 mot 0.79 och 0.72. Inom socialdemokraterna och moderaterna är det en i det närmaste perfekt korrespondens mellan partilednings och "backbenchers" syn på sammanhållningskravet i de 12 sakfrågorna. Mittenpartierna uppvisar en något lägre grad av konsensus.

Resultaten vad gäller sändares och mottagares homogenitet i fråga om partikraven på lojalitet svarar inte helt mot de väntade (se rad 2 och 3 i tabell 7:2). Partiledningarna är inte, jämfört med "backbenchers", uniformt mer homogena. Endast socialdemokraterna uppvisar det, i detta sammanhang, väntade mönstret, med en sändare som är mer homogen än sin mottagargrupp. Med tanke på att N:s storlek för gruppen partiledning är minst sagt litet för samtliga partier så innebär detta emellertid inte att kommunikationshypotesen är falsifierad. Materialet är för litet för någon form av slutsats.

De substantiella resultaten, tagna "at face value", faller annars i stort sett inom ramen för centrum-flygelmönstret. Socialdemokraternas partiledning är mer homogen, sänder mer konsistenta krav vad gäller sammanhållning, än vad de borgerliga förtroenderåden, speciellt centerns gör. Flygelpartiernas "backbenchers" är, jämfört med mittenpartiernas, mer överens om i vilka sammanhang som ett enigt uppträdande förväntas av dem.

RIKSDAGSMÄNNENS NORMATIVA ORIENTERINGAR:
PARTIMAN, FOLKTRIBUN ELLER INDIVIDUALIST

Hur skall demokratiskt valda representanter handla vid lojalitetskonflikter - i enlighet med väljarnas vilja, efter personlig övertygelse eller skall de följa sina partiers ståndpunkter och program? Frågeställningen är klassisk inom

representationsteorin. Problemet brukar vanligen uppfattas som normativt. Hur *bör* valda representanter handla? Detta sätt att kategorisera problemet är en följd av att forskningen kring den representativa demokratin är outvecklad, och leder till att frågeställningens subjektiva karaktär överbetonas. Vilka handlingsregler som valda representanter *bör* följa i sitt arbete är i princip en fråga som kan besvaras empiriskt, förutsatt att den demokratiska teorins begrepp kan definieras och mätas entydigt. Handlingsreglerna måste ju ses som medel eller metoder ägnade att realisera den klassiska målsättningen i demokratins teori, folkviljans suveränitet. Den statsvetenskapliga forskningen, liksom de skilda politiska rörelserna, har nu inte lyckats ena sig kring entydiga definitioner av t ex den centrala målformuleringen, folkviljans suveränitet. Handlingsreglerna har kommit att bli förknippade med olika ideologier och representationsteorier.¹⁰⁾ De har därigenom tenderat att inte endast bli normer, i betydelsen beteendenormer för att maximera vissa demokratiska mål, utan de har också tillskrivits en självständig status som värden eller målsättningar.

En studie av hur riksdagsmän anser att de diskuterade lojalitetskonflikterna *bör* lösas är således en undersökning av aktörernas representationsideologi. En riksdagsman som hävdar att valda representanter *bör* handla i enlighet med personlig övertygelse vid konflikter med partilinjen gör sig till tolk för en annan uppfattning om hur en representativ demokrati idealt *bör* fungera än vad en riksdagsman gör, som anser att valda representanter *bör* följa partimajoritetens uppfattning. Den förre hävdar, åtminstone som princip, vad som kan kallas den individualistiska representationsteorin, medan den senare anser att partierna *bör* vara det representativa systemets centrala aktörer. Den individualistiskt orienterade synen brukar i anglosaxisk litteratur förknippas med Edmund Burkes namn. Hans centrala argument var att valda representanter skulle se till helhetens, inte till delarnas, bästa och att de därför inte kunde följa väljarnas vilja. Valda representanter är bättre informerade om de konkreta sakfrågorna än väljare och *bör* därför inte bir-

das av instruktioner utan själva avgöra hur väljarnas intressen bäst främjas.¹¹⁾ Den potentiella möjligheten för åsiktskonflikter mellan valmännen och deras representanter stod i fokus för Burkes intresse. Man får inte glömma att Burkes berömda tal inför sina väljare i Bristol år 1774, liksom den tidigare svenska debatten kring principalatsriden under 1740-talet, utspelades i politiska system som utmärktes av att varje representant valdes av mycket få valmän och att partier i modern mening inte existerade.¹²⁾ Relationen *representant - valmän* var mer problematisk för 1700- och 1800-talens parlamentariker än relationen *representant - parti*. Det är troligt att det omvända förhållandet gäller för 1900-talets parlamentariker i "disciplinerade" flerpartisystem.¹³⁾

Den kollektivistiska representationsprincipen, som introducerades av socialisterna i Europas parlament, innebar att partibegreppet gjordes till ett centralt element i den representativa demokratins teori. Den individualistiska principen byggde på antagandet att väljarna valde representanter utifrån både åsikts- och personmässiga motiv, att de sände en man som de litade på, och hade ett allmänt förtroende för, till parlamentet. Partimodellen förutsatte däremot att väljarna röstade på partier med preciserade program och inte på individuella representanter. Riksdagsmännen som individer var inte ett slags väljarnas förtroendemän, de var partiernas representanter. Partierna (och därmed deras program) hade fått väljarnas mandat, inte de enskilda riksdagsmännen, vilket innebar att valda representanter skulle följa partilinjen och inte sina personliga samveten vid lojalitetskonflikter.

Individprincipen förutsätter att valda representanter ser sig själva som förtroendemän, att de internaliserar vad som i amerikansk litteratur brukar kallas en "trustee-roll". Representanterna skall sätta sitt eget omdöme före väljarnas eventuella vilja. De får inte vara väljarnas utsända och uppfylla alla deras "tillfälliga" önskemål. Delegatrollen, synen på representanterna som folktribuner, är främmande för individprincipen.¹⁴⁾ Att den individua-

listiska representationsprincipen också sätter representansens vilja framför eventuella partiernas ståndpunkter är lika uppenbart. Representanterna skall vara obundna och rationellt tillvarata helhetens intressen.

Precis som individprincipen sätter representantens vilja framför väljarnas och partiets, så sätter partiprincipen partiets ståndpunkt framför väljarnas och individens. Partiets program, som erhållit väljarnas stöd, skall genomföras. Om väljarna eventuellt har andra åsikter i någon fråga så är de antingen dåligt informerade och mer opinionsbildning måste sättas in eller så får partiet ta konsekvenserna vid nästa valtillfälle.

En tredje teoretiskt möjlig princip, inom ramen för lojalitetstrikotomin individ-parti-väljare, har hittills inte diskuterats. Väljarnas vilja kan ju principiellt sättas i högsätet. En representationsteori som hävdar delegatprincipen har sina idémässiga rötter, om inte i Rousseaus tankar så åtminstone i den direkta demokratins teori.

Det är relativt vanligt att valda representanter i USA tillskriver sig själva rollen som delegater. Data från intervjuundersökningar med parlamentariker från disciplinerade flerpartisystem tyder däremot på att delegatprincipen har mycket få anhängare i Europa. Ur en synpunkt är denna skillnad inte förvånande. USA:s partisystem är inte "modernt" i europeisk mening (låg partisammanhållning i kongressen, inga preciserade och nationella partiprogram). Till detta skall också läggas att USA:s valsysteem, till skillnad från majoriteten av valsystemen i Europa, bygger på enmans- och inte flermansvalkretsar. Burkes problematik upplevs fortfarande som relevant i USA.

Vilken av de tre diskuterade representationsteorierna dominerar bland de svenska riksdagsmännen? Innan det empiriska materialet presenteras måste emellertid en metodologisk eller tolkningsmässig varning utfärdas. Ett antal enkla intervjufrågor kan inte täcka hela den komplexa ideologiska verklighet som döljer sig bakom termerna individ-, parti- eller väljarorienterad representationsteori. Inter-

vjufrågorna kan som bäst indikera tendenser. Nyanser till de renodlade principerna försvinner. Det är inte förvånande att många riksdagsmän fann det svårt att besvara våra normativa frågor. "Det beror på frågans art" var den typiska reservationen. (De tre intervjufrågorna hade följande uppbyggnad: "Hur bör, enligt er mening, en riksdagsman rösta om hans egen uppfattning i en fråga inte överensstämmer med partiets ståndpunkt: Bör han rösta efter *egen uppfattning* eller efter *partiets ståndpunkt*?) En majoritet av ledamöterna kunde trots allt kodas för ett svar, om än starkt nyanserat, på de tre frågorna.¹⁵⁾

Resultaten i tabell 7:6 visar hur svenska riksdagsmän ansåg att Burke's klassiska problem borde lösas.

TAB 7:3 SVENSKA RIKSDAGSMÄN OCH BURKE'S PROBLEM: EGEN UPPFATTNING KONTRA EGNA VÄLJARES ÅSIKT.

En riksdagsman <i>bör</i> rösta enligt	SD	CP	FP	M	Alla
Egen uppfattning	84.5%	74%	78%	66%	79%
Egen uppfattning (med reservation)	3%	9%	10%	8%	6%
Ambivalent/vill ej svara	5%	7%	4%	18%	7%
Väljarnas åsikt (med reservation)	3.5%	5%	4%	0%	3%
Väljarnas åsikt	4%	5%	4%	8%	5%
Antal intervjupersoner	142	43	49	38	279

Kommentar: VPK:s svarsfördelning särredovisas inte. I totalkolumnen "alla" ingår emellertid också VPK:s riksdagsmän. Samma redovisningsprincip utnyttjas även i de följande tabellerna.

Svenska riksdagsmän är inte några anhängare av delegatprincipen. En överväldigande majoritet av de undersökta ledamöterna (85%) ansåg, att om den egna åsikten kom i konflikt med de egna väljarnas så *borde* en riksdagsman följa den personliga övertygelsen. I förhållande till väljarna intar riksdagsmännen samma normativa position som Edmund Burke gjorde på 1770-talet. Detta innebär emellertid inte att ledamöterna nödvändigtvis hyllar individprincipen. Riksdagsmännens syn på relationen till partiet har ännu inte förts in i handlingen.

Resultaten i tabell 7:3 är inte unika för Sverige. Daal- ders och Rusks analys av samma frågeställning bland holländska parlamentariker visar att mönstret är exakt det- samma i Holland, med ca 13% av ledamöterna kodade för å- sikten att representanter skall följa väljarnas vilja mot ca 74% som satte den egna övertygelsen framför väljarnas ståndpunkt.¹⁶⁾

Både de svenska och de holländska resultaten pekar på att delegatprincipen är föga relevant i disciplinerade fler- partisystem med proportionella valsystem. Likhetera mel- lan analysutfallet i Sverige och Holland är visserligen slående men de exakta procenttalen kan inte jämföras helt utan vidare. Frågemetoderna var inte desamma i de båda un- dersökningarna. De holländska resultaten bygger t ex på svar från en s k öppen fråga, medan det svenska materialet är insamlat med hjälp av slutna intervjufrågor (fasta svarsalternativ). Dessa metodiska skillnader innebär emel- lertid inte att likheten i analysutfallet behöver ifråga- sättas.

När det däremot gäller att jämföra de holländska resp de svenska resultaten med utfallen från motsvarande analyser i USA blir de metodologiska problemen större. Wahlke och Eulau m fl:s studie av parlamentarikers rollorienteringar i fyra delstater, liksom Davidsons undersökning av samma problem i representanthuset, bygger helt på mycket allmänt hållna och öppna intervjufrågor. Resultaten från dessa studier kan endast approximativt jämföras med det svenska och det holländska materialet. I både delstatsstudien och i undersökningen med ledamöterna i representanthuset ana- lyserades fördelningen över tre skilda rollorienteringar: trustee, politico och delegate. Till trusteekategorin för- des ledamöter som gjorde sig till tolk för någon form av individprincip medan ledamöter som anslöt sig till en väl- jarorienterad representationsroll kodades som "delegates". Politico är en mellankategori mellan dessa båda extremer.

Resultaten från delstatsstudien skiljer sig markant från representanthusstudien men proportionen ledamöter som ko- dades för delegatrollen var högre i USA än vad procentan-

delen som anslöt sig till delegatprincipen var i Holland och Sverige. Mellan 6% och 20% av intervjupersonerna i delstatsstudien kategoriserades som "delegates". Motsvarande procenttal i representanthuset var 23%.¹⁷⁾ Dessa siffror skall, om än högst preliminärt, jämföras med de 8% resp 13% som ansluter sig till delegatprincipen, i Sveriges och Hollands parlament. Delegatprincipen tycks vara mer relevant i USA:s politiska system med enmansvalkretsar och ett föga disciplinerat partisystem än vad den är i Holland och Sverige. Däremot kan man inte uttala sig om individprincipens dominans innan partifenomenet förts in i bilden. Svenska riksdagsmän anser att de bör vara obundna av sina väljares åsikter vid eventuella åsiktsdivergenser, men anser de också att de bör vara obundna av sina partiers ståndpunkter? Individprincipens ideal är ju obundna representanter som följer sin övertygelse.

Partiprincipen konfronteras med individprincipen i tabell 7:4.

TAB 7:4 PARTIPRINCIP OCH INDIVIDPRINCIP: PARTILOJALITET ELLER PERSONLIG ÖVERTYGELSE

En riksdagsman bör rösta enligt	SD	CP	FP	M	Alla
Egen uppfattning	35%	63%	68%	58%	49%
Egen uppfattning (med reservation)	16%	16%	12%	16%	15%
Ambivalent/vill ej svara	7%	0%	8%	13%	7%
Partiets ståndpunkt (med reservation)	31%	12%	12%	8%	21%
Partiets ståndpunkt	11%	9%	0%	5%	8%
Antal intervjupersoner	142	43	49	38	279

Riksdagsmännens svar är förhållandevis splittrade men det finns en majoritet som lutar åt uppfattningen att valda representanter bör följa sin egen övertygelse vid en konflikt med partilinjen. 64% av ledamöterna ansluter sig till individprincipen mot 29% för partiprincipen. Det tycks således som om den kollektivistiska representationsteorin, partimodellen, har haft svårt att bryta ned den äldre individualistiska teorin bland svenska riksdagsmän. På det

normativa planet är fortfarande majoriteten av svenska riksdagsmän anhängare av individprincipen. Resultatet kan kanske förefalla en aning överraskande, men det avviker inte från mönstret i det holländska materialet. I Holland kunde ca 40% av parlamentarikerna koda för individprincipen mot ca 30% för partiprincipen. Övriga 30% kategoriserades i en ambivalentgrupp eller vägrade besvara intervjufrågan.¹⁸⁾

Hur kan man tolka dessa resultat? Partisammanhållningen är ju mycket hög i båda systemen och väljarna röstar primärt på partier inte på individer. En möjlig tolkning är naturligtvis att dessa normativa orienteringar; såsom de blivit mätta, är ett slags ideologiska "finrumsuppfattningar" som har mycket liten betydelse för representanterna i det praktiska handlandet. En annan tolkning skulle kunna vara att normerna sällan aktualiseras. Riksdagsmän hamnar relativt sällan i lojalitetskonflikter där den personliga övertygelsen står emot partiets ståndpunkt. Attitydshomogeniteten är förhållandevis hög inom samtliga partier. Dessa tolkningsproblem skall inte analyseras i detta sammanhang. De måste studeras utifrån en vidare ram där också riksdagsmännens voteringsbeteende förs in i handlingen. Om normerna skall kunna sägas spela en självständig roll för t ex partiloyaliteten vid omröstningar måste det kunna visas att normvariabeln samvarierar med graden av partitrohet vid voteringar även sedan riksdagsmännens attitydmässiga "partitypiskhet" konstanthållits. Hypotesen kan formuleras sålunda: givet en viss grad av attitydmässig "partitypiskhet" så skall riksdagsmän som normativt hyllar partiprincipen vara mer partiloyal vid omröstningar, än vad riksdagsmän som ansluter sig till individprincipen är.

Med denna hypotes som bakgrund så uppvisar resultaten i tabell 7:4 ett "väntat" mönster. De socialdemokratiska riksdagsmännen är klart mer partiorienterade än de borgerliga ledamöterna. Den attityd- och voteringsmässigt mest splittade riksdagsgruppen, Folkpartiets, är också den som är mest individorienterad. Skillnaderna i normativ orientering är obetydliga inom det borgerliga blocket, med mellan 74-80% för individprincipen mot mellan 12-21% för partiprincipen,

men relativt markanta mellan de borgerliga och socialdemokraterna. Jämför procentandelarna ovan med följande siffror för socialdemokraterna: 51% för individprincipen och 42% för partiprincipen. Om de diskuterade normuppfattningarna överhuvudtaget är relaterade till riksdagsmännens beteende så förefaller följande slutsats rimlig: Socialdemokraterna karaktäriseras av en, ur partisammanhållningssynpunkt, gynnsammare normstruktur än vad som är fallet för de borgerliga partierna. Socialdemokratiska riksdagsmän har, jämfört med borgerliga, i en större utsträckning internaliserat partilojalitet som en norm. Svaren på den tredje av våra intervjufrågor om potentiella lojalitetskonflikter blyxtbelyser skillnaderna mellan socialdemokratiska och borgerliga riksdagsmäns uppfattningar om partiets roll. Borgerliga ledamöter tenderar att hävda, att valda representanter vid en åsiktsdivergens mellan parti och väljare bör följa väljarnas vilja medan socialdemokrater intar den motsatta ståndpunkten. Valda representanter bör rösta enligt partilinjén och inte enligt väljarnas åsikt. I tabell 7:5 redovisas resultaten. Under kategorin "egen uppfattning" återfinns de riksdagsmän som inte kunde ta ställning till frågans val mellan parti och väljare utan svarade att i en konfliktsituation mellan partiståndpunkt och väljarnas åsikt bör en representant följa sitt eget samvete.

TAB 7:5 PARTI- ELLER VÄLJARORIENTERING: PARTISTÅNDPUNKT KONTRA EGNA VÄLJARES ÅSIKT

En riksdagsman bör rösta enligt	SD	CP	FP	M	Alla
Partiets ståndpunkt	40%	28%	24%	8%	31%
Partiets ståndpunkt (med reservation)	16%	12%	6%	3%	11.5%
Egen uppfattning	24%	26%	27%	23%	24%
Ambivalent/vill ej svara	9%	2%	6%	18%	9%
Väljarnas åsikt (med reservation)	3%	2%	2%	3%	2.5%
Väljarnas åsikt	8%	30%	35%	45%	22%

Antal intervjupersoner 142 43 49 38 279

Skillnaderna mellan svarfördelningarna är markanta och följer partiernas placeringar på vänster-högerdimensionen. An-

delen partiorienterade sjunker samtidigt som proportionen väljarorienterade stiger när man går från socialdemokraterna, över centern och Folkpartiet, till moderaterna. Socialdemokraternas och moderaternas svarsfördelningar är nästan exakta spegelbilder av varandra. För socialdemokraterna är partiet en viktigare normativ referensgrupp än väljarna vid beslutsfattande (jfr 56% med 11%). Moderaterna uppvisar ett motsatt mönster, med 11% som sätter partiets ståndpunkt framför väljarnas mot 48% som normativt prioriterar väljarnas vilja framför partilinjén.

Normativa determinanter för beslutsfattande

Vilka slutsatser beträffande partiernas normativa orienteringar kan dras utifrån de resultat som presenterats i tabellerna 7:3-5? Denna frågeställning kan besvaras mer precist om man byter perspektiv och, i stället för att analysera hur ledamöterna upplever att var och en av lojalitetskonflikterna bör lösas, undersöker hur de rangordnar partilinjé, egen uppfattning och väljarnas åsikt som normativa determinanter för beteende i riksdagen. Eftersom de tre "determinanterna", parti, ego och väljare, frågemässigt parats mot varandra så kan i princip varje riksdagsmans rangordning fastställas. Hur stor andel av de undersökta ledamöterna hyllade den "oinskränkta" individprincipen, dvs satte egen uppfattning före både partiets ståndpunkt och väljarnas åsikt? En analys utifrån rangordningsperspektivet ger en samlad bild av partiernas skilda normativa tyngdpunkter.

Tre enheter kan i princip ordnas på sex olika sätt. Eftersom somliga riksdagsmän av olika skäl inte kunde koda substantiellt på samtliga intervjufrågor (svarsvägran, okodbara svar) så redovisas också ett antal "stympade" rangordningar vid sidan av de sex fullständiga i tabell 7:6. Antalet intransitiva rangordningar (alla slår alla i en cirkel) var mycket litet (10 st). Mot denna bakgrund har ett antal ofullständiga rangordningar transformerats till fullständiga med hjälp av ett antagande om transitivitet.¹⁹⁾

Den nedre tablan i tabell 7:6 sammanfattar den väsentligaste information som kan utvinnas ur rangordningsmaterialet.

TAB 7:6 BESLUTFATTANDETS NORMATIVA DETERMINANTER: RIKSDAGS-
MÄNNENS RANGORDNING AV PARTILINJE, EGEN UPPFATTNING
OCH VÄLJARNAS ASIKT

<i>Rangordning</i>	SD	CP	FP	M	Alla
parti - egen - väljare	46	5	5	0	57
parti - väljare - egen	4	1	0	0	6
parti - egen/väljare(tie)	2	0	0	0	2
egen - parti - väljare	37	11	10	3	62
egen - väljare - parti	6	8	13	11	40
-egen - parti/väljare(tie)	26	11	13	10	61
väljare - parti - egen	2	1	1	1	6
väljare - egen - parti	2	1	3	2	8
väljare - parti/egen(tie)	1	0	0	0	1
Övriga rangordningar/M D	16	5	4	11	36
Antal intervju personer	142	43	49	38	279
Representationsprinciper	SD	CP	FP	M	Alla
Parti 1:a - partiprincipen	41%	16%	11%	0%	27%
Egen 1:a - individprincipen	55%	79%	80%	89%	67%
Väljare 1:a - delegatprinc	4%	5%	9%	11%	6%
N =	126	38	45	27	243

Kommentar: Bakom termen "övriga rangordningar" döljer sig bl a ett antal ordningar med "tie" för första platsen.

Den visar hur riksdagsmännen fördelar sig över de tre diskuterade representationsprinciperna. En klar majoritet (67%) ansluter sig till individprincipen, dvs sätter den egna uppfattningen före både partilinje och väljarnas åsikt. Partiprincipen omfattas av omkring en fjärdedel av ledamöterna medan delegatprincipen endast hyllas av 6% av de undersökta riksdagsmännen.

De tre principernas utbredning är emellertid inte likartad inom de olika partierna. De skillnader som finns är inte endast förhållandevis stora. De bildar också ett bestämt mönster. Andelen ledamöter som ansluter sig till partiprincipen *sjunker* monotont från socialdemokraterna, över centern och Folkpartiet, till moderaterna. Proportionen riksdagsmän som hyllar individ- resp delegatprinciperna uppvisar likaledes ett monotont mönster. Procenttalen för individ- resp delegatprinciperna *stiger* med relativ grad av högerposition på vänster-högerdimensionen. När det gäller delegatprincipen är skillnaderna obetydliga, från ett maximum på 11% för moderaterna till 4% för socialdemokraterna. För parti- och individprinciperna är däremot differenserna markanta. 89% av moderaterna ansluter sig till individprincipen medan 41% av socialdemokraterna ansluter sig till den.

Resultaten i den mer detaljerade tablan över de exakta rangordningarna innehåller ytterligare information som underbygger dessa mönster. De tre diskuterade representationsteorierna - parti-, individ- och delegatprinciperna, specificerar endast vilken "determinant" som bör inta första platsen i en rangordning. Individprincipen utsäger t ex att valda representanters personliga uppfattningar skall ha försteg framför både partilinje och väljarnas åsikter, men den säger naturligtvis ingenting om relationen mellan de båda senare. Det empiriska materialet ger däremot information om hur riksdagsmännen fördelar sig över fullständiga rangordningar. Hur kan då andra resp tredje placeringar tolkas? En möjlig tolkning är att se dem som indikatorer på vilken "determinant" ledamöterna i första hand är villiga att ge efter för i en akut konfliktsituation. Enligt denna tolkning skulle en ledamot med rangordningen egen - parti

- väljare vara mer "känslig" för påtryckningar från partiledningen, än för t ex uppgifter om att en klar majoritet av hans väljare skrivit på en petition som går emot hans personliga uppfattning. En annan ledamot som också ansluter sig till individprincipen men som sätter väljarna före parti skulle då analogivis vara mer "känslig" för väljarpetitioner än för partigruppens påtryckningar.

Anhängare av partiprincipen visar sig vara en homogen grupp vad gäller väljarnas och "egos" placering på platserna 2 och 3. En överväldigande majoritet av dem, 57 av 65, sätter den egna uppfattningen före väljarnas åsikt och mönstret är detsamma bland de olika partiernas representanter. Ledamöter som intar "partimannens" roll tenderar mycket entydigt att se partilinjen och den egna uppfattningen som de viktigaste normativa determinanterna för beslutsfattande.

När det däremot gäller individprincipens anhängare så är bilden mer splittrad, inte endast totalt utan också inom varje parti. Den klassiska individualistrollens fokusering på Burke's problem, på relationen mellan den valde och hans väljare, slår igenom. "Individualisterna" tenderar att sätta väljarnas åsikt på andra plats i en mycket högre utsträckning än vad "partimännen" gör. Denna tendens är dessutom relaterad till partiernas vänster-högerplacering. Ju mer "vänster" desto fler "individualister" i ett parti sätter partilinje före väljarnas åsikt. En majoritet av socialdemokraternas "individualister" sätter parti framför väljare. Bland de center- och folkpartister som hyllar individprincipen väger partilinjen och väljarnas åsikter ungefär jämt. Lika många placerar parti som nummer två och väljarna som nummer tre som tvärtom. Moderaternas mönster är en spegelbild av socialdemokraternas, med en majoritet som sätter väljarnas åsikt på plats nummer två och en minoritet som placerar partiets ståndpunkt som andra normativa determinant.

En analys av andra och tredje placeringarna bland den stora gruppen "individualister" visar således på samma vänster-höger mönster som vid analysen av första placeringarna i totalmaterialet. Socialdemokrater tenderar att antingen

vara "partimän" eller "individualister" med parti som andra normativa determinant. Moderater är "individualister" med väljarna som andra normativa determinant. Mittenpartiernas ledamöter faller emellan dessa båda extremfall. De tenderar att vara "individualister" med antingen parti eller väljare som andra normativa determinant. Den bild av partiernas skilda normativa tyngdpunkter, vad gäller representationsprinciper, som framträder i materialet kan ytterligare preciseras genom en enkel räkneoperation. "Determinanternas" rangtal kan summeras över de undersökta ledamöterna. Metoden har två fördelar: (1) Ett maximalt antal riksdagsmän kan tas med i analysen. (Ledamöter med "tie" för första plats: t ex egen/parti före väljare kan föras in i beräkningen. De var inte medtagna i analysen av rangordningarna.) (2) Man erhåller en kvantitativ variabel som på ett illustrativt sätt kan åskådliggöra differenser och likheter.

Tekniskt gjordes analysen enligt följande: En första plats tilldelades värdet 3, en andra plats värdet 2 och en tredje plats värdet 1. Varje "determinant" undersöktes för sig och dess placeringstal på riksdagsmännens rangordningar summerades och dividerades med det relevanta antalet individer. En på detta sätt konstruerad variabel kan variera mellan 1.00 och 3.00, där 1.00 skall tolkas så att samtliga individer placerat "determinanten" i fråga på sista plats i sina rangordningar medan ett värde på 3.00 signalerar att den "toppat" samtligas rangordningar. Ju högre värde desto fler individer har placerat en viss "determinant" högt.

Figur 7:7 sammanfattar analysresultatet. Det mönster som framträder ger en samlad ögonblicksbild av de tendenser som diskuterats i det här avsnittet.

Det är två intressanta resultat som illustreras av figur 7:7. Partierna uppvisar, för det första, tre skilda mönster vad gäller tyngdpunkterna i den normativa orienteringen till representationsprinciperna. Socialdemokraternas mönster skiljer sig drastiskt från moderaternas, och båda dessa mönster skiljer sig ifrån mittenpartiernas. För det

FIG 7:7 RIKSDAGSPARTIERNAS NORMATIVA ORIENTERINGAR: PARTI-, INDIVID- OCH DELEGATPRINCIP.

SD	<i>väljare</i>		<i>parti egen</i>		
	1.00	1.28	2.24	2.48	3.00
CP	<i>väljare parti</i>			<i>egen</i>	
	1.00	1.54	1.74	2.72	3.00
FP	<i>väljare/parti</i>			<i>egen</i>	
	1.00	1.61		2.78	3.00
M	<i>parti</i>	<i>väljare</i>			<i>egen</i>
	1.00	1.35	1.83	2.82	3.00

Kommentar: Ju högre värde desto fler ledamöter placerar "determinant" högt på rangordningarna. Antal intervjupersoner: SD=130, CP=40, FP=45 samt M=30.

andra så framgår det ovanligt klart att det är vänster-högerdimensionen som strukturerar de olika mönstren. Parti-principens medelvärde sjunker monotont från vänster till höger, medan individ- och delegatprincipernas medeltal stiger. Skillnaderna är inte stora, men de är systematiska.

Representativ demokrati - opinionsbildning
och opinionsregistrering

Vilken typ av kunskap om det svenska partisystemets struktur ger de osedvanligt konsistenta samband som diskuterats i detta avsnitt? Att analysen visat att parti- resp individprincipernas förankring bland riksdagspartiernas medlemmar är korrelerad med partiernas positioner utefter vänster-högerdimensionen innebär inte att någon ny kunskap vunnits. Analysen har i detta hänseende på sin höjd preciserat och bekräftat ett tidigare välkänt förhållande. En "common sense"-hypotes har belagts empiriskt.

När det gäller delegatprincipens förankring bland partiernas ledamöter så är resultaten inte lika "väntade". Kan man ur de skilda partiernas ideologier, eller utifrån någon form av representationsteori, utläsa att en normativ väljarorientering skall korrelera med vänster-högerposition? Partiprincipen är det normativa grundfundamentet i den partiorienterade synen på hur en representativ demokrati skall fungera. Delegatprincipens relation till teorin för en representativ demokrati är mer problematisk. Att normativt sätta väljarnas åsikter i högsätet, och före representan-

ternas, innebär ett slags ifrågasättande av den representativa demokratin. Delegationprincipens intellektuella rötter återfinns i den direkta demokratins teori. Om man accepterar detta något skissartade resonemang, och samtidigt håller i minnet att parti- och delegationprincipernas förankringar i partisystemet uppvisar ett systematiskt men motsatt mönster, partiprincipen sjunker från vänster till höger samtidigt som delegationprincipen stiger, så kan mönstret ad hoc-mässigt förklaras på följande sätt. Med "ad hoc" menas i detta sammanhang att förklaringen inte nödvändigtvis gäller generellt för partier utefter en vänster-högerdimension utan att den enbart berör de undersökta partierna.²⁰⁾ Det finns en indikation på att de borgerliga partiernas, speciellt högerns/moderaternas, "ideologier" under efterkrigstiden innehållit ett drag av "skepticism" gentemot den representativa demokratins funktionssätt. Denna "skepticism" har visat sig i en, jämfört med socialdemokraternas, mer positiv syn på folkomsröstningsinstitutet (kommunalt och nationellt). Argumentet har varit att den representativa partidemokratin behöver kompletteras.²¹⁾ Det faktum att delegationprincipen är starkare förankrad bland borgerliga än bland socialdemokratiska riksdagsmän kan ses som ett nedslag av denna sentida skillnad mellan socialdemokraternas hävdande av "partidemokratin" och främst moderaternas krav på att den representativa demokratin skall kompletteras med direktdemokratiska inslag. Oavsett om man är villig att utläsa denna spekulativa tolkning från resultaten i figur 7:7 eller inte, så kvarstår det empiriska sambandet. Borgerliga riksdagsmän, speciellt moderater, är jämfört med socialdemokrater mer normativt villiga att acceptera väljarnas åsikter som en determinant för beslutsfattandet.

Denna relativt markerade skillnad i normativ orientering korrelerar perfekt med andra strukturella drag i det svenska partisystemet - strukturella drag som berör partierna som aktörer i en representativ demokrati. Moderata samlingspartiet är inte endast det parti som normativt sett är mest väljarorienterat. Det är också det parti som ge-

nomgående uppvisat den högsta graden av "likhet" mellan väljare och valda när det gäller attityder i politiska sakfrågor. På ett motsvarande sätt är socialdemokraterna det parti, bland de fyra stora, som uppvisar de största skillnaderna mellan väljare och valda samtidigt som partiets riksdagsmän är relativt sett minst delegatorienterade.

Mätning efter mätning (åsiktskongruens, vänster-högerposition, sammanhållningskongruens, homogenitetsstrukturernas samband, attitydprofilernas likhet) har visat ett och samma mönster. "Likheten" i attitydstruktur i politiska sakfrågor mellan väljare och valda är störst inom Moderata Samlingspartiet och minst inom Socialdemokratiska Partiet. Mittenpartierna hamnar genomgående mellan dessa flygelpartier vid samtliga mätningar. Det existerar en imponerande korrelation mellan partiernas empiriska grader av "opinionslikhet" mellan väljare och valda och de valda representanternas normativa orienteringar. Den intrikata frågan om hur de kausala relationerna bakom detta mönster ser ut lämnas därhän i detta sammanhang. (Påverkar normerna attitydbildningen eller är relationen omvänd? Anammar man en representant som ansluter sig till delegatprincipen väljarnas åsikter eller kommer riksdagsmän som är åsiktsrepresentativa för sina väljare att anamma delegatprincipen?)

På partiplanet, med partierna som analysenheter, kan korrespondensen mellan "opinionslikhet" och normativ orientering tolkas utifrån pull/push-teorins perspektiv. Socialdemokratiska Partiet kan ses som ett "pullparti", ett opinionsbildande parti, där partieliten utformar ståndpunkter och sedan för ut dem till väljarna. Partiets riksdagsmän befinner sig attitydmässigt klart till vänster om sina väljare och deras attitydhomogenitet är likaså klart större än väljarnas. Om man till dessa empiriska fakta lägger att socialdemokraternas partielit (riksdagsmännen) normativt anser att partiets ståndpunkt bör gå före väljarnas åsikt vid beslutsfattande i riksdagen, så framträder bilden av ett "pullparti", som inte registrerar opinioner utan skapar dem. Moderaterna kan då analogivis betraktas som en approximation till ett "pushparti", ett parti som registrerar opi-

nioner. Moderaternas riksdagsgrupp ligger attitydmässigt och genomsnittligt obetydligt till vänster om väljarna och i flera konkreta sakfrågor befinner sig moderaternas väljare till vänster om sina representanter. Riksdagsgruppen är jämfört med väljarna mer attitydhomogen men skillnaden är mindre än för övriga partier. Moderaternas partielit ansluter sig dessutom till normen att väljarnas åsikt bör ha försteg framför partiets linje. Mittenpartiernas mönster vad gäller både grad av "opinionslikhet" mellan väljare och valda och riksdagsmännens normativa orienteringar pekar på att de faller någonstans mellan "extremerna" pull- resp pushparti.

RIKSDAGSMÄNNEN, PARTIerna OCH RIKSDAGSARBETET

I riksdagsundersökningens intervjuformulär återfinns fyra frågor som berör ledamöternas upplevelse av relationen mellan parti och individ i riksdagsarbetet. Som mätinstrument betraktade är samtliga dessa frågor mer eller mindre "misslyckade", eftersom svarsvariansen är relativt liten. De flesta av ledamöterna besvarade frågorna på samma sätt. Detta faktum innebär emellertid inte att resultaten är felaktiga eller ointressanta. Frågorna diskriminerar dåligt och är svåransvändbara vid samvariationsanalyser men intervjufrågornas svarsfördelningar tagna "at face value" behöver därför inte vara deskriptivt irrelevanta.

En kort presentation av svarsfördelningarna för dessa frågor kommer att göras i detta avsnitt. Resultaten ger nämligen ytterligare relief åt den förda diskussionen kring riksdagsledamöternas "psykologiska" relationer till sina partier. De procentuella svarsfördelningarna, totalt i materialet och för de fyra största partierna, redovisas i tabellerna 7:8-11. En kortfattad diskussion av analysutfallet fråga för fråga följer nedan.

(1) *Riksdagsmännens perception av röstningsfrekvens mot partimajoriteten.* Moderata riksdagsmän ser sig själva som "avvikare" från partimajoriteten i en högre utsträckning än övriga partiernas ledamöter. Nästan en majoritet av moderaterna (40%) hävdar att de oftare röstar mot majoriteten än de

TABELL 7:8 RIKSDAGSMÄNNENS PERCEPTION AV RÖSTNINGSFREKVENNS
MOT PARTIMAJORITETEN (INTERVJUFRÅGA 123)

<i>Röstning mot partimajoritet</i>	SD	CP	FP	M	Samtl.
Oftare än övriga	16%	21%	19%	40%	21%
Ungefär lika ofta	60%	70%	69%	49%	61%
Mindre ofta än de övriga	22%	9%	12%	11%	17%
vet inte/vill ej svara	2%	-	-	-	1%
Antal intervjupersoner	135	43	48	37	269

TABELL 7:9 RIKSDAGSMÄNNENS UPPLEVELSE AV "PARTITVANG" VID
BEHANDLING AV EGNA PARTIETS PARTIMOTIONER/
PROPOSITIONER I UTSKOTTEN (INTERVJUFRÅGA 124/125)

<i>Situationer med för litet utrymme för jämkningar uppkommer</i>	SD	CP	FP	M	Samtl.
Mycket/ganska ofta	10%	16%	12%	24%	14%
Mera sällan	69%	75%	63%	55%	67%
Praktiskt taget aldrig	13%	9%	19%	18%	14%
Ej utskottsmedl./vet ej	8%	-	6%	3%	5%
	136	43	49	38	266

TABELL 7:10 RIKSDAGSMÄNNENS UPPLEVELSE AV SVARIGHETEN ATT
VINNA GEHÖR FÖR DEN EGNA UPPFATTNINGEN INOM
PARTIGRUPPEN (INTERVJUFRÅGA 126)

<i>Svårt att vinna gehör i fråga eller sakområde</i>	SD	CP	FP	M	Samtl.
Ja	19%	7%	19%	41%	20%
Nej	76%	93%	81%	59%	78%
vet inte/vill ej svara	5%	-	-	-	2%
Antal intervjupersoner	135	43	48	37	269

TABELL 7:11 RIKSDAGSMÄNNENS SYN PÅ DET EGNA RIKSDAGSARBETET;
INRIKTNING PÅ UTFORMNINGEN AV PARTIETS LINJE ELLER
PÅ FRÅGOR VID SIDAN AV PARTIPOLITIKEN
(INTERVJUFRÅGA 127)

<i>Inriktning på riksdagsarbetet</i>	SD	CP	FP	M	Samtl.
Frågor vid sidan av partipol.	12%	21%	27%	19%	17%
Ambivalent	3%	9%	10%	11%	6%
Partiets ställningstagande	83%	70%	63%	65%	75%
vet inte/vill ej svara	2%	-	-	5%	2%
Antal intervjupersoner	135	43	48	37	269

Kommentar: Statsråden är inte medtagna i någon av tabellerna. Gruppledarna i andra kammaren är endast medtagna i tabell 7:9. VPK:s representanter finns inte med i "samtl."-kolumnen i tabell 7:9. (Intervjufrågorna ställdes inte till samtliga kategorier av riksdagsmän.)

övriga i partiet. Endast 16% av socialdemokraterna ser sig själva som "avvikare" på detta sätt. Mittenpartiernas svarsfördelningar faller mellan dessa båda ytterpunkter.

(2) *Riksdagsmännens upplevelse av "partitvång" vid behandlingen av egna partiets partimotioner/propositioner i utskotten.* Få riksdagsmän, endast 14%, anser att det mycket alltså ganska ofta uppkommer en sådan situation vid utskottsbehandlingen av det egna partiets propositioner/partimotioner att utrymmet för jämkningar blir för litet. Majoriteten av ledamöterna upplever inget "partitvång" i utskottsarbetet.²²⁾ Skillnaderna mellan partiernas svarsfördelningar är små men bildar det "väntade" mönstret. En fjärdedel av moderaterna indikerar ett missnöje med bristen på jämkningsutrymme vid behandlingen av det egna partiets motioner (24% mycket/ganska ofta för lite utrymme för jämkningar). Motsvarande procentandel är mindre bland center- och folkpartister (16% resp 12%) och minst bland socialdemokraterna (10%).

(3) *Riksdagsmännens upplevelse av svårigheten att vinna gehör för den egna uppfattningen inom partigruppen.* 4 av 5 svenska riksdagsmän hävdar att de inte har svårt att vinna gehör för sina uppfattningar inom den egna partigruppen. Är åsiktshomogeniteten i riksdagsgrupperna så stor, och internmotsättningarna så sällsynta, som denna uppgift indikerar? Eller är svaren på frågan influerad av en skrytttendens - "Jag har inte svårt att få gehör. Jag är inflytelserik". Marginalfördelningen som sådan kan lämnas därhän eftersom tolkningsproblemen är stora. Partifördelningarna är mer intressanta. Ånyo visar det sig att moderaterna har den starkaste tendensen att avge individualistiska intervjusvar: "Jag har inte alltid samma uppfattning som partiet - och jag har svårt att vinna gehör för mina åsikter i gruppen". Inte mindre än 41% av moderaterna anser att de avviker från partiets ståndpunkter i någon eller några sakfrågor och att deras position har svårt att vinna gehör. Inom de övriga partierna är motsvarande procentandelar klart lägre. Socialdemokraternas och Folkpartiets andelar uppgår till 19% medan endast 7% av centerpartisterna anser sig ha svårt att vinna gehör för sina uppfattningar i partigruppen. Det fåtal

riksdagsmän som antyder att de förgäves försökt påverka sina partiers ståndpunkter utgör inte några fraktioner i parti-grupperna. De fronderar i vitt skilda sakfrågor. De socialdemokrater som anser sig ha haft svårt att vinna gehör för sina uppfattningar nämner främst lokaliseringspolitiska problem med regional anknytning (6 st), u-hjälpsfrågan (3 st) eller moraliska-nykterhetspolitiska frågor (3 st). Övriga fronderande socialdemokrater (14 st) är spridda från t ex republikfrågan, trafikpolitiken och bostadsfrågan till erkännande av Östtyskland. Inte heller bland de borgerliga frondörerna kan någon fraktionsbildning spåras. U-hjälpsfrågan nämns av två moderater och en centerpartist, och två folkpartister uppger att de inte vunnit gehör för sina uppfattningar vad gäller utrikespolitiska- och internationella frågor. Skattepolitiken, liksom moraliskt-etiska problem, nämns av några moderater och folkpartister.

(4) *Riksdagsmännens syn på det egna riksdagsarbetet; inriktning på utformningen av partiets linje eller på frågor vid sidan av partipolitiken.* Resultaten i tabell 7:11 kan ses som en illustration till partiernas dominerande roll i riksdagsarbetet. 75% av riksdagsmännen uppger att de främst inriktar sig på att delta i utformningen av sina resp partiers ställningstaganden medan endast 17% anger att de primärt arbetar med frågor vid sidan av partipolitiken. Skillnaderna mellan partiernas svarsfördelningar är små men de socialdemokratiska ledamöterna manifesterar den mest partiorienterade arbetsinriktningen. 83% av socialdemokraterna uppger att de primärt inriktar sitt arbete på utformningen av partiets linje mot 63% till 70% bland de borgerliga ledamöterna.

De fyra diskuterade intervjufrågorna berör olika aspekter av relationen individ-parti i riksdagen. De mäter inte någon endimensionell företeelse. Frågorna konstruerades inte ursprungligen som "item" i en tänkt skala, och empiriskt sett är de inte heller skalbara. Bland de borgerliga riksdagsmännen tenderar de fyra måtten att korrelera på en, ur skalningssynpunkt, mycket låg nivå. För socialdemokraterna existerar, på något undantag när, inte några samband. Någon

form av generaliserad attityd till partifenomenet har m a o inte mätts.²³⁾ De fyra frågorna mäter skilda aspekter av vad som skulle kunna kallas riksdagsmännens upplevelser av psykologisk "närhet" till det kollektiva fenomenet parti. Riksdagsmän som upplever att de oftare än partikamraterna röstar emot partimajoriteten, som tycker att jämningsutrymmet i utskotten ofta är för litet, som säger sig ha svårt att vinna gehör för sina uppfattningar i partigruppen, som anger att de primärt arbetar med frågor vid sidan av partipolitiken indikerar ett längre psykologiskt "avstånd" till partigruppen än vad de riksdagsmän gör som inte uppvisar detta svarsmönster.

Resultaten fråga för fråga visade att socialdemokraterna tenderar att avge mer partiorienterade, och mindre individualistiska svar av "ensamma vargen" typen, (Maverick-svar) än vad de borgerliga ledamöterna, speciellt moderaterna, gör. Eftersom de fyra måtten är lågt eller inte alls korrelerade med varandra så har skilda ledamöter indikerat en "Maverick-attityd" visavi parti vid olika intervjufrågor. Ett additivt index över de fyra frågorna ger en bild av hur utbredd den partiorienterade resp "ensamma varg"-inställningen är inom de olika partierna. Ett sådant index mäter inte ett endimensionellt förhållningssätt. Det sammanfattar omfattningen av "Maverick-attityder" bland riksdagsmännen. "Maverick-attityder" som inte är "orsakade" av ett, utan av flera olika, förhållningssätt till partifenomenet. Empiriskt sett korrelerar t ex inte "gehörsfrågan" med frågan om inriktningen på riksdagsarbetet. Riksdagsmän som anger att de har svårt att vinna gehör för sina uppfattningar i sina partigrupper tenderar *inte* att säga att de inriktar sitt riksdagsarbete på frågor vid sidan av partipolitiken. Det är inte samma ledamöter som indikerar en "ensam varg"-inställning på dessa båda frågor, men båda grupperna uppvisar en "Maverick-attityd" visavi parti. De manifesterar på olika sätt att de avviker från partimajoriteten.

Resultaten i tabell 7:12 skall i första hand ses som ett försök att illustrativt sammanfatta de trender som framgår

ur svarsfördelningarna i tabell 7:8-11. Någon generell attityd av typen *individualist - partiman* har inte mätts med de frågor som ligger till grund för indexet.

TAB 7:12 RIKSDAGSMÄNNENS PSYKOLOGISKA DISTANS TILL SINA PARTI-GRUPPER: PARTIMÄN OCH "ENSAMMA VARGAR"

Antal "ensam varg"-svar	SD	CP	FP	M
0 ("partiman")	53%	44%	44%	24%
1	36%	42%	35%	41%
2-4 ("ensam varg")	11%	14%	21%	35%
Antal intervjupersoner	135	43	48	37

Kommentar: Statsråd och gruppledare i andra kammaren är inte medtagna i analysen. För en definition av "ensam varg"-svar på de 4 intervjufrågorna se not 23.

Skillnaderna mellan partiernas fördelningar över indexet är inte stora, men bildar ett markant mönster som är korrelerat med partiernas placering på vänster-högerdimensionen. Andelen riksdagsmän som *inte* på någon fråga avger ett "Mavericksvar" är störst bland socialdemokraterna och lägst bland moderaterna. Och omvänt, andelen ledamöter som avger flera "ensam varg"-svar avtar monotont från 35% bland moderaterna över 21% och 14% för mittenpartierna till 11% för socialdemokraterna.

Resultaten, och den tolkning av dem som gjorts i det här avsnittet, skall inte pressas. Analysen har emellertid ytterligare belyst den skillnad som finns mellan socialdemokrater och borgerliga, speciellt moderata, riksdagsmän vad gäller synen på relationen mellan individ och parti. Borgerliga ledamöter tenderar att både normativt och "psykologiskt" vara mer individ- och mindre partiorienterade än socialdemokratiska riksdagsmän. På den aggregerade nivån, med partierna som analysenheter, existerar en perfekt korrelation mellan utfallet från analysen av ledamöternas normativa orienteringar och det resultat som analysen av deras psykologiska upplevelser av relationen till partifenomenet gav. Denna samvariation struktureras av vänster-hö-

ger dimensionen. Ju mer relativt sett vänster ett parti är placerat i ett partisystem desto fler av dess representanter i valda församlingar kommer normativt och "psykologiskt" att vara partiorienterade, och ju mer relativt sett höger ett parti är placerat desto fler av dess representanter kommer att vara individualistiskt orienterade. Denna empiriska generalisering gäller för det undersökta materialet. I den utsträckning som individers normativa och psykologiska förhållningssätt visavi partifenomenet överhuvudtaget inverkar på deras beteende så måste slutsatsen bli att förutsättningarna för partisammanhållning är korrelerat med vänster-högerposition. "Vänsterpartier" har, utifrån de diskuterade faktorernas synpunkt, gynnsammare förutsättningar för partisammanhållning än "högerpartier".

SAMMANFATTNING

Relationen mellan individ och parti i riksdagen har i det här kapitlet diskuterats ur ett speciellt och i många avseenden begränsat perspektiv. Analysenheten har genomgående varit parti. Någon samvariationsanalys med individer som enheter har inte genomförts. Ett antal faktorer, som kan betraktas som "oberoende variabler", har kartlagts på en strukturell nivå. Den relevanta "beroende variabeln", t ex graden av partiloyalitet vid voteringar, har inte förts in i handlingen.

Tre skilda slag av "subjektiv" relation mellan riksdagsmän och parti har analyserats: (1) ledamöternas upplevelse av krav på partisammanhållning i olika sakfrågor, (2) ledamöternas normativa syn på förhållandet mellan individ och parti vid konfliktsituationer, (3) ledamöternas upplevelse av psykologisk "distans" till partigruppen i riksdagsarbetet.

Analyserna berör tre faktorer som hypotetiskt antas vara relaterade till partiernas möjligheter att skapa en enig front utåt. De empiriska resultaten visar att förutsättningarna för partisammanhållning är gynnsammast inom det Socialdemokratiska Partiet. Analysen av ledamöternas perceptioner av partiets krav på sammanhållning, liksom un-

dersökningen av deras normativa och psykologiska förhållningssätt visavi partifenomenet, underbygger denna slutsats. Samtliga analysresultat visar att mittenpartiernas förutsättningar för sammanhållning är mindre gynnsamma än socialdemokraternas. Mittenpartiernas "lojalitetsförutsättningar" är däremot inte entydigt gynnsammare än moderaternas. Den normativa och framförallt den "psykologiska" individualismen är mer utbredd bland moderater än bland center- och folkpartister men moderaternas perceptionsstruktur vad gäller krav på partisammanhållning är jämfört med mittenpartiernas mer gynnsam.

IV

DET REPRESENTATIVA SYSTEMETS REKRYTERINGSPROCESS:

KLASS OCH IDEOLOGI I RIKSDAGEN

KAPITEL 8

ELITREKRYTERING OCH DEN REPRESENTATIVA DEMOKRATIN

Människorna i den industrialiserade delen av världen är förvånansvärt överens om hur olika yrkesgrupper skall rangordnas efter graden av prestige eller status. Resultaten av studier utförda i så skilda politiska system som USA, Sovjet, Japan och Sverige uppvisar genomgående parvisa korrelationskoefficienter på omkring +0.80.

Yrkesgrupper som företagsledare och högre tjänstemän placeras alltid högt medan olika arbetargrupper hamnar på den undre halvan av prestige- eller statusskalan. Mindre företagare och lägre tjänstemän tenderar att placeras mot mitten av statusstegen. I en svensk studie från 1950-talet placerades yrkestiteln professor högst, tätt följd av verkställande direktör, medan skoputsare hamnade på en klar sista plats.¹⁾

Dessa rangordningar av olika yrkesgruppers status är inte endast likartade i skilda politiska system. De är också i stort sett desamma inom olika klasser eller grupper i ett samhälle. Arbetare och tjänstemän tenderar att göra en och samma rangordning. Man kan tala om en approximation till en unidimensionell statusordning av yrkesgrupper, där kapitalister och högre tjänstemän utgör den ena polen och arbetarna den andra med lägre tjänstemän, småföretagare och bönder på något ambivalenta positioner däremellan.²⁾

Denna gradering, som uppenbarligen är en etablerad "sanning" bland människorna i de industrialiserade staterna, korresponderar nära med de rangordningar man får om man ordnar yrkesgrupperna efter t ex inkomst, utbildning eller inflytande. Alla hittillsvarande samhällen, industrialiserade eller ej, har varit klassamhällen. De har varit stratifierade med avseende på t ex värdena inkomst och utbildning. De ovan relaterade resultaten visar att människorna i åtminstone de industrialiserade staterna är medvetna om skillnaderna mellan olika yrkesgrupper och att de oberoende av egen position är överens om vilka grupper som har och inte har prestige eller status i samhället.

Detta faktum blir intressant om det kopplas med ett annat drag hos samtliga industrialiserade samhällen med ett representativt demokratiskt system: medlemmar i olika typer av valda församlingar rekryteras primärt från högre statusgrupper. Andelen representanter som själva tillhör överklassen, eller vars föräldrar tillhörde denna klass, är klart större än proportionen överklass i befolkningen som helhet i alla kända studier. Arbetarklassen är däremot genomgående underrepresenterad enligt samma kriterium. Detta empiriska faktum är sällsynt väl belagt i litteraturen.

Klassbegreppet kommer att diskuteras mer ingående i nästa kapitel. Den följande framställningen kräver dock en indikering av hur jag avgränsat den flitigt använda termen överklass. Definitionen är relativt vid. Till överklassen räknas sådana yrkesgrupper som större företagsledare, godsägare, högre tjänstemän och s k fria yrken. Min definition svarar närmast mot begreppen socialgrupp I i svensk eller "upper and upper-middle class" i anglosaxisk litteratur.

Donald Matthews visar i sin studie av medlemmarna i USA:s senat åren 1947-1957 att ca 60% av dem kom från överklass- eller medelklasshem (fädernas yrkesgrupp: "Professional" eller "Proprietor & Official") medan enbart 5% hade vuxit upp i arbetarhem.³⁾ Om man ser på senatorernas och kongressmännens personliga klasstillhörighet blir bilden om

möjligt ännu klarare. Matthews klassificerar över 90% av kongressens medlemmar under åren 1949-1951 som tillhörande yrkesgrupperna "Professionals" och "Proprietors & Officials". Dessa båda grupper omfattade 15% av den aktivt sysselsatta befolkningen i USA år 1940.⁴⁾

Rekryteringsbasen för nationella politiker i USA är i själva verket ändå snävare än vad dessa siffror indikerar. Majoriteten av de ledande politikerna har traditionellt rekryterats från en speciell yrkeskategori, advokaterna. 70% av USA:s presidenter, vice-presidenter och kabinetsledamöter mellan åren 1877-1934 klassificeras av Matthews som "Lawyers". Motsvarande siffror för senaten och representanthuset under åren 1949-1951 var 57% resp 56%. Donald Matthews kallar advokaterna för den amerikanska politikens överstepräster.⁵⁾

Uppgifter från de stora västeuropeiska staternas parlament uppvisar ett likartat mönster. Loewenberg presenterar, i sin studie av det västtyska parlamentet, jämförbara data från 1950-talets Italien, England, Frankrike och Västtyskland. Han klassificerar ca 3/4 av de yrkesverksamma parlamentsledamöterna i England, Frankrike och Västtyskland som tillhörande yrkeskategorierna "Professional" eller "Business". I Italien var andelen parlamentariker som kunde klassificeras under dessa yrkesgrupper ändå högre, ca 4/5 för åren 1948-1958.⁶⁾

Ett avslutande exempel från 1960-talets England. 47 medlemmar av underhuset år 1964, dvs mindre än 10%, var industri- eller kolgruvearbetare, medan t ex 138 medlemmar var företagsledare eller affärsmän och 127 stycken hade yrkestiteln advokat.⁷⁾

Rekryteringsbasen för parlamentariska beslutsfattare är som synes mycket smal i dessa stater. Situationen är i mångt och mycket densamma i Sverige. Riksdagen har traditionellt haft ett stort inslag av ledamöter från gruppen av "fria yrken" och högre tjänstemän medan arbetarinslaget varit klart mindre. När det gäller bondeklassen tycks dock förhållande i Sverige skilja sig ifrån de ovan diskuterade

staternas. Andelen bönder i riksdagen har alltid varit hög och under efterkrigstiden högre än i befolkningen som helhet. En motsvarande situation tycks, enligt de citerade studierna, inte ha förelegat i de stora västerländska nationerna.

Det existerar således ett empiriskt samband i de västerländska staterna mellan individernas positioner på statusstegen och deras chanser att bli parlamentariska beslutsfattare. Människorna är överens om prestigeskalans utseende och de som befinner sig på de glest besatta toppinnarna på stegen väljs in i parlamenten i större numerär än de som hamnat på de tätbefolkade stegpinnarna i botten.

Vilka mekanismer förklarar att ett så här "snett" rekryteringsmönster uppstår och permanentas i politiska system med demokratiska val? Frågan är lika gammal som svaren är många. Många av de klassiska elitteorierna besvarar inte frågan annat än på ett mycket generellt plan.

Moscas teori om den "härskande klassen", C. Wright Mills analys av "makteliten" i USA och Paretos teori kring den "styrande eliten", liksom marxismens teori om borgarklassen som den "härskande klassen" i alla kapitalistiska stater har samtliga ett drag gemensamt. De söker avgränsa de "verkliga" makthavarna, de som reellt styr till skillnad från dem som formellt innehar makten. Vidare innehåller dessa teorier förklaringar till varför de på olika sätt utkristalliserade individerna eller grupperna har makten i sina resp samhällen.⁸⁾

Pareto, liksom t ex Lasswell på senare tid, pekar på betydelsen av vissa personlighetsdrag.⁹⁾ C. Wright Mills betonar kontrollen över centrala maktmedel. USA:s "maktelit" består av de individer som kontrollerar produktionsmedlen, de politiska apparaterna och vapnen (militären).¹⁰⁾ Marxisten har traditionellt utpekat kontrollen över produktionsmedlen som den avgörande grunden för borgarklassens ställning som härskande klass.

Andra elitteorier, som liksom Paretos och Mills tenderar att motsäga eller elaborera marxismens "unikausala" teori,

har också formulerats. Max Weber, och senare James Burnham, har pekat på byråkratins roll som en potentiell maktelit.¹¹⁾ De sociologiska stratifieringsteoretikerna hävdar att alla samhällen är stratifierade, att relevanta värden som pengar, inflytande, utbildning, hälsa, trygghet m m är ojämnt fördelade.

Positivt evaluerade värden kan utnyttjas som politiska resurser, vilket gör att politiska ledare tenderar att rekryteras från toppstrata i varje samhälle.¹²⁾

Alla dessa olika teoretiska ansatser har ett applikationsområde som är vida större än vår frågeställning om rekryteringsbasen för parlamentariska beslutsfattare. De har de "verkliga" makthavarna som objekt och de frågor som dessa teorier söker besvara är mycket generella: vem eller vilka har makten i olika samhällen och varpå grundas denna makt? Teorierna är helt följdriktigt föga precisa när det gäller utsagor om formella makthavares, t ex riksdagsmäns, socio-ekonomiska position eller bakgrund.

En s k mellannivå modell för den klassmässiga rekryteringsbasen för parlamentariker måste bygga på partibegreppet. En representativ demokrati utan politiska partier har aldrig existerat. Partierna, dvs deras valkrets- och/eller nationella organisationer, har en åtminstone i teorin total negativ makt över rekryteringsprocessen. De kan vid nomineringen utestänga förhoppningsfulla kandidater från potentiella invalplatser på valsedlarna. Däremot kan inte partierna nominera vem som helst. Utbudet av kandidater är i praktiken begränsat till villiga personer. Det är ju inte givet att partiernas efterfrågan på kandidater svara mot utbudet.

Begreppen "kandidatutbud" resp "efterfrågan" är centrala variabla storheter i en parlamentarisk rekryteringsmodell. Befolkas västerlandets parlament av så många representanter från överklassen därför att utbudet av kandidater från denna klass är både absolut och relativt sett större än t ex utbudet av kandidater från arbetarklassen; eller är det så att överklassen gynnas på efterfrågesidan på arbetarklassens bekostnad även om utbudet av kandidater från

de båda klasserna är relativt sett lika omfattande? Det kanske bör påpekas att de relevanta utbuds- och efterfrågefunktionerna med all säkerhet ser olika ut i skilda partier. Moderaternas och socialdemokraternas kandidatutbud och efterfrågan är troligen relativt olika. Hur olika de är, kan och måste fastställas empiriskt.

Utbuds- och efterfrågevariablerna "förklarar" ett parlaments socio-ekonomiska sammansättning på en första nivå. Den numerärt starka ställning som representanter från överklassen har i de flesta västerländska partier, borgerliga såväl som socialistiska, är en funktion av överklassens relativt sett stora övervikt på antingen utbuds- eller efterfrågesidan eller på bådadera.

Modellen kan sedan göras mer komplex genom att utbuds- och efterfrågevariablerna betraktas som beroende faktorer som skall förklaras. Varför ser de olika partiernas efterfrågefunktioner ut som de gör? På denna nivå kommer faktorer såsom partiernas väljarunderlag (grupprepresentation), krav på kompetenta och politiskt erfarna kandidater och krav på partiloyalitet in som oberoende variabler.

Utbudssidan är på sätt och vis mer komplicerad och kanske därför mindre ofta studerad. De relativt talrika nomineringsstudier som genomförts av statsvetare har primärt producerat kunskap som är relevant på efterfrågesidan.¹³⁾ Vad är det för faktorer som motiverar olika individer att försöka sig på en politisk karriär?¹⁴⁾ Är dessa faktorer och motiv ojämnt fördelade mellan olika socioekonomiska grupper? I detta sammanhang blir faktorer som utbildning, arbetsförhållanden och fritid samt inkomst- och förmögenhetsförhållanden aktuella som oberoende variabler. Vidare bör man uppmärksamma att partiernas efterfrågan delvis styr utbudet. En stor del av ett partis tillgängliga kandidatutbud är s a s internt rekryterat och skolat. Partierna värvar och skolar idag sina framtida kandidater.

Väljarna, som en aggregerad aktör, har tilldelats en underordnad roll i den skissade modellen och det av flera skäl. För det första så röstar väljarna på parti och inte på per-

son. Personvalet sker vid nomineringen som kontrolleras av små minoriteter i alla partier.

Vid nomineringsprocessen spelar troligen klassfaktorn en mindre roll än sådana faktorer som kompetens, partiloyalitet och åsikter i politiska sakfrågor. Man får inte glömma att när partierna vid listkompositionen tänker i grupprepresentativa termer så innebär det inte automatiskt att klassfaktorn spelar en roll. Andra grupper än socio-ekonomiska, t ex religiösa, regionala eller åldersgrupper är också relevanta.

Om nomineringsprocessen får som resultat att överklassen är mer eller mindre överrepresenterad på samtliga partiers valsedlar, vilket tycks vara fallet för majoriteten av västerländska partier, så kan väljarna på valdagen inte undvika att rösta in en stor andel representanter från denna klass. Det är således troligen fel att hävda, som t ex Matthews gör utifrån fallet USA, "att en man med en relativt hög social status har uppfyllt samhällets definition på framgång. Rätt eller fel, advokaten anses vara en bättre människa än fabriksarbetaren. När således fabriksarbetaren röstar på advokaten så röstar han på en man som är vad han skulle vilja vara".¹⁵⁾

Förklaringen till att överklassen är så talrikt representerad i flerpartisystemens parlament återfinns även i USA hos partiernas rekryteringssystem och inte hos väljarnas beteende.

Olika parlaments klassmässiga sammansättning skall ses som en produkt av en urvalsprocess där klassfaktorerna på det manifesta planet spelar en underordnad roll. Väljarna röstar på partier med vissa program och ståndpunkter. Partierna nominerar vad de anser vara kompetenta personer som omfattar partiernas ståndpunkter. Överklassen kommer ut ur denna process med en numerär övervikt som en följd av två hypotetiska förhållanden. Överklassen är överrepresenterad på utbudssidan inom samtliga partier. På efterfrågesidan är överklassen gynnad framför andra klasser inom majoriteten av borgerliga partier.

Den klassorienterade rekryteringsmodell som diskuterats här skall inte testas i de kommande kapitlen. Analysen kommer enbart att beröra urvalsprocessens resultat, dess "output". Men utfallet av en studie av riksdagens klassmässiga komposition är naturligtvis relevant ur modellens synpunkt och då speciellt om klassfaktorn knyts till attityder och ståndpunkter i politiska sakfrågor. Hela diskussionen om olika eliters klassbakgrund blir ju mindre relevant om inte klassfaktorn är korrelerad med attityder och beteende på elitnivån.

Det är en populär forskningsgren i statskunskapen, och ett kärt diskussionsämne i den politiska debatten, att bedöma den representativa demokratin utifrån ett klassmässigt eller socio-ekonomiskt avspeglingsperspektiv.¹⁶⁾ Är riksdagens klass- eller yrkesmässiga sammansättning densamma som befolkningens? Det förhållande att avspeglingsstudier är så talrika i varje representativ demokrati är i och för sig inte förvånande. Det nödvändiga datamaterialet är oftast mycket lättillgängligt i offentliga publikationer. Ett intressantare motiv är emellertid den implicita relevans dessa studier antas ha för frågan om åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda.

Studier av partipreferenser och åsiktsbildning på massnivå har genomgående visat att väljarnas grupp- eller klasstillhörighet har klara samband med attityder och beteenden i politiken. Arbetarklassen och överklassen tenderar att ha olika åsikter i politiserade sakfrågor och de röstar vanligen på skilda partier. Annorlunda uttryckt, socio-ekonomiska variabler uppvisar ofta relativt höga korrelationer med både attityder och beteende i västeuropeiska partisystem.¹⁷⁾

Avspeglingsstudier bygger ofta på det implicita antagandet att ett motsvarande sambandsmönster också existerar på elit- eller beslutsfattarnivån i ett politiskt system. Representanter antas speciellt tillvarata eller avspegla sin klass' intressen och åsikter. En arbetarvänligare politik kräver mer arbetare i riksdagen; eller för att ta ett aktu-

ellare exempel, en kvinnovänligare politik kräver mer kvinnor i riksdagen.

Huruvida ett samband mellan socio-ekonomiska gruppvariabler och attityder föreligger även på elitnivån i västerländska flerpartisystem är en fråga som studerats föga.¹⁸⁾ Vi "vet" att socialdemokraterna i Sverige eller Labour i England som parlamentariska partier befinner sig till vänster om t ex moderaterna och Conservatives i de flesta politiska sakfrågor. Vi "vet" likaså att socialdemokraterna och Labour rekryterar relativt fler parlamentariker från arbetarklassen och relativt färre från överklassen än vad moderaterna och Conservatives gör. På detta allmänna plan kan man alltså säga att det existerar ett samband mellan klass och vänster-högerattityd på elitnivån i Sverige och England.

Men hur är det med socialdemokraten från överklassen resp moderaten från arbetarklassen? Riksdagsmän med dessa kombinationer av attribut existerar även om den sistnämnda kombinationen är ovanligare än den förstnämnda. Slår klassfaktorn igenom även inom partigrupperna? Är t ex de socialdemokratiska riksdagsmännen som har överklassbakgrund eller överklassyrken konservativare än sina partikamrater med arbetarbakgrund eller arbetaryrken? Denna fråga kan formuleras mer generellt. Existerar det "väntade" sambandet mellan klassfaktorn och vänster-högerattityd även sedan man kontrollerat för parti?

I de följande kapitlen kommer denna frågeställning enbart att analyseras på elitplanet. Den kan, och bör, också studeras på massnivån. I detta sammanhang får emellertid en jämförande elit-masstudie, av relationen mellan klassfaktorn och vänster-högerattityder, anstå.

Undersökningens syfte och disposition

En kortfattad presentation av innehållet i den kommande framställningen kanske behövs. Syftet med studien är att analysera riksdagens klassmässiga bas och att undersöka relationen mellan ledamöternas klasstillhörighet och deras attityder i vänster-högerfrågor. Är någon form av klassbe-

grepp ett relevant analysinstrument vid studier av attityder och beteenden i representativa församlingar?

(Kap 9) Framställningen inleds med en diskussion kring klassbegreppet. Tre skilda klassbegrepp och klassindelningar presenteras och appliceras på data från representationsundersökningens intervjustudie med ledamöterna vid 1968-1969 års andra kammare.

Riksdagens och partiernas klasstrukturer, såsom de framträdde i slutet av 1960-talet, sätts därefter in i ett historiskt sammanhang. Andra kammarens klassmässiga sammansättning under perioden 1906 till 1961 analyseras.

Begreppen klasstruktur och klassmässig bas elaboreras sedan utifrån riksdagsundersökningens intervju-material. Ledamöternas personliga erfarenheter av olika klassers arbets- och levnadsvillkor från vaggan till riksdagen studeras och läggs till grund för ett alternativt och mer "karriärorienterat" mått på partiets och parlaments klassmässiga baser.

(Kap 10) Samma datamaterial utnyttjas därefter för en studie av ledamöternas sociala rörlighet, såväl den *inter*-generationella som den *intra*-generationella. Uppgifter om den sociala mobiliteten i befolkningen som helhet bearbetas och jämföres med riksdagsledamöternas sociala mobilitetsmönster.

(Kap 11) Studien avslutas med en analys av sambandet mellan klass och vänster-högerattityd i riksdagen. Den beroende variabeln är det i tidigare kapitel diskuterade VH-index¹⁹. Som oberoende variabler utnyttjas flera olika mått på ledamöternas nuvarande klasstillhörighet, liksom mått på deras klasserfarenheter genom livet. Det subjektiva klassmedvetandets betydelse diskuteras kortfattat. Multivariata analysmetoder används. Undersökningens tonvikt ligger på analysen av sambandet mellan klassfaktorn och vänster-högerattityd efter det att partivariabeln konstanthållits. Är de ledamöter i de olika partierna som främst har, eller har haft, personliga erfarenheter av arbetarklassens villkor mer radikala än sina resp partikamrater som under livet primärt tillhört överklassen?

KAPITEL 9

RIKSDAGENS KLASSMÄSSIGA SAMMANSÄTTNING

Klassbegreppet är förmodligen ett av de mest kända, mest utnyttjade och mest omdiskuterade begreppen inom samhällsvetenskapen. Själva ordet klass har gamla anor. Romarna använde termen "classis" för att beteckna indelningar av befolkningen i olika skattegrupper. En av de skattemässigt svagaste grupperna benämndes "proletarii". I den historiska och samhällsvetenskapliga forskningen introducerades begreppet under slutet av 1700-talet. Redan innan Marx hade således Adam Smith, Saint-Simon, Guizot m fl använt begreppet i analytiska sammanhang.¹⁾ Alltsedan Marx har klassbegreppet varit kontroversiellt både i den politiska debatten och inom samhällsvetenskapen. Det existerar en veritabel "snårskog" av teoretiska och operationella definitioner av begreppet. I detta sammanhang skall inte dessa olika avgränsningar av klassbegreppet diskuteras.²⁾

De klassdefinitioner som använts för den empiriska studien i detta kapitel måste emellertid presenteras. Den dominerande traditionen inom samhällsvetenskapen bygger klassbegreppet på individernas yrken. Andra klassindelningsgrunder som t ex graden av formell utbildning eller inkomstens storlek används understundom som komplement till yrkeskriteriet eller som självständiga kriterier. De olika klassbegrepp som kommer att utnyttjas i detta kapitel bygger enbart på yrkesvariabeln.

Yrken kan klassificeras efter många skilda indelningsgrunder. Marxismens klassbegrepp, som bygger på de olika yrkesrollernas relationer till produktionsmedlen, ger upphov till en klasstruktur som vitt skiljer sig från de mest använda sociologiska klassbegreppen (arbetarklass = "kroppsbetare", medelklass = övriga, eller medelklass = tjänstemän, småföretagare och bönder och överklass = högre tjänstemän och större företagare. Jfr socialgrupp I, II och III).

Tre olika klassbegrepp har utnyttjats i denna studie. Jag har benämnt dem enligt följande: (1) det *marxistiska* klassbegreppet, (2) det *sociologiska* klassbegreppet samt (3) det *sociologiskt-politiska* klassbegreppet. De båda sistnämnda klassbegreppen skiljer sig inte mycket från varandra, däremot är det en markant skillnad mellan dem och det marxistiska klassbegreppet.

När statsvetare har undersökt olika parlaments socio-ekonomiska bas har klassbegreppet relativt sällan utnyttjats som ett analytiskt redskap. Detta gäller såväl det marxistiska som de olika varianterna av det sociologiska klassbegreppet. Man har istället arbetat med relativt specificerade yrkeskategorier. Så t ex används, vid analysen av riksdagarna mellan 1870-1936, inte mindre än ett 20-tal olika titel- och yrkesklassificeringar i den under Axel Brusewitz' ledning sammanställda boken "Studier över den svenska riksdagens sociala sammansättning".³⁾ Sköld och Halvarson som, inom ramen för jubileumsboken "Samhälle och riksdag", fortsatt Brusewitz' m fl:s studier, och kompletterat dem med resultat från riksdagarna fram till 1961, arbetar med ett än mer specificerat klassificeringsschema. De utnyttjar ett 30-tal olika yrkeskategorier.⁴⁾

En av anledningarna till att statsvetare tenderat att arbeta med så här detaljerade, men föga överskådliga, analysbegrepp är att de primärt syftat till en beskrivning. Forskningsprodukten har ofta blivit en uppsättning detaljrika tabeller. Man har sällan gått vidare och relaterat yrkesvariabeln till andra fenomen av attityd- eller beteendekaraktär. Vid denna typ av deskriptiva studier kan man s a s kosta på sig att mäta och beskriva den studerade variabeln på ett

detaljrikt och kanske också ofta på ett oteoretiskt sätt.

I princip gäller emellertid alltid den regeln att ju färre kategorier en nominal- eller ordinalskala omfattar desto bättre ur både en metodologisk och ur en teoretisk synvinkel. Yrkesklassificeringar, liksom socio-ekonomiska klasser, kan analysmässigt betraktas som ordinalt skalbara om vi är villiga att anta en bestämd hierarkisk ordning mellan grupperna annars uppfyller de endast kravet för en nominalskala.

Anledningen till att analysen i detta kapitel tar sin utgångspunkt i ett antal olika definitioner av klassbegreppet är tvåfaldig.

För det första är de olika klassbegreppen teoretiskt rikare än vad olika typer av yrkesklassificeringar är. Begrepp som arbetarklass och medelklass spelar en central roll i både marxistisk och sociologisk teoribildning, vilket inte på samma goda grund kan sägas om t ex yrkeskategorierna "arbetare i allmän tjänst" eller "biskopar". Orsaken till detta förhållande är uppenbar. En uppdelning av individer i ett fåtal klasser säger det "väsentliga" om de socio-ekonomiska (och politiska och kulturella) skiljelinjerna i ett samhälle. Ytterligare uppdelningar kan öka en modells precision (dvs minska den relevanta inomgruppsvariansen) men leder också till att överskådligheten och förståelsen minskar.

Den andra anledningen är metodologisk. Den följande empiriska analysen omfattar absolut sett relativt få individer, noga räknat 280 personer. Med så få fall kan man inte arbeta med särskilt många och/eller fingraderade variabler i en samvariationsanalys innan man stöter på problemet med få individer i varje cell. Den empiriska basen för slutsatser blir riskfyllt smal, inte av urvalstekniska skäl eftersom riksdagsstudien är en totalundersökning, utan på grund av faran för idiosynkratiska intervjusvar och mätfel.

Det är således en metodologisk nödvändighet att analysen av relationen mellan riksdagsledamöternas socio-ekonomiska karakteristika och deras vänster-högerattityder genomförs

med olika typer av yrkesaggregat som oberoende variabler. Ur en strikt metodologisk synpunkt behöver naturligtvis inte dessa yrkesaggregat definieras utifrån vare sig ett marxistiskt eller ett sociologiskt klassbegrepp.

De tre olika klassindelningar, eller om man så vill socioekonomiska klassificeringar, som utnyttjas i det här kapitlet har konstruerats utifrån en relevansmässig eller teoretisk synpunkt. De är välkända, har utnyttjats av den tidigare forskningen, och ingår som element i skilda samhällsvetenskapliga modeller kring social struktur och politiskt beteende.

Det marxistiska klassbegreppet

"Historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp".⁵⁾ Klassbegreppet och den materialistiska historieuppfattningen hänger intimt samman och är den marxistiska samhällsteorins grundelement. Marxister utnyttjar klassbegreppet för att teoretiskt analysera motsättningar och utvecklingstendenser i olika samhällssystem, men också för att praktiskt och konkret kunna fastställa partiets linje i skilda frågor och skeenden (fronter, allianser, huvudmotsättning). Det marxistiska klassbegreppet är inte, som t ex socialgruppsbegreppet, ett klassificeringsredskap för statistikproduktion. Det är ett begrepp som svårligen kan lösgöras från de ekonomiska och filosofiska premisser som det vilar på.⁶⁾ Det marxistiska klassbegreppet har relativt sällan utnyttjats vid beteendevetenskapliga studier för att karaktärisera individers ekonomiskt-politiska rollpositioner (i väljar- eller andra typer av intervjustudier). Att det sällan applicerats på offentlig statistik är egentligen mindre förvånande eftersom de uppgifter som redovisas i folk- och bostadsräkningarna inte innehåller all den information som en marxistisk klassanalys kräver. Göran Therborns och andras empiriska analyser av den svenska klassstrukturen under 1900-talet visar emellertid att det marxistiska klassbegreppet, om än approximativt, kan appliceras på folk- och bostadsräkningarnas data.⁷⁾ När det marxistiska klassbegreppet i detta kapitel används för att karaktä-

risera riksdagens klasstruktur är syftet primärt illustrativt: Att belysa skillnaden mellan en marxistisk och en mer "konventionell" analys av riksdagsmännens socio-ekonomiska ställning och att göra en jämförelse mellan valmanskårens och riksdagens klassmässiga sammansättning.

Klassbegreppet är inte entydigt definierat inom den marxistiska idétraditionen. Ledande marxistiska teoretiker, från Marx-Engels över Lenin och Bucharin till Mao Tse-Tung, har definierat begreppet delvis olika beroende på vilka analysuppgifter de avsåg att lösa. Gemensamt för dem alla är emellertid att individernas skilda relationer till produktionsmedlen ses som den avgörande faktorn för klassernas uppkomst och avgränsning till varandra.⁸⁾

Utifrån detta kriterium urskiljes kapitalismens två huvudklasser, bourgeoisin (borgarklassen) och proletariatet (arbetarklassen). Borgarklassen lever på, och kontrollerar, produktionsmedlet kapital medan arbetarklassen lever på lönearbete och producerar ett samhälles mervärde. Marxismens samhällsteori för den kapitalistiska epoken urskiljer dessutom ytterligare en klass, småbourgeoisin (småborgarklassen). Denna klass består av individer som producerar varor men som inte är lönearbetare. Bönder och egna företagare med få eller inga anställda brukar föras till småborgarklassen.

Dessa tre klasser täcker emellertid inte samtliga yrkesverksamma individer i ett utvecklat kapitalistiskt samhälle. Tjänstemän, vårdpersonal m fl yrkesgrupper tillhör inte, ur marxistisk synpunkt, någon klass. De brukar vanligen föras samman till en speciell kategori som benämns mellanskikten. Göran Therborn har i en artikel om klasserna i Sverige definierat grupperna inom mellanskikten på följande sätt:

"De är inte bärare av någon av de kapitalistiska samhällets avgörande socio-ekonomiska processer - även om de utför ett nyttigt och nödvändigt arbete - och är därför ingen avgörande social kraft i samhället. De varken producerar eller exproprierar mervärde. Inte heller är de självständiga värdeproducenter som småborgarna. De arbetar som löntagare men får sin lön ur den totala mer-

värde massan i samhället. En del tekniker och arbetsledare står i en mellanställning därigenom att de både deltar i produktionen av mervärde och i organiserandet av exproprieringen av mervärde åt arbetsköparen." 9)

Den marxistiska klassanalysen specificerar således tre klasser. Borgar-, arbetar- och småborgarklasserna samt en "restgrupp" mellanskikten. De skulle föra alltför långt att i detta sammanhang ytterligare söka precisera dessa begrepp. Litteraturen kring dem är minst sagt enorm.

De tre marxistiska klasserna och mellanskikten har i detta kapitel operationaliserats enligt följande:

<i>Borgarklassen</i>	företagsledare vid större företag, godsägare
<i>Småborgarklassen</i>	bönder och småföretagare
<i>Arbetarklassen</i>	jordbruks-, skogs- och industriarbetare
<i>Mellanskikten</i>	högre och lägre tjänstemän, butikspersonal, förmän och verkmästare, politiska och fackliga ombudsmän.

Yrkeskategorierna ovan är enbart exempel på grupper inom varje klass men de är de numerärt största skikten inom de skilda klasserna. En mer detaljerad redogörelse för hur den marxistiska klassvariabeln konstruerats återfinns i Appendix II.

Vilken klassbakgrund och klasstillhörighet hade andrakammarledamöterna under åren 1968 och 1969? Svaret på denna fråga ges i tabell 9:1. Riksdagsledamöternas klassbakgrund har definierats utifrån deras föräldrars klasstillhörighet (faderns klass).¹⁰⁾ Riksdagsmännens personliga klassposition är mer problematisk. Ur en synpunkt bildar de en unik yrkesgrupp som "in corpore" skulle föras till mellanskikten. Men å andra sidan är många ledamöter av riksdagen, om än på deltid, verksamma inom skilda yrken.¹¹⁾ För tabell 9:1 har uppgifter om riksdagsmännens icke-parlamentariska yrkesverksamhet vid intervjutillfället, eller eventuellt uppgifter om deras senaste yrkesverksamhet, utnyttjats. (De ledamöter, som uppgav sig endast vara riksdagsmän vid intervjutillfället har klassificerats efter det yrke som de senast innehade.)

Det bör kanske påpekas att resultaten i tabell 9:1, liksom samtliga övriga uppgifter om 1968/69-års andrakammarledamöter i detta kapitel, enbart bygger på riksdagsundersökningens intervjustudie.¹²⁾

TAB 9:1 ANDRA KAMMARENS LEDAMÖTER ÅREN 1968-1969 FÖRDELADE EFTER EGEN OCH FÖRÄLDRARNAS KLASSTILLHÖRIGHET (MARXISTISKT KLASSEBEGREPP).

	Föräldrarnas klass	Egen klass
Borgarklassen	4% (10)	4% (10)
Småborgarklassen	39%(108)	20% (55)
Arbetarklassen	33% (91)	7% (19)
Mellanskikten	25% (69)	69%(190)
Summa	101%(278)	100%(274)

Kommentar: Siffrorna inom parentes anger antalet individer. Procentsiffrorna är beräknade med totalantalet substantiellt kodade fall som bas. "Missing data" är således uteslutna. De sex riksdagsledamöter som fattas under rubriken "Egen klass" är samtliga ej yrkesverksamma hemmafruar, som uppgav hemmafru som senaste yrke. Hemmafru är definerat som "missing data" i samtliga analyser i detta kapitel.

Resultaten visar att riksdagsledamöternas klassbakgrund är förhållandevis splittrad. De flesta växte upp i småborgerliga- eller arbetarhem. En substantiell minoritet hade föräldrar som tillhörde mellanskikten medan mycket få av riksdagsmännen hade sina uppväxtrötter i borgarklassen.

Bilden blir radikalt annorlunda om man tittar på riksdagsmännens personliga klassposition. Marxisms två huvudklasser, bourgeoisin och proletariatet, är båda mycket svagt numerärt representerade. Endast 11% av de undersökta riksdagsledamöterna hamnar i någon av dessa klasser medan uppemot 70% av dem har, eller har senast haft, yrken som kan räknas till mellanskikten.

Det kan vara intressant att jämföra dessa resultat från riksdagen med uppgifter om den förvärvsarbetande befolkningens klassmässiga sammansättning. Göran Therborn har i en artikel i tidskriften Zenit gjort en analys av klass-

strukturen i Sverige under åren 1930 och 1965. Han bygger sin studie på statistik från bl a folk- och bostadsräkningar. ¹³⁾ I allt väsentligt överensstämmer de klassdefinitioner som Therborn använder med dem som utnyttjats här. Hans avgränsning av arbetarklassen är emellertid något vidare än den som använts för riksdagsstudien. Procentsiffrorna för arbetarklassen i tabell 9:2 skall förmodligen justeras ned några få enheter och siffrorna för mellanskikten uppjusteras i samma mån för att resultaten skall svara mot de klassavgränsningar som gjorts för riksdagsundersökningen.

Therborn urskiljer ett speciellt skikt i samhället som han benämner "speciella kategorier knutna till borgarklassen" och vars omfattning särredovisas. Till denna kategori för Therborn bl a statliga och kommunala chefstjänstemän, åklagare, högre polisbefäl, militärer samt chefredaktörer och politiska redaktörer i borgerliga massmedia. I riksdagsstudien har dessa yrkesgrupper förts till mellanskikten. I tabell 9:2 har gruppen "speciella kategorier knutna till borgarklassen" förts till mellanskikten. Therborns "speciella kategorier" omfattar få individer, 2% av den förvärvsarbetande befolkningen både 1930 och 1965.

TAB 9:2 DEN FÖRVÄRVSARBETANDE BEFOLKNINGENS KLASSTILLHÖRIGHET
ÅREN 1930 OCH 1965 (MARXISTISKT KLASSBEGREPP)

	År 1930	År 1965
Borgarklassen	2%	1%
Småborgarklassen	31%	15%
Arbetarklassen	55%	54%
Mellanskikten	12%	30%
	100%	100%

Källa: Göran Therborn, "Om klasserna i Sverige 1930-1970", Zenit nr. 2 1972, sid 4-36, speciellt tab 27 å sid 35. Tabell 9:2 är en bearbetning av Therborns tab 27.

Slutsatsen av tabell 9:2 är uppenbar. Borgarklassen och arbetarklassen har, numerärt sett, inte förändrat sina

positioner i någon nämnvärd grad sedan det tidiga 30-talet. Det är småborgarklassens och mellanskiktens omfattning som drastiskt ändrats sedan 1930. Mellanskikten har som grupp betraktat marscherat fram på småborgarklassens bekostnad.

En jämförelse av riksdagens och befolkningens klassmässiga sammansättning ger i huvudsak följande resultat. Borgar- och småborgarklasserna är något överrepresenterade i riksdagen. Mellanskikten och arbetarklassen uppvisar de största skillnaderna mellan riksdag och befolkning. Mellanskikten är kraftigt överrepresenterade medan arbetarklassen är klart underrepresenterad. Dessa slutsatser gäller för båda de relevanta jämförelsemöjligheterna: (1) riksdagsledamöternas föräldraklass mot befolkningens klasstruktur år 1930 och (2) riksdagsledamöternas klassposition 1968/69 mot befolkningens klassammansättning år 1965.

Det sociologiska klassbegreppet

Något sociologiskt klassbegrepp existerar inte i den samhällsvetenskapliga sinnevärlden. Man kan möjligen tala om skilda sociologers och statsvetares definitioner, men inte om sociologins definition. Vad som här kommer att kallas det sociologiska klassbegreppet har sin grund i stratifieringsteorin.

Det svenska samhället är stratifierat utefter ett flertal politiskt och socialt relevanta kriterier. De mest uppmärksammade, både i den politiska debatten och i den samhällsvetenskapliga teoribildningen, är skillnaderna i utbildning, i inkomst/förmögenhet, i arbetsmiljö (monotona, hälsofarliga och smutsiga jobb kontra stimulerande och "rena" arbeten) och skillnaden i inflytande och prestige/status. Empiriskt sett har samtliga dessa faktorer en tendens att vara positivt korrelerade med varandra. Den rike är ofta högre utbildad, har ett mer stimulerande arbete i en för hälsan föga farlig miljö och har dessutom mer inflytande och status än den fattige. Ojämligheten tenderar att vara kumulativ.

Den i svensk "officiell" statistik smått klassiska socialgruppsindelningen bygger på denna kunskap och avgränsar tre

socioekonomiska grupper med relativt olika positioner på de nämnda stratifikationskriterierna. Andra likaledes mycket flitigt använda begrepp som överklass, medelklass och arbetarklass konnoterar väl i allt väsentligt samma verklighet som termerna socialgrupp I, II och III gör. Vid empiriska undersökningar brukar såväl socialgruppsindelningen som kategorierna över-, medel-, och arbetarklass operationaliseras utifrån yrkesvariabeln.

Denna traditionella metod har också tillämpats vid konstruktionen av riksdagsstudiens sociologiska klassvariabel som omfattar fyra olika klasser: överklass, medelklass, bondeklass samt arbetarklass. Klassernas yrkesmässiga omfång framgår av nedanstående uppställning. En detaljerad redogörelse för variabelns konstruktion återfinns i Appendix II.

<i>överklass</i>	företagsledare i större företag, godsägare, högre tjänstemän, "fria yrken" samt statsråd och kommunalråd
<i>medelklass</i>	småföretagare, lägre tjänstemän, förmän och verkmästare, fackliga- och politiska ombudsmän
<i>bondeklass</i>	bönder, såväl självägande som arrendatorer
<i>arbetarklass</i>	jordbruks-, skogs- och industriarbetare, butikspersonal

Denna klassindelning skiljer sig markant från den marxistiska. Borgarklassen och det "övre skiktet" inom mellanskikten utgör den sociologiska överklassen medan småborgarklassens mindre företagare och mellanskiktens lägre tjänstemän och ombudsmän är de tunga grupperna inom medelklassen. Bönderna, som enligt den marxistiska klassindelningen tillhörde småbourgeoisin, har här fått bilda en egen sociologisk klass. Arbetarklassens yrkesmässiga omfattning är däremot i allt väsentligt densamma i de båda klassindelningarna. Den enda skillnaden är att butikspersonal har klassificerats som tillhörande den sociologiska arbetarklassen. I den marxistiska klassindelningen har affärsbiträden förts till mellanskikten.

Den sociologiska klassvariabeln är nära relaterad till den förut diskuterade socialgruppsindelningen.¹⁴⁾ Avgränsningen av överklassen är i stort sett densamma som den

traditionella för socialgrupp I. Medelklassen motsvarar socialgrupp II bortsett från att bönderna och butikspersonalen, som ingår i socialgrupp II, här har förts till bonde- resp arbetarklassen. Den sociologiska arbetarklassen är således något vidare definierad än vad socialgrupp III brukar vara eftersom affärsbiträdena är inkluderade i arbetarklassen.

De undersökta riksdagsledamöternas fördelning efter den personliga och efter föräldrarnas sociologiska klasstillhörighet redovisas i tabell 9:3.

TAB 9:3 ANDRA KAMMARENS LEDAMÖTER ÅREN 1968-1969 FÖRDELADE EFTER EGEN OCH FÖRÄLDRARNAS KLASSTILLHÖRIGHET (SOCIOLOGISKT KLASSBEGREPP).

	Föräldrarnas klass	Egen klass
Överklass	16% (43)	36% (98)
Medelklass	23% (64)	41% (114)
Bondeklass	28% (79)	16% (43)
Arbetarklass	33% (92)	7% (19)
Summa	100% (278)	100% (274)

Kommentar: Siffrorna inom parentes anger antalet individer. Se också kommentaren till tabell 9:1.

Resultaten visar att det sociologiska klassbegreppet diskriminerar bättre än det marxistiska. Spridningen över klasserna blir större. Ett klart mönster av substantiellt intresse framträder också i tabellen. En majoritet av de undersökta riksdagsledamöterna, över 60%, växte upp i bonde- eller arbetarhem. En än större majoritet, ca 75% av riksdagsmännen, tillhör de båda övriga klasserna, över- och medelklass, om man ser till deras personliga klassposition.

Dessa starkt kontrasterade klasstrukturer antyder att många riksdagsledamöter måste ha upplevt en individuell social mobilitet, innan eller i samband med riksdagsuppdraget. Om inte från koja till slott så åtminstone från arbetarklass till överklass. Mobilitetsfenomenet kommer att analyseras i nästa kapitel.

Riksdagens klasstruktur skiljer sig markant från den förvärvsarbetsbefolkningens. Ur ett avspeglingsperspektiv är samtliga sociologiska klasser utom arbetarklassen överrepresenterade i riksdagen.

Procenttalen under rubriken "Egen klass" i tabell 9:3 kan approximativt jämföras med följande siffror som gäller för 1968 års väljare: överklass = ca 6%, medelklass = ca 32%, bondeklass = ca 8% samt arbetarklass = ca 54%.¹⁵⁾ Någon mer exakt analys av avspeglingsproblemet eftersträvas inte i detta sammanhang. Det räcker med att konstatera att resultaten inte är unika för det svenska politiska systemet. Överklassen är starkt överrepresenterad och arbetarklassen kraftigt underrepresenterad i samtliga västerländska parlament.

I jämförelse med andra elitgruppers sociala bakgrund, som t ex högre statstjänstemäns och storföretagsledares, framstår emellertid riksdagsmännen som "folklig". En studie av 245 företagsledare vid företag med över 500 anställda från mitten av 1950-talet visar att de var mycket "exklusivt" rekryterade. Enligt kriterierna för det sociologiska klassbegreppet tillhörde deras fäder följande klasser: överklass = ca 67,5%, medelklass = ca 19%, bondeklass = ca 10% samt arbetarklass = ca 3,5%. Inte mindre än 40% av de undersökta företagsledarna hade fäder som själva hade varit företagsledare i företag med mer än 10 anställda.¹⁶⁾

De högre statstjänstemännens sociala bakgrund är mer "folklig" än storföretagsledarnas, men mer "exklusiv" än riksdagsledamöternas. Christoffersson m fl:s studie från år 1968 visar att de sk chefstjänstemännens (löneplan B och C) fäder tillhörde följande socialgrupper: I = 32%, II = 52% och III = 16%.¹⁷⁾ Eftersom socialgrupp I i stort sett motsvarar överklassen och socialgrupp III arbetarklassen i den sociologiska klassindelningen så kan dessa uppgifter approximativt jämföras med resultaten för riksdagen (se tabell 9:3).

Den mest "exklusivt" rekryterade gruppen bland chefstjänstemännen var den som arbetade i departementen. 54% av dem

hade vuxit upp i socialgrupp I-hem. UD (diplomatiska kåren) har den snävaste rekryteringen bland departementen.

Det ligger nära till hands att utifrån dessa resultat dra slutsatsen att demokratiska val trots allt leder till en socio-ekonomiskt bredare rekrytering av beslutsfattare än vad byråkratiska utnämningar (statstjänstemän) och arvs- mässigt påverkade utnämningar (företagare) gör.

Det sociologiskt-politiska klassbegreppet

Det finns ett antal yrkestitlar, och därmed förknippade sysselsättningar, som är relativt rikligt förekommande bland riksdagsledamöterna men som procentuellt sett är försvinnande få i befolkningen som helhet. Dessa yrken t ex statsråd, kommunalråd och ombudsmän, är speciellt intressanta vid en analys av den formella politiska eliten.

Samtliga riksdagsledamöter kan benämnas professionella politiker, i den mening att de helt eller delvis lever på riksdagslönen och ägnar en stor del av sin tillgängliga arbetstid åt politiken. Somliga av dem kan emellertid betraktas som mer professionella än andra. Begreppet professionalism kan graderas. En riksdagsman som dessutom är statsråd eller ombudsman i ett parti hamnar högre upp på politikens "proffsskala" än en riksdagsman som på måndagarna och under sommaren sköter sitt lantbruk. Politisk professionalism kan naturligtvis definieras på flera olika sätt. Man behöver inte enbart utgå från yrkesverksamheten. Vid definitionen i detta kapitel av en speciell klass av professionella politiker har emellertid endast yrkesvariabeln utnyttjats.

Den sociologiskt-politiska klassindelningen omfattar fem skilda klasser: överklass, medelklass, bondeklass, arbetarklass samt organisationsprofessionella. Bonde- och arbetarklasserna har definierats på exakt samma sätt som motsvarande sociologiska klasser. Överklassen och medelklassen är också avgränsade enligt kriterierna för den sociologiska klassindelningen, bortsett från det förhållande att

vissa yrkesgrupper förts över till "klassen" av organisationsproffs, (t ex statsråd från överklassen och ombudsmän från medelklassen).¹⁸⁾

Det utmärkande för det sociologiskt-politiska klassbegreppet är den femte "klassen", organisationsproffsen, som omfattar inte bara politikens proffs utan också "Organisation Sveriges" proffs: fackliga- och partipolitiska ombudsmän, statsråd och kommunalråd, funktionärer i RLF och företagarorganisationer. Det gemensamma för individerna inom denna grupp är att de är mer eller mindre heltidsanställda beslutsfattare inom det i vid mening politiska systemet.¹⁹⁾

Organisationsproffsen består således av två olika typer av beslutsfattare, dels de i egentlig mening politiska proffsen (stats- och kommunalråd, anställda partifunktionärer) och dels anställda i vissa intresseorganisationer (fackliga ombudsmän, direktörer i företagarorganisationer m m). Dessa båda skikt inom organisationsproffsen är ungefär lika talrikt företrädna i det undersökta materialet.²⁰⁾

Andra kammarens klasstruktur åren 1968-1969, ur det sociologiskt-politiska klassbegreppets synpunkt, presenteras i tabell 9:4. Några uppgifter om ledamöternas föräldraklass redovisas inte eftersom ingen riksdagsman kunde klassificeras för gruppen organisationsproffs i föräldragenerationen. Ingen av de undersökta ledamöterna växte upp i ett statsråds- eller ombudsmannahem. De uppgifter som presenterades i tabell 9:3 om ledamöternas föräldraklass gäller således också för den sociologiskt-politiska klassindelningen.²¹⁾ Resultaten i tabell 9:4 visar enbart riksdagsmännens personliga klasstillhörighet, uppdelat efter de fyra stora partierna och totalt.

Gruppen organisationsprofessionella är talrik i riksdagen. Antalsmässigt är organisationsproffsen i det närmaste lika många som ledamöterna från medelklassen. Överklassen är dock numerärt sett störst i det undersökta materialet.

Partierna är klassmässigt mycket olika sammansatta. Organisationsproffsen utgör ca 1/3 av de socialdemokratiska ledamöterna. De borgerliga partierna har däremot relativt

TAB 9:4 ANDRA KAMMARENS LEDAMÖTER ÅREN 1968-1969 FÖRDELADE EFTER EGEN KLASSTILLHÖRIGHET (SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSEBEGREPP).

	SD	CP	FP	M	TOTALT
Överklass	24%	23%	45%	42%	30% (83)
Medelklass	28%	9%	35%	10%	24% (66)
Bondeklass	2%	56%	8%	32%	16% (43)
Arbetarklass	12%	-	4%	3%	7% (19)
Org proffs	34%	12%	8%	13%	23% (63)
Summa	100% (136)	100% (43)	100% (49)	100% (38)	100% (274)

Kommentar: Siffrorna inom parentes anger antalet individer (procentbasen). "Egen klasstillhörighet" bygger på yrke 1968-69 eller angivet senaste yrke.

få riksdagsmän som kan klassificeras som organisationsproffs. Denna skillnad kvarstår även om man bortser från den socialdemokratiska statsrådsgruppen. Differensen beror primärt på att den socialdemokratiska riksdagsgruppen har relativt sett fler fackliga funktionärer bland sina riksdagsmän än vad de borgerliga partierna har.

Om man enbart ser på de fyra "riktiga" socialklasserna så är partiernas klasstruktur också relativt olika. Majoriteten av socialdemokrater, liksom folkpartister, tillhör yrkesmässigt över- eller medelklassen (52% resp 80%). Centerpartiet är i riksdagen fortfarande ett jordbrukarparti (56% bondeklass). Moderaterna slutligen tillhör främst över- eller bondeklassen (74%).

De olika klassindelningarna som analysinstrument

I de följande analyserna kommer främst det sociologiskt-politiska klassbegreppet att användas. Skälen härtill är flera.

Det marxistiska klassbegreppet diskriminerar dåligt i ett parlamentariskt urval. Den alldeles överväldigande andelen av riksdagsmännen visade sig tillhöra mellanskikten och i viss mån småborgarklassen, dvs de grupper vilka enligt den marxistiska teorin vacklar mellan bourgeoisin och proletari-

atet och som är inbördes politiskt och attitydmässigt splittrade.

Det sociologiska klassbegreppet har två analysmässigt tilltalande egenskaper. Det skapar fyra klasser, som på både väljar- och riksdagsplanet omfattar relativt många individer. Diskriminationen är tillfredsställande. Den sociologiska klassindelningen har dessutom i mängder av empiriska studier på massnivån visat sig korrelera med politiska attityder och beteenden.

Dess nackdelar är många. Indelningsgrunderna är teoretiskt oklara och som en följd härav blir gränserna mellan de olika klasserna delvis godtyckliga. Vid parlamentariska studier är det sociologiska klassbegreppet dessutom ofta alltför lite diskriminerande ur den politiska analysens synpunkt. Det särskiljer inte de i vid mening professionella politikerna i ett parlament från de "vanliga" representanterna från över- och medelklasserna.

Det sociologiskt-politiska klassbegreppet bygger däremot just på denna distinktion. Antalet individer som sysselsätts inom parti- och organisationsapparaterna har stadigt ökat under 1900-talet. Inom befolkningen som helhet är de fortfarande en försvinnande liten yrkesgrupp. I riksdagen är de däremot talrikt företrädde. Huruvida denna grupp av organisationsproffs analytiskt skall särskiljas från över- och medelklass är delvis en empirisk fråga. Skiljer de sig attityd- och beteendemässigt från övriga riksdagsmän?

Organisationsproffsen som grupp kan ur vissa synpunkter tyckas väl så heterogent sammansatt. Det är en stor skillnad mellan t ex ett statsråds och en facklig ombudsmans funktioner och makt. Idealt skulle man naturligtvis vilja analysera varje grupp inom kategorien organisationsproffs för sig. Detta låter sig emellertid inte göras inom ramen för riksdagsundersökningens, ur denna synpunkt, lilla population.

ANDRA KAMMARENS KLASSTRUKTUR UNDER ÅREN 1906-1961

Riksdagens klasstruktur har förändrats relativt drastiskt under 1900-talet. Framställningen har hittills koncentre-

rats till en presentation av olika klassbegrepp och en applikation av dem på andra kammarens socio-ekonomiska bas i slutet av 1960-talet. Ett historiskt perspektiv har saknats. Denna brist skall avhjälpas i detta avsnitt.

Analysen kommer enbart att bygga på de resultat som Sköld-Halvarsson presenterar i sin artikel om "Riksdagens sociala sammansättning under hundra år" i jubileumsverket "Samhälle och riksdag". Någon självständig datainsamling har inte genomförts. I artikeln redovisas riksdagsledamöternas fördelning över ett 30-tal olika yrkesgrupper som ofta är mycket specifika. Så t ex arbetar Sköld-Halvarsson med två skilda kategorier av officerare: en för överstar och uppåt i rangrullan och en annan för överstelöjtnanter och nedåt. Vad gäller yrkessammansättningen i riksdagens andra kammare så redovisas detaljerade resultattabeller från sju olika tidpunkter under 1900-talet: från 1906, 1912, 1922, 1933, 1937, 1949 samt 1961 års andra kammare.

Data från tabellerna för dessa år har här utnyttjats för en analys av andra kammarens sociologiskt-politiska klassstruktur under 1900-talet.

Konkret uttryckt så har de tidigare diskuterade definitionerna på de sociologiskt-politiska klasserna applicerats på Sköld-Halvarssons data. Hur detta operationellt gjorts redovisas i Appendix II. Några få mättekniska problem måste emellertid diskuteras. Sköld-Halvarssons yrkesuppgifter avses gälla för vad de kallar "... resp ledamots rätta yrkesställning vid tiden för varje undersökt riksdag". De påpekar att de inte alltid "lyckats" uppnå detta syfte: "Särskilt när det gäller det äldre materialet har det i vissa fall varit svårt att upptäcka om det förelegat en differens mellan yrkesställning vid det första invalet i riksdagen och yrkesställningen det granskade året. Flertalet sådana felkällor torde genom företagna kontroller ha kunnat bemästras men i vissa fall har de kanske måst accepteras."²²⁾

Sköld-Halvarssons data är således, med vissa reservationer, jämförbara med riksdagsundersökningens uppgifter om leda-

möternas s k "egen klass" (yrkesställning 1968/69 eller senaste yrkesställning). Reservationen har att göra med de skilda datainsamlingsmetoderna. Sköld-Halvarsson utnyttjade flera olika tekniker och källor för sin studie: enkäter (1961 års riksdagsledamöter), intervjuer, uppsalastudiens olika kartotek (Brusewitz m fl), biografiska verk, tidningsklipp m m. Riksdagsundersökningen bygger enbart på intervjuuppgifter med riksdagsmännen själva.

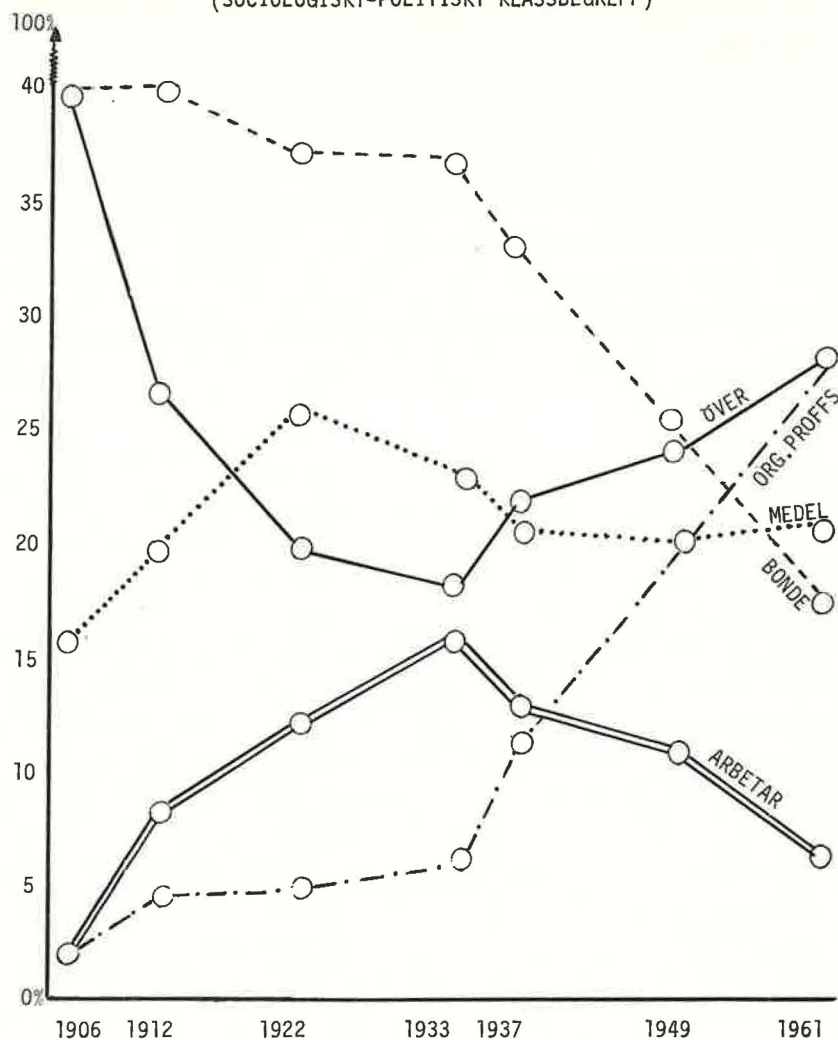
Operationaliseringen av de fyra "riktiga" klasserna, över-, medel-, bonde- resp arbetarklasserna, har inte förorsakat några större problem. Sköld-Halvarssons kategorischema ger genom sin detaljrikedom ett fullgott underlag för en klassificering.

När det gäller organisationsproffsen är situationen något annorlunda. Deras yrkesschema upptar enbart tre yrkesgrupper som med säkerhet kan betecknas som organisationsproffs: politiska- och fackliga ombudsmän (hela perioden 1906-1961) samt statsråd (enbart för perioden 1937-1961). Eftersom definitionen av gruppen organisationsproffs inkluderar fler yrkesgrupper än så, t ex funktionärer i jordbrukets föreningsrörelse och direktörer i företagorganisationer, så kommer andelen organisationsproffs förmodligen att underskattas något.²³⁾ Helhetsbilden och trenderna kan emellertid inte påverkas något nämnvärt av detta förhållande.

I Figur 9:5 och Tabell 9:6 presenteras andra kammarens sociologiskt-politiska klasstruktur under åren 1906-1961. Resultaten bygger på de förvärvsarbetande riksdagsmännens yrkesställning för resp år. De ledamöter som enligt Sköld-Halvarsson var s k "icke förvärvsarbetande kvinnor" är uteslutna från analysen och är inte medtagna i procentbasen. Figur 9:5 har ritats med skalriktiga tidsintervall mellan de olika undersökningsåren.

Resultaten pekar på två vitt skilda trendmönster i andra kammarens klasstruktur under 1900-talet. Perioden 1906-1933, dvs de år under vilka det moderna partisystemet, parlamentarismen och den allmänna rösträtten etablerades som fasta strukturer i det svenska politiska systemet, utmärks

FIGUR 9:5 ANDRA KAMMARENS KLASSTRUKTUR ÅREN 1906-1961
(SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSBEGREPP)



TABELL 9:6 ANDRA KAMMARENS KLASSTRUKTUR ÅREN 1906-1961
(SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSBEGREPP)

	1906	1912	1922	1933	1937	1949	1961
Överklass	92 (40%)	63 (27%)	45 (20%)	40 (18%)	49 (22%)	53 (24%)	64 (29%)
Medelklass	36 (16%)	45 (20%)	60 (26%)	53 (23%)	47 (21%)	43 (20%)	45 (21%)
Bondeklass	92 (40%)	91 (40%)	84 (37%)	84 (37%)	73 (33%)	56 (25%)	36 (16%)
Arbetarklass	5 (2%)	19 (8%)	28 (12%)	37 (16%)	30 (13%)	24 (11%)	10 (5%)
Org.proffs	5 (2%)	12 (5%)	12 (5%)	13 (6%)	24 (11%)	44 (20%)	63 (29%)
S:a							
förvärvsarb.	230	230	229	227	223	220	218

av en helt annorlunda klassmässig rekryteringstrend jämfört med den senare, ur svensk politisk synpunkt, mer stabila perioden 1933-1961.

Under den förstnämnda perioden sjönk andelen riksdagsmän med överklassyrken stadigt från 40% år 1906 till en botten år 1933 med 18%. Samtidigt ökade proportionen arbetarklass kontinuerligt från 2% till 16%. Arbetarklassens ökning i andra kammaren skedde till stor del på överklassens bekostnad. Bondeklassens och organisationsproffsens andelar var nämligen i stort sett stabila under perioden (40%-37% resp 2%-6%), medan medelklassens växte från 16% år 1906 till en topp på 26% år 1922 för att sedan åter sjunka till 23% vid periodens slut.

Den senare perioden, som inleds med socialdemokraternas maktillträde, uppvisar ett helt annat mönster. Från och med valet 1936 börjar andelen överklass i andra kammaren att växa igen. Proportionen överklass ökar stadigt från 18% år 1933 över 22% 1936 och 24% 1949 till 29% år 1961. Andelen ledamöter som hade överklassarbeten var större år 1961 än vad den var år 1912 (29% resp 27%). Procentandelen arbetarklass uppvisar en rakt motsatt tendens. Den sjunker kontinuerligt från toppen år 1933 (16%) till 5% år 1961. Det sistnämnda året fanns det färre arbetare i andra kammaren än vad det gjorde år 1912 (5% resp 8%). Under perioden 1933-1961 börjar också andelen bondeklass att sjunka drastiskt, från 37% år 1933 till 16% vid periodens slut. Medelklassens andel är däremot i det närmaste stabil och håller sig kring 21%-23%. Bönder och arbetare ersätts emellertid inte enbart av personer från överklassen. Det är främst de professionella politikerna och representanterna för "organisation Sverige" som kommer till riksdagen på bönders och arbetares bekostnad. Andelen organisationsproffs i andra kammaren tillväxer stadigt och snabbt under perioden, från 6% år 1933 till 29% år 1961.

Tillväxttaktens storlek är delvis en mätartefakt eftersom statsråden har förts till kategorien organisationsproffs för åren 1937, 1949 och 1961 men inte för de övriga undersökningsåren. Detta förhållande påverkar emellertid inte

resultaten nämnvärt eftersom antalet statsråd i andra kammaren var relativt litet.²⁴⁾ Organisationsproffsens ökning med statsråden bortdefinierade blir 1937=8%, 1949=18% och 1961=25% mot 1937=11%, 1949=20% och 1961=29% med statsråden inkluderade.

Det visar sig att denna odiskutabla tillväxt av proportionen organisationsproffs helt kan skrivas på de "politiska ombudsmännens" konto. Antalet fackliga ombudsmän stiger nämligen inte. Deras numerär har under hela perioden 1906-1961 hållit sig mellan 3 till 10 riksdagsmän, med toppen 1922 och botten 1937. De politiska ombudsmännens antal stiger däremot i stort sett kontinuerligt från 0 år 1906 till 47 år 1961. Det är andelen i egentlig mening professionella politiker som ökar i riksdagen.

Överklassens kontinuerliga tillväxt i andra kammaren sedan 1930-talet förtjänar att kommenteras mer i detalj. Ökningen kan nästan helt tillskrivas ett av överklassens två skikt. Andelen borgarklass var som störst i andra kammaren år 1906 då 17% av ledamöterna var storföretagare eller godsägare. Alltsedan 1912 års riksdag har emellertid proportionen borgarklass varit i det närmaste konstant och pendlat mellan 7% till 11% (lägst 1933 och 1937). Det är proportionen högre tjänstemän m fl grupper inom överklassen som har ökat. Deras andel var lägst vid 1922 års riksdag (10%) och har sedan dess stadigt blivit större. År 1961 var proportionen högre tjänstemän m fl i det närmaste lika stor som den var i början av detta sekel. (21% år 1961 mot 23% år 1906).

Det tidiga 30-talet innebar en vändpunkt vad gäller andra kammarens klassmässiga sammansättning. En rekryterings-trend bröts och ersattes med en annan som i vissa avseenden betydde en återgång till ett äldre rekryteringsmönster. Från och med 1930-talet så stiger ånyo proportionen överklass och andelen arbetarklass i andra kammaren sjunker. Samma tendens, om än svagare markerad, återfinns också om man tittar på ledamöternas sociala bakgrund, dvs deras fäders yrkesställning. Sköld-Halvarssons data visar att ca 12% av andra kammarens ledamöter år 1937 kom från social-

grupp I-hem. År 1961 var motsvarande procentandel ca 17%. Under samma period sjönk proportionen ledamöter med fäder tillhörande socialgrupp III från 32% till 30%.²⁵⁾

Andra kammarens ledamöter i början av 1960-talet kom från "exklusivare" sociala förhållanden än vad 30-talets ledamöter gjorde. Hur kan man förklara detta förhållande? Vad var det som inträffade på 30-talet som i vissa avseenden kom hjulen att rulla baklänges igen? I detta sammanhang kommer inte denna frågeställning ens försöksvis att besvaras. Den är ett ämne för ett mindre forskningsprojekt.

Man bör emellertid hålla åtminstone två saker i minnet vid tolkningen av resultaten i Figur 9:5: (1) Befolkningens klassmässiga sammansättning har förändrats drastiskt under 1900-talet. Man kan inte betrakta riksdagens socio-ekonomiska rekrytering mot en statisk bakgrund. (2) Riksdagens partipolitiska sammansättning har också förändrats. Antalet höger- och folkpartister mer än halverades i andra kammaren mellan åren 1912-1933, medan antalet socialdemokrater/kommunister ökade med ca 75%. Perioden efter 1932 års val har, om man ser till de båda partiblockens styrka, varit mindre dramatisk.

Den förvärvsarbetande befolkningens klasstillhörighet under 1900-talet har i stora drag ändrats enligt följande: Överklassens andel har varit tämligen konstant med en svag tendens till ökning. Medelklassen har däremot stadigt vuxit främst beroende på tjänstemannaskiktets tillväxt. Bondeklassens mönster är det motsatta. Den minskar kontinuerligt, ehuru relativt långsamt under 20- och 30-talen. Från och med 1940-talet blir bondeklassens minskning mer markant. Slutligen arbetarklassen, som ökar sin andel fram till 30-talet för att sedan minska obetydligt. Inom arbetarklassen växer industriarbetarskiktet kontinuerligt medan jordbruksarbetarna stadigt blir färre.²⁶⁾

Partiernas växlande styrka under 1900-talet har påverkat riksdagens klassmässiga sammansättning eftersom de, inom ramen för utbudet av kandidater, avgjort vilka individer som blivit riksdagsmän och därför att de skilda partiernas

rekryteringsmönster varit klassmässigt olika.

Partiernas parlamentariska styrka lämnas i detta sammanhang därhän. Den förutsätts vara känd. Partiernas rekryteringsmönster under perioden 1933-1961 skall däremot kortfattat belysas. Är de konstaterade förändringarna i andra kammarens klassstruktur en följd av att samtliga partier på ett likartat sätt ändrat sina rekryteringsmönster eller uppvisar de skilda partierna olika mönster?

Tabell 9:7 visar de fyra största partiernas klassmässiga sammansättning i andra kammaren åren 1933, 1937, 1949 och 1961. Tabellen är konstruerad utifrån Sköld-Halvarssons data.²⁷⁾ Resultaten visar att samtliga partiers klasstruktur ändrades drastiskt under perioden och att trenden i stort sett är densamma inom partierna. Överklassens och organisationsproffsens andelar ökar, bondeklassens minskar och medelklassens andel varierar kring ett relativt stabilt tal inom varje parti.

Vad gäller arbetarklassen så har dess andel inom de borgerliga partierna varit remarkabelt stabil eftersom endast en enda arbetare återfanns i deras led vid de undersökta riksdagarna. Bondeförbundet hade en ledamot i 1933 års andra kammare som klassificerats som jordbruksarbetare. Inom det socialdemokratiska partiet sjunker däremot proportionen arbetarklass kontinuerligt från 33% år 1933 till 10% vid periodens slut.

Organisationsproffsens tillväxt är till stor del ett socialdemokratiskt fenomen. Deras andel fyrdubblas mellan 1933 och 1961, från 11% till 45%. De borgerliga partierna uppvisar genomgående lägre andelar, och först 1961 stiger Folkpartiets och Bondeförbundets andelar över 15%. Högern har under hela perioden få organisationsproffs bland sina ledamöter (en 1933 och 1937, två 1949 och 1961).

Socialdemokraterna och Bondeförbundet har genomgående haft få ledamöter från överklassen, ehuru deras andel ökar. Från 7% år 1933 till 16% år 1961 för socialdemokraterna och från 8% till 15% för Bondeförbundet. Inom Folkpartiet och Högern är överklassen däremot rikligt företrädd och andelen har

TABELL 9:7 PARTIERNAS KLASSMÄSSIGA SAMMANSÄTTNING
I ANDRA KAMMAREN ÅREN 1933, 1937, 1949 OCH 1961
(SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSBEGREPP)

Socialdemokraterna

	1933	1937	1949	1961
Överklass	7 (7%)	13 (12%)	10 (10%)	16 (16%)
Medelklass	35 (34%)	30 (28%)	22 (21%)	24 (23%)
Bondeklass	15 (15%)	16 (15%)	13 (13%)	6 (6%)
Arbetarklass	33 (33%)	27 (26%)	23 (22%)	10 (10%)
Org.proffs	11 (11%)	20 (19%)	35 (34%)	46 (45%)
S:a förvärvsarb.	101(100%)	106(100%)	103(100%)	102(100%)

Bondeförbundet/Centerpartiet

	1933	1937	1949	1961
Överklass	3 (8%)	4 (11%)	4 (13%)	5 (15%)
Medelklass	1 (3%)	1 (3%)	0 (-)	1 (3%)
Bondeklass	31 (86%)	29 (81%)	25 (84%)	20 (59%)
Arbetarklass	1 (3%)	0 (-)	0 (-)	0 (-)
Org.proffs	0 (-)	2 (5%)	1 (3%)	8 (23%)
S:a förvärvsarb.	36(100%)	36(100%)	30(100%)	34(100%)

Folkpartiet

	1933	1937	1949	1961
Överklass	4 (17%)	11 (42%)	28 (49%)	22 (55%)
Medelklass	7 (29%)	4 (16%)	13 (23%)	10 (25%)
Bondeklass	13 (54%)	11 (42%)	11 (19%)	2 (5%)
Arbetarklass	0 (-)	0 (-)	0 (-)	0 (-)
Org.proffs	0 (-)	0 (-)	5 (9%)	6 (15%)
S:a förvärvsarb.	24(100%)	26(100%)	57(100%)	40(100%)

Högerpartiet

	1933	1937	1949	1961
Överklass	26 (45%)	20 (45%)	11 (50%)	21 (57%)
Medelklass	7 (12%)	7 (16%)	2 (9%)	6 (16%)
Bondeklass	24 (41%)	16 (37%)	7 (32%)	8 (22%)
Arbetarklass	0 (-)	0 (-)	0 (-)	0 (-)
Org.proffs	1 (2%)	1 (2%)	2 (9%)	2 (5%)
S:a förvärvsarb.	58(100%)	44(100%)	22(100%)	37 (100%)

stadigt stigit sedan 1933. Proportionen överklass inom Folkpartiet gör ett "kvalitativt" hopp mellan 1933 och 1937. Den stiger från 17% till inte mindre än 42%. Därefter ökar den mindre markant till 49% år 1949 och 55% år 1961. Överklassens andel inom Högerpartiet stiger i ett mer moderat tempo från 45% till 57% mellan år 1933 och 1961.

Medelklassens styrka inom de skilda partierna är mycket ojämn och kanske också något överraskande. Det visar sig nämligen att andelen medelklass under 30-talet är större inom det Socialdemokratiska Partiet än inom vart och ett av de borgerliga partierna. Proportionen medelklass sjunker sedan bland socialdemokraterna men år 1949 och 1961 är dess andel fortfarande i det närmaste lika stor som andelen medelklass i Folkpartiet, som är det borgerliga parti som genomgående haft den högsta procentsiffran för medelklassen.

Antalet småföretagare inom medelklassen har under hela perioden varit lågt, mellan 4 till 7 personer. Det är de lägre tjänstemännen och tidningsmännen som dominerar. Majoriteten av de småföretagare som satt i andra kammaren under de studerade åren var socialdemokrater.

Bondeklassens andel minskar drastiskt inom samtliga partier mellan 1949 och 1961 vilket avspeglar klassens kraftigt accelererade nedgång i befolkningen under 1950-talet. Så t ex sjunker proportionen bönder bland socialdemokraterna från 13% till 6% mellan 1949 och 1961 och från 19% till 5% i Folkpartiet. I procentenheter mätt är böndernas tillbakagång starkast i Centerpartiet, från en andel på 84% år 1949 till 59% år 1961.

Mellan åren 1933 och 1949 var däremot andelen bönder i stort sett konstant i Socialdemokratiska Partiet (ca 15%) och i Bondeförbundet (ca 85%) medan den minskade i Högern och Folkpartiet. År 1933 var Folkpartiet ett "bondeparti" i den meningen att en majoritet av dess representanter var bönder (54%).²⁸⁾

Huvudresultatet av denna analys av partiernas klassmässiga

sammansättning i andra kammaren under åren 1933-1961 går att sammanfatta i två punkter: (1) De skilda riksdagspartiernas klasstrukturer har under hela perioden varit relativt olika varandra. (2) Förändringarna i partiernas klasstrukturer har emellertid varit likartade och i flera avseenden också parallella.

Vad hände då under 1960-talet? Man kan inte utan vidare jämföra resultaten från analysen av andra kammarens klass-sammansättning under åren 1906-1961 med de resultat som presenterades för andra kammaren åren 1968/69. Sköld-Halvarssons kategorischema för riksdagsledamöternas yrken (ett 30-tal kategorier) liksom riksdagsstudiens grundkodschema för yrkesgrupp (41 olika koder) är båda mycket specificerade. Detta förhållande innebär emellertid inte att de två undersökningarnas kodscheman kan matchas mot varandra med en 100%-ig säkerhet. Varje klassificering har sina gränfall. Så t ex är Sköld-Halvarssons yrkeskategori "politiska ombudsmän", som tidigare påpekats, relativt vitt definierad. Men å andra sidan har vissa yrken, som t ex direktörer i företagarorganisationer, i riksdagsstudien förts till gruppen organisationsproffs medan de i Sköld-Halvarssons studie förmodligen kodats som "högre tjänstemän" eller "företagare" och därmed förts till överklassen i resultatredovisningen ovan.

Avgränsningen av gruppen organisationsproffs är således den primära källan till osäkerhet vid en jämförelse av 1968/69 års andra kammare med 1961 års. Riksdagsstudiens mer detaljerade definitioner kan inte fullt ut appliceras på Sköld-Halvarssons data.

Till dessa kodningstekniska problem skall också läggas att de båda undersökningarna delvis har arbetat med skilda dattainsamlingstekniker. Sköld-Halvarsson utnyttjade intervjuer, tidningsklipp, biografiska verk m m för att fastställa "resp ledamots rätta yrkesställning vid tiden för varje undersökt riksdag". Riksdagsstudien har enbart använt intervjumetoden för att få information om ledamöternas s a s civila yrken vid intervjutillfället.

Eftersom ca 35% av de undersökta riksdagsmännen uppgav sig inte vara yrkesverksamma vid sidan av riksdagsarbetet utnyttjades också intervjuuppgifter om dessa ledamöters senaste yrkesverksamhet vid kodningen av yrkesställningen. Variabeln "egen klass 1968/69" är således explicit konstruerad utifrån det faktum att inte alla riksdagsledamöter är yrkesverksamma. För de "icke förvärvsarbetande" har uppgifter om senaste yrke utnyttjats.

Sköld-Halvarsson har för varje undersökt riksdag lyckats med att klassificera samtliga manliga ledamöter för en bestämd yrkesgrupp. Detta innebär, för det första, att andelen yrkesverksamma överskattas. Fanns det ingen riksdagsman vid 1961 års andra kammare som enbart var riksdagsle-mot? Vidare, för det andra, betyder det att Sköld-Halvarsson, som de också indikerar, måste ha utnyttjat data om ledamöternas tidigare yrken vid klassificeringen (senaste yrke (?), eller t ex yrket vid tiden för invalet (?)).

Allt detta gör att de båda studierna inte är jämförbara utan vissa reservationer. Man får inte dra för stora växlar på små procentdifferenser mellan år 1961 och 1968/69, och detta gäller speciellt beträffande de olika partiernas klassammansättning där procentbasen är liten.

Andra kammarens klasstruktur tycks inte ha förändrats nämnvärt under 1960-talet. Den slutsatsen kan med en viss säkerhet trots allt dras av en jämförelse mellan resultaten från 1961 års och 1968/69 års andra kammare. Procentandelarna för de fyra "riktiga" klasserna är så gott som identiska för de båda undersökningstillfällena ($\pm 3\%$). Överklassens och medelklassens andelar är 1% resp 3% högre för åren 1968/69 än för år 1961. Proportionen bönder är densamma vid båda tillfällena (16%) och arbetarklassens andel är 7% i slutet av 60-talet mot 5% i början av 1960-talet. Andelen organisationsproffs uppvisar däremot en förändring av en något större storleksordning, från 29% år 1961 till 23% vid 1968/69 års andra kammare. Denna skillnad kan emellertid, av tidigare redovisade skäl, inte läggas till grund för någon säker slutsats.

Mer detaljerade studier från flera riksdagar under 1960- och 70-talen måste genomföras innan man kan hävda att den trend i rekryteringen till andra kammaren som inleddes under 30-talet nådde en kulmen under 1960-talet för att sedan permanentas eller övergå i en ny rekryteringsfas.

ANDRA KAMMARENS KLASSTRUKTUR 1968/69:
LEDAMÖTERNAS KLASSERFARENHETER

I detta avsnitt skall riksdagsstudiens hela svit av frågor kring ledamöternas yrkeskarriärer utnyttjas för en studie av andra kammarens klasstruktur utifrån ledamöternas samlade yrkeskarriär, från vaggan till år 1968/69.

Riksdagsledamöternas "yrkeskarriär", deras kontakter med klassamhället, har kartlagts vid fyra skilda tidpunkter i varje individs liv, från (1) uppväxtåren (*föräldraklass*) över (2) första heltidsarbetet (*ungdomsklass*) och (3) yrket vid första invalet i riksdagen (*invalsclass*) till (4) yrket 1968/69 eller senaste yrket (*egen klass 1968/69*).

"Föräldraklass" och "egen klass" representerar två relativt självklara ändpunkter om man vill studera individers konkreta klasserfarenheter. Tidigare generationers klasstillhörighet är naturligtvis högst relevanta vid mobilitetsstudier, men knappast när man undersöker olika individers personliga erfarenheter av klassamhället.²⁹⁾ Likaså kan man säga att det yrke, och därmed klass, som olika individer eventuellt eftersträvar (*aspirationsklass*) förmodligen påverkar deras politiska attityder och beteenden men detta fenomen bör inte inkluderas under begreppet klasserfarenhet.

Det som skall studeras är riksdagsledamöternas personliga livserfarenheter av klassamhället och genom dem andra kammarens samlade fond av kontakter med de olika klasserna. Hur många riksdagsmän har någonsin personligen upplevt arbetarklassens arbets- och levnadsvillkor? Det är naturligtvis möjligt att vårt nät av frågor släppt igenom någon ledamot som t ex mellan första yrket och invalsycket inte endast bytte arbete utan också klass. Men på det hela taget bör de fyra mätpunkterna ge en relativt god bild av

ledamöternas personliga klasserfarenheter.

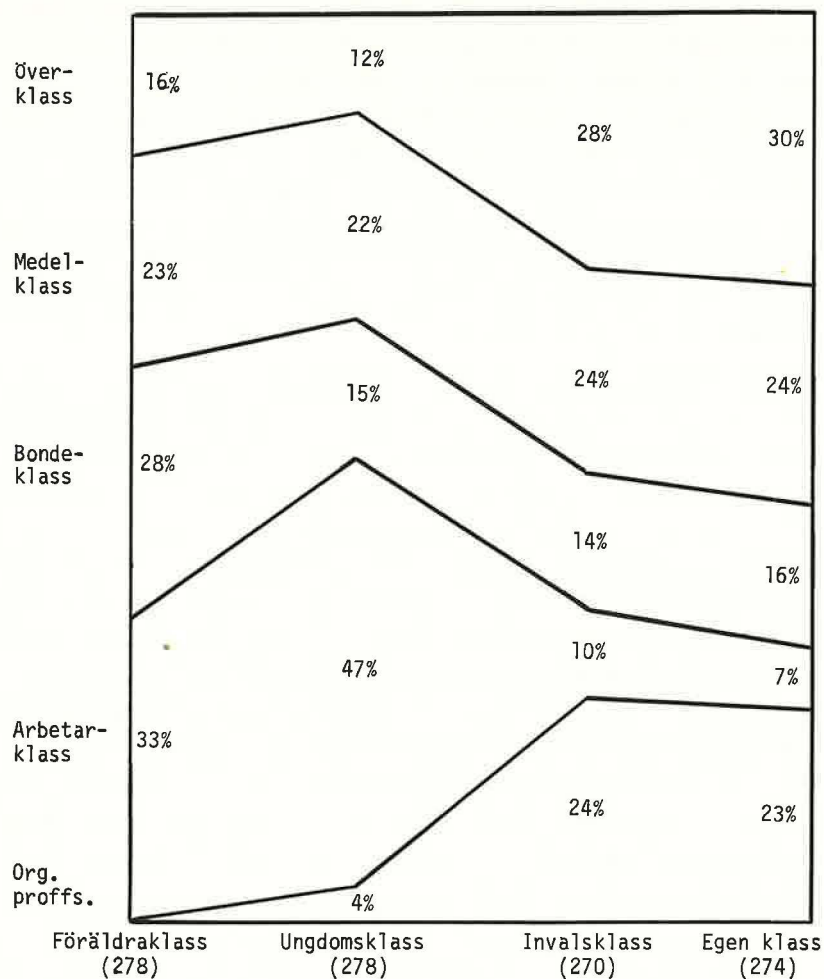
Figur 9:8 ger en första uppfattning om andrakammarledamöternas livskontakter med klassamhället. Diagrammet visar marginalfördelningarna för de fyra olika klassvariablerna, från "föräldraklass" till "egen klass 1968/69". Resultaten kan inte tolkas i termer av individuell mobilitet eller klasserfarenhet. Analysnivån är fortfarande andra kammaren, dvs ett aggregat av individer. Resultaten skall istället ses som en bild av kammarens "klasskontakt" vid fyra ur ledamöternas synpunkt olika tidpunkter; tidpunkter som har olika aktualitetsgrad för ledamöterna, från den nuvarande mest näraliggande "egen klass" till den i tiden mest avlägsna, "föräldraklass".

Andra kammarens klasstruktur uppvisar tre skilda mönster vid de fyra mätpunkterna i ledamöternas karriär. Dessa tre klasstrukturer är sinsemellan relativt olika. Kammarens kontaktyta med klassamhället är minst "exklusiv" om man betraktar den utifrån ledamöternas föräldraklass eller utifrån deras ungdomsklass. Arbetarklassens andel är störst och överklassens minst när man mäter ledamöternas klasstillhörighet efter deras första yrke. Nära hälften av de intervjuade riksdagsmännen angav ett arbetaryrke som första yrke (47%). En jämförelse av strukturen för föräldra- resp ungdomsklassen visar att det är bondeklassens andel som minskat och arbetarklassens som ökat. Medelklassens andel är däremot konstant och uppgår till något över 20%. Proportionen överklass sjunker en aning, från 16% till 12%.

Vid läsningen av figur 9:8 bör man inte glömma att den överväldigande majoriteten av de undersökta ledamöterna var mellan 45 till 65 år gamla vid intervjutillfället. De växte upp under 1910- och 20-talen och fick sina första arbeten på 30- och 40-talen. Mot den bakgrunden avspeglar ledamöternas klasstillhörighet, under uppväxtåren och i ungdomen, relativt väl både befolkningens klasstruktur och förändringen i denna.

Andra kammarens klasstruktur mätt utifrån ledamöternas invalsclass är så gott som identisk med klasstrukturen mätt

FIGUR 9:8 ANDRA KAMMARENS KLASSTRUKTUR
(SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSEBEGREPP)



Kommentar: Procentbasen är lika med antalet förvärvsarbetande vid varje tidpunkt. Kvinnliga ledamöter som angett hemmafru som yrke har kodats som "missing data" för den aktuella tidpunkten. 4 kvinnor har kodats som "missing data" för "egen klass 68-69" (de uppgav hemmafru som senaste yrke och som invalsyрке), ehuru de angav yrkesverksamhet vid första yrket. Därav skillnaden i procentbasen mellan "ungdomsklass" och "egen klass 68-69".

genom ledamöternas egen klass 1968-69. Det spelar således ingen större roll hur man operationaliserar kammarens "aktuella" klasstruktur. Som mått betraktade är invalsklass och egen klass utbytbara. Detta faktum behöver emellertid inte innebära att få eller inga ledamöter upplevde någon social mobilitet efter det att de blivit riksdagsmän. Stabila marginalfördelningar säger ingenting om frekvenserna i "off-diagonal" cellerna i en mobilitetsmatris. Mer härom senare.

Andra kammarens klasstruktur ser helt annorlunda ut vid de två senare måttillfällena jämfört med de två tidigare. Klasstrukturen mått utifrån ledamöternas ungdomsklass är artskild från en motsvarande mätning utifrån ledamöternas invalsklass. Andelen arbetarklass sjunker markant från 47% till 10% mellan ungdoms- och invalsklasserna, medan proportionen överklass och organisationsproffs stiger, från 12% till 28% resp från 4% till 24%. Bonde- och medelklassernas andelar är däremot i det närmaste konstanta. Så här skilda marginalfördelningar kan inte uppkomma om inte många riksdagsledamöter bytt yrke och klasstillhörighet.

Resultaten i figur 9:8 antyder att den sociala mobiliteten, både intra- och intergenerationellt, har varit omfattande bland de undersökta riksdagsmännen. Många ledamöter måste under sina liv personligen ha upplevt olika klassers villkor.

Man kan integrera den information vi har om ledamöternas skilda klasserfarenheter över tid till ett samlat mått på andra kammarens fond av kontakter med klassamhället. Ett mått av denna typ väger in samtliga ledamöters totala klasserfarenheter från vaggan till riksdagen. Det kommer att ge en mer "nyanserad" bild av kammarens och partiernas klassmässiga sammansättning eftersom ledamöternas mer proletära förflutna kommer att sammanvägas med deras sentida och mer "exklusiva" klasspositioner.

Måttet är tekniskt okomplicerat. Fem variabler har konstruerats, en för var och en av de fem klasserna. Samtliga ledamöter har på varje variabel kodats för det antal gånger

som han/hon tillhört resp klass. Eftersom antalet mättillfällen var fyra så kan varje variabel i teorin variera mellan 0 och 4. (Beträffande variabeln för organisationsproffsen i praktiken mellan 0 och 3, eftersom ingen ledamot hade vuxit upp i ett "ombudsmannahem").

Andrakammarledamöternas fördelning över de fem variablerna redovisas i tabell 9:9. Vid läsningen av resultaten måste man vara medveten om att ledamöternas olika klasspositioner över tid har tilldelats samma vikter. Variablerna kan sägas vara operationaliserade utifrån antagandet att varje klasserfarenhet, oavsett när den gjordes och oavsett under hur lång tidsrymd den upplevdes, är lika betydelsefull. Detta är naturligtvis en drastisk förenkling. I avsaknad av teoretiska kriterier är emellertid varje vikt lika godtycklig. Skall klasstillhörigheten vid t ex invalet väga lika mycket som klasspositionen under uppväxtåren, eller ska den väga dubbelt eller tre gånger så mycket? Svaret på en fråga av denna typ måste hämtas från empiriska analyser. Det är beroende av vilka fenomen man vill relatera begreppet klasserfarenhet till: vänster-högerattityder, religiositet, moraliska inställningar? Erfarenheter under uppväxtåren kan ha betytt mer än senare och annorlunda upplevelser för attitydbildningen inom vissa sakområden (religion?), medan mönstret kan vara det motsatta för andra typer av inställningar.

TAB 9:9 ANDRAKAMMARLEDAMÖTERNAS KLASSERFARENHETER VID FYRA TILLFÄLLEN UNDER YRKESKARRIÄREN (SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSBEGREPP).

Antal "erfarenheter" av angiven klass

	0	1	2	3	4	Summa
Överklass	62%	9%	16%	8%	5%	100% (280)
Medeklass	51%	20%	18%	9%	2%	100% (280)
Bondeklass	69%	11%	6%	6%	8%	100% (280)
Arbetarklass	46%	25%	21%	4%	4%	100% (280)
Org proffs	73%	6%	19%	2%	-	100% (280)

Kommentar: Samtliga intervjuade ledamöter är medtagna i tabellen, vilket innebär att ett antal ledamöter (12 st) för vilka vi inte har fullständig information om hela yrkeskarriären också är inkluderade.

En majoritet av de undersökta riksdagsledamöterna (54%) hade vid något tillfälle under sin yrkeskarriär varit arbetare. En nästan lika stor andel hade någon gång haft ett medelklassarbete (49%). Överklassens och bondeklassens arbets- och levnadsvillkor hade personligen upplevts av färre ledamöter (38% resp 31%). Vänder man på perspektivet och i stället ser på andelen riksdagsmän som mera varaktigt och homogent haft erfarenheter av de olika klasserna så blir bilden den omvända. 13% av ledamöterna har tillhört överklassen vid 3 eller 4 mättillfällen av totalt fyra möjliga. Motsvarande siffra för bondeklassen är 14% medan andelen riksdagsmän som mera homogent har upplevt medelklassens och speciellt arbetarklassens villkor är lägre (11% resp 8%). Ledamöter från olika partier har mycket skilda klasserfarenheter. Så t ex har 13% av socialdemokraterna någon gång personligen upplevt bondeklassens förhållanden, medan inte mindre än 86% av centerpartisterna vid något tillfälle under livet själva varit bönder eller vuxit upp i ett bondehem. Motsvarande siffror för folkpartisterna är 26% och för moderaterna 42%.

De olika partiledamöternas kontakter med över- och arbetarklasserna redovisas i tabell 9:10.

TAB 9:10 ÖVERKLASS- OCH ARBETARKLASSERFARENHETER BLAND DE FYRA STÖRSTA PARTIERNAS LEDAMÖTER (SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSBEGREPP).

Överklass: antal "erfarenheter"

	0	1	2	3	4	Summa
SD	74%	4%	15%	4%	3%	100% (142)
CP	72%	9%	14%	5%	-	100% (43)
FP	47%	6%	23%	14%	10%	100% (49)
M	26%	29%	18%	16%	11%	100% (38)

Arbetarklass: antal "erfarenheter"

	0	1	2	3	4	Summa
SD	18%	32%	37%	6%	7%	100% (142)
CP	72%	26%	2%	-	-	100% (43)
FP	72%	18%	6%	2%	2%	100% (49)
M	84%	13%	-	-	3%	100% (38)

Socialdemokraternas och centerpartisternas mönster vad gäller erfarenheter av överklassen är nästan identiska. Några få procent av dem har mer homogent upplevt överklassens villkor (5% till 7%), medan den övervägande majoriteten (72-74%) aldrig själva haft överklassarbeten eller haft föräldrar som tillhört överklassen. Moderaternas mönster representerar en motsatt extrem position. Ungefär en fjärdedel av dem hade inte haft personliga erfarenheter av överklassen. Resterande tre fjärdedelar hade däremot personligen upplevt överklassens förhållanden.

När det gäller erfarenheter av arbetarklassens villkor är de borgerliga partiernas mönster mycket lika varandra. Få borgerliga riksdagsmän i det undersökta materialet hade någonsin personligen upplevt arbetarnas villkor i samhället (från 16% av moderaterna till 28% av mittenpartierna). En överväldigande majoritet av socialdemokraterna (82%) hade däremot någon gång varit arbetare eller vuxit upp i ett arbetarhem.

Man kan sammanfatta denna diskussion kring andra kammarens och partiernas klassmässiga kontaktytor genom att ytterligare "manipulera" verkligheten. Medeltalet för de fem variablerna kring ledamöternas klasserfarenheter över tid ger nämligen en samlad, om än förenklad, bild av partiernas och kammarens klassmässiga bas. Förenklad därför att medeltal förutsätter att variablerna kan antas vara mätta på intervallskalenivå. Samlad därför att ett medeltal ger en överskådligare bild än vad fem procenttal gör.

Partiernas och kammarens klassmässiga bas, uppfattad som ledamöternas mönster av klasserfarenheter över tid, har således mätts genom medeltalen för de fem "klasserfarenhetsvariablerna". Ju högre värde från 0 till 4 som ett parti uppvisar för en speciell klass desto fler av dess ledamöter har haft en och/eller flera erfarenheter av klassen i fråga. I tabell 9:11 redovisas partiernas och andra kammarens medeltal för var och en av de fem "klasserfarenhetsvariablerna". Procentsiffrorna inom parentes kan tolkas som ett mått på resp klass' vikt såsom den avspeglas genom ledamöternas samlade personliga klasserfarenheter i livet.

Resultaten får tas för vad de är; ett försök att utifrån ett antal förenklande antaganden avbilda partiernas och andra kammarens klassmässiga bas genom att väga samman ledamöternas nuvarande och tidigare kontakter med klasserna i samhället.

TAB 9:11 ANDRA KAMMARENS KLASSMÄSSIGA BAS (SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSBEGREPP).

	SD	CP	FP	M	Andra kammaren
Över	0.58 (15%)	0.51 (13%)	1.35 (34%)	1.55 (39%)	0.84 (21%)
Medel	0.94 (24%)	0.35 (9%)	1.43 (36%)	0.71 (18%)	0.92 (23%)
Bonde	0.17 (5%)	2.47 (62%)	0.57 (14%)	1.13 (28%)	0.72 (18%)
Arbetar	1.52 (39%)	0.30 (7%)	0.45 (11%)	0.24 (6%)	0.96 (25%)
Org proffs	0.66 (17%)	0.35 (9%)	0.20 (5%)	0.34 (9%)	0.49 (13%)
Summa	3.87(100%)	3.98(100%)	4.00(100%)	3.97(100%)	3.93(100%)

Kommentar: Siffrorna anger medeltalet för resp parti och andra kammaren på de fem "klasserfarenhetsvariablerna". Medeltalen kan teoretiskt variera från 0 till 4. Ju lägre medeltal desto färre ledamöter har haft en och/eller flera personliga erfarenheter av angiven klass. Summorna uppgår inte alltid till exakt 4.00, som de teoretiskt skulle. Orsaken härtill är att 12 ledamöter för vilka vi inte har fullständig information om hela karriärvägen är medtagna i analysen. Procentsiffrorna är beräknade med summorna som bas och kan tolkas som "vikten" för varje klass, proportion i den klassmässiga basen, i ett parti eller i hela kammaren.

Analysens utfall blyxtbelyser ett antal strukturella drag i det svenska partipolitiska systemet. Riksdagsmännens samlade och genomsnittliga personliga erfarenheter av överklassens, och naturligtvis också av organisationsproffsens, villkor är vida större än befolkningens. En studie motsvarande den här genomförda för riksdagsledamöterna har så vitt känt inte gjorts för befolkningen som helhet, men om den gjordes så skulle resultaten med all säkerhet bekräfta utsagan ovan. Likaså är det helt uppenbart att riksdagsledamöterna i genomsnitt har färre erfarenheter från arbetarklassens förhållanden än vad den genomsnittlige väljaren har.

Dessa slutsatser gäller för såväl riksdagen som sådan, som för samtliga partier. De skilda klassernas vikter är emellertid mycket olika inom partigrupperna i andra kammaren.

Om man ser på den klass inom varje parti som uppvisar den högsta vikten så toppar arbetarklassen bland socialdemokraterna (39%), bondeklassen bland centerpartisterna (62%) och bland folkpartisterna ligger medelklassen högst (36%) tätt följd av överklassen (34%). Bland de moderata ledamöterna slutligen toppar överklassen med 39%.

Vänder man på perspektivet och ser på den klass som, bortsett från organisationsproffsen, har den lägsta vikten inom varje parti så kompletteras bilden. I samtliga borgerliga partier hamnar arbetarklassen sist. Dess klassvikt varierar mellan 11% för Folkpartiet till 6% för moderaterna. Bland de socialdemokratiska ledamöterna hamnar bondeklassen på en klar sistaplats med en vikt på 5%.

Om man ser på kombinationer av klassvikter inom partierna och karaktäriserar varje parti med den/de klasser som svarar för över 50% av ledamöternas samlade klasserfarenheter så framträder följande bild. De socialdemokratiska riksdagsmännen har primärt erfarenheter av medel- och arbetarklassens villkor (klassvikt 63%). Centerpartiet har en helt annorlunda klassbas. Det är ett "rent" bondeparti (bondeklass 62%). Folkpartiets mönster är skilt från båda dessa partiers men också från moderaternas. Över- och medelklassernas kombinerade vikter är inte mindre än 70% bland folkpartisterna. Moderaterna slutligen har sin tyngdpunkt i över- och bondeklasserna (klassvikt 67%).

De svenska riksdagspartiernas klassmässiga baser är förhållandevis profilerade och olika varandra.

AVSLUTNING

Den analys av ändra kammarens och partiernas socioekonomiska sammansättning eller klasstruktur som genomförts i det här kapitlet har väl inte producerat någon ny kunskap. Kända "sanningar" har preciserats utifrån empiriska data. Flera olika analytiska infallsvinklar har utnyttjats för att slå fast dessa "sanningar": olika klassbegrepp, tvärsnitts- och longitudinell analys, en studie av ledamöternas klasserfarenheter från vaggan till år 1968/69.

I de två följande kapitlen skall datamaterialet från detta mer deskriptiva kapitel utnyttjas för att analysera två problem som, så vitt känt, inte blivit belysta i Sverige. I kapitel 10, som tar upp riksdagsmännens sociala rörlighet, och i kapitel 11, där sambandet mellan klasstillhörighet och vänster-högerattityd i riksdagen analyseras, kommer ny kunskap att produceras.

KAPITEL 10

RIKSDAGSMÄNNENS SOCIALA RÖRLIGHET

En individs klasstillhörighet är inte nödvändigtvis statisk. I alla samhällen kan man finna exempel på individuell social mobilitet. Omfattningen kan variera både över tid och mellan olika samhällen och antalet individer med marskalkstaven i ränseln är alltid litet, men varken klassamhället eller individernas ställning i det är statiskt.

Fenomenet social mobilitet är speciellt intressant vid elitstudier. Från vilket eller vilka socio-ekonomiska strata eller klasser har beslutsfattarna rekryterats? Uppvisar de en låg grad av intergenerationell mobilitet? Tenderar företagsledare att komma från hem där fadern också var företagsledare? Hur ser den intragenerationella mobiliteten ut? Har t ex företagsledarna startat som kontorister, eller på verkstadsgolvet, eller började de sin yrkeskarriär som direktörsassistenter?

När statsvetare studerat parlamentarikers socio-ekonomiska bakgrund eller klasstillhörighet har man tenderat att arbeta med begrepp och variabler som enbart täcker skilda tidssnitt av en individs yrkeskarriär. Forskningen har primärt producerat två olika slag av information: (1) om ledamöternas personliga klasstillhörighet, vilken operationaliserats på många olika sätt (aktuellt yrke, yrke vid inval, senaste yrke, ofta i kombi-

nation). Dessa båda informationsbitar används sedan för att på två olika sätt uppskatta ett parlaments klasstruktur. Däremot utnyttjas sällan uppgifterna i kombination med varandra på individplanet, för analyser av social mobilitet eller för att karaktärisera klasstrukturen i ett parlament.

Tekniskt uttryckt så har den typiska forskningsprodukten inom ämnet bestått av två tabeller med marginalfördelningar för variablerna "faderns klass" och "egen klass". Variablernas bivariata fördelning har inte redovisats. Mobilitetsmatrisen saknas.

I detta kapitel skall de insamlade uppgifterna om riksdagsledamöternas socio-ekonomiska bakgrund och yrkeskarriär utnyttjas för en analys av deras sociala mobilitet, såväl den intergenerationella som den intragenerationella.

INTERGENERATIONELL RÖRLIGHET

En mycket diskuterad och notoriskt svårämbar faktor vid studiet av hur individer rekryteras till representativa församlingar är vad som inom litteraturen brukar kallas kandidaternas duglighet eller kompetens. En individ som önskar bli riksdagsman eller kommunalpolitiker måste besitta vissa personliga egenskaper för att lyckas i sitt uppsåt. Dessa "magiska" egenskaper är emellertid så allmänt formulerade i litteraturen att utsagor om sambandet mellan kandidaters kompetens och framgång vid nomineringen i det närmaste blir truismer. Man brukar framhåva betydelsen av t ex följande "självklara" egenskaper: intelligens, oratorisk förmåga, omdöme och pålitlighet.¹⁾

En annan uppsättning "egenskaper" som också ofta betonas är mer aktivitetsorienterade. Framgångsrika kandidater är framgångsrika därför att de är partiloyal, arbetar flitigt i partiapparaten och i organisationer och är rikt begåvade med förtroendeuppdrag.²⁾

Det antas således att framgångsrika kandidater, och därigenom också indirekt valda representanter, är allmänt duktiga och begåvade individer som är, och har varit, mycket

aktiva inom i vid mening politiska organ.

Denna lätt karikerade slutsats av de empiriska resultaten inom ett delområde av nomineringsforskningen har sin betydelse för studiet av riksdagsledamöternas sociala rörlighet eftersom den pekar på en mobilitetshypotes. Ledamöternas sociala mobilitet, både den inter- och den intragenerationella, är hög och primärt uppåtriktad. Om man får tro nomineringsforskarna så är riksdagsmän på flera olika sätt dugliga och begåvade individer och sådana har större möjligheter än andra att klättra uppför statusstegen.

De empiriska resultaten visar att hypotesen svarar mot verkligheten i det undersökta materialet. En stor majoritet av ledamöterna (64%) tillhörde vid första invalet i riksdagen inte samma klass som sina föräldrar.

Ett mått av detta slag är naturligtvis delvis beroende av hur många klasser som analysen omfattar. Allmänt gäller regeln att ju fler och mer specificerade klasskikt/yrkesgrupper man arbetar med desto större blir mobiliteten. En annan faktor som också påverkar ett mobilitetsmått är valet av jämförelsepunkt mellan generationernas resp yrkeskarriärer. Den vanligaste metoden i litteraturen är att jämföra faderns yrkesställning vid mogen ålder, dvs i 30-50-årsåldern med sonens/dotterns position i en motsvarande eller äldre ålder.³⁾ Denna teknik är delvis en följd av det förhållandet att mobilitetsstudier oftast arbetar med urval av söner/döttrar i mogen ålder och frågar dem om, eller på annat sätt fastställer, faderns yrke under uppväxtåren. Valet av dessa jämförelsepunkter förutsätter på goda empiriska grunder att individernas mobilitet (faderns och sonens) efter säg 35-45-årsåldern är negligierbar. Mobilitetsuppgifterna skulle påverkas obetydligt om man istället jämförde faderns och sonens positioner vid vad Svalastoga kallar deras resp statusklimax som empiriskt inträffar i 50-årsåldern.⁴⁾

Riksdagsledamöternas ålder varierade kraftigt, från 24 år till 71 år, men den överväldigande majoriteten av dem var mellan 45-65 år gamla och hade vid första invalet i riks-

dagen varit i 35-50-årsåldern. Det fanns naturligtvis ledamöter som inte hade nått sin "civila" statusklimax vid undersökningstillfället (främst de unga under 35 år). Men på det hela taget så uppfyller ledamöterna kravet på åldersmässig mognad vid invalet.

Resultaten för riksdagsstudien kan jämföras med resultaten från den största mobilitetsundersökning som genomförts i Sverige: Gösta Carlssons studie av ca 12.000 representativt utvalda män som var födda mellan 1899-1923. Carlsson, som enbart studerar den intergenerationella rörligheten, jämför de utvalda männens yrkesställning år 1950 med fädernas yrken under sönerns uppväxtår.⁵⁾ Detta innebär att männen vid undersökningstillfället var mellan 27 till 51 år gamla, dvs i stort sett i samma ålder som riksdagsledamöterna vid det första invalet i riksdagen. Dessutom är år 1950 en tidpunkt som inte är alltför avlägsen från de år under vilka majoriteten av ledamöterna invaldes i riksdagen. De båda studiernas resultat kan jämföras om man inte ställer kraven på precision alltför högt. Carlsson utnyttjar nio skilda yrkeskategorier vid presentationen av mobilitetsmatriserna. Dessa kategorier är så specificerade att de kan sammanslås och approximativt bli jämförbara med riksdagsstudiens olika klasser.⁶⁾

Riksdagsledamöternas mobilitetsmatris för föräldra- och invalsklasserna redovisas i tabell 10:1 tillsammans med den från Carlssons studie bearbetade mobilitetsmatrisen för den manliga befolkningen år 1950. Siffrorna i matrisernas celler är varken de inom mobilitetsforskningen traditionella inflödes- eller utflödesvärdena, dvs procenten beräknad kolumn- resp radvis. Procentsiffrorna i matriserna har istället beräknats utifrån totala antalet undersökta individer ("hörnprocent").

Inflödesvärden ger en uppfattning om från vilka klasser i föräldragenerationen som songenerationens klasser rekryterats (hur stor del av bönderna växte upp i bondehem?). Utflödesvärden ger information om songenerationens klasstillhörighet för varje given föräldraklass (hur stor del av arbetarnas söner blev också arbetare?).

Tabellernas procentsiffror ("hörnprocent") ger information om den totala mobilitetens omfattning (andelen i cellerna utanför vänster-högerdiagonalen), och visar hur frekventa totalt sett olika klasskombinationer är. I detta sammanhang koncentreras framställningen till frågan om den totala mobilitetens omfattning och riktning. En kortfattad analys av in- och utflödesproblematiken följer senare.

TAB 10:1 INTERGENERATIONELL MOBILITET: RIKSDAGSLEDAMÖTERNA 1968-69 OCH DEN MANLIGA BEFOLKNINGEN FÖDDA 1899-1923 (SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSEBEGREPP) ("HÖRNPROCENT").

Andrakammarledamöterna

		<i>Invalaklass</i>					
		över	medel	bonde	arbetar	org proffs	alla
<i>Föräldraklass</i>	över	9%	2%	1%	-	4%	16%
	medel	10%	8%	*	1%	4%	23%
	bonde	4%	6%	13%	2%	4%	29%
	arbetar	6%	8%	-	6%	12%	32%
	alla	29%	24%	14%	9%	24%	100%

(N=268)

Män födda 1899-1923

		<i>Egen klass 1950</i>					
		över	medel	bonde	arbetar	org proffs	alla
<i>Faderns klass</i>	över	2%	1%	*	*	*	3%
	medel	2%	6%	*	4%	*	12%
	bonde	*	5%	9%	13%	*	27%
	arbetar	2%	13%	4%	39%	*	58%
	alla	6%	25%	13%	56%	*	100%

(N=12.503)

Kommentar: Procentsiffrorna är beräknade på totala N och avrundade ("hörnprocent"). En cell där procentandelen är under 0.7% är utmärkt med en asterisk (*). Asteriskerna i den manliga befolkningens kolumn för organisationsproffs är inte grundade på något empiriskt material, utan på allmänna uppskattningar.

Tabellen är mycket informationsladdad. Man kan t ex se vilka kombinationer av klasserfarenheter som var mer eller mindre talrikt företrädda i andra kammaren och i den manliga befolkningen. Ur ett avspeglingsperspektiv är främst kombinationerna (med faderns klass först) överklass → överklass samt medelklass → överklass överrepresenterade i riksdagen; fränsett organisationsproffsen naturligtvis.

Kraftigast underrepresenterade är dels kombinationen arbe-

tarklass → arbetarklass men också 1920-50-talets största inhemska "emigrationsgrupp", dvs bondsöner som flyttade till tätorterna och blev arbetare. Kombinationen bondeklass → arbetarklass är starkt underrepresenterad i andra kammaren, men däremot inte kombinationen bondeklass → medelklass. Bondsöner som blev småföretagare eller flyttade till städerna och fick tjänstemannaarbeten har proportionellt sett lyckats få in fler "företrädare" i riksdagen än bondsöner som blev arbetare. Ytligt sett tycks således inte migrationsfenomenet som sådant kunna förklara de "nya" arbetarnas svaga representation i riksdagen. De är proportionellt sett varken mer eller mindre talrikt företrädade än vad den "gamla" arbetarklassen är.⁷⁾

När det gäller omfattningen och riktningen på den sociala rörligheten så avslöjar tabell 10:1 också starka skillnader mellan riksdagsledamöternas och den manliga befolkningens mönster. Riksdagsmännens sociala rörlighet är genomsnittligt klart större än den manliga befolkningens. En majoritet av ledamöterna (64%) bytte klasstillhörighet. Motsvarande andel av den manliga befolkningen är 44% (jfr "off-diagonal").

Denna skillnad är emellertid delvis skenbar, eftersom det klassbegrepp som utnyttjas i matriserna är specialkonstruerat för ett politiskt eliturval. Organisationsproffsen är ju en försvinnande liten klass i befolkningen men en stor klass i riksdagen. Om man istället beräknar riksdagsledamöternas mobilitetsmatris utifrån det sociologiska klassbegreppet, där stats- och kommunalråd kategoriseras som överklass och fackliga- och politiska ombudsmän som medelklass, så sjunker andelen rörliga ledamöter från 64% till 59%. En relativt obetydlig minskning som främst beror på att majoriteten av organisationsproffsen växte upp i arbetarhem, vilket innebär att de klassificeras som mobila från arbetarklass till medel- eller överklass.

Det sociologiskt-politiska klassbegreppet har emellertid en analysisk fördel i det att organisationsproffsen särskiljes från över- och medelklasserna, och att man därigenom kan studera en unik politisk karriärväg. Rörligheten

mellan t ex medelklass och organisationsproffs må vara oväsentlig ur ett allmänt status- eller socio-ekonomiskt perspektiv, men den är inte irrelevant ur politisk synpunkt. En annan analytisk vinst som det sociologiskt-politiska klassbegreppet ger är att över- och medelklasserna hålls "rena" och enbart omfattar de yrkesgrupper som utgör 99% av över- resp medelklasserna i befolkningen. De riksdagsmän som varit s a s "vanligt" mobila kan särskiljas från dem vars sociala mobilitet skett inom och igenom politiska organisationer.

Resultaten i tabell 10:1 visar, om man för ett ögonblick bortser från organisationsproffsen, att 40% av samtliga ledamöter hade förändrat sin klass-tillhörighet inom ramen för de 4 "riktiga" klasserna. Omfattningen på den "normala" icke-politiska mobiliteten tycks således vara ungefär lika stor bland riksdagsledamöterna som bland den manliga befolkningen (jfr 44%). Hypotesen kan således specificeras i den meningen att riksdagsledamöternas sociala rörlighet otvivelaktigt är hög i betydelsen högre än mobiliteten i befolkningen, men att hela skillnaden mellan ledamöternas och den manliga befolkningens grad av mobilitet kan förklaras av förekomsten av en unik politisk karriär. Den sociala mobilitet som förekommer mellan de fyra "riktiga" klasserna och organisationsproffsen är negligabel i befolkningen. I riksdagen omfattade däremot denna speciella mobilitetsform 24% av de undersökta ledamöterna.

Hur är det med rörlighetens riktning? Hypotesen predicerade att den primärt skulle vara uppåtriktad för riksdagsledamöterna. Begreppen uppåt- resp nedåtriktad mobilitet förutsätter att klasserna kan rangordnas, att de kan sägas forma en endimensionell hierarki efter något kriterium. Det råder väl ingen tvekan om att överklassen, oavsett val av kriterium t ex prestige, inkomst/förmögenhet, utbildning m m, skall placeras i toppen på skalan, och att arbetarklassen hamnar i botten. Medelklassen och bondeklassen, vilka tillsammans utgör den s k socialgrupp II, kan placeras mellan över- och arbetarklassen utan att man gör någon skillnad mellan dem. De sociologiska klasserna kan sägas bilda en

hierarkisk ordning med tre steg: (1) överklass (2) medel- och bondeklass och (3) arbetarklass.⁸⁾ Social rörlighet mellan bonde- och medelklasserna är varken uppåt- eller nedåtriktad. En sådan mobilitet brukar i litteraturen benämnas horisontell, till skillnad från vertikal som innebär en statusförändring.⁹⁾

Var bör då lämpligen organisationsproffsen placeras? Att de bör hamna högre upp på skalan än arbetarklassen är uppenbart, men skall de placeras på (1) samma nivå som överklassen, (2) mellan överklassen och bonde- och medelklasserna eller (3) eventuellt på samma nivå som de senare? Ett svar på denna fråga måste bli relativt godtyckligt. Ett sätt att lösa problemet är att bortse från förekomsten av organisationsproffs och analysera mobilitetens riktning enbart utifrån det sociologiska klassbegreppet. Majoriteten av organisationsproffsen ses då som tillhörande medelklassen (ombudsmän) och en minoritet förs till överklassen (t ex statsråd). Denna lösning innebär att organisationsproffsen uppdelas i två skikt med olika prestige/status.

Om man däremot vill behålla organisationsproffsen som en distinkt klass skild från över- och medelklasserna så måste man välja en av de tre ovan nämnda rangplaceringarna. Eller man kan, vilket är den lösning som här valts, genomföra analysen enligt samtliga diskuterade metoder. Den empiriska verkligheten får avgöra hur pass beroende slutsatserna är av organisationsproffsens rangplacering. Vad gäller mobilitetens riktning i befolkningen som helhet så är problemen mindre eftersom organisationsproffsen som grupp är negligerbar. Analysen kan genomföras utifrån den hierarkiska ordningen av de sociologiska klasserna. Grunddata för en sådan studie har redan redovisats i tabell 10:1.

Utfallet av de fem skilda mobilitetsanalyserna återges i tabell 10:2 (2 analyser utifrån det sociologiska klassbegreppet, en för riksdagen och en för den manliga befolkningen. 3 analyser utifrån det sociologiskt-politiska klassbegreppet med olika placeringar av organisationsproffsen).

TABELL 10:2 DEN INTERGENERATIONELLA MOBILITETENS RIKTNING

		Andra kammaren: Föräldraklass - Invalsklass				
		<i>Andel mobila</i>		<i>Andel stabila</i>		
		vertikalt uppåt	horison- tellt	vertikalt nedåt		
<i>Sociologiskt-politiska klasser</i>						
Hierarki I:						
1) över och org.proffs	48%	10%	6%	36%	100%	
2) medel och bonde						
3) arbetar						
Hierarki II:						
1) över	48%	6%	10%	36%	100%	
2) org.proffs						
3) medel och bonde						
4) arbetar						
Hierarki III:						
1) över	40%	14%	10%	36%	100%	
2) medel, bonde och org.proffs						
3) arbetar						
<i>Sociologiska klasser</i>						
Hierarki:						
1) över	41%	10%	8%	41%	100%	
2) medel och bonde						
3) arbetar						

		Manliga befolkningen Faderns klass - Egen klass				
		<i>Andel mobila</i>		<i>Andel stabila</i>		
		vertikalt uppåt	horison- tellt	vertikalt nedåt		
<i>Sociologiska klasser</i>						
Hierarki:						
1) över	21%	5%	18%	56%	100%	
2) medel och bonde						
3) arbetar						

Riksdagsledamöternas intergenerationella rörlighet var i allt väsentligt vertikalt uppåtriktad. Denna slutsats gäller oberoende av hur organisationsproffsen inplaceras i de klasshierarkier som analyserats. Mellan 40% till 48% av ledamöterna hade varit mobila uppåt, mot mellan 6% till 10% som uppvisade en nedåtriktad rörlighet. Det faktum att de fyra olika mobilitetsanalysernas utfall är så förhållandevis lika varandra, att mätningen av mobilitetens riktning är så robust med avseende på behandlingen av organisationsproffsen, är naturligtvis en följd av det förhållandet att något över hälften av organisationsproffsen kom från arbetarhem. Denna grupp av ledamöter, som totalt omfattade 12%, klassificerades genomgående som mobila vertikalt uppåt.¹⁰⁾

Den manliga befolkningens mobilitetsvärden skiljer sig drastiskt från riksdagsledamöternas. En majoritet (56%) uppvisade ingen klassmässig mobilitet. Den uppåtriktade rörligheten omfattade några få procent fler män än den nedåtriktade (21% mot 18%).

Dessa uppgifter om den manliga befolkningens sociala rörlighet under mellankrigstiden och andra världskriget kan, om än approximativt, jämföras med resultaten från en senare svensk mobilitetsstudie: Robert Eriksons inom ramen för låginkomstutredningen. Undersökningen bygger på intervju-material och omfattar ca 6000 individer i åldern 15 till 75 år vilka intervjuades under år 1968. Erikson arbetar främst utifrån den traditionella socialgruppsindelningen och presenterar mobilitetsmatriser för olika åldersgrupper och för män och kvinnor. Med tanke på att överklassen enligt den i detta kapitel använda definitionen i det närmaste motsvarar socialgrupp I, att medel- och bondeklasserna tillsammans motsvarar socialgrupp II och att socialgrupp III är lika med arbetarklassen så kan Robert Eriksons data utnyttjas för att validera våra resultat.¹¹⁾

För gruppen män födda 1892-1918, dvs så gott som samma population som Gösta Carlsson studerade fast de var 20 år äldre 1968 än de var när Carlsson analyserade deras sociala rörlighet, redovisas följande resultat: andel stabila = 60.8%, andel rörliga uppåt = 23.8% och andel med nedåtrik-

tad rörlighet = 15.5%.¹²⁾ Den s k horisontella mobiliteten är definitionsmässigt utesluten vid mobilitetsanalyser utifrån socialgruppsindelningen. Lägre tjänstemän som vuxit upp i bondehem kommer att klassificeras som socialgruppsmässigt stabila. Bland de 61% stabila i Eriksons data döljer sig således en grupp individer som i vår analys klassificerats som horisontellt mobila (56+5=61%, se tab 10:2).

En jämförelse mellan dessa mobilitetsuppgifter och de som angavs för den manliga befolkningen i tabell 10:2 visar att överensstämmelsen är i högsta grad tillfredsställande. De små skillnader som existerar kan förklaras utifrån mobilitetsteorin. Den uppåtriktade rörligheten var 3% större och den nedåtriktade 2% mindre i Eriksons material jämfört med resultaten i tabell 10:2. Dessa differenser behöver inte tolkas som ett utslag av mätfel. Gösta Carlssons män, som var mellan 27 till 50 år när han studerade dem år 1950, var 20 år äldre när Erikson "reexaminerade" deras mobilitet i slutet av 1960-talet. Skillnaderna i omfattningen av den uppåt- resp nedåtriktade mobiliteten antyder förekomsten av en primärt uppåtriktad intragenerationell rörlighet bland "Carlssons män" under 1950- och 60-talen; vilket inte förefaller osannolikt med tanke på att majoriteten av dem inte hade uppnått den genomsnittliga åldern för statusklimax när Gösta Carlsson studerade dem i början av 1950-talet. De yngre männen i Eriksons studie, män födda mellan 1919 till 1938, uppvisade högre värden för den uppåtriktade rörligheten än vad de äldre gjorde, 29.9% mot 23.8%. Andelen nedåt mobila var däremot lika stor i de båda ålderskohorterna (15.5%).¹³⁾

Den inledningsvis formulerade hypotesen om att riksdagsledamöternas intergenerationella rörlighet är hög och primärt uppåtriktad har således fått stöd i data i den mening att ledamöternas rörlighet var genomsnittligt både högre och mer uppåtriktad än den manliga befolkningens.¹⁴⁾

Hittills har analysen koncentrerats till den intergenerationella mobilitetens totala omfattning och riktning. Mekanismerna bakom de iakttagna rörlighetsmönstren har däremot inte diskuterats. Ett första steg mot en analys av rörlighe-

tens mekanismer skall tas i och med att in- resp utflödesvärden för riksdagsmännens och befolkningens mobilitetsmatriser presenteras. Inflödesvärden är högst relevanta vid studiet av ett parlaments klasstruktur. Från vilka klasser i föräldragenerationen rekryterades riksdagsledamöternas klasser? Hade de ledamöter som vid invalet till riksdagen tillhörde t ex bonde- resp arbetarklasserna också vuxit upp i bonde- resp arbetarhem?

Utflödesvärden är mindre relevanta vid elitstudier, eller överhuvudtaget vid analyser av populationer som i sig representerar ett urval av en större population. Detta beror på att utflödesvärden traditionellt brukar tolkas som förändringssannolikheter (fader=tidpunkt I och son=tidpunkt II). Har barn uppvuxna i t ex arbetarklassen samma chanser att erhålla överklassarbeten som barn uppvuxna i t ex medel- eller överklasshem? Är vad Robert Eriksson kallar livschanserna ojämnt fördelade över klasserna?¹⁵⁾

Utflödesvärden beräknade för en subpopulation, t ex riksdagsmän, kan inte ges denna tolkning, eftersom vi har att göra med två sannolikheter som blir sammanblandade vid en utflödesanalys: (1) sannolikheten för barn från olika klasser att hamna i subpopulationen, (2) sannolikheten för barn från olika klasser att hamna i samma (eller annan) klass som föräldrarna. Den första sannolikheten är naturligtvis mycket liten för alla barn, oberoende av vilken klass deras föräldrar tillhör, om subpopulationen är av en absolut sett så ringa omfattning som andra kammaren.¹⁶⁾

"Utflödesmatrisen" för riksdagsledamöterna kan således inte ges en traditionell tolkning. Den ger däremot deskriptiv information som resonemangsvis kan jämföras med utflödesvärden för de olika klasserna i befolkningen.

I tabell 10:3 redovisas in- och utflödesvärden för riksdagsledamöternas mobilitetsmatris (föräldraklass-invalsklass) och för den manliga befolkningens matris (faderns klass-egen klass 1950). Klasserna är definierade enligt det sociologiska klassbegreppet.¹⁷⁾

Resultaten i tabell 10:3 är milt uttryckt svåröverskådliga.

TABELL 10:3 INTERGENERATIONELL MOBILITET: RIKSDAGSLEDAMÖTER 1968-69
 OCH DEN MANLIGA BEFOLKNINGEN FÖDDA 1899-1923
 (SOCIOLOGISKT KLASSEBEGREPP) (IN- RESP. UTFÖDESÖÄRDEN)

ANDRAKAMMARLEDAMÖTERNA

Inflödesvärden

		Invalsklass				
		över	medel	bonde	arbetar	alla
Föräldra- klass	över	.34	.08	.08	-	16%
	medel	.32	.25	.03	.16	23%
	bonde	.13	.22	.89	.24	29%
	arbetar	.21	.45	-	.60	32%
summa		100%	100%	100%	100%	100%(N=268)

MÄN FÖDDA 1899-1923

Inflödesvärden

		Egen klass 1950				
		över	medel	bonde	arbetar	alla
Föräldra- klass	över	.25	.04	.01	.01	3%
	medel	.34	.23	.05	.07	12%
	bonde	.11	.19	.66	.23	27%
	arbetar	.30	.54	.28	.69	58%
summa		100%	100%	100%	100%	100%(N=12503)

ANDRAKAMMARLEDAMÖTERNA

Utflydesvärden

		Invalsklass				
		över	medel	bonde	arbetar	summa
Föräldra- klass	över	.69	.24	.07	-	100%
	medel	.44	.48	.02	.06	100%
	bonde	.14	.34	.44	.08	100%
	arbetar	.21	.62	-	.17	100%
alla		32%	45%	14%	9%	100%(N=268)

MÄN FÖDDA 1899-1923

Utflydesvärden

		Egen klass 1950				
		över	medel	bonde	arbetar	summa
Föräldra- klass	över	.55	.33	.03	.09	100%
	medel	.18	.44	.05	.33	100%
	bonde	.03	.16	.32	.49	100%
	arbetar	.04	.22	.06	.68	100%
alla		6%	25%	13%	56%	100%(N=12503)

Att kortfattat kommentera dem och peka på de väsentliga slutsatser som kan dras är svårt. Så t ex kommer inte den manliga befolkningens mobilitetsmönster i sig att diskuteras, trots att tabellens data möjliggör analyser av hur skilda klasser rekryterats, hur "livschanserna" för olika klasser såg ut, hur klassamhället förändrats. Däremot ska skall ledamöternas matriser jämföras med befolkningens. Andra kammarens klasstruktur är, både vad gäller föräldragenerationen och invalsklassen, mycket skild från befolkningens (jfr margihalfördelningarna). Men hur är det med mobilitetsstrukturerna?

Om man till att börja med ser på de två översta matriserna (inflödesvärden) så framträder en mycket "överraskande" bild. Sammansättningen på riksdagens klasser avspeglar befolkningens! Man kan naturligtvis inte tala om någon perfekt reflexion, enskilda celler uppvisar kraftigt avvikande värden, men strukturen är densamma. Över- och medelklasserna är med avseende på individernas ursprung i föräldragenerationen mycket splittrade klasser både i riksdagen och i befolkningen. 34% av ledamöterna som vid invalet tillhörde överklassen hade vuxit upp i överklasshem. 25% av männen som år 1950 hade överklassarbeten hade fäder som tillhörde överklassen. För de övriga klasserna är motsvarande värden; medelklass: riksdag=32% och befolkning=34%, bondeklass: riksdag=13% och befolkning=11%, arbetarklass: riksdag=21% och befolkning=30%.

Andra kammarens arbetarklass är proportionellt sett mycket mindre än arbetarklassen i befolkningen, men den är en "miniatyrarbetarklass" med avseende på ursprung i föräldragenerationen. 60% resp 24% av de ledamöter som vid invalet var arbetare hade vuxit upp i arbetar- resp bondehem. De jämförbara andelarna i befolkningen är 69% resp 23%. Den mest markanta skillnaden återfinns i cellen arbetarklass → bondeklass, som i befolkningen omfattar 28% (hälften av denna grupp är söner till lantarbetare som blivit bönder) medan ingen riksdagsledamot uppvisade detta mobilitetsmönster. De ledamöter som vid invalet var bönder hade till 90% också sitt ursprung i bondeklassen. Den

"gamla" bondeklassen är överrepresenterad i riksdagen på den "nyas" bekostnad.

Den uppåtriktade rörligheten var klart större bland riksdagsmännen än i befolkningen men detta faktum har uppenbarligen inte lett till att den klassmässiga rekryteringsprocessens "out put", dvs klassernas sammansättning med avseende på ursprung, blivit markant skild från befolkningens. Proportionellt sett är överklassen starkt överrepresenterad i riksdagen och arbetarklassen är kraftigt underrepresenterad men båda klassernas sammansättning, deras rekryteringsmönster, avspeglar befolkningens.

Det är i och för sig naturligt att de teorifragment som finns i litteraturen kring elitrekrytering eller kring nomineringsprocessen inte belyser mekanismerna bakom detta empiriska mönster. Data av det slag som återfinns i tabell 10:3 har så vitt känt aldrig tidigare tagits fram. I litteraturen har man koncentrerat sig på att teoretisera kring "biasen" i marginalerna.

Inflödesvärdena i andra kammarens och befolkningens matriser kan naturligtvis vara unika för det undersökta materialet, i den mening att det empiriska sambandet är en historisk tillfällighet. Huruvida så är fallet eller inte kan inte avgöras förrän motsvarande studier genomförts för andra tidsperioder (och i andra politiska system). Spekulationer kring förklaringar och mekanismer bakom sambandet får anstå till dess det är klarlagt att slumpen inte spelat oss ett spratt.

Resultaten av inflödesanalysen kan sammanfattas med en analogi. Andra kammarens klasstruktur, sett ur ett klassmässigt rekryteringsperspektiv (inflödesvärden), motsvarar approximativt den klassammansättning som kammaren skulle ha om ledamöterna inte valdes politiskt utan utvaldes genom ett visst samplingsförfarande, nämligen ett s k vägt stratifierat urval.¹⁸⁾ Kammaren kan ses som urvalet (n=233) och den förvärvsarbetande befolkningen som populationen (N=ca 5.000000). Klasserna definieras som strata och tilldelas olika vikter, vilket innebär att urvalsfraktionerna

inte görs likstora. Vissa klassers, t ex överklassens, urvalsfraktioner sätts till ett större värde än andra klassers, t ex arbetarklassens. Urvalet av individer sker sedan slumpmässigt inom varje strata (=klass).

Utfallet av ett sådant samplingsförfarande blir att klasserna kommer att vara representerade i urvalet i enlighet med sina resp urvalsfraktioner men också att individerna i varje urvalsstrata teoretiskt blir ett representativt urval för resp populationsstrata.

Andra kammaren väljs inte slumpmässigt. Klassernas omfattning i riksdagen bestäms av strukturella drag inom det politiska systemet. Vilka dessa strukturella faktorer än är så har "de" fastställt överklassens urvalsfraktion till ca 1/5000 och arbetarklassens till ca 1/120000 och sedan har de processer som valt ut individerna inom klasserna inte tagit någon hänsyn till deras klassbakgrund i föräldragerationen.¹⁹⁾ (Fördelningen över föräldraklass inom varje invalsclass motsvarar jämförbara data i befolkningen (populationen) och kan således ses som en approximation till ett slumpmässigt urval. Man får inte glömma att andra kammaren, och därmed klasserna (= strata), absolut sett är ett samplingstekniskt litet urval. Samplingsvariansen blir stor.)

Slutsatsen av detta något tekniska resonemang är politiskt intressant. Föräldraklass har ett klart samband med individers chanser att bli riksdagsmän. Individer från överklassmiljöer är gynnade framför individer från arbetarhem. Men om man ser till individernas personliga klasstillhörighet så är chanserna att bli rekryterad till riksdagen inom varje klass oberoende av individernas ursprung. Rekryteringsprocessen har en klassmässig bias, men föräldraklassens stigma följer inte individerna ens i andra släktled.²⁰⁾

Utflydesanalysen skall endast kortfattat kommenteras. Resultaten uppvisar ett känt mönster inom mobilitetsforskningen. Sannolikheten för att en individ skall hamna i en bestämd klass är i högsta grad beroende av vilken typ av hem han eller hon växte upp i. 55% av de undersökta männen

i befolkningen som hade sitt ursprung i överklassen fick själva överklassarbeten, medan 9% blev arbetare. Mönstret för arbetarklassen är det omvända. 4% av arbetarklassen kom att tillhöra överklassen som vuxna medan 68% hamnade i samma klass som fadern, dvs arbetarklassen.²¹⁾

När det gäller utflödesmatriserna är emellertid skillnaderna mellan riksdag och befolkning stora, även om man klart ser att samma processer har verkat. Den uppåtriktade mobiliteten slår igenom i andra kammarens matris. Jämför t ex raden för arbetarklass bland ledamöterna med motsvarande rad för befolkningen. En majoritet av de ledamöter som växte upp i arbetarhem hade redan vid invalet "avancerat" till över- eller medelklassen (83%).²²⁾ I den manliga befolkningen som helhet var en motsvarande rörlighet relativt ovanlig (26%).

INTRAGENERATIONELL RÖRLIGHET

Riksdagsledamöternas *inter*generationella rörlighet var hög och primärt uppåtriktad. Hur ser deras *intra*generationella mobilitet ut? Teoretiskt behöver den inte ha varit exceptionellt hög eller uppåtriktad. De kan ha uppnått statusklimax i ungdomen (första yrket) och sedan försvarat sina positioner. Redan de tidigare presenterade marginalfördelningarna för t ex ungdoms- och invalsklasserna antydde emellertid att ledamöternas personliga rörlighet måste ha varit både omfattande och primärt uppåtriktad.

I det här avsnittet skall riksdagsmännens mobilitet analyseras steg för steg, från vaggan fram till 1968/69. Tonvikten ligger således på den intragenerationella rörligheten. Analysen koncentreras helt till mobilitetens omfattning och riktning. Några riktigt jämförbara data från befolkning existerar så vitt känt inte.²³⁾

Utifrån fyra mättillfällen från föräldraklass till egen klass 1968/69 kan man konstruera sex mobilitetsmatriser. I tabell 10:4 presenteras inte dessa sex matriser men väl data om mobilitetens omfattning och riktning för varje matris, dvs andelen ledamöter som var uppåt, horisontellt och nedåt mobila samt andelen stabila. Analysen av rörlig-

heten mellan föräldraklass-invalsklass visade att mobilitetsmönstret i stort sett inte påverkades av hur man inplacerade organisationsproffsen i en hierarkisk ordning av klasser (se tabell 10:2). För analysen i tabell 10:4 används därför enbart det sociologiska klassbegreppet och följande hierarkiska ordning: 1) överklass, 2) medel- och bondeklasserna samt 3) arbetarklassen. Mobilitetsvärdena för de sekvensiella matriserna, föräldraklass → ungdomsklass → invalsklass → egen klass 1968/69 presenteras i den övre delen av tabellen.²⁴⁾

TAB 10:4 ANDRAKAMMARLEDAMÖTERNA ÅR 1968-69: SOCIAL RÖRLIGHET FRÅN VAGGAN TILL ÅR 1968/69 (SOCIOLOGISKT KLASSEBEGREPP)

	Andel mobila		Andel stabila		
	vertikalt uppåt	horison- tellt	vertikalt nedåt		
Föräldra → Ungdom	10%	3%	30%	57%	=100%
Ungdom → Inval	52%	5%	2%	41%	=100%
Inval → Egen	7%	2%	1%	90%	=100%
Föräldra → Inval	41%	10%	8%	41%	=100%
Ungdom → Egen	57%	4%	2%	37%	=100%
Föräldra → Egen	44%	9%	7%	40%	=100%

Kommentar: De sociologiska klasserna har hierarkiskt ordnats enligt följande: 1) överklass 2) medel och bondeklass 3) arbetarklass, N=268 för samtliga mobilitetsmatriser.

De tre sekvensiella matriserna uppvisar helt skilda mobilitetsmönster: (1) En majoritet av de undersökta ledamöterna (57%) hade som första yrke i livet ett arbete i samma klass som sina föräldrar. Den rörlighet som förekom var primärt nedåtriktad. Inte mindre än 30% av ledamöterna startade sin yrkeskarriär på en lägre klassmässig nivå än den de vuxit upp i, medan den uppåtriktade mobiliteten endast omfattade 10% av riksdagsmännen. Ett mönster av denna typ är regeln snarare än undantaget i masstudier. Svalastoga fann t ex att en av "de lägsta punkterna på den genomsnittliga karriärkurvan infaller vid omkring 20 års ålder, när de flesta nyss har startat sin egen yrkeskarriär..."²⁵⁾ A andra sidan visar Matthews' studie av ledamöterna i USA:s senat under åren 1947-1957 (en elitstudie), att inte mindre

än 83% av senatorerna började sin karriär i ett överklassyrke. Den nedåtriktade mobiliteten kan knappast ha varit nämnbar, eftersom "endast" ca 60% av senatorerna hade sitt ursprung i överklassen. Några mer exakta uppgifter om mobilitetens omfattning kan emellertid inte hämtas från Matthews' studie eftersom han, typiskt nog, endast redovisar marginal- och inte bivariata fördelningar.²⁶⁾ Riksdagsledamöternas sociala rörlighet mellan föräldrahemmet och första yrket innebar att många ledamöter gjorde ett tillfälligt "besök" i en lägre klass för att sedan återvända till en högre. Det här fenomenet kommer att diskuteras i nästa avsnitt i samband med en specialanalys av arbetarklassen och karriärvägarna till riksdagen.

(2) Eftersom ledamöternas mobilitetsmönster från föräldraklassen till invalsklassen uppvisade en omfattande uppåtriktad social rörlighet, medan mobiliteten primärt var nedåtriktad mellan föräldraklassen och ungdomsklassen, så måste den uppåtriktade mobiliteten ha varit exceptionellt stor just mellan ungdomsåren och tidpunkten för invalet. Resultaten visar också att inte mindre än 52% av de undersökta ledamöterna hade upplevt en sådan uppåtriktad intragenerationell mobilitet. Endast 2% vandrade den motsatta vägen. Samtidigt som dessa blivande riksdagsmän kvalificerade sig för riksdagsmandatet genom arbete i partiorganisationer, föreningar och kommunala församlingar så "lyckades" en majoritet av dem med att också avancera yrkes- och klassmässigt.²⁷⁾

(3) Efter invalet i riksdagen ändras ledamöternas mobilitetsmönster ännu en gång. Deras klassmässiga rörlighet upphör så gott som helt och hållet. Inte mindre än 90% av ledamöterna tillhörde samma klass år 1968/69 som vid det första invalet i riksdagen.²⁸⁾ Den lilla mobilitet som förekommer är emellertid primärt uppåtriktad. Hur kan man tolka dessa empiriska fakta?

När Mogens Pedersen försöker förklara varför det sitter så få jurister/advokater i Danmarks Folketing i jämförelse med antalet advokater i USA:s kongress så pekar han bl a på det förhållande att ett folketingsmandat knappast kan verka som

en språngbräda för en civil advokat- eller domarkarriär i Danmark, men att så ofta kan vara fallet i USA.²⁹⁾ Detta resonemang kan troligen också appliceras på Sverige, och dessutom generaliseras till andra yrkeskarriärer. Resultaten i tabell 10:4 visar att riksdagen *inte* var en språngbräda för avancemang uppåt i klasshierarkin för den överväldigande majoriteten av de undersökta ledamöterna. Den mer preciserade hypotesen, att för de flesta yrkeskarriärer är ett riksdagsmandat *inte* ett plus, skall inte analyseras i detta sammanhang.

En mycket stor majoritet av de undersökta riksdagsmännen bytte således inte klasstillhörighet efter invalet i riksdagen. En grupp ledamöter förändrade emellertid sina klasspositioner relativt sett mer än de övriga, nämligen de ledamöter som vid invalet var arbetare. Deras absoluta antal är litet, 25 personer, men sådan är ju verkligheten; 28% av dem (7 st) bytte emellertid klasstillhörighet efter invalet. Sannolikheten att en arbetare skulle byta klass under riksdagstiden blir således .28 (sammanlagt utflödesvärde till de fyra övriga klasserna). Motsvarande värden för de andra klasserna är mycket lägre, mellan .12 för medelklassen till .03 för överklassen. Om riksdagen överhuvudtaget skall ses som en språngbräda för individuella avancemang i klasshierarkin så gäller det speciellt för arbetare.

ARBETARKLASSEN OCH KARRIÄRVÄGARNA TILL RIKSDAGEN

Analysen av riksdagsledamöternas sociala mobilitet skall avslutas med en mer detaljerad studie av just arbetarklassen. Proportionellt sett har få individer som vuxit upp i arbetarhem, eller som själva mer varaktigt tillhört arbetarklassen, lyckats bli riksdagsmän. Tidigare visades att så alltid varit fallet ända sedan den politiska demokratin etablerades i Sverige i början av 1900-talet. Genom vilka kanaler har det fåtal som trots allt alltid funnits i riksdagen kommit dit? Denna frågeställning kan naturligtvis inte besvaras utifrån riksdagsundersökningens data från en enda tidpunkt, 1968-69. Man kan däremot utnyttja materia-

let för att belysa vissa strukturella drag under 1960-talet och därigenom generera hypoteser för en longitudinell undersökning. Studien i detta kapitel är mycket begränsad även när det gäller analysredskapen. Endast parti- och klassvariablerna samt mobilitetsinformationen kommer att användas. Begränsningen innebär att vissa rekryteringskanaler som diskuteras i litteraturen, t ex kommunala uppdrag, inte kommer att analyseras.

145 av de 268 undersökta ledamöterna hade vid något tillfälle tillhört arbetarklassen. Denna grupp utgör populationen för studien av arbetarnas väg in i riksdagen. Dessa 145 ledamöter hade samtliga vuxit upp i arbetarhem och/eller tillhört arbetarklassen i sin ungdom och senare i livet. Deras sociala rörlighet från vaggan till invalet, dvs över tre skilda måttillfällen, kan studeras konfigurellt. Vilka empiriska mobilitetsmönster över de tre måttillfallen återfinns bland dessa riksdagsmän med erfarenheter av arbetarklassens villkor? Teoretiskt kan, under de givna förutsättningarna, 52 olika konfigurationer av klasstillhörighet (mobilitetsmönster över tre tidpunkter) uppkomma.³⁰⁾ Den studerade populationen av ledamöter visade sig vara spridd över inte mindre än 21 av dessa 52 möjliga mobilitetsmönster. Hur frekventa dessa mönster var 1968-69, och hur de fördelade sig på partiblocken ("socialister" och "borgerliga") redovisas i tabell 10:5.

Analysenhet i tabellen är inte ledamot utan ledamot med personlig erfarenhet av arbetarklassen. Den detaljrika resultatredovisningen visar vilka kombinationer av klasserfarenheter dessa individer hade och enligt vilka specifika mobilitetskanaler som de rekryterades till riksdagen. Över hälften av dem (78 stycken) hade följt fyra speciella karriärvägar. Den väg som omfattade flest ledamöter var A → A → OP, från ett arbetarhem över ett första yrke som arbetare till organisationsproffs vid invalet i riksdagen. 30 ledamöter uppvisade detta mönster, arbetare som via fackligt eller partipolitiskt ombudsmannaskap rekryterats till andra kammaren. Samtliga dessa 30 var socialdemokrater eller kommunister. Den närmast mest frekventa vägen omfatta-

de 19 ledamöter som vuxit upp i ett arbetarhem, tillhört arbetarklassen i ungdomen och sedan varit mobila uppåt till medelklassen.

TAB 10:5 LEDAMÖTER MED ERFARENHETER FRÅN ARBETARKLASSEN: MOBILITETSMÖNSTER FRÅN VAGGAN TILL INVALET I RIKSDAGEN (SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSBEGREPP).

Mobilitetsmönster	VPK/SD	CP/FP/M	Samtliga
A → A → OP	30	0	30
A → A → M	17	2	19
A → A → A	13	2	15
M → A → M	11	3	14
B → A → B	1	6	7
B → A → OP	5	2	7
B → A → A	3	3	6
A → M → Ø	5	1	6
B → A → M	4	1	5
B → A → Ø	1	4	5
M → A → Ø	2	3	5
M → A → OP	3	1	4
M → A → A	4	0	4
A → Ø → Ø	4	0	4
A → A → Ø	4	0	4
A → M → M	2	1	3
A → M → OP	3	0	3
Ø → A → M	0	1	1
Ø → A → OP	0	1	1
A → B → M	0	1	1
A → OP → Ø	1	0	1
Samtliga	113	32	145

Kommentar: Ø=överklass, M=medelklass, B=bondeklass, A=arbetarklass och OP=organisationsproffs. Mobilitetsmönstren gäller för tre tidpunkter: föräldraklass → ungdomsklass → invälsklass

10% av de ledamöter som hade haft några erfarenheter av arbetarklassens villkor hade haft mer varaktiga sådana, i den mening att de från föräldrahemmet fram till invalet i riksdagen endast tillhört arbetarklassen. Dessa ledamöter (15 stycken) hade således inte varit socialt rörliga. Alla de övriga hade upplevt någon form av social mobilitet. Mönstret M → A → M var det fjärde mest frekventa bland de undersökta ledamöterna, från ett medelklasshem över ett tillfälligt jobb som arbetare i ungdomen tillbaka till ett medelklassyrke.

Dessa fyra mönster omfattade 54% av ledamöterna med arbetarerfarenhet. De övriga ledamöterna är spridda över de

resterande 17 mobilitetsmönstren. Man kan naturligtvis förenkla den detaljerade, men svåröverskådliga, bild som resultatet i tabell 10:5 ger av arbetarnas mobilitetskanaler till riksdagen. Figurerna i diagram 10:6 representerar en sådan förenkling. De visar de huvudsakliga vägarna på vilka "arbetarklasserfarenheter" slussades in i riksdagen.

DIAGRAM 10:6 LEDAMÖTER MED ERFARENHETER FRÅN ARBETARKLASSEN:
FEM MOBILITETSKANALER TILL RIKSDAGEN.

	Föräldraklass	Ungdomsklass	Invalsklass	VPK/SD	CP/FP/M	Alla
I	över medel bonde	arbetar	över medel bonde	17%	56%	25%
II	arbetar	arbetar	org proffs	27%	-	21%
III	arbetar	arbetar	över medel bonde	19%	6%	16%
IV	arbetar	arbetar	arbetar	11%	6%	10%
V	arbetar	över medel bonde	över medel bonde	10%	10%	10%
Summa: Procentandelar för kanalerna I-V				84%	78%	82%

De fem mobilitetskanalerna i diagrammet svarar för ca 80% av fallen. Fyra av dem involverar en social rörlighet uppåt, antingen intragenerationell (I) eller intergenerationell (V), eller både inter- och intragenerationell (II, III). Det är uppåt mobila arbetare, dvs f d arbetare, som blir riksdagsmän. Mobilitetsfenomenet slussar in ledamöter med tidigare erfarenheter av arbetarklassen i riksdagen. De fem mobilitetskanalerna för emellertid in ledamöter med skilda slag av klasserfarenheter.

Kanal I (över- medel- bondeklass → arbetarklass → över- medel- bondeklass) representerar ett välkänt mönster från masstudier kring social rörlighet. Det är relativt vanligt att individer från högre klasser någon gång i livet, främst under ungdomen, "gör ett tillfälligt besök" i en lägre klass. Det motsatta förhållandet, att individer från lägre klasser gör ett tillfälligt besök i en högre klass, är däremot mindre vanligt.³¹⁾ De ledamöter som följt mobilitetskanal I kan sägas ha varit "gästarbetare". De har tillfälligt tillhört arbetarklassen. En fjärdedel av de undersökta ledamöterna har haft denna typ av erfarenhet. Inte mindre än 18 av de 32 borgerliga ledamöter som någonsin tillhört arbetarklassen hade varit "gästarbetare" (56% mot 17% för VPK/SD).

Kanal II och III representerar två distinkta karriärvägar: från arbetarhem över yrkesverksamhet som arbetare i ungdomen till antingen ett fackligt eller politiskt funktionärsarbete eller till ett "civilt" icke-arbetaryrke. Här finner man f d arbetare som s a s "jobbat sig upp" innan de blev invalda till riksdagen. 46% av de "socialistiska" ledamöter som någon gång tillhört arbetarklassen hade denna typ av bakgrund, mot endast 6% av motsvarande borgerliga ledamöter. Skillnaden mellan "socialistiska" och borgerliga ledamöters erfarenheter av arbetarklassen är således markanta. En majoritet av de borgerliga ledamöter som någonsin tillhört arbetarklassen hade gjort det i egenskap av "gästarbetare". En nästan lika stor andel av motsvarande socialistiska ledamöter var däremot arbetare som "jobbat sig upp". De borgerliga ledamöter som "jobbat sig upp" hade primärt gjort det i en "civil" karriär, medan organisationsproffskarriären dominerade bland "socialisterna".

SAMMANFATTNING

En majoritet av de undersökta riksdagsledamöterna hade personligen upplevt någon form av social mobilitet. Den "genomsnittlige" riksdagsmannen har erfarenheter från mer än en klass' arbets- och levnadsvillkor medan den "genomsnittlige" väljaren endast upplevt en och samma klass' villkor.

Riksdagsmännens "multipla" klasserfarenheter är emellertid av ett speciellt slag. De socialt rörliga riksdagsledamöterna har primärt upplevt en uppåtriktad mobilitet. De ledamöter som överhuvudtaget fått erfara någon form av nedåtriktad rörlighet gjorde det främst under ungdomsåren och endast tillfälligt.

Mobilitetsanalysens resultat har väl i och för sig ett självständigt värde. Men pricken över i:et fattas. Får den sociala rörligheten några konsekvenser? Tenderar uppåt mobila ledamöter från arbetarklassen att vara mer konservativa än stabila riksdagsmän från arbetarklassen? Väljarstudier tyder på att ett samband av detta slag existerar på massnivån.

Om ledamöternas klasserfarenheter inte samvarierar med attityder och beteende i olika politiska konfliktfrågor på något systematiskt sätt, blir klassvariabeln, och därmed också den sociala rörligheten, mindre relevant vid elitstudier. Frågan är alltså om, och i så fall hur, klassvariabeln är relaterad till t ex attityder i vänster-högerfrågor i riksdagen. Är ledamöter från arbetarklassen mer radikala än ledamöter från överklassen?

KAPITEL 11

KLASS, MOBILITET OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD I RIKSDAGEN

Kapitel 10 avslutades med en direkt fråga: Är ledamöter från arbetarklassen mer radikala än ledamöter från överklassen? Om man med mer radikal menar "till vänster om" så är svaret otvivelaktigt ja.

TAB 11:1 ANDRA KAMMREN 1968-69: KLASSTILLHÖRIGHET OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD (EGEN KLASS 68/69, SOCIOLOGISKT-POLITISKT KLASSBEGREPP OCH VH-INDEX19)

	VH-19
överklassen	2.49 (83)
medelklassen	2.42 (66)
bondeklassen	3.12 (43)
arbetarklassen	2.05 (19)
org proffs	1.97 (63)
Samtliga	2.42 (274)

Kommentar: VH-index19 kan teoretiskt variera mellan 1.00 och 5.00. Ju lägre värde desto mer vänster. Eta = .43.

De fem sociologiskt-politiska klassernas medeltal på VH-index19 redovisas i tabellen. Klasstillhörigheten har definierats utifrån ledamöternas aktuella eller senaste yrkesverksamhet (egen klass 68/69). VH-index19 kan teoretiskt variera mellan 1.00 (vänster) och 5.00 (höger).

Arbetarklassens medeltal (2.05) är lägre än överklassens (2.49), vilket innebär att ledamöter som tillhörde arbetarklassen genomsnittligt sett låg till vänster om ledamöter från överklassen. Men hur mycket mer till vänster? Hur kan man tolka variabelvärdet 2.05 och differensen 0.44 mellan överklassens och arbetarklassens medeltal. Det ligger i sakens natur att frågor av denna typ endast kan besvaras relativt. Man måste jämföra klassernas medeltal, och differenserna mellan dem, med någonting som indirekt underlättar en tolkning. Partiernas medeltal på VH-index¹⁹ utgör väl den naturligaste referensramen.

En jämförelse mellan partiernas och klassernas medeltal på VH-index¹⁹ visar att variationsvidden är större för partierna: VPK=1.18, SD=1.74, CP=2.83, FP=3.11 och M=3.69.¹⁾ Dessa partimedeltal kan utnyttjas som en slags partipolitisk måttstock vid en utvärdering av klassernas positioner. Ledamöter från både överklassen och arbetarklassen befinner sig som grupper betraktat någonstans mellan socialdemokraterna och centern på den partipolitiska vänster-högerkartan. Arbetarklassledamöterna är något mindre till vänster om ledamöterna från överklassen än vad Folkpartiet är till vänster om moderaterna. Ett resonemang av den här typen förutsätter egentligen att partiernas vänster-högerpositioner fastställts oberoende av klassernas, vilket inte är fallet här. Samma operationella mått har använts för att avgöra både partiernas och klassernas placering utefter vänster-högerdimensionen. Jämförelsen med partiernas positioner får därför inte pressas. Den ger emellertid en referensram mot vilken klassernas medeltal, och framförallt skillnaderna mellan dem, kan tolkas.

Arbetarklassens ledamöter är inte mest radikala. Organisationsproffsen ligger till vänster om dem, även om differensen är obetydlig, 2.05 för arbetarklassen mot 1.97 för organisationsproffsen. Om man bortser från mindre skillnader kan klasserna ordnas i tre grupper från vänster till höger: 1) organisationsproffs och arbetarklass, 2) medel- och överklass samt 3) bondeklass. I partipolitiska termer

är dessa tre grupper av klasser inte speciellt markant åtskilda. Organisationsproffsen och arbetarklassen är i stort sett lika mycket till vänster om bondeklassen som vad socialdemokraterna är till vänster om centern. Men det väsentliga är inte att differenserna mellan klasserna, relativt differenserna mellan partierna, är små utan att de finns där. Klassfaktorn har ett samband med vänster-högerattityd. Ledamöter som tillhörde skilda klasser hade inte ett och samma medeltal på VH-index¹⁹. Sambandets form vad gäller riksdagsledamöternas aktuella klasstillhörighet är den som angavs ovan med organisationsproffsen och arbetarklassen till vänster, bondeklassen till höger och medel- och överklasserna däremellan. Sambandets styrka kan uttryckas med ett variansanalytiskt mått: Eta-värdet för de fem klassernas medeltal på VH-index¹⁹ är .43. Eta kan teoretiskt variera mellan 0 och 1 och kan tolkas som ett sambandsmått. Eta i kvadrat, dvs .18 i vårt fall, anger hur stor del av variansen i den beroende variabeln (VH-index¹⁹) som "förklaras" av den oberoende variabeln (klassuppdelningen). Eta används som sambandsmått vid envägsvariensanalyser med en intervallskala som beroende och en nominalskala som oberoende variabel.²⁾ En faktor som ensamt förklarar 18% av variansen i en beroende variabel är aldrig ointressant i samhällsvetenskapliga sammanhang. Den är väl värd ett fortsatt och mer penetrerande studium.

Om man skiftar perspektiv och istället för aktuell klasstillhörighet ser på ledamöternas klassbakgrund blir sambandsbilden mellan klass och vänster-högerattityd i sina grunddrag densamma. Ledamöter från arbetarhem eller som var arbetare i ungdomen ligger till vänster om motsvarande ledamöter med medel- eller överklassbakgrund. Sambandsformen är emellertid inte exakt densamma som för variabeln "egen klass 68/69". Bondeklassens och organisationsproffsens rangplacering från vänster till höger varierar något.³⁾

Resultaten skall inte kommenteras i sina enskildheter. Analytiskt sett är likheterna mellan utfallen i tabell 11:1 och tabell 11:2 det intressanta. Den omfattande sociala

TAB 11:2 ANDRA KAMMAREN 1968-69: KLASSBAKGRUND OCH VÄNSTER-HÖGER-
ATTITYD (FÖRÄLDRAKLASS OCH UNGDOMSKLASS)

	föräldraklass	ungdomsklass
överklass	2.94 (43)	2.57 (33)
medelklass	2.35 (64)	2.55 (62)
bondeklass	2.87 (79)	3.14 (41)
arbetarklass	1.80 (92)	2.06 (131)
org proffs	- -	2.50 (11)
Samtliga	2.41 (278)	2.41 (278)

Kommentar: Siffrorna anger medeltal för VH-index 19. Eta "föräldraklass" = .55 och eta "ungdomsklass" = .44.

mobilitet som berörde en majoritet av de undersökta ledamöterna, mellan t ex ungdomsklass och egen klass 1968/69, resulterade inte i en förändring i de fyra "riktiga" klassernas relativa lägen på vänster-höger-skalan. Klassernas samband med vänster-högerattityd är, vad gäller arbetar-, medel- och överklassen, helt oberoende av hur man mäter klassvariabeln från föräldraklass till egen klass 1968/69. De skilda ledamöter som tillhörde arbetarklassen vid de fyra olika måttillfällena är alltid till vänster om motsvarande ledamöter från medel- och överklasserna. Ur denna synpunkt spelar det ingen större roll hur man operationaliserar begreppet klasstillhörighet för riksdagsledamöterna. De fyra olika mätningarna av ledamöternas klasstillhörighet, från barndomshemmet till deras aktuella klassposition vid intervjutillfället åren 1968/69, är emellertid inte likvärdiga som prediktorer för ledamöternas vänster-högerattityder. De förklarar inte lika mycket av variansen i VH-index 19. Om man av olika skäl skulle tvingas att ekonomisera och endast välja ett måttillfälle så är föräldraklassen det bästa valet. I tabell 11:3 redovisas eta-värden för samtliga måttillfällen och för de tre olika klassbegreppen. Ju högre eta-värde ett måttillfälle och en specifik klassindelning uppvisar desto bättre ur predikativ synpunkt.

Oavsett vilket klassbegrepp man utnyttjar så är föräldraklass den bästa prediktorn. Skillnaderna är inte stora men systematiska. De tre övriga måttillfällena uppvisar lägre

TAB 11:3 ANDRA KAMMAREN AREN 1968-69: KLASS SOM PREDIKATOR FÖR VÄNSTER-HÖGERATTITYDER (ETA).

Klassindelning	föräldra- klass	ungdoms- klass	invals- klass	egen klass 68/69
Marxistisk	.55	.46	.45	.48
Sociologisk	.55	.44	.38	.38
Sociologisk-politisk	.55	.44	.41	.43
Antal intervjupersoner	278	278	270	274

eta-värden för samtliga klassindelningar. Klassbakgrund är således en väl så relevant faktor vid elitstudier som vad personlig klasstillhörighet är. De tre olika klassbegreppen är metodologiskt sett ungefär lika användbara som analysinstrument vid studiet av vänster-högerattityder. Den marxistiska klassindelningen förklarar emellertid en något större andel av variansen i VH-index19 än vad de två övriga klassindelningarna, och då speciellt den sociologiska, gör.

Hur kommer det sig att den marxistiska klassindelningen inte är en sämre "predikator" än de övriga? Den diskriminerar ju dåligt. Upp emot 70% av ledamöterna tillhörde mel-lanskikten vid invalet i riksdagen eller vid intervjutill-fället. För att kunna besvara frågan måste man introducera ytterligare en faktor som statistiskt sett förklarar näs-tan allt som finns av varians i ledamöternas vänster-höger-attityder, partivariabeln. Sambandet mellan partitillhörig-het och VH-index19 är mycket starkt. Eta är lika med .90, vilket innebär att partivariabeln förklarar 81% av varian-sen i ledamöternas vänster-högerattityder. Vad detta visar är för det första att partierna intar olika positioner på vänster-högerdimensionen och för det andra att partisam-manhållningen är hög.⁴⁾

Det starka sambandet mellan partivariabeln och VH-index19 gör att klassanalysens framgång är beroende av hur klass-mässigt homogent sammansatta partierna är. Partiernas klasstrukturer var mest olika för föräldraklassen, varför just denna klassuppdelning "predicerar" vänster-högeratti-tyder bättre än de övriga. Den marxistiska klassindelning-en är en relativt god predikator därför att dess tre om-

fångsmässigt små klasser är förhållandevis homogena med avseende på parti: borgarklassen (moderater och folkpartister), småborgarklassen (moderater och centerpartister) och arbetarklassen (socialdemokrater). Mellanskikten är däremot partimässigt splittrade och uppvisar en låg attitydmässig homogenitet. Den sociologiskt-politiska klassindelningen skapar två partimässigt homogena klasser: bondeklassen (CP) och arbetarklassen (SD) medan de tre övriga, och speciellt överklassen, är spridda över samtliga partier.

Vad allt detta betyder är att klassfaktorn samvarierar med ledamöternas vänster-högerattityder i den utsträckning som, och därför att, partierna har relativt olika klasstrukturer. Sambandet mellan klasstillhörighet och VH-index¹⁹ försvinner inte men det blir mindre (och annorlunda) om man kontrollerar för parti.

Detta får emellertid inte tolkas så att sambandet mellan klass och vänster-högerattityd är "spuriöst" bland riksdagsmännen. Samvariansen mellan klass och parti, och därmed också mellan klass och vänster-högerattityd, är en effekt av rekryteringsprocessen till riksdagen. De tidigare diskuterade utbuds- och efterfrågefunktionerna är olika i partierna. Majoriteten av de arbetare som överhuvudtaget rekryteras till riksdagen är socialdemokrater och till vänster om majoriteten av de högre tjänstemän, kapitalister m fl som rekryteras till riksdagen och som tillhör de borgerliga partierna. Partiernas delvis olika rekryteringsmönster förklarar formen och styrkan på sambandet mellan klass och vänster-högerattityd när riksdagen utgör analysnivån, vilket inte är detsamma som att samvariationen är "spuriös". Om man vill utnyttja kausalanalysens "jargong" så är partiernas rekryteringsprocess en inskjuten variabel.

RIKSDAGSPARTIERNA: SAMBANDET MELLAN KLASS OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD

Från och med nu skall analysen koncentreras på sambandet mellan klasstillhörighet och vänster-högerattityd inom de fyra stora riksdagspartierna. Partivariabeln kommer med

andra ord att konstanthållas. Detta innebär att resten av detta kapitel kommer att kännetecknas av ett metodologiskt finsnickeri. Antalet intervjupersoner är absolut sett litet, speciellt inom de borgerliga partierna, medan antalet variabler är relativt stort. Resultaten skall tolkas mot denna bakgrund. De slutsatser av mer generell natur som eventuellt kan dras måste ses som hypotesgenererande.

Resultatredovisningen i tabell 11:4 illustrerar svårigheterna. Sambandet mellan klasstillhörighet och vänster-högerattityd är inte speciellt starkt inom de fyra stora partierna. Eta-värdena är låga och oftast ej signifikanta.⁵⁾ Antalet intervjupersoner är mycket få i flera celler. Idiosynkratiska svar och eventuella kodfel kan inte negligeras. Men alla dessa problem får inte hindra oss från att renodla de trender som trots allt är synliga redan i tabell 11:4.

TAB 11:4 RIKSDAGSPARTIERNA: "EGEN KLASS 68-69" MOT VH-INDEX19.

	SD	CP	FP	M	Samtliga
överklass	1.62 (33)	2.84 (10)	2.93 (22)	3.63 (16)	2.49 (83)
medelklass	1.87 (38)	2.96 (4)	3.32 (17)	3.60 (4)	2.42 (66)
bondeklass	1.86 (3)	2.87 (24)	3.50 (4)	3.80 (12)	3.12 (43)
arbetarklass	1.80 (16)	- (-)	2.98 (2)	* (1)	2.05 (19)
org proffs	1.70 (46)	2.53 (5)	2.84 (4)	3.63 (5)	1.97 (63)
Summa	1.74(136)	2.83 (43)	3.11 (49)	3.69 (38)	2.42(274)
Eta	.29	(ES)	.48	(ES)	.43

Kommentar: Siffrorna anger medeltal på VH-index19. Siffrorna inom parentes visar storleken på N. (ES)= ej signifikant på minst P=.05-nivån. VH-värden för celler med endast ett fall redovisas inte. En asterisk utmärker en cell med endast ett fall.

Innan sambandsformen mellan klassvariablerna och VH-index19 inom partierna analyseras i sina detaljer, måste man slå fast att sambandets styrka är svag och att analysen således gäller knappt skönjbara sprickor i partiernas sammanhållningsrustningar. Resultaten i tabell 11:4 visar att den personliga klasstillhörigheten inte förklarar särskilt mycket av variansen i partiledamöternas vänster-högerattityder, folkpartisterna möjligen undantagna. För Folkpartiet framträder följande mönster: Ledamöter från överklassen

ligger till vänster om medeltalet i partiet. Detsamma gäller för organisationsproffsen medan de ledamöter som var bönder 1968/69 ligger till höger i Folkpartiet. Sambandsformen mellan klass och vänster-högerattityd inom Folkpartiet är inte densamma som i hela materialet, dvs andra kammaren. Skillnaden ligger i överklassens, medelklassens och arbetarklassens relativa positioner. Det intressanta är inte att Folkpartiets mönster avviker från sambandsformen totalt i andra kammaren, utan att också de övriga partiernas mönster avviker på ett liknande sätt. Ledamöter som tillhör överklassen ligger genomsnittligt sett till vänster om partimedeltalet inte endast i Folkpartiet utan också bland socialdemokrater och moderater. De socialdemokratiska ledamöter som tillhör arbetarklassen är *inte* radikalare än sina partikamrater från överklassen. Medeltalen på VH-index19 visar att motsatsen gäller. Överklassledamöterna låg genomsnittligt sett till vänster om arbetarledamöterna bland 1968/69 års socialdemokrater i andra kammaren.

Resultaten i tabell 11:4 indikerar att det i och för sig obetydliga samband som existerar mellan klass och vänster-högerattityd *inom partierna* har en annan form än *inom andra kammaren* som sådan. Man kan säga att partivariabeln är en vad Morris Rosenberg kallar "distorter variable", dvs en faktor som när den kontrolleras gör att ett positivt samband mellan två variabler blir negativt.⁶⁾ I vårt fall kan man naturligtvis inte tala om sambandens tecken. Partivariabeln "förvrider" sambandsformen i den mening att klassernas inbördes rangordningar från vänster till höger ändras i ett antal avseenden.

Sambandsformen inom det totala materialet, innan partivariabeln kontrollerades, var från vänster till höger: (1) organisationsproffs och arbetarklass (2) medel- och överklass samt (3) bondeklass. Ordningen för de fem klasserna, från organisationsproffs till bondeklass, anger den exakta rangordningen men med tanke på de små differenserna kan sambandsformen inte preciseras mer än till tre ranger. Om man på ett liknande sätt söker sammanfatta formen på sambandet mellan klass och vänster-högerattityd inom partierna, får

man följande arbetshypotes: (1) överklass och organisationsproffs (2) medel- och arbetarklass och (3) bondeklass. De två rangordningarna skiljer sig åt, om man håller sig till tre ranger i stället för fem och inte pressar data allt för mycket, endast vad gäller arbetarklassens placering i förhållande till överklassen. Överklassen ligger till vänster om arbetarklassen *inom partierna* medan det omvända förhållandet gäller *inom andra kammaren*, dvs när partivariabeln inte är konstanthållen.

Hypotesen är svårtestad inom ramen för vårt begränsade material, framförallt därför att antalet ledamöter som tillhörde arbetarklassen är så litet inom de borgerliga partierna. Denna svårighet kan emellertid delvis övervinnas om man utnyttjar uppgifterna om ledamöternas samlade yrkeskarriär och definierar klass i termer av klasserfarenheter genom livet istället för att analysera sambanden inom ramen för vart och ett av de fyra mättillfällena. Antalet borgerliga riksdagsmän som någon gång i livet tillhört arbetarklassen är fortfarande inte stort men dock större än vid något av de fyra tvärsnitten. "Klasserfarenhetsvariablerna" tar inte hänsyn till när i tiden en viss erfarenhet gjordes. De registrerar enbart antalet klasserfarenheter från 0 till 4. Sambandet mellan dessa variabler och VH-index19 är inte fullständigt monotont. Men trenderna inom varje parti är, vad gäller t ex överklassen resp arbetarklassen, likartade: Ju fler erfarenheter av överklassen desto mer vänster och ju fler erfarenheter av arbetarklassen desto mer höger. I det totala materialet är däremot dessa trender omvända. En korrelationsmodell är egentligen inte applicerbar på materialet eftersom den förutsätter linjära samband. Sambandsmönstret mellan "klasserfarenhetsvariablerna" och VH-index19 har en tendens att vara något kurvliniärt på ett icke systematiskt sätt. Men trenderna finns där och deras resp mönster går i hypotesens riktning. I tabell 11:5 har arbetshypotesen "testats" genom att korrelationsmodellen trots allt utnyttjats. Värdena i tabellens celler är lika med produktmomentkorrelationen mellan "klasserfarenhetsvariablerna" och VH-index19. Ju högre po-

sitivt värde desto mer höger är resp klass, och omvänt ju högre negativt värde desto mer vänster. Så t ex kan värdena för bondeklassen tolkas så att ju fler erfarenheter en ledamot har haft av bondeklassen desto mer konservativ tenderar han att vara. Detta gäller för totalmaterialet såväl som för vart och ett av partierna.

TAB 11:5 KLASSERFARENHET FRÅN VAGGAN TILL RIKSDAGEN OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD.

	SD	CP	FP	M	AK
Överklass	-.19	-.16	-.42	-.22	+.14
Medelklass	+.15	+.10	+.29	-.19	+.03
Bondeklass	+.17	+.18	+.35	+.22	+.41
Arbetarklass	+.07	+.10	+.04	+.20	-.43
Org proffs	-.11	-.29	-.28	+.01	-.25
N=	142	43	49	38	280

Kommentar: Cellvärdena är produktmomentkorrelationer mellan VH-index19 (1-5) och "klasserfarenhetsvariablerna" (0-4). Ju högre positivt värde desto mer konservativ är en klass.

Resultaten, som måste tas för vad de är, ett försök att renodla de knappt märkbara skillnaderna mellan klassernas vänster-högerpositioner inom partierna, stödjer självklart den s k arbetshypotesen. Självklart därför att hypotesen är "skräddarsydd" till data och inte härledd ur någon existerande teori. Sambandet är i allt väsentligt detsamma inom samtliga partier. Överklass- och organisationsproffserfarenheter drar ledamöterna relativt sett åt vänster i sina resp partier medan erfarenheter från bondeklassen tenderar att göra ledamöterna mer konservativa än sina partikamrater. Medel- och arbetarklasserna befinner sig emellan dessa poler (med undantag för medelklassen i moderaterna som drar ledamöterna åt vänster). Observera att partivariabeln verkligen är en s k "distorter variable" vad gäller överklassens och arbetarklassens samband med VH-index19. Ett positivt (överklass) och ett negativt (arbetarklass) samband i totalmaterialet, dvs andra kammaren, förändras till ett negativt (överklass) och ett positivt (arbetarklass) när partivariabeln konstanthålles.

Det är väl knappast nödvändigt att ytterligare betona på

vilken smal databas denna analys vilar. De tendenser som framträder i tabellen är emellertid inga mätartefakter. Klassernas rangordning inom partierna är uniforma med (1) överklass och organisationsproffs till vänster om (2) medel- och arbetarklass som ligger till vänster om (3) bondeklass. Moderaternas medelklass utgör det enda undantaget. De ligger till vänster om organisationsproffsen.

Det föreligger således en, om än svagt utvecklad, empirisk regelbundenhet i materialet från 1968-69 års andra kammare. Sambandsmönstret kan vara ett utslag av en historisk tillfällighet. Spekulationer kring tänkbara processer som kan förklara dess uppkomst är därför knappast meningsfulla innan man (1) analyserat ett annat och helst större urval av riksdagsmän och (2) analyserat relationen mellan klass och vänster-högerattityder inom partigrupperna i valmanskåren.

SOCIAL MOBILITET OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD

Relationerna mellan olika klassers vänster-högerpositioner inom partierna skall ytterligare preciseras. Vilka kombinationer av klasserfarenheter är förknippade med vänster- resp högerpositioner i partierna? I den tidigare analysen användes mobilitetsuppgifterna enbart för en studie av varje klass' relativa vänster-högerposition. Det faktum att en majoritet av ledamöterna hade upplevt någon form av social rörlighet utnyttjades medvetet för att s a s öka antalet individer med erfarenhet av varje klass och för att gradera erfarenheten. Mobilitetsfenomenet, mellan vilka klasser ledamöterna varit socialt rörliga, användes därvid inte som ett analytiskt redskap. Två ledamöter som vid tre mättilfällen registrerats för överklassen kan naturligtvis ha tillhört olika klasser vid den fjärde mätpunkten.

Den frågeställning som skall analyseras utifrån mobilitetsperspektivet är primärt deskriptiv till sin karaktär. Databasen är alltför smal för en systematisk studie av relationen mellan ledamöternas olika klasspositioner över tid och deras vänster-högerattityder. En tvåvägsvariansanalys, med t ex föräldraklass och egen klass 68-69 som oberoende variabler (nominalskalor) och VH-index19 (intervallskala)

som beroende variabel, blir problematisk med få fall som dessutom inte är fördelade över samtliga "celler".⁷⁾

Den konkreta frågeställning som skall analyseras är således inte vilken av de olika klassvariablerna som förklarar mest av variansen i VH-index19 efter det att en eller flera av de övriga klassvariablerna konstanthållits. Däremot kommer mobilitetsdata att utnyttjas för att belysa vilka karriärvägar som vänster- resp högerflyglarna följt i varje parti.

Huvuddelen av analysen koncentreras på den sociala rörligheten från föräldrahemmet till invalet i riksdagen. För att på vissa punkter kunna precisera resonemanget kommer inte endast det sociologiskt-politiska klassbegreppet att användas som ett analysredskap. Klasserna kommer också att splittras upp i några få skikt eller yrkesgrupper, vilka sedan relateras till VH-index19. Skikt- eller gruppanalyser har en uppenbar fördel i det att precisionen ökar i och med att inomvariansen minskar. En annan fördel är att skikten eller grupperna såsom de definierats i allt väsentligt utgör byggstenarna för både den sociologiskt-politiska och den marxistiska klassindelningen. Men nackdelarna är likaså uppenbara. Överblicken blir sämre och problemet med få individer blir värre. Följande klassskikt eller yrkesgrupper kommer att utnyttjas vid analysen:

Sociologisk-politisk klassindelning	Grupp/skikt	Marxistisk klassindelning
överklass	kapitalister högre tjänstemän m fl	borgarklass mellanskikten
medelklass	mindre företagare lägre tjänstemän m fl	småborgarklassen mellanskikten
bondeklass	bönder	småborgarklassen
arbetarklass	jordbruksarbetare industriarbetare övriga arbetare	arbetarklassen
org proffs	organisationsproffs	mellanskikten

En mer detaljerad beskrivning av hur grupperna/skikten avgränsats återfinns i Appendix II.

Socialdemokraternas riksdagsgrupp är den enda som är så stor att åtminstone hälften av cellerna i en mobilitetsmatrix blir representerade med minst 2 å 3 ledamöter. Analysen koncentreras därför till socialdemokraterna. Relevanta resultat från studien av de borgerliga partiernas matriser kommer att interfolieras i framställningen. I tabell 11:6 återfinns socialdemokraternas mobilitetsmatrix för föräldraklass-inalsklass. Värdena i cellerna representerar resp klasskombinations medeltal för VH-index19. Ju lägre värde desto mer vänster.

TAB 11:6 INTERGENERATIONELL MOBILITET OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD (SOCIALDEMOKRATER)

		<i>Invalsklass</i>					
		över	medel	bonde	arbetar org	proffs	Summa
<i>För- äld- ra- klass</i>	över	1.73 (4)	* (1)	-	-	2.03 (2)	1.76 (7)
	medel	1.56 (12)	1.91 (12)	* (1)	1.96 (4)	1.75 (6)	1.77 (35)
	bonde	* (1)	1.88 (5)	* (1)	1.74 (3)	1.87 (5)	1.85 (15)
	arbetar	1.60 (14)	1.85 (18)	-	1.88 (13)	1.60 (30)	1.71 (75)
Summa		1.60 (31)	1.86 (36)	2.08 (2)	1.88 (20)	1.67 (43)	N=132

Kommentar: Cellvärdena är medeltal för VH-index19. Siffrorna inom parentes anger antalet individer. VH-värden för enskilda fall "avslöjas" inte, därav asteriskerna(*).

Resultaten i tabellen ger, som en biprodukt, också information om hur socialdemokraternas intergenerationsella mobilitetsmönster såg ut. Det väsentliga i detta sammanhang är emellertid medeltalen för VH-index19. Man kan utifrån analysen i tabellen specificera den tidigare diskussionen kring klassernas relativa vänster-högerpositioner inom Socialdemokratiska Partiet. Organisationsproffsen och överklassen befanns ju ligga till vänster i partiet. Mekanis- men bakom detta förhållande framträder klart i resultaten ovan. Det var "inflödet" till överklassen, dvs ledamöter som var uppåt mobila från arbetar- och medelklasserna, som gjorde att överklassen som klass betraktat hamnade till vänster i partiet. Organisationsproffsens vänsterposition

berodde likaså helt på de uppåtmobila ledamöterna, dvs den stora gruppen av ledamöter som kom från arbetarhem.

Tre grupper av uppåtmobila ledamöter befinner sig relativt klart till vänster om övriga grupper bland socialdemokraterna: ledamöter som tillhörde överklassen vid invalet men som vuxit upp i (1) medelklass- eller (2) arbetarhem, och (3) de ledamöter som var organisationsproffs och hade kommit från arbetarklassen. Övriga klasskombinationer uppvisar VH-värden kring eller till höger om partiets medelvärde. Fenomenet uppåtriktad mobilitet kännetecknar de tre vänstergrupperna. Men man bör observera att också kombinationen arbetarklass → medelklass omfattar uppåtmobila ledamöter, men denna grupp låg till höger bland socialdemokraterna.

Vad gäller de borgerliga partierna skall endast Folkpartiets mobilitetsmatrix kommenteras eftersom den avslöjar en markant klassmässig "spricka". Fem av de tjugo möjliga cellerna i Folkpartiets föräldra-invalsmatrix omfattar 4 eller fler fall. Sammanlagt 71% av folkpartisterna kännetecknas av dessa fem klasskombinationer, av vilka två ligger klart till vänster i partiet, överklass → överklass (10 st) och medelklass → överklass (9 st) med VH-värden kring 2.90. De övriga tre, medelklass → medelklass (7 st), bondeklass → medelklass (5 st) och bondeklass → bondeklass (4 st) ligger lika klart till höger med VH-medeltal kring 3.45. Folkpartiets medelvärde för VH-index19 är 3.11.

De resultat som analysen av sambandet mellan klass och vänster-högerattityd inom partigrupperna gett kan verifieras och i flera avseenden preciseras om man övergår till att utnyttja skikt/grupp-begreppet som analysredskap istället för klassbegreppet. Det välkända problemet med få fall omöjliggör varje försök till systematisk mobilitetsanalys, eller rättare sagt gör en detaljerad resultatredovisning ointressant. Matrisen för t ex föräldragrupp-invalsgrupp omfattar ju inte mindre än 72 celler (8x9). Majoriteten av dessa celler är antingen tomma eller innehåller några få ledamöter. Detta gäller för samtliga partier, alltså även för socialdemokraterna. Några gruppkombinationer (celler) är naturligtvis förhållandevis talrikt företrädna. Grupp-

analysens mobilitetsmatriser kommer därför inte att redovisas men resultaten skall utnyttjas för att komplettera och underbygga den bild av skiktens eller yrkesgruppernas vänster-högerpositioner inom partierna som framträder i tabell 11:7.

Tabellen visar varje yrkesgrupps medeltal för VH-index¹⁹. Grupperna har rangordnats från vänster till höger inom partierna. Uppgifterna gäller för riksdagsledamöternas grupp-tillhörighet vid tiden för första invalet i riksdagen.

Databasen är naturligtvis smal men den tendens som finns är systematisk över samtliga partier och ger ytterligare relief åt den tidigare analysen. Två yrkesgrupper ligger till vänster i samtliga partier, högre tjänstemän och organisationsproffs. Övriga grupper befinner sig kring eller till höger om sina resp partiets medeltal. Vänder man på perspektivet och ser på partiernas "högerflyglar" så framträder också ett mönster som är relativt uniformt över partierna. Det är de "egendomsägande" grupperna som befinner sig till höger i partierna, bönder och småföretagare bland socialdemokrater och folkpartister, kapitalister hos moderaterna. Skillnaderna mellan de olika yrkesgruppernas VH-medeltal är små inom Centerpartiet (eta är dessutom lågt och ej signifikant, dvs inomgruppsvariansen är stor), men så mycket är säkert att böndernas VH-värde placerar dem något till höger om mitten.

Det faktum att överklassen låg till vänster inom samtliga partier kan således helt tillskrivas ett av dess två skikt, De högre tjänstemännen. Det andra skiktet, kapitalisterna, var få till antalet och endast representerade i Folkpartiet och Moderata Samlingspartiet.

I dessa partier låg de emellertid inte till vänster, utan i centrum (Folkpartiet) och på högerflygeln (moderaterna).

Samma mönster återfinns i medelklassen även om differenserna mellan tjänstemännen och småföretagarna är mindre markerade. Båda grupperna befinner sig till höger i samtliga partier, men i de två fall där deras relativa positioner kan jämföras (SD och FP) ligger tjänstemännen som grupp

TABELL 11:7 KLASSIKT/YRKESGRUPP OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD
(INVALSGRUPP)

Andra kammaren	VH-index19
organisationsproffs	2.02(64)
övriga arbetare	2.05(3)
jordbruksarbetare	2.14(4)
industriarbetare	2.15(19)
högre tjänstemän m.fl.	2.32(67)
lägre tjänstemän m.fl.	2.41(53)
småföretagare	2.56(12)
bönder	3.16(38)
kapitalister	3.61(10)

Eta=.49 Kammaren tot.: 2:42

Socialdemokraterna	VH-index19	Centerpartiet	VH-index19
högre tjänstemän m.fl.	1.60(31)	organisationsproffs	2.67(9)
organisationsproffs	1.67(43)	högre tjänstemän m.fl.	2.80(7)
jordbruksarbetare	1.78(3)	bönder	2.88(21)
lägre tjänstemän m.fl.	1.81(29)	lägre tjänstemän m.fl.	2.96(4)
övriga arbetare	1.82(2)		
industriarbetare	1.88(16)	Eta=(ES) Partiet tot.:2.83	
bönder	2.08(2)		
småföretagare	2.08(7)		

Eta=.39 Partiet tot.: 1.74

Folkpartiet	VH-index19	Moderaterna	VH-index19
organisationsproffs	2.84(4)	högre tjänstemän m.fl.	3.44(11)
högre tjänstemän m.fl.	2.85(16)	organisationsproffs	3.63(5)
kapitalister	3.12(5)	bönder	3.78(11)
industriarbetare	3.30(2)	lägre tjänstemän m.fl.	3.86(3)
lägre tjänstemän m.fl.	3.30(14)	kapitalister	4.11(5)
småföretagare	3.44(3)		
bönder	3.49(4)	Eta=.62 Partiet tot.: 3.69	

Eta=.53 Partiet tot.: 3.11

Kommentar: Endast yrkesgrupper som omfattar minst 2 ledamöter är medtagna i resultaten. (ES) skall läsas som ej signifikant på minst P=.05-nivån.

till vänster om småföretagarna.

Dessa data kan kompletteras utifrån ett mobilitetsperspektiv. Först socialdemokraterna. När det gäller inflödet till gruppen av högre tjänstemän och organisationsproffs ger gruppanalysen ingenting väsentligt utöver det som redan framkom i tabell 11:6 (klassmobilitet). Majoriteten av socialdemokraternas högre tjänstemän kom från lägre tjänstemannahem (10 st) eller från "industri/övriga arbetare"-hem (14 st). De som hade vuxit upp i ett lägre tjänstemannahem låg till vänster om dem som kom från arbetarklassen (VH-värde 1.47 mot 1.60). De mest konservativa bland de högre tjänstemännen var en grupp om tre ledamöter som hade bonde- eller småföretagarbakgrund (VH-medeltal 1.92). Mönstret är likartat när det gäller organisationsproffsens bakgrund. De som kom från arbetarklassen, oavsett från vilket av dess skikt, låg till vänster om dem som vuxit upp i t ex bonde- eller småföretagarhem. De låg även till vänster om de få ledamöter som var organisationsproffs och hade vuxit upp i högre- eller lägre tjänstemannahem.

Så långt tycks data antyda att uppåtriktad social rörlighet är förknippad med relativ vänsterposition i det socialdemokratiska partiet. Men, och det är viktigt att notera, det gäller inte för alla typer av uppåtriktad mobilitet. De socialdemokrater som vid invalet i riksdagen var lägre tjänstemän och som vuxit upp i arbetarhem låg varken till vänster om dem som kom från lägre tjänstemannahem eller i partiet som helhet. De låg däremot till vänster om de lägre tjänstemän som hade bonde- eller småföretagarbakgrund. De ledamöter som upplevt kortdistansmobilitet från arbetarklassen till lägre tjänstemannaskiktet låg kring centrum i Socialdemokratiska Partiet.

Det var två typer av socialdemokratiska ledamöter som låg till vänster i partiet: (1) långdistansmobila ledamöter från arbetarklassen till gruppen av högre tjänstemän och organisationsproffs (om de senare sätts på samma nivå som de förra) (2) kortdistansmobila ledamöter från lägre till högre tjänstemannaskiktet.⁸⁾ Övriga kategorier av socialdemokratiska ledamöter låg kring partiets medeltal eller

till höger. Horisontellt mobila, stabila såväl som kortdistansrörliga från arbetarklassen till lägre tjänstemannagruppern låg således relativt sett till höger i det socialdemokratiska partiet. Den mest konservativa gruppen i partiet omfattade tre ledamöter som var småföretagare vid invalet i riksdagen och som vuxit upp i småföretagarhem (VH-värde 2.32). Som grupp betraktad befann sig dessa ledamöter närmare Centerpartiet än socialdemokraterna i vänster-högerfrågor (VH-medeltal: CP=2.83 och SD=1.74).

Det empiriska sambandet mellan mobilitetsmönster och vänster-högerattityd bland socialdemokraterna visar att följande arbetshypoteser kunde vara fruktbara att "testa" mer i detalj. Vänsterattityd (relativt parti) är förknippat med långdistansmobilitet av ett speciellt slag, från arbetarklassen till skiktet av i vid mening beslutsfattare och "intellektuella". Högerattityd (relativt parti) är förknippat med social stabilitet inom någon av de "egendomsägande" klasserna (kapitalister, småföretagare, bönder) eller kortdistansmobilitet mellan dem. Ledamöter med andra typer av mobilitetsmönster (t ex stabila inom de "ej egendomsägande" klasserna) tenderar att sprida sig från vänster till högerflygel, men med tyngdpunkten mot mitten.

Dessa arbetshypoteser täcker i stort sett de empiriska resultat som socialdemokratiska partiet uppvisade. Hur ser sambanden ut mer precist och hur ser de ut i de borgerliga partierna? Att de socialdemokrater som var högre tjänstemän eller organisationsproffs och som vuxit upp i arbetarhem *genomsnittligt* sett låg till vänster i partiet är ett empiriskt faktum. Arbetshypotesen specificerar emellertid ett individ- och inte ett gruppsamband. Långdistansmobila ledamöter skall tendera att inta vänsterpositioner i sina respektive partier. Ett genomsnittligt VH-värde för en grupp som utvisar att den befinner sig till vänster kan i princip dölja det förhållandet att majoriteten av dess medlemmar intar högerpositioner medan endast en liten minoritet intar extrema vänsterpositioner.

Så frågan kvarstår, intog majoriteten av de långdistansmobila socialdemokraterna en vänsterposition i partiet?

Det är ledamöternas relativa vänster-högerpositioner i sina resp partier som är hypotesernas applikationsområden. Individerna måste vara analysenheter. Deras positioner visavi sina respektiva partier har för enkelhets skull trikotomiserats enligt följande:

Vänsterposition: 0.16 eller fler enheter till vänster om partimedeltal
Centerposition: \pm 0.15 kring partimedeltal
Högerposition: 0.16 eller fler enheter till höger om partimedeltal

Skärningspunkterna är inte helt godtyckligt valda. De har definierats så att antalet ledamöter med vänster-, center- resp högerpositioner blir ungefär lika många i det undersökta materialet. Genom att släppa VH-medeltalen som analysredskap, och i stället övergå till att arbeta med en trikotomi som mått på vänster-högerposition, vinner man en betydelsefull metodologisk fördel. Partivariabeln behöver inte fysiskt konstanthållas. Trikotomin för vänster-högerposition är ju partirelativ. En moderat och en socialdemokrat kodas båda för en vänsterposition om de har ett VH-värde på 0.16 eller fler enheter till vänster om sina respektive partiers medeltal. De kan jämföras med avseende på t ex mobilitetsmönster.

Syftet med denna analys av sambandet mellan social mobilitet och vänster-högerposition är med nödvändighet explorativt. De empiriska regelbundenheter som existerar i det undersökta materialet skall beskrivas. Detta innebär emellertid inte att deskriptionen saknar varje teoretisk anknytning. De mobilitetsmönster som kommer att utnyttjas vid beskrivningen är relaterade till teorier om social rörlighet och olika klassers och skikts grader av konservatism respektive radikalism. Eller, mer korrekt uttryckt, teoretiskt relevanta mobilitetskategorier har i görligaste mån eftersträfvats. Problemet med få intervjufall har inte helt kunnat kringgåas. Mobilitetsmönster, som i en mer omfattande studie inte borde sammanslås, har i vissa fall trots allt sammanslagits här. Ett antal intressanta mobilitetsmönster, som t ex nedåtriktad rörlighet eller inflö-

det från "löntagarna" till de egendomsägande klasserna, har av uppenbara skäl inte kunnat analyseras. Antalet ledamöter med dessa erfarenheter är inte endast få inom vart och ett av partierna. De är dessutom få totalt sett.

Analysresultaten återfinns i tabell 11:8 och 11:9. Åtta skilda mobilitetskategorier urskiljes. För var och en av dem redovisas antalet ledamöter som intog en vänster-, center- eller högerposition. Sambanden inom det socialdemokratiska partiet och inom det borgerliga blocket särredovisas. Mobilitetsmönstren är rangordnade efter "vänstertendens" (kriterium: andel med vänsterposition minus andel med högerposition).

Mobilitetskategoriernas benämningar och avgränsningar är i stort sett självförklarande. Några få klargöranden måste emellertid göras. De matriser som resultaten bygger på omfattar 72 celler (8x9), som reducerats till åtta olika mobilitetsmönster. Detta har kunnat göras utan att trender suddats ut. De mobilitetsmönster (celler) som slagits samman har i allt väsentligt uppvisat samma tendens.

Mobilitetskategoriernas rangordningar, totalt och inom partiblocken, ger en uppfattning om vilka klassmässiga kombinationer som uppvisar vänster respektive högertendenser inom partierna. Den bild som framträder för socialdemokraterna är inte överraskande. Klassernas och skiktens vänster-högerpositioner överensstämmer helt med de resultat som den tidigare analysen med medeltalstekniken gav. Den rangordning som redovisas för socialdemokraterna i tabell 11:9 är exakt densamma som en motsvarande rangordning efter kategoriernas VH-medeltal. Medeltalen döljer *inte* några extremt assymetriska fördelningar.

Resultaten "bekräftar" arbetshypoteserna så tillvida som att de långdistansmobila ledamöterna från arbetarklassen till skiktet av högre tjänstemän och organisationsproffs verkligen uppvisade en markant vänstertendens. Något fler än hälften av dem intog vänsterpositioner i det socialdemokratiska partiet (de var samtliga socialdemokrater) medan endast två befann sig till höger. De socialt stabila ledamöterna inom de egendomsägande klasserna tenderade att

TABELL 11:8 SOCIAL MOBILITET OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD. DE FYRA STÖRSTA PARTIerna (ANDRA KAMMAREN 1968-69)

Huvudsaklig mobilitetstyp	KLASS/YRKESGRUPP		VH-POSITION			Diff. V-H	Antal individer
	Föräldrar	Inval	Vänster	Center	Höger		
långdistans uppåt	arbetarklass	→ högre tjänstemän, org.proffs	52%	43%	5%	+47	44
stabilitet	högre tjänstemän	→ högre tjänstemän, org.proffs	62%	21%	17%	+45	24
kortdistans uppåt	lägre tjänstemän	→ högre tjänstemän, org.proffs	48%	33%	19%	+29	21
stabilitet/ kortdistans uppåt	egendomsägande	→ högre tjänstemän, org.proffs	42%	30%	28%	+14	36
stabilitet	arbetarklass	→ arbetarklass lägre tjänstemän → lägre tjänstemän	24%	33%	43%	-19	21
kortdistans uppåt	arbetarklass	→ lägre tjänstemän	20%	40%	40%	-20	20
kortdistans nedåt horisontellt	egendomsägande	→ arbetarklass egendomsägande → lägre tjänstemän	14%	31%	55%	-41	29
stabilitet	egendomsägande	→ egendomsägande	14%	31%	55%	-41	51
	övriga						14
	Samtliga		34%	33%	33%	+1	260

TABELL 11:9 SOCIAL MOBILITET OCH VÄNSTER-HÖGERRÄTTIGHETER: SOCIALDEMOKRATER OCH BORGERLIGA (RIKSDAGEN 1968-69)

SOCIALDEMOKRATERNA							DE BORGERLIGA						
KLASS/YRKESGRUPP		VH-POSITION					KLASS/YRKESGRUPP		VH-POSITION				
Föräldrar	Inval	V	C	H	Diff. V-H	Ant. ind.	Föräldrar	Inval	V	C	H	Diff. V-H	Ant. ind.
lägre tjänstem. → högre tjänstem., org.proffs		57%	36%	7%	+50	14	högre tjänstem. → högre tjänstem., org.proffs		72%	22%	6%	+66	18
arbetarklass → högre tjänstem., org.proffs		52%	43%	5%	+47	44	egendomsägande → högre tjänstem., org.proffs		58%	15%	27%	+31	26
arbetarklass → lägre tjänstem.		19%	50%	31%	-12	16	lägre tjänstem. → högre tjänstem., org.proffs		29%	29%	42%	-13	7
högre tjänstem. → högre tjänstem., org.proffs		33%	17%	50%	-17	6	arbetarklass → arbetarklass		25%	25%	50%	-25	4
arbetarklass → arbetarklass		24%	35%	41%	-17	17	lägre tjänstem. → lägre tjänstem.		15%	35%	50%	-35	46
lägre tjänstem. → lägre tjänstem.		21%	29%	50%	-29	14	egendomsägande → egendomsägande		25%	9%	75%	-50	4
egendomsägande → arbetarklass		0%	70%	30%	-30	10	arbetarklass → lägre tjänstem.		7%	33%	60%	-53	15
egendomsägande → lägre tjänstem.		0%	0%	100%	-100	5	egendomsägande → arbetarklass						
egendomsägande → högre tjänstem., org.proffs							egendomsägande → lägre tjänstem.						
egendomsägande → egendomsägande							övriga						8
övriga						6							
		34%	39%	27%	+7	132			35%	27%	38%	-3	128

inta högerpositioner i partierna. Deras fördelning är i det närmaste en spegelbild av de långdistansrörliga ledamöternas.

Något över hälften av de ledamöter som hade vuxit upp i ett kapitalist-, bonde- eller småföretagarhem, och som följt i sina fäders fotspår, låg till höger i sina respektive partier. En liten minoritet (7 av 51) intog vänsterpositioner.

Övriga mobilitetsgrupper låg mellan dessa båda extremer. Men skillnaderna mellan dem är markanta. Man kan t ex inte säga att materialet stödjer tesen att social stabilitet inom de "ej egendomsägande klasserna" skulle vara förknippat med en tendens till centrumposition alt. jämn spridning från vänster till höger i partierna. Socialt stabila ledamöter från arbetarklassen och från det lägre tjänstemannaskiktet var visserligen relativt jämnt fördelade över skalan men med en övervikt för högerpositionen. Högre tjänstemän och organisationsproffs som kommit från högre tjänstemannahem (dvs socialt stabila) uppvisade däremot en markant vänstertendens. Inte mindre än 62% (15 av 24) av de ledamöter som hade denna bakgrund låg till vänster i sina respektive partier. Majoriteten av dessa riksdagsledamöter tillhörde något av de borgerliga partierna. De fåtaliga socialdemokraterna (6 st) representerade undantaget från regeln. De var nämligen relativt jämnt utspridda, med 2 ledamöter i vänsterposition, en i centrum och 3 ledamöter till höger i partiet. De empiriska resultaten visar alltså på en skillnad mellan partiblocken. De socialt stabila högre tjänstemännen och organisationsproffsen var den klart mest radikala gruppen bland de borgerliga ledamöterna (72% vänster mot 6% höger). Motsvarande grupp i det socialdemokratiska partiet intog en centrumposition.

Samtliga mobilitetskategorier som har "högre tjänstemän, org proffs" som slutpunkt inkluderade fler ledamöter med vänster- än med högerpositioner i partierna. Övriga kategorier uppvisar det motsatta mönstret, dvs att fler ledamöter intog höger- än vänsterpositioner. Föräldrabakgrunden var emellertid inte helt betydelselös för högre tjänstemannagruppen. De empiriska resultaten visar att de leda-

möter som hade kommit från någon av de egendomsägande klasserna uppvisade den minsta vänstertendensen inom gruppen av högre tjänstemän och organisationsproffs. Som grupp betraktat låg den emellertid till vänster, om än skillnaden mellan andelen ledamöter till vänster respektive höger är liten (42% mot 28%). Även beträffande denna mobilitetskategori är skillnaden mellan partiblocken markant. Inom de borgerliga partierna var högre tjänstemän och organisationsproffs, med bakgrund i de egendomsägande klasserna, en av de två grupper av ledamöter som uppvisade en vänstertendens. En majoritet av dem (58%) intog vänsterpositioner i de olika borgerliga partierna. Bland socialdemokraterna var mönstret radikalt annorlunda. Gruppen av högre tjänstemän och organisationsproffs med rötter i någon av de egendomsägande klasserna (i socialdemokraternas fall: bonde- eller småföretagarhem) var den näst mest konservativa gruppen i partiet. Ingen socialdemokrat med den angivna kombinationen av klasserfarenheter intog en vänsterposition. Sju av dem befann sig i centrum och resterande tre låg till höger i det socialdemokratiska partiet. (Deras VH-värde var också det näst mest konservativa: 1.89 mot 1.74 för partiet totalt).

Man kan sammanfatta diskussionen genom att återknyta till de s k arbetshypoteserna. Eftersom de var "specialsydda" för fallet socialdemokraterna så kan det inte förvåna att de också håller inom det partiet.

De långdistansmobila ledamöterna, men väl att märka också de kortdistansrörliga ledamöterna från lägre tjänstemannahem till högre tjänstemanna- eller organisationsproffsgrupperna, tenderade att inta vänsterpositioner och "undvek" högerpositioner i det socialdemokratiska partiet. Övriga mobilitetskategorier uppvisade fler ledamöter i höger- än i vänsterpositioner bland socialdemokraterna. Kortdistansrörliga ledamöter från arbetarhem till lägre tjänstemannaposter, liksom de stabila inom "löntagarklasserna", var relativt jämnt spridda från vänster- till högerpositioner men med tyngdpunkten åt höger.

Socialdemokrater som vuxit upp i bonde- eller småföretagar-

hem tenderade att inta högerpositioner. Mest markant för de som varit stabila bönder eller småföretagare.

Ingen borgerlig högre tjänsteman eller organisationsprofessionell hade vuxit upp i ett arbetarhem. Hypotesen om långdistansmobila ledamöters vänstertendens kan därför inte prövas bland de borgerliga. De två mobilitetskategorier som kännetecknades av en vänstertendens bland de borgerliga omfattade socialt stabila ledamöter inom det högre tjänstemannaskiktet och kortdistansmobila ledamöter från de egendomsägande klasserna till samma skikt. Borgerliga ledamöter med andra mobilitetserfarenheter tenderade att inta högerpositioner i sina respektiva partier.

Hypotesen om sambandet mellan social stabilitet inom de egendomsägande klasserna och högerposition inom parti kan undersökas utifrån ett relativt rikhaltigt material. "Egendomsägare" saknas inte bland de borgerliga riksdagsmännen.

Bortsett från den lilla grupp om fyra kortdistansrörliga från arbetarklass till lägre tjänstemannaskiktet, var tendensen till högerposition störst bland de borgerliga ledamöter som vuxit upp i de egendomsägande klasserna och upplevt en nedåtriktad eller horisontell mobilitet till arbetarklassen eller lägre tjänstemannaskiktet. (17 ledamöter varav 1 vänster och 9 högerposition). Den stora gruppen av stabila "egendomsägare" i de borgerliga partierna (46 st) uppvisade likaledes en markant högertendens. Exakt hälften av dem intog högerpositioner i sina partier medan endast 15% låg till vänster.

Hur såg relationen mellan mobilitet och vänster-högerposition ut inom vart och ett av de borgerliga partierna. Några kortfattade uppgifter om de större mobilitetskategoriernas positioner inom centern, Folkpartiet och Moderata Samlingspartiet får avsluta dataredovisningen i detta avsnitt.

När det gäller centern kan man inte ens resonemangsvis säga mycket. Bondeinslaget dominerade helt. De stabila bönderna hade en tendens att inta högerpositioner. Vid sidan av de stabila bönderna fanns endast en mobilitetsgrupp med något större omfattning, nämligen ledamöter från bondehem som var

organisationsproffs. Denna grupp uppvisade en, om än svag, vänstertendens.

Folkpartisterna uppvisade ett avsevärt mer splittrat mönster. De stabila högre tjänstemännen och de högre tjänstemännen från småföretagarhem hade en klar vänsterprofil. En lika markant högertendens fanns bland folkpartiets stabila bönder samt lägre tjänstemän från bonde- eller småföretagarhem.

De numerärt sett största mobilitetsgrupperna bland moderaterna var stabila högre tjänstemän (vänsterposition) och stabila bönder (centerhögerposition).

Slutsatsen av denna studie är uppenbar på det empiriska planet. Det existerade ett förhållandevis uniformt samband mellan de sociala mobilitetsfaktorn och vänster-högerattityder inom partierna. Hur dessa samband skall tolkas är emellertid inte så självklart.

Kausala tolkningar kan tyckas ligga nära till hands ("långdistansmobilitet radikaliserar") men kan naturligtvis inte "testas" på det tillgängliga materialet. En tvärsnittsstudie kan i princip aldrig producera data som "bekräftar" en dynamisk hypotes. Vi vet att de långdistansrörliga ledamöterna låg till vänster om de stabila ledamöterna från arbetarklassen vid undersökningstillfället åren 1968/69. Huruvida detta är en följd av att de långdistansmobila blivit mer radikala eller att de alltid varit relativt sett radikala kan vi inte uttala oss om. Hypoteser om förändringsfenomen bör testas på panel- och inte på tvärsnittsdata.

Det kanske till sist ytterligare bör understrykas att hypoteserna och resonemanget i detta avsnitt har gällt sambandet mellan mobilitet och vänster-högerattityder inom partier. De studier som genomförts på massnivån, liksom de teoretiska spekulationer som finns kring problemet, har tenderat att betona den uppåtriktade rörlighetens konservativa och stabiliserande effekter. Social mobilitet uppåt fungerar som en säkerhetsventil. Individuellt avancemang är möjligt. De uppåtmobila individerna förborger-

ligas.

När teorier av denna typ har testats på massnivå (oftast utifrån tvärsnittsdata) har den politiska inställningen (konservativ, förborgerligas) operationaliserats utifrån data om partipreferenser.⁹⁾ Empiriska studier i både USA och i Västeuropa har visat att uppåtmobila väljare röstar mer konservativt jämfört med ursprungsklassen. Om man däremot jämför de uppåtobilas röstning med hur de stabila väljarna i slutklasserna röstar så framträder en intressant skillnad mellan Västeuropa och USA. I Västeuropa röstar väljare som vuxit upp i arbetarhem, men som själva tillhör medelklassen, proportionellt sett mer höger än den stabila arbetarklassen men mindre höger än den stabila medelklassen. I USA röstar uppåtobila väljare mer konservativt (republikanskt) än både stabila arbetare och stabila väljare i medelklassen.¹⁰⁾

De studier som genomförts kring problemet har inte undersökt sambanden inom partierna. Är de uppåtobila väljare som röstar vänster, t ex socialdemokratiskt eller kommunistiskt, mer eller mindre "radikala" än de väljare som stödjer dessa partier och som inte upplevt någon social rörlighet? I andra kammaren 1968/69 låg de socialdemokratiska "högre tjänstemännen" som vuxit upp i arbetarhem till vänster i partiet och till vänster om samtliga kategorier av socialt stabila ledamöter. Befinner sig motsvarande grupp av uppåtobila väljare också till vänster inom socialdemokraternas valmanskår?

KLASSMEDVETANDE OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYDER

När valsociologer utnyttjar någon form av klassbegrepp som oberoende variabel vid studiet av t ex valdeltagande eller partiidentifikation görs vanligen en distinktion mellan den sk objektiva och den subjektiva klassen. Den "objektiva" klasstillhörigheten avgörs av forskaren. Han klassificerar individerna efter deras yrkesverksamhet, och yrkenas externt definierade roll- eller prestigepositioner avgör klasstillhörigheten. Individernas perceptioner av, och attityder till, klasserna påverkar inte den

objektiva klassindelningen. När valsociologer arbetar med det subjektiva klassbegreppet försöker de däremot mäta just den aspekten av den komplexa relationen mellan klass och individ. Genom olika typer av intervjufrågor, både s k öppna och strukturerade, försöker man mäta individernas klassmedvetande. Den teoretiska utgångspunkten är emellertid inte marxistisk utan snarast social-psykologisk. De operationella måtten skall mäta både individernas kognitioner av klassernas existens och deras affektiva orientering till dem.¹¹⁾

En intervjuperson som uppger sig tillhöra arbetarklassen, eller säger att han brukar räkna sig till arbetarklassen, antas ha en positiv identifikation med klassen i fråga. Klass ses som ett gruppobjekt till vilket individer formar attityder, positiva eller negativa, precis som de utbildar attityder till andra sekundärgrupper, t ex partier. I analogi med begreppet partiidentifikation brukar valsociologer tala om klassidentifikation.

Marx' och marxismens klassmedvetandebegrepp inkluderar naturligtvis de fenomen som klassidentifikationen anses mäta (kognition av klass, positiv identifikation), men täcker dessutom andra psykologiska förhållningssätt, insikter och framförallt beteenden hos individerna.

En arbetare är inte klassmedveten bara därför att han känner sig tillhöra arbetarklassen. Han måste också anamma klassens intressen som sina egna, vara medveten om arbetarklassens historiska mission och, inte minst viktigt, aktivt tillvarata sin klass' intressen gentemot andra klassers intressen. Social-psykologisk klassidentifikation kan sägas vara ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för klassmedvetande i marxistisk mening.

Det mått på subjektiv klasstillhörighet som kommer att användas här faller helt inom den traditionella valsociologiska ramen. Termen "klassmedvetande" i rubriken till det här avsnittet är därför en något felaktig varubeteckning. Riksdagsledamöternas klassidentifikation har mätts och kommer att analyseras kortfattat i detta sammanhang. Riks-

dagsundersökningens mått på subjektiv klasstillhörighet grundas på en öppen och en strukturerad intervjufråga. Ledamöterna fick först besvara följande fråga: "Man talar ju ibland om att det finns olika klasser och grupper i samhället. Är det någon klass eller grupp, som Ni brukar räkna Er till?" De som helt frivilligt uppgav en klass, t ex medelklassen, kodades för klassen i fråga. De övriga, som t ex räknade sig till akademikerna eller tjänstemännen, "tvingades" välja mellan arbetarklassen och medelklassen. Frågetekniken är inte unik för riksdagsstudien. Samma frågor har använts i flera väljarundersökningar i Sverige och liknande frågor brukar ingå i de flesta masstudier ute i världen.

Tanken bakom uppdelningen i två intervjufrågor, en öppen och en slutna, är enkel. Den öppna avses mäta både en kognition av, och en positiv identifiering med, någon klass. Den strukturerade frågan tvingar individerna att välja: arbetar- eller medelklass? Den mäter möjligen en lägre grad av klassidentifikation. Vid empiriska studier av "klassmedvetande" hålls inte alltid de båda frågorna isär, eller, vilket kanske är vanligare, man har endast ställt den senare typen av fråga och definierar subjektiv klasstillhörighet enbart utifrån denna fråga.

Oavsett hur variabeln klassidentifikation har definierats, utifrån öppna eller slutna frågor eller kombinationer av dem båda, så har den visat sig mäta ett inte oväsentligt politiskt fenomen. Studier i både Västeuropa och USA har visat att individer som identifierar sig med arbetarklassen tenderar att rösta på "vänsterpartier" medan individer som känner sig tillhöra medelklassen tenderar att stödja "högerpartier". Subjektiv klasstillhörighet har ett relativt klart samband med partiidentifikation och, vilket är det intressanta, klassidentifikation tycks förstärka de samband som existerar mellan objektiv klass och partival. Tjänstemän som känner sig tillhöra medelklassen röstar proportionellt sett mer med "högerpartier" än vad andra tjänstemän, som inte identifierar sig med medelklassen, gör. Subjektiv och objektiv klasstillhörighet är naturligtvis positivt korrelerade men sambandet är inte 100-procentigt.¹²⁾

Hur ser sambanden mellan klassidentifikation och vänsterhögerattityd ut på elitnivån i ett politiskt system? Resultaten från massnivån som, väl att märka, gäller för korrelationen mellan klassidentifikation och vänsterhögeröstning pekar på följande hypotes:

Identifikation med arbetarklassen, oberoende av objektiv klasstillhörighet, "drar åt" vänster medan identifikation med medelklassen "drar åt" höger. Av två ledamöter som båda "objektivt" tillhör arbetarklassen skall den som också identifierar sig med arbetarklassen ligga till vänster om den som inte gör det, förutsatt att de bägge tillhör samma parti.

Riksdagsstudiens operationella mått på klassidentifikation bygger på de tidigare nämnda frågorna. De ledamöter som uppgav att de räknade sig till någon klass på den öppna intervjufrågan återfinns under kategorierna "arbetarklass (spontant)" respektive "medel/överklass (spontant)" i de följande tabellerna. De riksdagsmän som kodades för antingen arbetarklassen eller medelklassen först vid den strukturerade frågan, och således antas besitta en lägre grad av klassidentifikation, har förts till kategorierna "arbetar- resp medelklass". De icke så få ledamöter som vägrade besvara frågorna, "det finns inga klasser", eller sade sig ogilla klassbegreppet men som trots allt uppgav en klass på den slutna frågan, har inte medtagits i analysen. Variabeln är ju avsedd att mäta positiv klassidentifikation och inte ledamöternas eventuella kunskaper om hur sociologer och statsvetare brukar klassificera yrken.

TAB 11:10 ANDRA KAMMAREN 1968-69: SUBJEKTIV KLASSTILLHÖRIGHET.

<i>Klassidentifikation</i>	SD	CP	FP	M	Samtliga
arb klass (spontant)	50%	10%	6%	-	30% (83)
arb klass	18%	23%	8%	8%	15% (42)
medelklass	11%	21%	41%	37%	21% (59)
medel-överklass (spontant)	8%	25%	20%	18%	14% (40)
ingen/ogillar klassbegreppet	13%	21%	25%	37%	20% (56)
Antal intervjupersoner	100% (142)	100% (43)	100% (49)	100% (38)	100% (280)

Kommentar: (spontant) indikerar att klassidentifikationen är fastställd utifrån en öppen intervjufråga.

Resultaten i tabell 11:10 är intressanta ur flera synvinklar. Riksdagsmännen, som alltså till ca 90-95% inte tillhörde arbetarklassen i sin civila yrkesverksamhet, hade en klar tendens att räkna sig till den numerärt största klassen, att identifiera sig med majoriteten. Tendensen återfinns i samtliga partier. Andelen ledamöter som spontant uppgav att de räknade sig till medel- eller överklasserna var genomgående lägre än vad den objektiva klassindelningen visade. Redan dessa siffror antyder att korrelationen mellan subjektiv och objektiv klasstillhörighet måste vara låg bland riksdagsmännen. Deras tendens att, av ideologiska (arbetarrörelsen) eller valtaktiska skäl, betona den "folkliga" förankringen och tona ned den sociala "exklusiviteten" sänker korrelationen. Den höga andelen ledamöter, som inte "kunde" uppge någon klassidentifikation eller som öppet deklarerade sitt ideologiska avståndstagande från klassbegreppet som sådant, antyder att själva intervjufrågan kan ha upplevts som "obehaglig".

Klassidentifikationen i valmanskåren skall inte diskuteras i detta sammanhang men några få uppgifter från 1960-talets väljarstudier blyxtbelyser tendenserna bland riksdagsmännen. Ungefär 45% av valmanskåren har vid tre valundersökningar under 60-talet identifierat sig med arbetarklassen och ca 30% med medelklassen. Dessa uppgifter refererar till andelen spontana svar i klasstermer och kan således approximativt jämföras med 30% subjektiv arbetarklass och 14% subjektiv medelklass i andra kammaren. Riksdagsmännens tendens att tona ned sin sociala "exklusivitet" framgår klart mot bakgrunden av dessa siffror. Dessutom var andelen personer som inte ville/kunde uppge någon klassidentifikation klart mindre i valmanskåren än bland riksdagsledamöterna (ca 10% mot 20% i andra kammaren).

Resultaten i tabell 11:10 är i själva verket så "biased" att mätningens validitet måste ifrågasättas. Man behöver inte använda termen "falskt klassmedvetande"; Men har vi verkligen mätt positiv klassidentifikation?¹³⁾ Tendensen i resultaten gör det troligt att vi mätt, inte så mycket klassidentifikation som en aspekt av riksdagsmannarollen -

nödvändigheten att förankra sig hos de breda lagren av väljare. Om det verkligen är fråga om positiv klassidentifikation, kan man hypotetiskt anta att ledamöter som spontant säger sig tillhöra arbetarklassen skall ligga till vänster om ledamöter som likaså spontant uppger sig tillhöra medel- eller överklassen. Hypotesen prövas i tabell 11:11. Partivariabeln är konstanthållen men inte den objektiva klassvariabeln.

TAB 11:11 SUBJEKTIV KLASSTILLHÖRIGHET OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD.
ANDRA KAMMAREN 1968-69.

<i>Klassidentifikation</i>	SD	CP	FP	M	<i>Andra kammaren</i>
arb klass (spontant)	1.73	2.66	3.09	-	1.79
arb klass	1.80	2.90	3.62	3.98	2.39
medelklass	1.69	2.74	3.10	3.64	2.79
medel-överklass(spontant)	1.66	2.98	2.94	3.87	2.72
Antal intervjupersoner:	123	34	37	24	224
Eta:	(ES)	(ES)	(ES)	(ES)	.51

Kommentar: Siffrorna anger medeltal för VH-index19. Ju lägre värde desto mer vänster. (ES) = ej signifikant på P = .05-nivån.

I andra kammaren som sådan existerade det väntade sambandet. Ledamöter som identifierade sig med arbetarklassen låg till vänster om dem som uppgav sig tillhöra medelklassen.

Om man emellertid ser på VH-värdena inom partierna så visar sig ånyo partivariabeln ha en tendens att vara en "distorter variable". Sambanden är svaga (eta är inte signifikant), inomgruppsvariansen är stor men medeltalens form följer inte hypotesen. Både bland socialdemokrater och folkpartister låg de ledamöter som spontant identifierade sig med medel-överklassen längst ut till vänster. Centerns sambandsform, dess VH-kurva över klassidentifikationsvariabeln, var snarlik den väntade även om medeltalen bildar en sinuskurva. Centerpartister som identifierade sig med arbetarklassen (spontant) låg till vänster om dem som spontant sade sig tillhöra medel- eller över-

klassen.

Huvudresultatet måste bli att subjektiv klasstillhörighet inte hade något samband med vänster-högerattityd inom partierna och att den tendens till samband som fanns snarast gick i motsatt riktning mot hypotesens.

Nu kan man naturligtvis säga att eftersom vänster-högerattityd och objektiv klass var relaterade till varandra, på ett om än svagt så dock systematiskt sätt, inom partierna så kan ett samband mellan subjektiv klass och vänster-högerattityd "döljas" om objektiv och subjektiv klasstillhörighet är positivt korrelerade med varandra. Vad händer om man konstanthåller ledamöternas objektiva klasstillhörighet? Är ledamöter, som enligt den objektiva klassindelningen tillhör överklassen men som subjektivt identifierar sig med arbetarklassen, mer radikala än de ledamöter som också tillhör överklassen och som spontant uppger sig tillhöra medel- eller överklassen? Denna frågeställning kan endast besvaras för socialdemokraterna. För de borgerliga partierna är antalet intervjupersoner för litet.

I tabell 11:12 redovisas resultaten för socialdemokraterna. Objektiv klasstillhörighet är definierad som "egen klass 68-69". De få ledamöter som tillhörde bondeklassen är inte medtagna i analysen.

Siffrorna inom parentes visar antalet intervjuade socialdemokrater i de olika cellerna. Deras fördelning på de subjektiva klasserna avslöjar att det trots "biasen" mot arbetarklassen fanns ett samband mellan objektiv och subjektiv klass. "Endast" 50% av de ledamöter som tillhörde överklassen identifierade sig med arbetarklassen, mot ca 75% av medelklassen och 100% av arbetarklassen.¹⁴⁾

Om hypotesen skulle få stöd i data skulle VH-värdena, ehuru skillnaderna är små, stiga monotont från arbetarklass (spontant) till medel-överklass (spontant) inom var och en av olika objektiva klasser. Ju mer identifierad med arbetarklassen, oberoende av objektiv klasstillhörighet, desto mer vänster och omvänt, ju mer identifierad med medelklassen desto mer höger. I den utsträckning man

TAB 11:12 SUBJEKTIV-OBJEKTIV KLASSTILLHÖRIGHET OCH VÄNSTER-HÖGER-
ATTITYD. SOCIALDEMOKRATER 1968/69.

Klassiden- tifikation	"Objektiv" klass			
	Över- klass	Medel- klass	Arb klass	Org proffs
arb klass (spontant)	1.48 (8)	1.88 (15)	1.83 (14)	1.72 (28)
arb klass	1.79 (6)	1.91 (9)	1.56 (2)	1.69 (7)
medelklass	1.64 (6)	1.76 (6)	-	1.62 (3)
medel-över- klass (spontant)	1.44 (7)	1.95 (3)	-	* (1)
Antal intervju- personer	27	33	16	39

Kommentar: Siffrorna visar medeltal för VH-index19. En asterisk (*) utmärker en cell med enbart ett fall. Eta är inte signifikant för någon av kolumnfördelningarna.

Överhuvudtaget kan tala om ett samband så går det inte i hypotesens riktning. Den mest radikala gruppen i varje kolumn (objektiv klass) omfattar ledamöter som säger sig tillhöra medelklassen, antingen spontant (överklassen) eller "framtvingat" (medelklassen och organisationsproffsen).

Hur kan man tolka det förhållande att subjektiv klasstillhörighet inte tycks korrelera på ett förväntat sätt med vänster-högerattityder? En möjlig tolkning är att frågetekniken inte ger en valid mätning av klassmedvetande i ett urval av parlamentariker. Exakt samma frågeteknik har visserligen visat sig "fungera" vid flera olika väljarundersökningar i Sverige, men det är naturligtvis inte någon garanti för att den också skall fungera i ett eliturval. Det unika i riksdagsmännens ställning, det som kan sammanfattas i termen riksdagsmannarollen, kan inte negligeras. Somliga ledamöter svarade i rolltermer och identifierade sig med "de som arbetar", "de vanliga människorna", "de breda lagren" kort sagt majoriteten av väljarna. Representantrollen kräver att ledamöterna minskar sin "exklusivitet" och närmar sig väljarna. Svaret "jag räknar mig till arbetarklassen" kan alltså läsas som "jag är ett med de breda folklagren och tillvaratar deras intressen". Andra ledamöter

besvarade identifikationsfrågan i konventionella yrkestermer: "Högre tjänstemän brukar klassificeras i socialgrupp I, eller i medelklassen, vid sociologiska och statsvetenskapliga undersökningar alltså tillhör jag medelklassen".

Frågan kan uppfattas som en kunskapsfråga, eller medvetet eller omedvetet missförstås och tolkas som en sådan, av den intervjuade. Sedan kan man naturligtvis inte bortse från att somliga ledamöter kan ha uppfattat frågan korrekt och uppgivit den klass som de i genuin mening positivt identifierade sig med.

Om denna tolkning är riktig mäter identifikationsfrågan en blandning av tre skilda fenomen i ett parlamentariskt urval: (1) en aspekt av riksdagsmannarollen, (2) kunskaper om hur yrken och klasser vanligen paras ihop i samhällsvetenskaplig forskning och i dagligt tal och (3) klassidentifikation.

Den subjektiva klassindelningen måste mot denna bakgrund bli invalid om man vill se den som ett mått på positiv klassidentifikation.

KLASS, ÅLDER OCH VÄNSTER-HÖGERATTITYD: AID-ANALYS

De analystekniker som hittills utnyttjats har varit konventionella så till vida som att hypotetiska samband studerats först utifrån univariata fördelningar och sedan utifrån olika multivariata "egenskapsrymder".¹⁵⁾ I detta avsnitt skall några av de tidigare slutsatserna och resonemangen inte prövas på nytt men väl valideras och kompletteras med hjälp av en formaliserad multivariat analysmetod, AID-analys (s k träd-analys).

Analysteknikens namn, "Automatic Interaction Detection", pekar på ett av programmets användningsområden - att avslöja om statistisk interaktion föreligger mellan de oberoende variablerna i en multivariat analys. AID kan emellertid också utnyttjas för andra analysuppgifter. Programmet's andra och kanske viktigaste användningsområde är att det kan utnyttjas för att reducera antalet kategorier i en komplex egenskapsrymd. Kortfattat uttryckt reducerar AID en multivariat egenskapsrymd genom en serie av envägsvari-

ansanalyser. Detta innebär att den beroende variabeln måste vara mätt på intervallskalenivå.¹⁶⁾ Variansmättet bygger ju på medeltal. AID-analysen ställer däremot inga krav på hur de oberoende variablerna mätts. Såväl nominal- som ordinalskalevariabler kan utnyttjas.

Analysgången i AID är i princip enkel: (1) först beräknas den totala variansen i hela undersökningspopulationen (den beroende variabelns varians) (2) sedan delas populationen i två grupper, definierade av den av de oberoende variablerna som förklarar den största delen av variansen i den beroende variabeln. Eftersom programmet kan kombinera ihop nominala kategorier helt fritt blir de båda grupperna sammansatta så att andelen förklarad varians maximeras. (3) därefter tudelas de bägge skapade grupperna var och en för sig med hjälp av någon av de oberoende variablerna, vilken som helst, alltså i princip även den variabel som definierade de ursprungliga två grupperna. Kriteriet för delningen är detsamma som tidigare. Maximerad förklarad varians. (4) programmet fortsätter att tudela de successivt skapade grupperna på detta sätt till dess att vissa, av analysatorn bestämda, minimumkriterier stoppar vidare tudelningar. (Slutgruppernas storlek och en delnings relativa bidrag till ökningen av andelen förklarad varians).¹⁷⁾

AID-analysen maximerar andelen förklarad varians genom en serie av binära delningar definierade av de oberoende variablerna. Med utgångspunkt från en AID-analys kan man inte endast avgöra vilken av de oberoende variablerna som är den bästa prediktorn. Man får också ett mått på hur väl samtliga de utnyttjade oberoende variablerna kan förklara variansen i den beroende variabeln. Och inte minst viktigt, slutgrupperna i en AID-analys är en optimal klassificering i den mening att de är så internt homogena med avseende på värdena för den beroende variabeln som det är möjligt. AID är i princip ett explorativt program. Det förutsätter inte en additiv modell med liniära eller monotona samband som t ex den stegvisa regressionsanalysen gör. AID's fördelar köpes emellertid inte gratis. Så t ex är det viktigt att slå fast att, resultaten från en AID-analys inte kan tolkas i kausala termer.

Den variabel som tudelas först i programmet förklarar statistiskt sett den största variansen i den beroende variabeln, vilket emellertid inte är det samma som att de ens i teorin behöver vara kausalt relaterade till varandra. En samvarians (korrelation) mellan två faktorer säger aldrig, i och för sig självt, någonting om orsak och verkan. En annan konsekvens av AID-teknikens arbetsgång är också viktig att hålla i minnet. En oberoende variabel som förklarar en stor del av variansen i den beroende variabeln behöver inte komma med bland de variabler som tudelas i AID. Dess "förklaringskraft" kan ha "sugits upp" av en annan variabel som tudelats tidigare i analysen, och med vilken variabeln i fråga är högt korrelerad. AID-analysens "träd", som visar vilka variabler som delats och hur och när de delades, kan inte utan vidare läggas till grund för en utvärdering av de skilda variabelernas relativa betydelse som prediktorer.

I den följande AID-analysen har tre variabler utnyttjats som oberoende faktorer: Föräldra- och invalsgrupp samt ålder (definierad som fem åldersintervall från 20-30, till 61-70). Den beroende variabeln är VH-index19. Den frågeställning som skall analyseras med hjälp av AID-tekniken är relaterad till den tidigare diskussionen kring social mobilitet och vänster-högerposition i partierna. Validerar AID-analysen slutsatsen i den tidigare analysen, att vänsterposition och långdistansrörlighet uppåt är relaterat till varandra i det socialdemokratiska partiet? Analysen kommer av naturliga skäl att koncentreras till socialdemokraterna (få fall i de borgerliga partierna).

Åldersvariabeln har tagits med i analysen för att: (1) Öka precisionen i beskrivningen av vänster- respektive högergrupper i partierna. (2) Undersöka huruvida sambandet mellan klasstillhörighet och vänster-högerattityd är likartat inom de olika ålderskategorierna. De unga socialdemokratiska ledamöterna var främst högre tjänstemän och organisationsproffs medan majoriteten av de socialdemokrater som var lägre tjänstemän och arbetare fanns bland de medelålders eller äldre ledamöterna. Eftersom analysen av ålders-

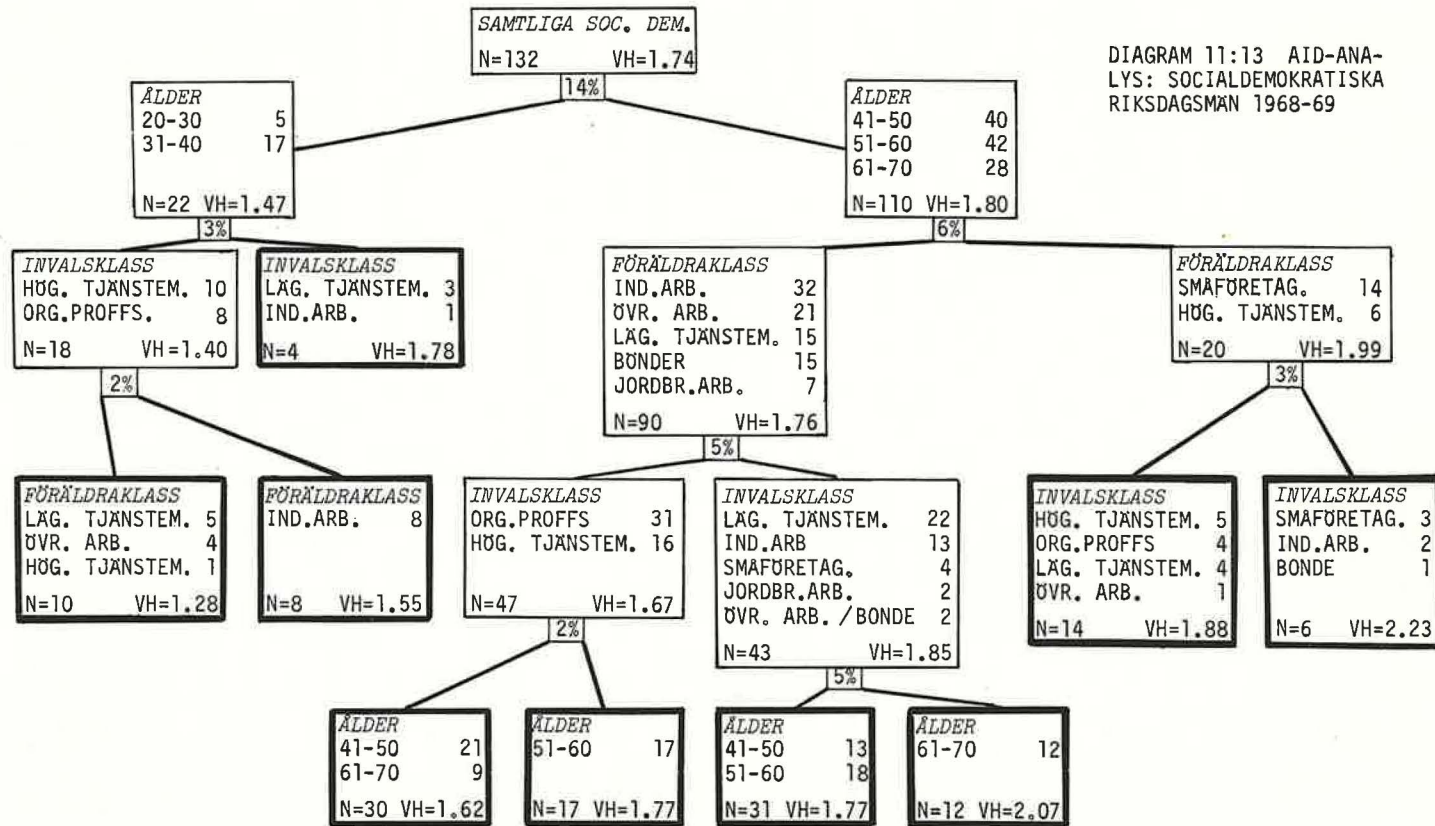
faktorn i kapitel 4 visade att ålder har ett samband med VH-attityd i Socialdemokratiska Partiet, ju äldre desto mer höger blir följande fråga central: Existerar de tidigare diskuterade sambanden mellan klasstillhörighet - social mobilitet och vänster-högerattityd även sedan åldersvariabeln "konstanthållits"?

Socialdemokraternas "träd"

AID-analysens resultat presenteras i diagram 11:13. Diagrammets uppbyggnad kräver en förklaring. Varje ruta innehåller fyra uppgifter: (1) En variabelbenämning (ex. ålder eller invalsklass). (2) Information om ledamöternas fördelning över variabelkategorierna. (3) N's storlek och medeltalet på VH-index19. (4) Samt en procentsiffra som anger hur stor del av variansen i VH-index19 som respektive tudelning förklarade.

Om man läser diagrammet uppifrån och ned ger det information om vilka variabler som tudelades och hur stor del av variansen som varje delning förklarade. Läser man däremot figuren synkront uppifrån och ned och från vänster till höger avslöjas vilka egenskaper (ålder, föräldra- och invalsklass) som karaktäriserade socialdemokraternas vänster, center och höger vid 1968/69 års andra kammare.¹⁸⁾ AID-analysens nio slutgrupper återfinns i slutet av varje gren och är utmärkta med extrakraftiga ramar.¹⁹⁾

Klassificeringen i diagram 11:13 förklarar 40% av variansen i socialdemokraternas vänster-högerattityder. AID-analysen splittrade först socialdemokraterna i två åldersgrupper, en mindre med 22 ledamöter under 40 år och en större med 110 ledamöter över 41 år gamla. Den yngre gruppen var klart till vänster om den äldre (VH-värden: 1.47 respektive 1.80). Ehbart denna inledande tudelning efter åldersvariabeln reducerar variansen i VH-index19 med 14%. Om man skulle tvingas, utifrån endast en informationsbit, uppskatta en socialdemokratisk riksdagsmans vänster-högerposition är åldern det bästa valet av informationsbit. Åldersvariabeln svarade ensam för ca hälften av de 40 procenten förklarad varians. Den andra hälften svarade de båda socio-



ekonomiska variablerna för.

Det mest intressanta med resultaten i diagram 11:13 är emellertid inte hur stora andelar av variansen som olika tudelningar förklarade, utan hur variablerna uppdelades och vilka egenskapskombinationer som skapades. AID-analysens nio slutgrupper visar att de tidigare diskuterade slutsatserna valideras, och preciseras ytterligare vad gäller åldersfaktorn. Analysen urskiljde två små extremgrupper i det socialdemokratiska partiet. En vänstergrupp om 10 ledamöter (VH=1.28) och en högergrupp om 6 ledamöter (VH=2.23). Dessa båda grupperns sammansättning belyser de tidigare analyserade mobilitetshypoteserna. Vänstergruppen består av högre tjänstemän och organisationsproffs under 40 år gamla som vuxit upp i arbetar- eller lägre tjänstemannahem, m a o ledamöter som upplevt en lång- eller kortdistansmobilitet uppåt.

Den andra extremen, högergruppen, består av tre småföretagare, två industriarbetare och en bonde som samtliga vuxit upp i småföretagarhem och som var över 40 år gamla (4 av dem var över 60 år). Här återfinns således 4 ledamöter som varit socialt stabila inom de egendomsägande klasserna och två ledamöter som upplevt en nedåtriktad rörlighet.

Det är inte endast dessa båda små extremgrupper som pekar på betydelsen av mobilitetens karaktär. Samtliga delningar, efter den första åldersuppdelningen, visar på ett och samma mönster: Högre tjänstemän och organisationsproffs urskiljes som vänstergrupper vid de relevanta delningarna. Givet en ålder under 40 och de låg till vänster om övriga i samma ålderskategori. Givet ett arbetar-, bonde- eller lägre tjänstemannahem under uppväxten och en ålder över 40 år och de utgjorde vänstergruppen bland de ledamöter som delade dessa erfarenheter. Givet ett högre tjänstemanna- eller småföretagarhem i barndomen och en ålder över 40 år och de tillhörde de ledamöter som låg relativt sett till vänster bland dem som hade dessa kombinationer av egenskaper. Det var emellertid endast två kategorier av högre tjänstemän och organisationsproffs som också totalt sett låg till vänster inom socialdemokratiska partiet, nämligen

de som i majoriteten av fallen kommit från arbetarhem och som således varit långdistansmobila. Detta gäller för både de under och över 40 års ålder.

AID-analysen tenderar också att validera hypotesen om sambandet mellan social stabilitet, eller kortdistansrörlighet, inom de ej egendomsägande klasserna och en center eller centerhöger position inom socialdemokratiska partiet. Två grupper omfattar ledamöter med i huvudsak dessa erfarenheter, och deras VH-medeltal ligger strax till höger om partiets (jfr 1.78 och 1.85 med partiets 1.74). En av dessa två grupper är den som inkluderade de enda yngre ledamöter som *inte* var högre tjänstemän eller organisationsproffs (4 st).

Klass/skiktillhörighet och mobilitetsmönster har således ett samband med vänster-högerattityd oberoende av åldersfaktorn. Långdistansmobila ledamöter låg till vänster oavsett om de var över eller under 40 år gamla. Socialt stabila ledamöter tenderade att ligga i centrum eller till höger i partiet oberoende av om de var över eller under 40 år gamla.

Den information som klassificeringen i diagram 11:13 ger kan sammanfattas genom att slutgrupperna rangordnas från vänster till höger. I tabell 11:14 har detta gjorts. Beskrivningen av de olika gruppernas karaktäristika är inte helt fullständig. Endast de egenskaper, som den överväldigande majoriteten av ledamöter i varje grupp har gemensamt, har medtagits.

Resultaten är väl värda ett noggrant studium. De sammanfattar det väsentliga om relationen mellan klasstillhörighet-social mobilitet, ålder och vänster-högerattityd bland de socialdemokratiska ledamöterna vid 1968/69 års andra kammare.

Det förhållande att AID-analysens utfall validerar de tidigare diskuterade slutsatserna skall väl närmast tolkas som att AID-tekniken är ett användbart explorativt analysredskap även vid studier av samband i relativt små populationer.²⁰⁾

TABELL 11:14 AID-ANALYSENS KLASSIFICERING AV SOCIALDEMOKRATER
FRÅN VÄNSTER TILL HÖGER

Egenskapskombination	VH-19	Antal fall	Mobilitetstyp
(1) Högre tjänstemän och organisationsproffs under 40 år, från arbetar- och lägre tjänstemannahem	1.28	10	Lång- eller kortdistansmobilitet uppåt
(2) Högre tjänstemän och organisationsproffs under 40 år från arbetarhem	1.55	8	Långdistansmobilitet uppåt
(3) Högre tjänstemän och organisationsproffs mellan 41-50 och 61-70 år gamla, från arbetar-, bonde- och lägre tjänstemannahem	1.62	30	Lång- eller kortdistansmobilitet uppåt
(4) Högre tjänstemän och organisationsproffs mellan 51-60 år, från arbetar-, bonde- och lägre tjänstemannahem	1.77	17	Lång- eller kortdistansmobilitet uppåt
(5) Lägre tjänstemän och arbetare mellan 41-60 år, från arbetar-, bonde- och lägre tjänstemannahem	1.77	31	Stabilitet eller kortdistansmobilitet uppåt
(6) Lägre tjänstemän och arbetare under 40 år från arbetar- och lägre tjänstemannahem	1.78	4	Stabilitet eller kortdistansmobilitet uppåt
(7) Högre tjänstemän, organisationsproffs och lägre tjänstemän över 41 år gamla, från småföretagar- och högre tjänstemannahem	1.88	14	Stabilitet eller horisontell mobilitet
(8) Lägre tjänstemän och arbetare över 61 år gamla, från arbetar-, bonde- och lägre tjänstemannahem	2.07	12	Stabilitet eller kortdistansmobilitet uppåt
(9) Småföretagare och arbetare över 41 år gamla, från småföretagarhem	2.23	6	Stabilitet eller kortdistansmobilitet nedåt
Summa	1.74	132	

De borgerliga partiernas "träd"

Socialdemokraterna omfattade trots allt 132 individer. En stor population i jämförelse med de tre borgerliga partiernas, på mellan 37 till 49 individer. Hur fungerar AID-analysen för de borgerliga partierna? Några få uppgifter om hur "AIDEN" klassificerade ledamöterna i dessa partier illustrerar ytterligare hur användbar AID-analysen är. Det visar sig nämligen att AID-tekniken, även för de borgerliga partierna, lyckas ta fram de skillnader som den tidigare analysen pekat på existerade bland de borgerliga partiernas ledamöter.

Centerpartiet splittrades först efter variabeln invalsklass. Organisationsproffsen (9 st) avskiljdes och bildade vänstergruppen i partiet. Övriga ledamöter, dvs i huvudsak bönder, tudelades därefter med hjälp av åldersvariabeln. Samtliga ledamöter under 50 år, med undantag för två ledamöter mellan 31-40 år, fördes till vänstergruppen medan de äldre bildade högergruppen. Andelen förklarad varians var låg. Första tudelningen sänkte variansen i VH-index19 med 7% och den andra "splitten" på åldersvariabeln med ytterligare 11%. Variabeln föräldraklass kom aldrig med i analysen, vilket inte är förvånande. 37 av de 42 centerpartisterna hade ju vuxit upp i samma klass, bondeklassen. AID-analysen tar fram de två, om än ej särskilt markanta, skiljelinjer som den tidigare analysen visat fanns i centern: Mellan organisationsproffsen till vänster och bönderna i en centerhögerposition, och mellan de yngre till vänster och de äldre till höger.

AID-tekniken var mer framgångsrik när det gällde att förklara variansen i folkpartisternas vänster-högerattityder. Enbart den första tudelningen på åldersfaktorn reducerade variansen i VH-index19 med inte mindre än 38%. Fem folkpartister, som var under 40 år gamla, avskiljdes som partiets vänstergrupp med ett VH-värde på 2.26, vilket placerar dem i närheten av socialdemokraternas högerflygel. Fyra av dessa fem unga folkpartister var högre tjänstemän eller organisationsproffs. Majoriteten av folkpartisterna splittrades sedan efter variabeln invalsklass. Den stora

gruppen av högre tjänstemän över 41 år (14 st) och den mindre gruppen av kapitalister (5 st) fördes till vänstergruppen, medan högergruppen i huvudsak kom att omfatta de lägre tjänstemännen, småföretagarna och bönderna. "Splitten" efter invalsclass sänkte även den variansen med en hög proportion, 20%.

Variabeln föräldraklass kom med i analysen på ett sent stadium och förklarade endast lite av variansen i VH-index¹⁹, men gruppuppdelning urskiljde de "väntade" extremgrupperna: Bland de äldre folkpartisterna låg de kortdistansmobila från främst småföretagarhem till högre tjänstemannapositioner längst ut till vänster, medan de stabila bönderna och småföretagarna, tillsammans med de horisontellt mobila ledamöterna från bonde- och småföretagarhem till lägre tjänstemannaposter, utgjorde partiets högerflygel.

Kopplingen mellan social mobilitet och VH-position var inte så utpräglad inom Folkpartiet som inom Socialdemokratiska Partiet. Socialdemokraternas vänster bestod i huvudsak av långdistansmobila ledamöter från arbetarklassen. Folkpartiets vänster var däremot (i brist på långdistansrörliga ledamöter?) sammansatt av kortdistansmobila ledamöter från medelklassen till högre tjänstemannaskiktet och av socialt stabila ledamöter som vuxit upp i högre tjänstemannahem och själva blivit organisationsproffs eller högre tjänstemän. AID-analysen urskiljde däremot samma grupp av ledamöter som högerflygeln i de båda partierna, dvs de som varit socialt stabila inom de egendomsägande klasserna.²¹⁾

AID-teknikens utfall för Moderata Samlingspartiet är speciellt intressant därför att den tidigare analysen visat att åldersfaktorn hade ett svagt och icke monotont samband med VH-index¹⁹ bland moderaterna, medan däremot klassfaktorn differentierade relativt starkt. (Jfr t ex de högre tjänstemännen med VH-värde 3.44 (11 st) och kapitalisterna med VH-värde 4.11 (5 st) i tabell 11:7.) Första "splitten" för moderaterna "bekräftade" klassfaktorens betydelse. De ledamöter som vid invalet till riksdagen var högre tjänstemän och organisationsproffs fördes till vänstergruppen medan bönderna, kapitalisterna och de fåtaliga lägre tjänste-

männen fördes till högergruppen. Denna första uppdelning reducerade variansen i VH-index19 med hela 32%.

Vänstergruppen delades sedan efter åldersvariabeln men signifikant nog förklarade denna tudelning, som är den enda åldersuppdelningen för moderaterna, endast 6% av variansen och "splitten" skedde inte mellan unga och äldre utan "AIDEN" plockade ut ledamöterna i den yngre medelåldern (41-50 år) som vänstergrupp och de övriga (både under 40 och över 50) som högergrupp. Båda dessa ålderskategorier av högre tjänstemän och organisationsproffs låg emellertid till vänster inom Moderata Samlingspartiet.

Andra och tredje "splittarna" för högergruppen skedde efter variabeln föräldraklass. De stabila bönderna och framförallt de stabila kapitalisterna utskiljdes som partiets högerflygel. I den vänstra grenen av moderaternas "träd" (bland de högre tjänstemännen och organisationsproffsen) bestod den mest radikala gruppen av de ledamöter, som varit socialt stabila inom högre tjänstemannaskiktet eller som upplevt en uppåtriktad kortdistansmobilitet från bonde- eller lägre tjänstemannahem till högre tjänstemannahem.

Majoriteten av moderaternas vänster, liksom Folkpartiets, var sammansatt av i huvudsak två kategorier av ledamöter: Högre tjänstemän och organisationsproffs som vuxit upp i högre tjänstemannahem (socialt stabila) och kortdistansmobila ledamöter från bonde-, småföretagar- och lägre tjänstemannahem till högre tjänstemannaskiktet. De senare ledamöterna hade, i brist på långdistansmobila ledamöter från arbetarklassen, upplevt den relativt sett "längsta" uppåtriktade sociala mobiliteten inom Folkpartiet och Moderata Samlingspartiet.

Klass och ålder som prediktor

AID-analysens resultat kan avslutningsvis sammanfattas genom en illustrativ tabell som visar hur "framgångsrika" de oberoende variablerna är som prediktorer för ledamöternas vänster-högerpositioner inom respektive parti.

Om väljarna vid de allmänna valen eller partimedlemmarna vid nomineringen, utan några kunskaper om kandidaternas vänster-högerattityder, skulle vilja "gissa" var kandidaterna står i vänster-högerfrågor, vilka kriterier skulle de då lämpligen utgå ifrån? Om valet står mellan tre olika kriterier; kandidaternas klassbakgrund, kandidaternas personliga klasstillhörighet eller kandidaternas ålder, ger tabell 11:15 ett svar på frågan.

TAB 11:15 KLASSBAKGRUND, KLASSTILLHÖRIGHET OCH ALDER SOM PREDIKTORER FÖR RIKSDAGSLEDAMÖTERNAS VÄNSTER-HÖGERPOSITIONER INOM SINA RESPEKTIVE PARTIER. (FÖRKLARAD VARIANS I VH-INDEX19 VID EN OPTIMAL DIKOTOMISERING).

	SD	CP	FP	M
Föräldraklass	9%	3%	18%	28%
Invälsklass	12%	7%	27%	32%
Ålder	14%	6%	38%	4%

Kommentar: De två klassfaktorerna är definierade enligt den sociologiskt-politiska skiktindelningen (9 yrkesgrupper).

Procentsiffrorna anger hur stor andel av variansen i VH-index19 som de tre faktorerna förklarar vid första tudelningen i AID-analysen. (För de faktorer som de facto inte splittras anger procentsiffrorna med vilken andel variansen skulle ha reducerats om de tudelats).

Den variabel som uppvisar den högsta andelen förklarad varians inom respektive parti skall väljarna eller partimedlemmarna först och främst utgå ifrån om de vill ekonomisera och endast utnyttja en informationsbit. (Förutsatt att de läst detta kapitel eller på annat sätt fått kunskap om hur klasserna/skikten och åldersfaktorn mer konkret är relaterade till vänster-högerattityder inom partiernas elitgrupper).

Procentsiffrorna i tabellen indikerar inom vilka ramar som analysen har rört sig. Centerpartiets siffror "förklarar" varför de många skilda analystekniker som utnyttjats inte lyckats ta fram några markanta skiljelinjer eller mönster

bland centerns ledamöter. Det fanns inget väsentligt att ta fram. Klassfaktorerna, liksom åldersvariabeln, har ett obetydligt samband med centerpartisternas vänster-högerattityder. När det gäller klassvariablerna är detta kanske inte särskilt förvånande. Det dominerande bondeinslaget i Centerpartiet lämnar inte mycket spelrum för klassfaktorn. Även socialdemokraternas siffror pekar på att de oberoende variablerna, var och en för sig, inte förklarar särskilt imponerande andelar av ledamöternas vänster-högerattityder. Ålder och invalsklass är ungefär lika användbara som enskilda prediktorer. De förklarar emellertid endast 14% resp 12% av variansen i VH-index¹⁹ bland socialdemokraternas ledamöter.

Folkpartiets och Moderata Samlingspartiets procentsiffror antyder däremot att klassfaktorn kan vara ett verkligt användbart kriterium när det gäller att "gissa" var dessa partiers ledamöter står i vänster-högerfrågor. Faktorn invalsklass förklarar inte mindre än 32% av variansen bland moderaterna och 27% bland folkpartisterna. Även föräldraklass uppvisar relativt höga andelar förklarad varians i båda dessa partier (28% för M och 18% för Fp), vilket emellertid inte bör förvåna. Vänster- resp högergrupperna i Folkpartiet och Moderata Samlingspartiet består ju primärt av socialt stabila ledamöter (stabila högre tjänstemän till vänster och stabila "egendomsägare" till höger). Klassfaktorerna är inte den bästa enskilda prediktorn när det gäller folkpartisterna. Den markanta skillnaden mellan de yngsta (under 40 år) och äldre folkpartisternas inställningar i vänster-högerfrågor gör att åldersvariabeln dikotomiserad vid 40 år ensam förklarar hela 38% av variansen i VH-index¹⁹. Bland moderaterna är däremot klassfaktorerna de klart bästa prediktorerna. Åldersfaktorn har endast ett obetydligt samband med vänster-högerattityd i Moderata Samlingspartiet (4% förklarad varians).

SAMMANFATTNING

Karl Marx lär vid något tillfälle ha skrivit att "filosofi förhåller sig till empiriska studier av verkligheten

som onani till samlag."²²) Om man kan tolka denna analogi så att empirisk forskning ger ett större utbyte än spekulativ så har denna studie verkligen hållit sig till väsentligheterna. Empiriska regelbundenheter har kartlagts. Små nyanser i klassfaktorernas relationer till vänster-högerattityder har renodlats. Resultaten är relevanta för flera av de teorier som existerar kring fenomenen klass, mobilitet och ideologi. Den teoretiska spekulativen har däremot lyst med sin frånvaro. Existerande teorier har inte preciserats i någon större utsträckning och resultaten har inte systematiskt utvärderats.

Bortsett från den substantiella information som analysen givit, är det två slutsatser av studien som är teoretiskt och metodologiskt väsentliga och som innebär att ny kunskap har vunnits: (1) Socioekonomiska faktorer är relevanta vid studier av attityd- och åsiktsbildning även på elitnivå. Riksdagsmännens klasstillhörighet visade sig ha ett inte negligabelt, och kanske också förvånande, samband med deras vänster-högerattityder. (2) Riksdagsmäns socioekonomiska positioner är ambivalenta. Deras "civila" yrkesaktivitet är oftast liten och, inte minst viktigt, sannolikheten för att de har upplevt någon form av uppåtriktad social rörlighet är stor. Socioekonomiska faktorer bör studeras ur ett mobilitetsperspektiv när man analyserar politiska elitgrupper. De empiriska resultaten indikerar att fenomenet social rörlighet har ett förhållandevis systematiskt samband med riksdagsmännens vänster-högerattityder.

De verkligt intressanta frågeställningarna väntar emellertid fortfarande på sina svar. Varför låg gruppen av högre tjänstemän till vänster i samtliga partier? Majoriteten av dem var visserligen akademiker, men en spekulativ i termer av "radikala akademiker" eller "dissenting intellectuals" stöds inte utan vidare av data. Utbildningsvariabeln hade ett relativt svagt och osystematiskt samband med vänster-högerattityd i det undersökta materialet.

Med tanke på N:s begränsade storlek, och den höga korrelationen mellan utbildnings- och klassvariablerna, kan man inte systematiskt "kontrollera" för utbildning. Det fanns

exempel på enstaka akademiker som inte tillhörde överklassen men den överväldigande majoriteten av dem tillhörde högre tjänstemannaskiktet. I AID-analyser kommer typiskt nog inte utbildningsvariabeln med som en splittringsvariabel överhuvudtaget (eller sent och/eller för små subgrupper i vissa fall). Dess förklaringskraft "sugs upp" av variabeln för invalsklass. En trikotomiserad utbildningsvariabel (*Min* = folkskola + ev kurser, *Mellan* = realskola, yrkesskolor, gymnasium m m, *Max* = akademiska studier) förklarar en lägre andel av variansen i VH-index19 än vad t ex variabeln för invalsgrupp gör i samtliga partier.

Akademikerna låg till vänster i samtliga partier, men folkskolegruppen var inte alltid mest konservativ. Bland socialdemokrater och folkpartister låg de till vänster om gruppen med mellanutbildning.

De socialdemokratiska organisationsproffsen har en skiftande utbildningsbakgrund. Bland de numerärt sett största yrkesgrupperna är de ensamma om att uppvisa en förhållandevis jämn spridning över utbildningsvariabelns tre kategorier, och akademikerna ligger inte till vänster. Inom gruppen socialdemokratiska organisationsproffs ligger de med enbart folkskolebakgrund till vänster om både "realskolegruppen" och akademikerna.

Empiriska forskningsresultat har en egenhet som ofta kan verka irriterande men som väl egentligen är empirins "raison d'être". De reser fler frågor än de besvarar. De öppnar nya perspektiv och kräver alltid nya och större forskningsprojekt.

V

SUMMARY

CHAPTER 12
EMPIRICAL STUDIES IN REPRESENTATIVE DEMOCRACY:
THE SWEDISH CASE

Democratic theories always have a relational character and deal with influence or power phenomena. Relationships between leaders and followers, between representatives and represented, are their subject. Therefore, empirical studies in democratic theory should include data on elite as well as mass behavior.

This book issues from a program of research on Swedish representative democracy. The project has been designed to study elite-mass relationships. The data base encompasses a three-wave panel study (1964-1968-1970 elections) and an interview study with members of parliament (Riksdag).

The empirical investigations reported in this book are primarily based on data from the Riksdag study. Data from the 1968 election survey have also been utilized, although to a limited extent. The member of parliament study consists of interviews with members of the second chamber of the Riksdag in 1968 and 1969. 280 out of 300 members were interviewed (93 %). The 1968 election study comprises both a pre and a post election survey (two different national samples with

The Swedish Representative Democracy Project is part of an international research program on representative democracy. Professor Bo Särilvik is director of the Swedish program. Professor Warren Miller (University of Michigan) and professor Aage Clausen (Ohio State University) are engaged in the Swedish project as "international" collaborators.

about 1 500 respondents in each). Data from the post election study have been used for this book.

The book consists of three parts: (1) structure of the representational system, (2) actors in the representational system, and (3) recruitment process of the representational system.

Some of the main findings will be briefly summarized here. A more detailed account of the analyses in this study, as well as of results of studies conducted by other members of the research project, will appear in a forthcoming book, "ELECTORS AND ELECTED. Representative Democracy in Sweden".

STRUCTURE OF THE REPRESENTATIVE SYSTEM

This part consists of three studies: (1) dimensions of conflict in the Swedish party system, (2) policy agreement between voters and legislators, and (3) general elections and change in party positions on political issues.

Dimensions of Conflict in the Swedish Party System (Chapter 2)

Conflicts over political issues are usually more or less multidimensional in every political system. Unidimensional theories are always based on a simplification of a more complex reality. However, the conflict structure of the Swedish system is probably one of the best examples of a close approximation to a unidimensional model.

Policy preferences of voters and members were subjected to dimensional analysis to investigate the validity of this assertion. The member of parliament study as well as the post election survey of 1968 contain more interview questions pertaining to political issues than has usually been the case in most other comparable studies. The Riksdag study covers 28 issues. 20 of them are also included in the election survey. (Interview questions were identically framed in both studies. Wordings are almost exactly the same.)

The selected issues cover a wide variety of policy areas including economic policies, social welfare, defence, agriculture, foreign aid to developing areas, and abortion. They

represent a purposive sample of Swedish political issues in the late 1960:s.

Two different kinds of dimensional analyses were performed: (1) a study of conflict patterns within the party system, and (2) factor analysis.

The first approach exercises the option of weighting the parties equally. Parties are defined as units of analysis and their mean values on the issue variables were used to determine party positions. Party orderings were investigated in order to establish patterns of conflict within the party system. A dimensional analysis of this kind is foredoomed in a two-party system, since there is only one possible ordering of two parties. However, when the number of parties increases, the number of possible orderings literally soars. Three parties can be ordered in three distinct ways and a four-party system can yield twelve orderings (6 and 24 orderings respectively if we consider the mirror images). Five parties are represented in the Swedish parliament and in principle they could be ordered and re-ordered in sixty different ways. However, since there were only 28 issues to be examined, there could be only an equivalent number of different party orderings.

The analysis proved the Swedish party system to be very structured. The 28 issues in the Riksdag study brought about only nine different party orderings, and two of them embraced no less than 19 of the 28 issues. These two clearly dominating conflict patterns are wellknown to students of Swedish politics, and constitute two slightly different left-right orderings of Swedish parties: (1) Communists - Social Democrats - Center Party - Liberals - Conservatives or (2) Communists - Social Democrats - Liberals - Center Party - Conservatives. They differ only in one respect, the location of the two so called centrist parties (Center Party and Liberals). The remaining nine issues were scattered over a limited number of non-left-right orderings.

The dominance of the left-right ordering is not only apparent on the parliamentary level. Its dominance is equally evident in the electorate. Fourteen of the twenty policy preference

questions in the election survey evoked a left-right ordering of party supporter means. The so called left-right dimension clearly is the predominant conflict pattern of the Swedish party system both on elite and mass levels.

To a very large extent issues elicited identical party orderings in parliament and in the electorate. Seventeen out of twenty comparable issues brought about essentially identical orderings. The representational as well as the opinion formation processes seem to have produced a high degree of dimensional congruity in the Swedish party system.

The factor analytical approach utilizes individuals as units of analysis and ignores other levels of aggregation such as the level of national party. The dimensional structure of a factor analysis will primarily be dependent on patterns of attitudes within the largest parties. Dimensional analyses with individuals as units of analysis do not necessarily bring about the same solutions as analyses with parties as units.

Factor analyses of issue attitudes in the Riksdag and election studies, in fact, produced very similar results. The first unrotated factor explained approximately 50 % of the variance in the correlation matrices of the two studies and can without doubt be interpreted as a left-right factor. The structure of issue item loadings on this factor is almost the same in both studies. Identical issues exhibit high and low loadings respectively in the two sets of data. (The rank order correlation equals .70.)

Policy preferences are not formed solely along one single ideological dimension in the Swedish system. The structure of cleavages is more complex. The analysis clearly proves, however, that the traditional left-right dimension still prevails as the major structuring force in Swedish politics. The other factors explained minor portions of the variance and do not lend themselves to clear cut interpretations. However, the rotated solutions give some evidence as to the existence of a "religious" and a "decentralization" dimension. This assertion pertains to elite as well as mass attitudes.

Policy Agreement between Voters and Legislators
(Chapter 3)

The focus of the study is related to the structure of the party system. Parties, not individuals nor constituencies, are the focus of analysis. The main findings can be summarized in two points. (1) When extent of policy agreement between voters and legislators as well as "ideological" congruence in terms of left-right positions are analyzed within each party, the magnitude of agreement is correlated with the left-right ordering of the parties. Policy congruence within parties decreases going from right to left. The bourgeois parties, especially the Conservative Party, display a higher degree of opinion agreement than the "socialist" parties. (2) All parliamentary parties are located to the left of their respective body of voters. Contrary to some evidence from American studies that emphasizes the polarization of political elites compared to political followers, the Swedish system is characterized by a systematic displacement of each leadership group to the left of its mass followers. The ideological distance between elite and mass also varies systematically with left-right position of parties. "Socialist" legislators are on the average more to the left of their voters than bourgeois representatives. The Conservative Party reveals the closest resemblance between voters' and members' ideological positions. Investigations of means as well as distributions on the left-right scale yield identical outcomes. All parties have managed to "create" single peaked attitude distributions on the left-right dimension.

General Elections and Change in Party
Positions on Political Issues
(Chapter 4)

General elections always result in a certain amount of turnover in the membership of parliament. Some members retire voluntarily, some are "given the sack" by their parties, other loose their seats because of electoral set-backs and new members replace them. This process affects parties

differently. Some loose seats, others gain.

Two aspects of the turn-over process are analysed: (1) the "institutional" determinants, and (2) the effects of turn-over on party positions. The turn-over in membership within parties, after the 1968 election, led to displacements in party positions. The electoral process (election outcome, party nominations) is clearly related to changes in party positions.

These topics are analysed within the framework of a model which designates differences in policy positions of parties as a dependent variable and relates it to "institutional" factors of the electoral process. Party positions in the Riksdag of 1968 are compared with positions in 1969. Change occurs when the policy preferences of new members differ from those they replace. In as much as the Riksdag study does not have a panel design (all members were interviewed only once during 1969) the presumably minimal attitude changes on the individual level have to be ignored.

The election in 1968 resulted in the comparatively high turn-over rate of 25 %, the highest figure since the election of 1948. The turn-over of members had an impact on party positions with the extent of change correlated with the political "age" of issues. Recently politicized issues, in comparison to older ones, evoked a higher degree of change for all parliamentary parties, i.e. attitudes of new members differed most drastically from the attitudes of former members on "new" issues.

The direction of change was fairly uniform for the "socialist" parties. Their positions on most issues as well as on the left-right dimension shifted to the left following the 1968 election. The bourgeois parties displayed a less coherent pattern. They went left on some issues and right on others and, overall, their left-right positions remained almost unaltered. Even so, the ideological distance between the "socialist" and bourgeois blocs increased as a result of the turn-over process brought about by the election in 1968.

The pattern of change could to a large extent be explained

by a model for the explication of generational change. New members were on the average younger and more radical than reelected members, who in turn were younger and more radical than members leaving the parliament. Left-right attitudes were monotonically related to physical age in all parliamentary parties, except for the Conservative Party. Older members were more conservative than younger ones. This relationship between left-right attitude and age is partly an elite phenomenon restricted to the members of parliament. The same within-party correlations between left-right attitudes and age are much less clear-cut in the electorate. Age cohorts between 30 and 70 years of age do not differ significantly in their mean scores on the left-right scale.

The analysis of the determinants of the turn-over process indicated: (1) a clear majority of non-reelected members left parliament "voluntarily" through the natural retirement process. At the same time the "election winds" forced more members to leave parliament than the nominational processes within parties (few members "got the sack" in the nominational stage) (2) a minority of new members got their seats as a result of shifting election winds. About 2/3 of the new members were elected in accord with normal expectations. They were simply ranked high on their respective ballots. The turn-over process is primarily determined by "voluntarily" retirements and party nominations; it takes an election storm to off-set this pattern.

ACTORS IN THE REPRESENTATIONAL SYSTEM

Parties, not individual legislators, are the essential actors in disciplined multi-party systems. The maintenance of party cohesion is mandatory for parliamentary parties in disciplined systems. The empirical studies in chapters six and seven are concerned with party cohesion, but the emphasis of the investigation is on determinants of cohesion within mass electoral parties and within the parliamentary parties.

Intraparty Policy Conflict and Consensus
among Legislators and Voters

(Chapter 6)

All parties exhibit a higher degree of attitude homogeneity among legislators than among voters, and the differences are rather striking. However, the "socialist" parties are far more cohesive than the bourgeois parties. This pattern is especially conspicuous on the parliamentary level.

The left-right dimension structures the pattern of party cohesion, but not in a linear fashion. The degree of attitude homogeneity does not decrease monotonically going from left to right. The relationship tends to have a curvilinear form. The Center Party and the People's Party (Liberals) present lower degrees of cohesion than the Conservative Party and the "Socialist" parties. A center-periphery structure characterized the pattern of party cohesion on left-right issues. This conclusion is not only true for policy preferences of legislators and voters. Other studies have noted that the same U-shaped curve emerges on roll calls in the parliament.

The degree of policy consensus within parties is higher on left-right issues than on non-left-right issues. Moreover, all parties are less cohesive on recently politicized issues than on "older" ones. The processes of consensus building within parties require time and are more successful on relevant and important issues (i.e. left-right policies) than on odd and minor ones, e.g. policies pertaining to matters of religion and morals.

Parties are not divided or cohesive on the same issues. The pattern of attitude homogeneity across issues differs fairly drastically between parties. Nevertheless, homogeneity structures (within-party rank orderings of degree of policy consensus in different issues) are positively correlated between parties, although on a moderate to low level.

The consensus building processes within parties are structured by two factors: the left-right dimension and the differential role positions of legislators and voters. Correlation matrices

based on inter-party correlations of homogeneity structures reveal patterns that substantiate such an interpretation. Homogeneity structures of neighbouring parties on the left-right dimension tend to be more similar than homogeneity structures of non-neighbouring parties. Ideological distances between parties on the left-right dimension are related to the degree of similarity of homogeneity structures. This pattern is manifest on both elite and mass level.

Correlations between homogeneity structures are lower between levels (parliamentary party - electoral party) than within levels. Two clusters of homogeneity structures tend to emerge. One for legislative parties and another for electoral parties. Structures of policy consensus on political issues exhibit different patterns on the level of party elites (moulders of public opinion) than at the level of party voters (public, i.e. "receivers").

Legislators as Party Representatives (Chapter 7)

The analysis in chapter 7 pertains to the topic of legislative roles. Party roles, or more to the point, psychological and normative relationships between legislator and party, are scrutinized. The investigation could be characterized as a study of prerequisites for party unity. The analysis is subdivided into three parts.

(1) High levels of party cohesion require a specific kind of perception on the part of legislators (given a certain degree of within-party policy conflict). They must accurately perceive when party loyalty is demanded, and when it is not. The probability of cohesive behavior is highest when legislators perceive that party leaders, or fellow members, demand loyalty on each and every decision in parliament. The empirical analysis indicates that parties on the wings of the left-right dimension possess a more favorable perceptual demand structure for cohesive behavior than parties occupying centrist positions. On the average "socialist" and conservative members perceived a higher degree of demand for party loyalty than members of the two centrist parties. Moreover,

Social Democratic and Conservative Party leaders and their backbenchers were remarkably agreed on when party unity was more and less demanded. Within each party, leaders and ordinary members ranked the twelve policy areas that were investigated in a highly similar fashion (rank order correlations exceed .90). Party leadership and backbenchers of the Center Party and Liberals were less agreed on in which policy areas "the party" called for a high cohesion.

(2) Theories of representational roles are relevant for the study of party cohesion. If legislators strictly adhere to the principles of the party loyalist role, i.e. follow party line when policy differences and conflicts of loyalty arise, party unity is furthered. On the other hand, if legislators are inclined to adopt trustee or delegate roles party cohesion may be endangered.

The analysis draws on data from three interview questions of the following kind: how should a legislator vote if his own opinion does not coincide with his party's standpoint. Should he follow his own conscience or the party line. The voters' will, in turn, was pitted against party standpoint and the legislators' own conscience in two subsequent questions. These three normative determinants could then be rank-ordered. A party loyalist puts party standpoint ahead of own conscience and the will of the voters. An individualist ranks his own opinion highest and a delegate places voters' will ahead of party line and own conscience.

Burke's classical problem, the contest between the legislators' own opinion versus voters' will, was given an almost unanimous solution by Swedish members of parliament. 85 percent of the interviewed members were of the opinion that a legislator ought to vote according to his own conscience and not according to the will of the voters.

The dominance of the individualistic orientation is upheld when the concept of party is introduced. A majority of the members placed own opinion ahead of both party standpoint and voters' will (67 %). The party loyalist orientation entered second (with 27 % of the members) and the delegate orientation was exhibited by the remaining 6 %.

However, differences between parties were striking. For example, none of the Conservative members was an adherent of the party loyalist principle, while 41 percent of the Social Democrats were party loyalists.

More generally, the distribution of representational roles over the party system is structured by the left-right dimension. The proportional number of party loyalists decreases, and the proportions of individualists and delegates increase, going from left to right, from Social Democrats through the Center Party and Liberals to the Conservatives.

(3) The third analysis in chapter 7 examines the extent of party loyalist and individualist orientations among Swedish legislators from a second and quite different perspective. The investigation is not concerned with normative role orientations, but has reference to "psychological" relationships between legislator and party. The data base consists of responses to four interview questions dealing with members' perceptions of relations between themselves and their parties in the parliamentary setting. The questions do not form a cumulative scale. They measure different aspects of members' perceptions of psychological "closeness" to the phenomenon of party.

Maverick postures were more frequent among bourgeois representatives, and especially among Conservatives, than among Social Democratic members. The left-right cleavage, once more, structured response patterns. Party loyalist answers decrease going from left to right.

Both psychological and normative prerequisites for party unity are more favorable within the Social Democratic Party than within the bourgeois parties. All three analyses of chapter 7 substantiate this conclusion.

RECRUITMENT PROCESS OF THE REPRESENTATIONAL SYSTEM

Is the socio-economic composition of electorates reflected in elected bodies within representative democracies? The answer to this classical question, as stated, is quite unambiguous. Recruitment to elected assemblies is biased.

Higher status groups are overrepresented at the expense of lower status groups. Studies pertaining to different political systems and different historical periods have uniformly reached this conclusion. The analysis is often ended there. Students of the recruitment process have tended to treat this outcome as a kind of dependent variable and have given most attention to the questions of which factors explain the biased outcome.

Research on the recruitment of legislators has, to a large extent, overlooked a more fundamental question: Does it matter how parliaments are composed with respect to socio-economic groups or classes? Does the biased recruitment affect decision-making? Are socio-economic variables at all related to attitudes and behaviors of legislators?

The analysis of the Swedish recruitment process concentrates on these questions. The study is subdivided into three parts and moves, in order, from an examination of class composition of the Swedish parliament to an analysis of social mobility among Swedish legislators and, finally, to the interaction between class, social mobility and left-right attitudes among members of parliament.

Class Composition of the Swedish Parliament (Chapter 9)

Different class concepts, related to marxist as well as stratification theories, are used to assess the socio-economic composition of the Swedish parliament. Historical data and data from the interview study were brought into the analysis. Members' career patterns, extending from their parents' class position to their own class position in their youth, at their entrance into parliament, and at the present (1968/69), were investigated.

The Swedish findings revealed the "expected" pattern. The upper and upper-middle classes are drastically overrepresented at the expense of the working class. The bias is less pronounced for members' class backgrounds (parents and own youth) than for their present class positions. Party differences are

rather striking, especially in respect to socio-economic background. For example, a majority of Social Democrats were brought up in working class homes, while on the other hand about 90 percent of the Center Party members had parents who were farmers.

The pattern of recruitment has changed over the past 70 years in Sweden. Two strikingly different recruitment trends are revealed in the historical data. The number of upper class representatives decreased steadily between 1906 and 1933 as they were, to a large extent, replaced by members belonging to the working class. The number of working class members of parliament increased continuously up to 1933.

This trend was broken in the middle of the 1930:s, and a new trend emerged. The upper class share began to increase again and the number of working class representatives started to drop. The changed recruitment pattern after 1933 also involved a change with respect to the other classes. The number of farmers started to decrease drastically and professional politicians (broadly defined as officials of parties and interest groups) began to enter parliament in increasing numbers. The middle class share remained fairly stable throughout the entire period (about 20 %).

Social Mobility among Swedish Legislators (Chapter 10)

Data on members' career patterns are used for a study of social mobility, inter-generational as well as intra-generational. The analysis draws on data from four different "career stages": parents' occupation, members' own first occupation in youth, their occupation at entrance into parliament, and their present occupation. Mobility matrices for members and voters (population) are compared, and inflow and outflow analyses are carried out. The data on social mobility in the population pertain to mobility between generations only, and is based on Gösta Carlsson's study (Carlsson (1958)).

The main findings can be summarized in four points.

(1) A majority of the members had experienced inter-generational class mobility. The comparable mobility rate is lower in the population.

(2) Members' mobility between generations is primarily upwards (comparing class of members' parents with members' class at entrance into parliament). Rates of upward and downward mobility are more even-balanced in the population (21 % and 18 % respectively).

(3) The inter-generational mobility matrices of the members and of the population exhibit similar inflow values. Thus, parliamentary classes reflect population classes in respect to the pattern of inflow from the parent class. The recruitment process has not "punished" first-generational upper class persons or second-generational individuals from the working class and it has not "favoured" second-generational individuals from the upper class.

(4) The interviewed members had not used their parliamentary positions as vehicles for "civilian" class mobility. The rate of mobility was very low after the entrance into parliament. On the other hand, intra-generational mobility rates were high and primarily upwards before entrance, i.e. between first occupation and entrance.

Class, Mobility and Left-Right Attitudes
among Members of Parliament

(Chapter 11)

Class membership is related to left-right attitudes among Swedish members of parliament. Working class members are on the average to the left of members from the upper, middle and farmer classes. Different kinds of class variables (marxist, sociological) applied to different career stages (parent, youth and present class) explain approximately the same proportions of variance in the members' left-right attitudes (20 %). These findings were not unexpected. The class memberships of Swedish legislators are related to their party affiliations and the party variable explains some 80 % of the variance in the left-right scale. Working class legislators (background as well as present position) belong pri-

marily to the Social Democratic Party, while a majority of upper class members and farmers belong to one of the bourgeois parties.

What about within-party relationships? Is class membership related to left-right attitudes within parties, and if so, how? Are Social Democrats with working class background more radical than Social Democrats from the upper class?

The answer to these questions proved to be quite interesting. Class membership is related to left-right attitudes within all parties, although proportions of explained variance are rather low. The pattern of the relationship is almost identical for all parties, and, most interestingly, aggregation at the level of parliament turns out to conceal the uniform class differences found within each party. The relationship between class membership and left-right attitudes reverses its structure when party is controlled for; all parties exhibited the same pattern, with upper class members to the left of working class members.

A more detailed analysis, using occupational groups instead of classes, revealed a remarkably uniform pattern. The left wings of all parties consist of "higher officials" (civil servants, professionals) and professional politicians. Members belonging to any of the property owning classes (capitalists, small businessmen and farmers) constitute the right wing of every party, while workers and salaried employees tend to occupy centrist positions.

Studies on social mobility and voting suggest that upward mobility makes people more conservative. Data on mobility patterns and left-right attitudes among Swedish legislators do not support this hypothesis. Both an analysis based on two-factorial property spaces (parents' class versus members' entrance class) and a "tree" analysis (AID) using parent and entrance classes plus age and education as independent variables yield the following results when the left-right scale is treated as the dependent variable. The left wing of the Social Democratic Party is made up of members having experienced upward mobility. Indeed, a majority of them had experienced a "long distance" mobility, from working class homes to posi-

tions as higher officials or professional politicians. The most conservative Social Democrats were those who had been socially stable (no mobility) within the property owning classes. Working class members from working class homes, and other Social Democrats who had experienced no social mobility (including officials and professional politicians brought up in professional homes) tended on the average to occupy centrist positions.

There were no members with long distance mobility experiences among bourgeois representatives. Socially stable officials, and, to some extent, members who had experienced short distance upward mobility (from middle class homes to positions as officials), constituted the left wings of the bourgeois parties, while the right wings consisted primarily of socially stable property owners.

Thus, class variables and mobility patterns are useful predictors for within-party left-right positions of Swedish members of parliament. Their usefulness should not be exaggerated however. The proportions of explained variance in the left-right scale are not too high, especially not for Social Democrats and Center Party members.

The results of the investigation clearly indicate that class and mobility experiences of legislators do matter, and therefore, should be included in studies on legislative behavior. Students of the recruitment process should analyse its effects as well as its causes.

VI

BILAGOR

NOTER

DEL 1 (sid 9-23)

Den "klassiska" demokratidebatten sammanfattas i t ex Björklund (1968) s 75-97. Se också Lewin (1970). För ett exempel på klassikernas "normativa" analysmetod se J S Mills kap III i "Considerations on Representative Government". Kapitlets titel är "That the ideally best form of government is representative government", och Mills analys leder fram till följande kategoriska slutsats: "...that the ideal type of a perfect government must be representative", Mill (1861) s 48-74.

- 2) Se dock Alf Ross bok "Varför demokrati", där en idéhistorisk och analytisk ansats kombineras med ett engagerat ställningstagande. Ross (1946).
- 3) Dahl (1956), Downs (1957) och Lewin (1970).
- 4) Tingsten (1945).
- 5) Se t ex slutkapitlen i "Voting" och "The American Voter", Berelson, Lazarsfeld & McPhee (1954) s 305-323 och Campbell, Converse, Miller & Stokes (1960) s 539-558. De amerikanska valsociologernas demokratisyn karaktäriseras och kritiserar i Lewin (1970).
- 6) Forskarna vid Survey Research Center i Ann Arbor (University of Michigan) tillhör pionjärerna inom ämnesområdet. Se t ex Miller & Stokes (1963) och Miller (1964). Exempel på andra amerikanska "elit-massundersökningar" är Stouffer (1955), McClosky (1964), McClosky, Hoffman & O'Hara (1960), Prothro & Grigg (1960), Verba & Nie (1972).
- 7) Strömberg (1974) och Söderfeldt (1971).
- 8) "Representationsundersökningens forskningsprogram" (stencil, 1968).
- 9) 1968 års väljarstudie presenteras i Särilvik (1970c) s 70 ff. Bortfallet var 12% i totalurvalet.
- 10) Se Hunt, Crane & Wahlke (1964). För en diskussion kring problemen vid elitintervjuer se Roth (1972), som också sammanfattar erfarenheterna från ett antal undersökningar.
- 11) Strikt uttryckt så ingick inte samtliga ledamöter av andra kammaren år 1969 i vår population. Intervjuerna genomfördes under april och maj månad 1969. I formell mening omfattar populationen endast 1969 års vårsession. Reellt spelar detta ingen större roll. Endast tre nya ledamöter tog säte i andra kammaren under hösten 1969 (till följd av nya röstsammanräkningar på grund av dödsfall/avsägelser).
- 12) 1969 års ledamöter intervjuades i april och maj 1969. 1968 års ej omvalda ledamöter intervjuades under sommaren 1969. Intervjuformulären var desamma så när som på ett antal formella detaljer och att de ej omvalda ledamöterna fick ett antal specialfrågor.

- 13) Bortfallet var störst bland de ej omvalda ledamöter (dödsfall och sjukdom är en förklaring). Ledamot vid sessionen 1969: 226 av 233 intervjuade. Ledamot 1970: 190 men ej omvald: 54 av 67 intervjuade. Riksdagsstudien presenteras i Roth (1970).

KAPITEL 2 (sid 27-61)

- 1) Om diskussionen kring vänster-högerdimensionen i västerländska partisystem se Stokes (1963) s 161-178, Converse & Valen (1971) s 108-152, Pedersen, Damgaard & Nannestad Olsen (1971) s 87-106, Särilvik (1968) s 58 ff, Daalder & Rusk (1972) s 143-198, Converse (1966) s 175-207 och Niemi & Wiesberg (1972) part 4.
- 2) För en diskussion kring konfliktbegreppet se Galtung (1967) s 99 ff.
- 3) Molin (1965) s 141.
- 4) Stokes (1963) s 170 ff.
- 5) Berelson, Lazarsfeld & McPhee (1954) s 184 ff.
- 6) Om opinionsfördelningar och den demokratiska teorin se Dahl (1956) s 90 ff. Olika mätskalor definieras i t ex Galtung (1969) s 72 ff. För en diskussion kring, och argument för, att använda parametrisk "statistik" (medeltal, faktoranalys, produktmomentkorrelationer) på data av ordinal natur se Verba & Nie (1972) s 403-409.
- 7) Torgerson (1958) s 41 ff.
- 8) Skandinaviska exempel på statsvetenskapliga studier som utnyttjat dimensionsbegreppet vid studier av partisystem är: Pedersen, Damgaard & Nannestad Olsen (1971), Converse & Valen (1971), Borg (1966), Nyholm (1972), Särilvik (1968) samt Clausen & Holmberg (1972).
- 9) I Clausen & Holmberg (1972) s 3 ff och Nyholm (1972) s 37 ff diskuteras dimensionsanalyser, med parti som analysenhet, i samband med voteringsstudier i parlament.
- 10) Torgerson (1958) s 331 ff.
- 11) Radikal är en mångtydig term som jag avstår från att försöka definiera. Radikal konnoterar andra begrepp som extrem, långtgående och i vissa sammanhang, anti-status quo och vänster. En allmän kunskap om svensk politik ligger bakom valet av kodvärden mellan 1 och 5 för respektive svarsalternativ i sakfrågorna. Rimligheten i förfaringssättet kan bedömas i Appendix I, där intervjufrågornas formuleringar redovisas tillsammans med kodvärdena.
- 12) Robinson, Rusk & Head (1968) s 12 ff.
- 13) Särilvik (1970a) s 262 ff, Stjernquist & Bjurulf (1968) s 379 ff, Clausen & Holmberg (1972) s 26 ff.
- 14) Särilvik (1970a) s 262 ff.

- 15) Riker (1962), Niemi & Weisberg (1972) part 2. Bo Särilvik har visat att väljarnas uppfattning om koalitionsbildningar och "idealregering" följer vänster-högermodellen, Särilvik (1973).
- 16) Standardverket om faktoranalys är Harman (1967). För en pedagogisk introduktion till faktoranalysens mysterier se t ex Anderson, Watts & Wilcox (1966) s 123-174. En redogörelse för det faktoranalysprogram som utnyttjats återfinns i OSIRIS II, level 2 (stencil, University of Michigan, 1971) s 347 ff. De faktoranalyser som diskuteras i kap 2 och kap 3 har tekniskt utförts enligt Osirisprogrammets "kokboksversion", dvs enligt de konventionella procedurerna (Kaiserkriteriet m fl "defaults" har använts).
- 17) Opinionsbildningen har givit skiftande resultat, men i de flesta undersökta sakfrågor har över 84% av väljarna någon åsikt: 84%-99%=kvinno-, religions-, filmcen-sur-, abort- och u-hjälpsfrågorna samt stat-näringsliv 1-4, socialpolitik 1-3 och jämlikhet 1-2. 60%-83%=jordbruks-, skatte-, försvars- och TV-frågorna och slutligen bank- och EEC-frågorna med 51% av väljarna som uppgav en åsikt. Skillnaderna mellan olika sakfrågor kan inte läggas till grund för några vittgående slutsatser. Frågeformuleringar liksom frågetekniken påverkar svarsfrekvensen.
- 18) Lazarsfeld, Berelson & Gaudet (1944) s 41 f och s 175.
- 19) Särilvik (1970b) s 170 ff.
- 20) Jordbruksfrågan är delvis kodad utifrån svaren på en öppen följdfråga, se Appendix I. De parvisa skillnaderna mellan samtliga väljargrupperns medeltal i de 20 sakfrågorna har inte signifikantstestats. Samtliga eta-värden för de 20 sakfrågorna, med partivariabeln som oberoende och attitydvariabeln som beroende variabel, är dock signifikanta på minst .01-nivån. Eta är ett variansanalytiskt sambandsmått och definieras som roten ur kvoten mellan "between-groups sum of squares" och "total sum of squares". 15 av de 20 undersökta sakfrågorna återfanns i intervjuformulären för både före- och eftervalsundersökningarna (två ungefär likstora och oberoende väljarurval). Väljargruppernas attitydmedeltal i de 15 jämförbara frågorna skiljer sig endast obetydligt åt mellan de bägge urvalen. Den genomsnittliga absoluta differensen över de 15 frågorna är: VPK = 0.35, SD = 0.11, CP = 0.14, FP = 0.14 och M = 0.21. Hälften av "förskjutningarna" gick åt vänster och hälften åt höger. Medeltalsförändringarna innebar lika ofta att en väljargrups medelvärde närmade sig sin riksdagsgrupps som att dess medeltal fjärmade sig. Endast 11 av de 75 medeltalsdifferenserna (5 partier x 15 sakfrågor = 75 fall) är signifikanta på .05-nivån (tvåsidigt test).
- 21) Många av de intervjufrågor kring olika politiska sakfrågor som fanns med i 1968 års svenska väljarundersökning finns också representerade i 1969 års norska väljarstudie. Faktoranalyser på det norska materialet

- visar på en korrespondens med de svenska resultaten. Martinussens analys pekar på tre "dimensioner" i Norge: "moralisk-religiöse, høyre-venstre och 'distriktsutbyggingen'", se Valen & Martinussen (1972) s 158-199.
- 22) 11 av totalt 20 sakfrågor uppvisade en exakt vänsterhögerordning av partierna i riksdagsmaterialet. Dessa elva frågor utgör VH-frågorna i "testen".

KAPITEL 3 (sid 62-93)

- 1) Representationsbegreppet och olika teorier kring politisk representation diskuteras i Pitkin (1967).
- 2) Se Westerståhl (1970) s 40 ff, Dahl (1970) s 40 ff och s 67 ff samt Lewin (1970) s 135 ff.
- 3) Prothro & Grigg (1960) s 236-252, McClosky (1964) s 361-382 och Dahl (1961) s 311 ff.
- 4) Valmanskåren är operationellt definierad som samtliga intervjuade väljare i eftervalsetappen 1968 (B-urvalet). Resultaten påverkas inte om valmanskåren istället definieras som röstande 1968.
- 5) Lewin (1967)
- 6) Galtung (1969) s 234-236.
- 7) De båda undantagen är: Centerns riksdagsgrupp i filmcensurfrågan, där kurvan är U_{-} , och moderaternas väljargrupp i jordbruksfrågan (U_{-}).
- 8) A-formade kurvor = 60, J-formade = 69 samt U-formade = 31. Dessa resultat liksom de som rapporteras i den löpande texten gäller för de fyra största partiernas par av attitydprofiler. En AJU-analys av riksdagens och valmanskårens kurvor (sammanlagt 40 stycken) ger följande resultat A = 10, J = 19, U = 10 samt S = 1.
- 9) De båda fallen med olika form och "maximala" tyngdpunktsskillnader var kvinnofrågan för socialdemokraterna ($RD = J_{+}$ och välj = U_{-}) samt TV-frågan för Centerpartiet ($RD = J_{+}$ och välj = U_{-}).
- 10) Det existerar ett empiriskt samband mellan medeltals- och AJU-analysernas utfall. De 40 kurvpar som kodats som överensstämmande uppvisar en genomsnittlig medeltalsdifferens på: SD = 0.47, CP = 0.44, FP = 0.59 och M = 0.38, vilket skall jämföras med de resterande ej överensstämmandes kongruensvärden: SD = 1.28, CP = 0.98, FP = 0.80 samt M = 0.87. Detta samband bör inte förvåna. AJU-systemet tar ju bl a hänsyn till en fördelnings tyngdpunkt. Det finns emellertid exempel på sakfrågor som uppvisar höga kongruensvärden men som kodats som ej överensstämmande, liksom det finns fall som klassificerats som överensstämmande men där medeltalsdifferensen är stor. AJU-analysen med riksdagens och valmanskårens attitydprofiler, som i detta sammanhang inte rapporterats i sina detaljer, visade att riksdagen avspeglade väljarna "sämre" än vad partierna gjorde beträffande sina väljargrupper: överensstäm-

mande attitydprofiler = 7 (bank, u-hjälp, stat-näringsliv 3, socialpolitik 2-3 samt jämlikhet 1-2), övriga 13 kurvpar klassificerades som ej överensstämmande.

- 11) VH-index19 uppvisar en laddning på 1.00 när riksdagsundersökningens 28 sakfrågor, med indexet som 29:e variabel, faktoranalyseras. Övriga sakfrågors laddningar på VH-faktorn påverkas inte av att VH-index19 tas med i analysen.
- 12) Resultaten omfattar enbart riksdagspartierna och deras väljares värden. KDS' medeltal på VH-index15 placerar partiets väljargrupp mellan Folkpartiet och moderaterna. KDS' VH-värde är 3.30 (28 intervjupersoner). "Soffliggarna" befinner sig som grupp betraktad mellan socialdemokrater och centerpartister. Deras VH-medeltal är 2.79 (100 intervjupersoner). Variansen kring detta medeltal är som "väntat" större än de fyra stora partigruppernas. Slutligen bör det kanske också fastslås att riksdagens VH-medeltal ligger till vänster om valmanskårens, 2.21 mot 2.78.
- 13) Converse (1964)
- 14) McClosky, Hoffman & O'Hara (1960) s 406-427 samt Eldersveld (1964). Se också diskussionen i Key (1961) s 432 ff.
- 15) Särilvik (1968) samt Särilvik (1970a)
- 16) Kvadrerade eta-värden. Partivariabeln är för båda variansanalyserna femställig (5 partier, KDS är inte medtagen i väljaranalysen).

KAPITEL 4 (sid 94-147)

- 1) Valinstitutionen diskuteras ur både mikro- och makroperspektiv av Rose & Mossawir (1967) s 173-201 och Mayo (1960) s 72 ff.
- 2) Se t ex Molin (1965), Clausen (1973) och MacRae (1967).
- 3) För en diskussion av attitydförändringar i politiska sakfrågor bland väljare se Key (1961) s 234 ff, Converse (1963) och Holmberg (1971a). Om attitydförändringar och experimentell forskning se t ex Newcomb, Turner & Converse (1966) s 80 ff och Cohen (1964) s 129 ff.
- 4) Om många representanter i ett parti ändrar sina attityder i en sakfråga kan det påverka partiets ståndpunkt i frågan, och därmed kommer partiet i konflikt med kontinuitetsfaktorn, dvs behovet att inför väljarna framstå som stabila och pålitliga. Kontinuitetsfaktorn brukar relateras till bl a existensen av ett flerpartisystem. I den utsträckning man kan hävda att flerpartisystemet är en nödvändig del av ett representativt system, kan man också påstå att det finns semiinstitutionaliserade mekanismer i systemet som motverkar partimässiga förändringar av åsikter i sakfrågor.

Molin (1965) s 143 ff diskuterar kontinuitetsfaktorn och Sjöblom (1968) s 105 ff analyserar partiernas problem vid byten av ståndpunkter.

- 5) För enkelhets skull kommer kategorin "ej omvalda" att benämnas "utslagna" härnäst.
- 6) Bland de "utslagna" finns 2 ledamöter som inte omvaldes direkt vid valet 1968, men som invaldes under hösten 1969 till följd av nya röstsammanräkningar. Vidare finns det en ledamot som kategoriserats under "utslagna", ehuru personen ifråga avgick under 1968 års riksdag.
- 7) Persomomsättning ledde inte till att andra kammarens majoritetspositioner förändrades i någon av de 28 trikotomiserade sakfrågorna. Det samma gäller för partierna på två undantag när (moderaterna: kvinnofrågan och socialpolitik 1. Partiets relativa majoritetsposition var 1968 lika med det "konservativa" alternativet i bägge frågorna 48% resp 50%, men 1969 omfattade en majoritet av moderaterna det radikala alternativet i båda frågorna 53% resp 50%). Resultaten i tabell 4:6 gäller således för attitydförskjutningar inom partier som inte ändrat några majoritetsförhållanden.
- 8) Om olika typer av s k livscyklar för politiska sakfrågor se Berelson, Lazarsfeld & McPhee (1954) s 206 ff.
- 9) För en diskussion kring åldersfaktorn som oberoende variabel se Georgsson (1973) s 5 ff. Georgssons avhandling ger också mycket information om sambandet mellan fysisk ålder och politiska attityder och beteenden i 1968 års väljarstudie. Jfr också Campbell, Converse, Miller & Stokes (1960) s 153 ff och s 493 ff samt Butler & Stokes (1969) s 44 f och s 131 ff.
- 10) Skillnaden mellan riksdag och valmanskår kan illustreras med hjälp av ett variansanalytiskt resonemang. Åldersvariabeln förklarar en större andel av variansen i riksdagsmännens vänster-högerattityder än vad den gör bland väljarna. För jämförbarhetens skull är endast väljare under 70 år medtagna vid beräkningen av de kvadrerade eta-värdena (äldsta riksdagsman var 71 år och är kodad som 70). Åldersvariansen (5 klasser) förklarar följande varianser i VH-index15
RD 1968-69: SD = 12%, CP = 17%, FP = 32% och M = 5%
Valmanskår 1968: SD = 1%, CP = 2%, FP = 8% och M = 2%.
(Bland partiernas väljargrupper är endast FP:s eta-värde signifikant (.05-nivån)).
- 11) Brändström (1971) s 177 ff och Sköld (1958). Partiernas nomineringar vid kommunalval studeras i Barkfeldt, Brändström, Simm & Zanderin (1971).
- 12) Se t ex Sköld (1958) s 330 ff.
- 13) Sköld (1958) s 198 ff och Brändström (1971) under kapitelrubrikerna "listor och listpolitik".
- 14) Brändström (1971) s 6 ff. För en mer generell diskussion kring politiska partiers mål se Sjöblom (1968) s 73 ff.

- 15) Brändström (1971) s 10 ff.
- 16) Stockholms stad -2, Skaraborg -1, Värmland -1 och Kopparberg -1, Stockholms län +3, Uppsala +1 och Göteborgs stad +1.
- 17) Molin (1965) s 119.
- 18) Riksdagsundersökningen 1969, P 1419. Intervjufråga 130 c och d.
- 19) En annan uppskattning som bygger helt på de ej åternominerades åldersfördelning leder till högre värden; t ex samtliga under 60 år eller hälften av dem som var under 65 år ger en andel "avskedade" på ca 25%. Någonstans mellan 6% och 25% ligger gissningsvis det rätta värdet.
- 20) "Varifrån kommer riktiga idéer? Fallor de från skyarna? Nej. Ligger de medfödda i hjärnan? Nej. De kommer ur den samhälleliga praktiken, och ur den allena. De kommer ur samhällelig praktik av tre slag: Kampen för produktionen, klasskampen och det vetenskapliga experimentet." Mao Tse-Tung (1963) s 460.
- 21) 1964 och 1968 års väljarstudier ingår i en panelundersökning.
- 22) Bengt Särilvik (1973). Jfr också Särilvik (1970c) s 94 ff och Särilvik (1970b) s 44 f.
- 23) F-test inom 1968 års väljargrupper med 1964 års partivariabel (0-9) som oberoende och VH-index15 som beroende variabel.
- 24) Mandatomsättningen, dvs totala antalet vunna resp förlorade mandat, var 1952 = 18, 1956 = 23, 1958 = 42, 1960 = 15 och 1968 = 32. De udda talen är inte orimliga; antalet mandat i andra kammaren ökade med ett efter valen 1956, 1960 och 1964.
- 25) Angående antalet valsedlar som partierna använt se Brändström (1971) s 175 och Sköld (1958) s 335 ff.
- 26) Mandatomsättning: 1932 = 46, 1936 = 28, 1940 = 44 och 1944 = 44.

KAPITEL 5 (sid 151-174)

- 1) Elektronisk rösträkning introducerades 10 år senare, 1935. Data om riksdagspartiernas sammanhållning vid voteringar åren 1925-28, 1930-34 samt 1936 och 1938 återfinns hos Bjurulf (1972a) s 148-153. Partisammanhållningen under 1940-talet (1943-44, 1946-47) diskuteras utifrån empiriska data i Sköld (1950) s 278-285. Data om riksdagspartiernas sammanhållning under 1960-talet presenteras i Stjernquist & Bjurulf (1968) s 335-405 samt Holmberg (1971b).
- 2) Pedersen (1967) ger data om de danska partiernas sammanhållning i Folketinget under åren 1945-65. Nyholm (1968) och Nyholm (1972) innehåller finska data för

åren 1948-58. Loewenberg (1966) presenterar data om de västtyska partiernas voteringsammansättning under åren 1949-1961. McRae (1967) ger data om de parlamentariska partiernas sammansättning under fjärde republiken. Turner/Schneier (1970) redovisar uppgifter om partisammansättningen i bl a de anglo-saxiska länderna. En omfattande översikt om litteraturen kring partisammansättning återfinns, Ozbudun (1970).

- 3) Data från 1800-talets omröstningar i underhuset och representanthuset härrör från Lawrence Lowells "The Influence of Party upon Legislation in England and America" som utkom år 1901. Uppgifterna är fragmentariska och omfattar få parlamentssessioner. Se Turner/Schneier (1970) s 16 ff och Ozbudun (1970) s 311-318.
- 4) Turner/Schneier (1970) s 25.
- 5) Författningsutredningen (1963) s 45.
- 6) Sjöblom (1968) s 73 ff.
- 7) Se t ex Rokkan (1970) kap 2 och 3.
- 8) Lewin (1970) s 19 ff. Om Berelsons och Schumpeters "revision" av den klassiska teorin se Berelson, Lazarsfeld & McPhee (1954) s 305 ff och Schumpeter (1942) s 269 ff.
- 9) Se t ex Almond & Powell (1966) och Apter (1965). En sammanfattning och diskussion av utvecklingslitteraturen återfinns i Rudebeck (1970).
- 10) Om diskussionen kring valsätt och parlamentarism i början av 1900-talet se Skottsberg (1934). Teorier om parlamentarism är, om än implicit, uppbyggda kring föreställningar om högradigt sammansatta partier, se t ex Andrén (1932) och författningsutredningen (1963) s 57 ff och 129 ff.
- 11) Dessa synpunkter utvecklas i detalj av Downs (1957) s 142-163.
- 12) "Toward a More Responsible Two-party System", The American Political Science Review, vol XLIV, 1950, Supplement. Se också Pomper (1971) och Kirkpatrick (1971) för en uppföljning av 1950-talets debatt.
- 13) Sköld (1950) s 278. Redaktören i Högerens medlemsblad "Medborgaren" (3.3.1950) lär ha lanserat uttrycket.
- 14) Turner/Schneier (1970) s 29-33, Epstein (1964) s 46-59. För en diskussion av parlamentarismens betydelse för partisammansättningen i Kanada se Kornberg (1966) s 83-92. Se också Ozbudun (1970) s 355 ff.
- 15) Se t ex Valen & Katz (1964) s 37-40.
- 16) Problematiken kring enpartisystemen tas inte upp i detta sammanhang. Det är en populär uppfattning att t ex de östeuropeiska partierna uppvisar en, relativt västeuropeiska partier, mycket hög sammansättning. Så vitt känt finns det ingen empirisk studie som stödjer eller falsifierar denna hypotes. Kommunistiska partier

har traditionellt betonat vikten av partisammanhållning i sina stadgar (fraktionsförbud m m); men det gäller både väst- och östeuropeiska kommunistpartier. Huruvida enpartisystemet som sådant leder till en högre partisammanhållning än vad två- resp flerpartisystem gör är svårt att uttala sig om i brist på komparativa undersökningar. Det faktum att partierna i Östeuropa uppvisar en mycket högre grad av enighet i det parlamentariska arbetet, jämfört med partierna i Västeuropa, är inget egentligt stöd för denna hypotes. Parlamenten i Öst- resp Västeuropa har inte samma funktioner i de politiska systemen. De utgör inte några direkt jämförbara storheter.

- 17) Downs (1957) s 25 och s 126 f.
- 18) Turner/Schneier (1970) s 31-33.
- 19) Converse (1964).
- 20) Bachrach & Baratz (1970) s 17 ff. Uttrycket "mobilisering av partiskhet" härstammar från E E Schattschneiders bok "The Semi-Sovereign People".
- 21) Teorin är naturligtvis starkt förenklad. Så t ex kan parlamentariska och strategiska faktorer "störa" den rena dimensionsmodellen. Stjernquist-Bjurulf (1968) s 356 ff, visar att partierna är extra mycket sammanhållna vid voteringar som de själva s a s initierat (partimotioner, propositioner). Sjöblom (1968) s 265 spekulerar om att partierna i parlamentet kan föra fram frågor som de vet splittrar ett eller flera konkurrentpartier. Centrum-flygelteorin behandlar inte alla faktorer som påverkar graden av partisammanhållning. Den pekar på betydelsen av en strukturell faktor, partiets positioner relativt varandra på en dimension. Centrum-flygelteorin, sådan den är skissad här, bortser från en mängd relevanta faktorer som bör inkluderas och som brukar diskuteras i litteraturen kring spatiella modeller för partisystem (antal alternativ, avstånden mellan enheterna, beslutsregler, "ideologisk" varians m m). Se Niemi & Weisberg (1972) Part 2 och 4.
- 22) Ozbudun (1970) s 363 ff.
- 23) Widell (1939) s 86 ff, Turner/Schneier (1970) s 30-33, Epstein (1950) s 360-377, Duverger (1951) s 63 f.
- 24) Epstein (1950) s 361 ff diskuterar en mängd individuella disciplinfall. Om nomineringsprocessen se Ranney (1966) s 248 ff. Schwarz & Lambert (1971) s 399-421 diskuterar karriäraspirationer och voteringsbeteende.
- 25) Stjernquist & Bjurulf (1968) s 338. Se också diskussionen hos Söderfeldt (1969) s 43-76. Turkiska voteringsdata från 1960-talet stöder hypotesen, se Ozbudun (1970) s 362 f.
- 26) Sköld (1950) s 248 f och Bjurulf (1972a) s 148-152.
- 27) Se t ex Langton (1969).
- 28) Ett svenskt exempel är Berglund (1972).

- 29) Stinchcombe (1968) s 15-28.
- 30) Bjurulf (1972b).
- 31) Om Rice's "Index of Cohesion" m fl sammanhållningsmått se Anderson, Watts & Wilcox (1966) s 32 ff och MacRae (1970) s 175 ff.
- 32) Stjernquist-Bjurulf (1968) s 351. Siffrorna avser vad författarna kallar "avstår från partilinjen". Fall då en partimajoritet röstar "avstår" är inte medtagna. (Ja-alt.nej-röster mot partilinjen är inte mycket frekventare i riksdagen. De genomsnittliga siffrorna per ledamot var 12.6 år 1964 och 10.0 år 1966). För en diskussion av "avstår"-röster, se också Holmberg (1971b) s 21-29.
- 33) Stjernquist-Bjurulf (1968) s 345-346. Data från studier av parvisa samvoteringar mellan samtliga individer i ett parti kan utnyttjas för att konstruera sammanhållningsmått, se t ex Truman (1959) och Clausen (1967). Lipjhart (1963) s 902-917 använder "interpersonal agreement"-metoden i sin studie av klusterbildningen i FN. Han ser en avstarröst som ett "partial agreement".
- 34) Bjurulf (1972a) s 148-149. Bjurulf arbetar också med ett mått byggt på partirepresentanternas genomsnittliga röstande mot partilinjen.
- 35) Eldersveld (1964).
- 36) Valen & Katz (1964) s 219-264.
- 37) McClosky, Hoffman & O'Hara (1960) s 406-427, Constantini (1963) s 950-972 och Soule & Clarke (1971) s 72-91.
- 38) Se också Constantini (1963). Han arbetar med 4 svarsalternativ på varje fråga och beräknar medeltal, dvs han gör ett antagande om intervallskala. Hans motivering är lika "praktisk" som McClosky's; Han talar om "Ease of Analysis".
- 39) Madron (1969) s 87 ff.
- 40) Valen & Katz (1964) s 219-226.

KAPITEL 6 (sid 175-213)

- 1) Svaren på försvarfrågan illustrerar problemet. Tabellen återger socialdemokraternas och moderaternas svar (riksdagen år 1968).

Försvarskostnadernas storlek

	SD	M
För mycket pengar till försvaret (1)	22.5%	-
Anslagen är ungefär lagom stora (3)	77.5%	6.9%
För lite pengar till försvaret (5)	-	93.1%
	100%	100%

Rice "Index of Cohesion" med skärningspunkt mellan 1 och 3 blir: SD = 50 och M = 100, dvs moderaterna klart mer sammanhållna än socialdemokraterna. Med skärningspunkten mellan 3 och 5 blir resultatet omvänt: SD = 100 och M = 86.2. Variansmättet som tar hänsyn till hela fördelningen visar att SD (= 0.70) är mer splittrat än vad M (= 0.25) är. För en diskussion kring olika sammanhållningsmått för data på ordinal- och intervallska-lenivå se Rae & Taylor (1970) s 123.

- 2) Stjernquist & Bjurulf (1968) och Holmberg (1971b).
- 3) Molin (1965) s 143 ff.
- 4) De sex frågorna med dikotoma svarsalternativ är: EEC, bank, kvinno, religion, TV samt skattefrågan.
- 5) Resonemanget bygger på Coombs "Unfolding Analysis", som i strikt mening endast gäller för individuella preferensordningar som antas spegla psykologiska avstånd med avseende på "likhet" eller "närhet". Se Coombs (1964) s 80 ff. En "oortodox" applikation av Coombs teknik på svenska data återfinns i Särilvik (1968) s 58 ff.
- 6) Begreppet homogenitetsstruktur (= en rangordning av attitydsammanhållningsgraden i olika sakfrågor) tar inte hänsyn till attitydsammanhållningens absoluta storlek i sakfrågorna; endast sammanhållningens relativa storleksgrad inom varje parti har någon betydelse. Teoretiskt kan alltså ett genomsnittligt mycket sammanhållet parti uppvisa samma homogenitetsstruktur som ett mycket splittrat parti. Hypotesen säger att "närstående" partier, mer än mindre "närstående" partier, skall tendera att splittras resp vara sammanhållna i samma sakfrågor oberoende av sammanhållningsnivån. Storleken på korrelationerna mellan partiernas rangordningar är irrelevanta. Endast relationerna mellan dem betyder något. Det faktum att samtliga koefficienterna i tabell 6:8 är positiva och relativt höga, speciellt mellan de fyra största partierna, kan ses som en effekt av de skilda frågeteknikerna. Polytoma frågor hamnar högt på samtliga rangordningar medan de dikotoma sakfrågorna samlas i botten. Korrelationernas absoluta storlek kan inte läggas till grund för några säkra slutsatser.
- 7) McClosky, Hoffman & O'Hara (1960) s 406 ff.
- 8) Folkpartiets väljare låg obetydligt till vänster om riksdagsgruppen, 3.00 mot 3.06.
- 9) Samtliga sakfrågor är inte klassificerade som vänsterhögerfrågor. Termen till "vänster" om är således i en strikt mening egentlig.
- 10) Riksdagspartiernas korrelationsmatris för de 20 sakfrågorna ser ut sålunda (Spearman's rangkorrelationskoefficient):

	SD	CP	FP	M
SD	-	0.51	0.53	0.11
CP		-	0.70	0.60
FP			-	0.61
M				-

- 11) SD:s och M:s sambandsmönster: RD: SD—0.11—M
 (För övriga partier är alltid de båda inomnivåkorrelationerna (RD-RD/välj-välj) större än mellannivåkorrelationerna (RD-välj/RD-välj).)
 VÄlj: SD—0.28—M

12) Holmberg (1971b) s 12-16.

- 13) Hypotesen kan också testas på de 19 vänster-högerfrågorna i riksdagsstudien. Resultaten visar att samtliga partier, utom centern denna gång, är mer homogena i vänster-högerfrågor än i övriga frågor.

	VPK	SD	CP	FP	M	Antal frågor
VH-frågor	0.10	0.90	1.44	1.43	1.13	19
Övriga frågor	0.89	1.47	1.04	1.75	1.72	9

- 14) Observera att abort- och filmcensurfrågorna uppfyller kraven för en VH-fråga. Religionsfrågan är däremot klassificerad som "ej vänster-höger".
- 15) Ett avslutande mementum: centrum-flygelteorins U-hypotes har också testats på andra kammarens voteringar 1967. Utfallet blev följande: VPK=95.9, SD=96.0, CP=92.9, FP=92.0 och H=95.1. (Rice's index of cohesion, genomsnitt för 212 vänster-högeromröstningar). Sammanhållningskurvan är U-formad. Se Holmberg (1971b) s 13.

KAPITEL 7 (sid 214-250)

- Om det moderna partisystemets framväxt se t ex Widell (1939) s 31-134. För en diskussion av sambandet mellan partiteori, ideologi och sammanhållning se Ozbudun (1970), s 363-379.
- Socialdemokratiska riksdagsgruppens faktiska sammanhållning och syn på kravet om partiloyalitet har analyserats under de formativa åren 1903-1920, se Edelman (1946).
- Gerlich & Kramer (1969) s 116-123, Daalder & Rusk (1972) s 158 ff, Valen & Katz (1964) s 219-226, Valen (1966) s 123-126. Se också Wahlke, Eulau, Buchanan & Ferguson (1962) samt Davidson (1969) för en diskussion av olika legislativa roller.
- Se t ex Stjernquist & Bjurulfs studie kring partisammanhållningen inom olika sakområden vid voteringar i riksdagen. De visar bl a att sammanhållningen är speciellt hög vid voteringar som emanerar från partimotioner och/eller propositioner. Stjernquist & Bjurulf (1968) s 356-362.
- Fenomenet perceptiva snedvridningar är inte enbart en väljarföreteelse. Även "informerade" riksdagsmän önsketänker när de perceptorar väljarnas åsikter i sakfrågor, se Holmberg (1971a) s 51-56.

- 6) Fråga 121 och 122. Riksdagsundersökningen 1969. P 1410.
- 7) Detta innebär emellertid inte att borgerliga riksdagsmän, jämfört med socialdemokrater, är mer attitydmässigt homogena i moralfrågorna. Motsatsen är snarare fallet. Data från andra kammarens voteringar år 1967 tyder på att de borgerliga partierna inte heller är mer sammanhållna än vad socialdemokraterna är vid omröstningar som berör religiösa och moraliska frågor. Rice index of cohesion för 10 "religiösa/moral-frågor" år 1967: SD=93, CP=78, FP=74 och H=90. De borgerliga riksdagsmännen är däremot, jämfört med socialdemokraterna, genomsnittligt klart mer åsiktsrepresentativa för sin väljare i moralfrågorna.
- 8) Totalmedeltalen i tabell 7:1 är räknade över samtliga 12 "perceptionsvariabler", och påverkas alltså av både frekvensen stark resp svag-angivelser för de olika sakfrågorna. Genomsnittliga antalet starkangivelser per riksdagsman över de 12 frågorna är SD=4.71, CP=3.91, FP=3.42 och M=4.35. Flygelpartiet VPK, som endast omfattade sju intervjupersoner, faller väl in i det angivna mönstret. VPK:s totalmedeltal över de 12 perceptionsvariablerna är 2.62 (jfr tabell 7:1).
- 9) Genomsnittlig standardavvikelse över de 12 frågorna SD=1.15, CP=1.26, FP=1.29 samt M=1.20. Skattefrågan uppvisar genomgående låga standardavvikelser, dvs samtliga partiernas riksdagsmän är överens om att kravet på sammanhållning är starkt. Partiernas s k profilfrågor tenderar också att ha låga variansvärden. Enda undantaget är Folkpartiet och u-hjälpsfrågan. Folkpartisterna är inte överens om huruvida sammanhållningskravet är starkt eller svagt i denna fråga. Bland moralfrågorna uppvisar filmcensurfrågan genomgående låga, och religionsfrågan höga, standardavvikelser. Samtliga partiernas ledamöter är således relativt överens om att kravet på sammanhållning är svagt i filmcensurfrågan. I religionsfrågan är perceptionerna däremot splittrade.
- 10) Olika teorier kring representation diskuteras i t ex Pitkin (1967), Birch (1964) spec part III, Widell (1939) samt Ozbudun (1970) s 363-379.
- 11) Burkes betydelse för amerikansk representationsdebatt belyses i Miller & Stokes (opubl).
- 12) För en diskussion av principalatstriden ur representationsteorins synpunkt se Roth (1973).
- 13) En holländsk studie presenterar data som stöder denna hypotes. 80% av de intervjuade holländska parlamentarikerna sade sig ha upplevt lojalitetskonflikten partiinje - egen övertygelse medan endast 52% av dem uppgav att de upplevt lojalitetskonflikten egen övertygelse - egna väljares åsikt. Daalder & Rusk (1972) s 158-161.
- 14) Om begreppen "trustee" och "delegate" se Wahlke, Eulau, Buchanan & Ferguson (1962) s 267-286.

- 15) Datamaterialet från dessa intervjufrågor har också analyserats utifrån ett delvis annorlunda perspektiv än det som utnyttjats här, se Roth (1973).
- 16) Daalder & Rusk (1972) s 162.
- 17) Wahlke, Eulau, Buchanan & Ferguson (1962) s 281 och Davidson (1969) s 117.
- 18) Daalder & Rusk (1972) s 159.
- 19) Exempel: En ledamot som hävdar att partilinjen bör gå före den egna uppfattningen och att den egna uppfattningen bör gå före väljarnas åsikt men som inte vill ange huruvida partilinjen bör gå före väljarnas åsikt har enligt transitivitetssantagandet förts till kategorin parti-egen-väljare. Totalt 18 dylika, ofullständiga rangordningar har transformerats till fullständiga.
- 20) VPK:s resultat faller t ex utanför den diskuterade vänster-högerstrukturen. 7 intervjupersoner är en smal bas för medeltal, men värdena är som följer: (1) egen = 2.29, (2) parti = 1.93, (3) väljare = 1.78 (jfr resultatet i fig 7:7).
- 21) För en diskussion kring folkomröstningsinstitutet och debatten under 1950-talet, se Författningsutredningen (1963) s 86-103.
- 22) För en allmän diskussion kring riksdagspartiernas utskottsarbete, se Anderson (1969) s 54 ff och s 89 ff.
- 23) Frågornas sneda svarsfördelningar, med 70% av fallen i majoritetspositionerna, försvårar en skalanalys även om "interitem"-korrelationerna vore högre. I matriserna nedan redovisas de parvisa korrelationskoefficienterna (Lövingers $H = \phi/\phi_{\max}$ för fyrfältstabeller, se Mokken (1971)).
Frågorna har dikotomiserats enligt följande:

"ensam varg"-svar

- | | |
|-----------------------|--|
| (tab 8) fråga 123 | <i>oftare än</i> - ungefär lika ofta/
<i>de övriga</i> mindre ofta |
| (tab 9) fråga 124/125 | <i>mycket/</i> - mera sällan/prak-
<i>ganska ofta</i> tiskt taget aldrig |
| (tab 10) fråga 126 | <i>ja</i> nej |
| (tab 11) fråga 127 | <i>frågor vid sidan</i> - partiets ställ-
<i>av partipolitiken/</i> ningstagande
<i>ambivalent</i> |

Fråga:	De borgerliga			Fråga:	Socialdemokraterna		
	123	124/125	127		123	124/125	127
126	.25	.13	.08	126	.19	.13	-.18
123	-	.15	.34	123	-	.00	.00
124/125	-	-	.14	124/125	-	-	-.01

KAPITEL 8 (sid 253-262)

- 1) Carlsson (1958) s 164 ff.
- 2) Ibid s 149 ff. Gösta Carlsson arbetar med en finare yrkesgruppering än den ovan utnyttjade. Han använder flera olika metoder för att gradera yrkesgrupperna: uppgifter om den inter-generationella mobiliteten mellan grupperna, inkomstuppgifter och människornas perceptioner av "statusstegens" utseende. Samtliga metoder ger högt korrelerade resultat. Se också Svastoga & Carlsson (1968) s 52-79.
- 3) Matthews (1960) s 17-21.
- 4) Matthews (1954) s 28 ff.
- 5) Matthews (1954) s 30. Advokater är en vanlig yrkeskategori också i västeuropeiska parlament, även om procenten "jurister" är klart lägre än i USA: Mogens Pedersen presenterar följande uppgifter över andelen "Lawyers" i skilda parlaments "underhus": USA=56% (1957), Italien=21% (1958), England=20% (1959), Frankrike=10% (1967), Västtyskland=8% (1961), Danmark=4% (1968), och Sverige=2% (1964). Se Pedersen (1972) s 25-63.
- 6) Loewenberg (1966) s 110-111, jfr också Guttsman (1963) och Dogan (1961). För en komparativ analys av skilda eliters sociala karakteristika, som även inkluderar U-länder se Quandt (1970).
- 7) "The Times-House of Commons 1964" s 251. De engelska partiernas och underhusets klassmässiga sammansättning under efterkrigstiden diskuteras i t ex Pulzer (1967) s 61-90.
- 8) Dessa och andra s k elitteorier diskuteras i Bottomore (1964) och Matthews (1954). Se även Rustows recensionsartikel, Rustow (1966) s 690-717. Mosca's analys av den "härskande klassen" är översatt till engelska, Mosca (1939).
- 9) Om Lasswells analys av personlighetens roll inom politiken se t ex Lasswell (1930) och Lasswell (1948). En av Pareto's centrala uppsatser finns översatt till svenska, Pareto (1973).
- 10) Mills (1956) s 269 ff.
- 11) Se diskussionen i Bottomore (1964) s 69. De "byråkrater" som Burnham utpekade som en potentiell maktelit var de stora bolagens direktörer.
- 12) Olika sociologiska stratifieringsteorier diskuteras i Dahlström (1971). Se också Allardt (1968) och Runciman (1968).
- 13) Se t ex kommunalforskningsgruppens studier kring nomineringen vid landstings- och kommunalvalen år 1966, Barkfeldt, Brändström, Simm & Zanderin (1971). Jfr också Valen (1966) och Prewitt & Eulau (1971) s 293-315.

- 14) Olika typer av motiv som gör att individer söker en politisk karriär diskuteras i Barber (1965).
- 15) Matthews (1954) s 32.
- 16) Se t ex SACO-Tidningen nr 10, 1971, där en jämförelse mellan riksdagsledamöternas och den förvärvsarbetsande befolkningens yrkestillhörighet ackompanjeras av följande rubriker: "39 av riksdagens 53 lantbrukare borde egentligen inte sitta där ... 20 företagsledare fick åka hem till sina företag ... 105 industriarbetare skulle komma in i stället ..." eller KFML(r)s tidning Proletären nr 15, 1973, där socialdemokraternas kandidatlista till kommunalvalet i Göteborg presenteras under rubriken: "Sossarnas kandidater - bara byråkrater" följt av följande kommentar: "Det är sådana som Socialdemokraterna vill ska representera arbetarnas intressen."
- 17) Skillnaderna mellan olika västeuropeiska stater är emellertid stora. Så t ex tycks korrelationen mellan klasstillhörighet och vänster-högerröstning vara väsentligt högre i Skandinavien än i Italien, Holland och Västtyskland. I de senare staterna "förklarar" religiös grupptillhörighet en större del av variansen i partivalet än vad klasstillhörighet gör. Se Rose (1973) samt Lijphart (1971).
- 18) Se dock Edinger & Searing (1967) s 428-445, där sambanden mellan olika socioekonomiska bakgrundsfaktorer och attityder i politiska sakfrågor analyseras i ett urval av franska och västtyska beslutsfattare (militärer, statstjänstemän, kapitalister m fl grupper).

KAPITEL 9 (sid 263-299)

- 1) Dahrendorf (1959) s 3 ff.
- 2) För en översiktlig "reader" kring klassbegreppet och social stratifiering med bidrag av bl a Marx, Weber, Ossowski, Schumpeter, Lenski och Bottomore, se Heller (1969). Jfr också Dahlström (1971) och Segerstedt (1955).
- 3) Brusewitz m fl (1936).
- 4) Sköld & Halvarson (1966) s 375-493. I rättvisans namn bör kanske påpekas att Sköld och Halvarson inte enbart utnyttjar sina detaljerade yrkeskategorier vid analysen. De arbetar också på en mer aggregerad nivå. Så t ex används socialgruppsbegreppet (I, II och III) underordnad. Även Brusewitz' forskargrupp använde sig av socialgruppsindelningen vid sina elitstudier. Se t ex den komparativa sammanfattningen i Brusewitz m fl (1935) s 211-230.
- 5) Inledningen på avsnitt I, "Kommunistiska manifestet". Marx-Engels (1848) s 13.

- 6) För en översiktlig diskussion av marxismens klassbegrepp se Holmberg & Petersson (1971) s 23-38. Jfr även Lindensjö (1968) s 20-27, Therborn (1971) s 297 ff och Ljungdahl (1947).
- 7) Therborn (1972) s 4-36. Andra exempel på marxistiskt orienterade empiriska studier av klasstrukturen i Sverige återfinns i t ex Svensson (1969) s 162 ff, Nyström & Nyström (1972) s 34-47 och Cornell (1972) s 15 ff.
- 8) Se t ex Marx-Engels (1848), Marx (1894) s 892-893, Lenin (1919) s 216-244 spec 227 ff, Bucharin (1921) s 479-541, Mao Tse-Tung (1926) s 9-19.
- 9) Therborn (1972) s 27 f. För en kritisk syn på begreppet mellanskikt se Poulantzas (1973) s 30-51. Jfr även diskussionen i Cornell (1972).
- 10) Vi frågade riksdagsledamöterna om båda föräldrarnas yrken. I några få fall där en uppgift om faderns yrke saknades har istället moderns yrke lagts till grund för klassindelningen. Samma princip har använts även vid de övriga klassbestämningarna av "föräldrarnas klass". Två riksdagsledamöter har kodats som "missing data" på variabeln "föräldrarnas klass" (modern hemmafru, fadern död eller uppgift saknas).
- 11) 64% av de intervjuade riksdagsledamöterna uppgav sig vara i någon form yrkesverksamma vid sidan av riksdagsarbetet. Socialdemokraterna har färre icke-parlamentariskt yrkesverksamma ledamöter än de borgerliga partierna. Andel yrkesverksamma ledamöter vid sidan av riksdagsarbetet under åren 1968/69: SD=51%, CP=79%, FP=73% samt M=89%.
- 12) Riksdagsledamöternas intervjuuppgifter om yrkesverksamheten har inte systematiskt kontrollerats mot andra officiella eller semi-officiella källor. Det är ju ett känt faktum att de yrkestitlar som riksdagsmännen "ståtar" med i t ex riksdagstrycket tenderar att vara "out of date", och ofta statusmässigt lägre än de adekvata yrkestitlarna. Godsägaren får titeln lantbrukare. Huruvida våra intervjuuppgifter är behäftade med denna bias har inte i någon mening undersökts, annat än genom interncheckar inom ramen för intervjuformuläret (flera frågor om yrke vid olika tillfällen under karriären, frågor om huvudsaklig sysselsättning inom ramen för yrkestitel, frågor om sysselsättningsform, företagare eller anställd). Se vidare Appendix II.
- 13) Therborn (1972).
- 14) "PM angående den vid 1958 års valstatistik förekommande sociala yrkesgrupperingen m m" (Stencil, Statistiska centralbyrån).
- 15) Approximativt bearbetade data från tab 6.5.c i Särilvik (1970c) s 91.
- 16) Bearbetade uppgifter från Malmenström & Wiedenborg (1958), diagram 1 s 21.

- 17) Christoffersson, Molin, Månsson & Strömberg (1972) s 33-36.
- 18) Gruppen "organisationsprofessionella" kommer i det följande att benämnas organisationsproffs eller i vissa tabeller och figurer org proffs.
- 19) Jfr med vad Segerstedt kallar funktionärsgruppen i ett klassamhälle. Segerstedt (1955) s 261.
- 20) Totalt sett omfattade klassen av organisationsproffs 63 ledamöter ("egen klass" år 1968-69). Av dessa var 33 stycken statsråd, kommunalråd eller funktionärer i partiorganisationer och resten, 30 stycken, var fackliga ombudsmän, anställda i RLF, funktionärer i företagarorganisationer m m. Observera att dessa uppgifter gäller för ledamöternas s k "egen klass" åren 1968-69 (yrke 1968-69 eller senaste yrke).
- 21) De undersökta riksdagsledamöternas fördelning efter parti och sociologisk föräldraklass framgår av tabellen nedan:

Ledamöternas föräldraklass

	SD	CP	FP	M
överklass	5%	5%	29%	47%
medelklass	26%	5%	37%	16%
bondeklass	12%	88%	24%	34%
arbetarklass	57%	2%	10%	3%
	100%	100%	100%	100%
	(141)	(42)	(49)	(38)

Andelen socialdemokrater som växte upp i arbetarhem (57%) är i det närmaste identisk med motsvarande uppgift från en studie av socialdemokrater vid 1945 års riksdag. 106 av de 193 undersökta socialdemokratiska riksdagsmännen hade fäder som varit lantproletärer eller industriarbetare (andel arbetarklass 55%) se Carlsson (1962) s 127-129.

- 22) Sköld & Halvarson (1966) s 383.
- 23) Sköld-Halvarsons definition av "politiska ombudsmän" är emellertid vid: partisekreterare, ombudsmän, andra funktionärer i partiorganisationer samt ..."en del riksdagsmän, som uteslutande ägnar sig åt politiska värv. Det gäller t ex personer som varit så engagerade av kommunala uppdrag, statligt utredningsarbete... att de lämnat sin tidigare anställning, tagit tjänstledigt per helår eller lämnat sitt företag" (s 382). Yrkesgrupperna statsråd, fackliga- och politiska ombudsmän är dessutom i riksdagsstudien de numerärt sett dominerande grupperna inom organisationsproffsen (totalt 50 av 63 för "egen klass 1968-69").
- 24) Antalet statsråd i andra kammaren var: 1937=6, 1949=4 och 1961=8.
- 25) Sköld & Halvarson (1966) s 454. Jfr också diagram å s 490.
- 26) Se Carlsson (1966) spec s 295.

- 27) Sköld & Halvarson (1966) tab 15, 26, 27 och 28.
- 28) Jfr Ulfbringe (1960) s 170-199. Andelen bönder i Liberala Samlingspartiets/Folkpartiets andrakammargrupper under åren 1912 till 1961 reflekterar ovanligt väl en förändring i partiets väljarunderlag, från bonde- och landsbygdsväljare till tjänstemanna- och stadsväljare. (Andelen bondeklass inom Liberala Samlingspartiet var 1912=53% och 1922=61%). För data om "liberalismens" väljarunderlag under 1900-talet, se Särllvik (1973) och Lewin, Jansson & Sörbom (1972).
- 29) 1945 års socialdemokrater i riksdagen har klassmässigt spårats långt tillbaka under 1800-talet; faderns, farfaderns och farfarsfaderns yrken har kartlagts. Se Carlsson (1962) s 127 ff.

KAPITEL 10 (sid 300-324)

- 1) Matthews (1954) s 33 ff. Jfr också Valen (1966) s 124-126.
- 2) Barkfeldt, Brändström, Simm & Zanderin (1971) s 126-150.
- 3) Mobilitetsforskningens metodologi diskuteras, samtidigt som en mängd data från studier i olika stater presenteras, i Blau & Duncan (1967) och Lipset & Bendix (1967).
- 4) Svalastoga (1968) s 185.
- 5) Carlsson (1958) spec s 58-68.
- 6) Ibid, s 93-96. Data från Carlssons tabell 6:1, "Social Mobility between Generations: Total Sample" har utnyttjats vid klassindelningen. Carlssons yrkeskategorier har förts till följande klasser: A och B till överklassen, C, D och F till medelklassen, H till bondeklassen och F, G samt I till arbetarklassen.
- 7) Emigrantvågorna till USA fick endast långsamt och gradvis fotfäste i de etablerade politiska strukturerna. Immigranter och andrahandsgenerationens amerikaner var t ex underrepresenterade i senaten på 1950-talet. Se Matthews (1960) s 22 f. Jfr också Dahl (1961) s 32 ff.
- 8) Jfr Carlsson (1958) s 139-165.
- 9) Svalastoga (1968) s 178.
- 10) I Martti Noponens undersökning av de finska riksdagsmännens sociala bakgrund redovisas mobilitetsdata som mycket nära överensstämmer med de svenska resultaten. Noponens studie omfattar åren 1906-1958, och bygger på biografiskt och officiellt material. Hans "klassindelning" liknar den som använts i detta kapitel. Han urskiljer fyra sociala statusgrupper: översta skiktet =46% (17%), medelklassen =28% (14%), bönder =20% (39%) och arbetare =6% (30%) (finska riksdagsmän 1945-1958, N=433: eget socialt skikt och faderns sociala skikt (procenttalen inom parentes)). Vad gäller den sociala rörlighetens riktning så redovisar Noponen följande

uppgifter för 1945-1958 års finska riksdagsmän: vertikalt uppåt =51%, horisontellt =8%, vertikalt nedåt =2% och stabila =39% (jfr tabell 10:2). Noponen (1968) s 63-113.

- 11) Erikson (1971).
- 12) Erikson (1971) s 74-97 spec tab 6:40.
- 13) Erikson (1971) s 82. Se också diskussionen på s 85. I detta sammanhang är intresset fokuserat på den totala rörlighetens omfattning och inte på dess orsaker. Mobilitetsvärden påverkas av sådana faktorer som olika klassers differentiella fruktsamhet, strukturella förändringar i näringslivet (många bondsöner kunde inte själva bli bönder) och individuella omfördelningar mellan yrken och klasser, se t ex Carlsson (1967) s 348-383. Erikson påpekar att skillnaden mellan de äldre och de yngre människors mobilitet främst beror på förändringar i socialgruppernas storlekar (strukturella förändringar) och inte på att den "rena" individuella rörligheten har ökat: "Om vi således tar skillnaden mellan total rörlighet och framtvingad rörlighet synes inte den rena rörligheten ha ändrats." (s 85).
- 14) Hypotesen formulerades med samtliga ledamöter, alltså även organisationsproffsen, som applikationspopulation: "ledamöternas sociala mobilitet är ... hög och primärt uppåtriktad." Prövningen av den visade att ledamöternas intergenerationella rörlighet genomsnittligt sett varit både högre och mer uppåtriktad än den manliga befolkningens, och att den vertikalt uppåtriktade rörligheten omfattade klart fler ledamöter än den nedåtriktade mobiliteten. I strikt mening innebär detta inte att hypotesen, såsom den formulerats, är bekräftad. Termerna "hög" resp "primärt uppåtriktad" är ju inte preciserade. Hög i förhållande till vad? Hypotesen kan emellertid också "testas" på ytterligare ett sätt. Organisationsproffsen kan bortdefinieras ur applikationspopulationen. Deras karriärväg är ett unikt elitfenomen. Hur ser de övriga ledamöternas mobilitetsmönster ut? De ledamöter som fram till invalet i riksdagen hade "civila" yrken, och vars sociala rörlighet är mer direkt jämförbar med befolkningens. Hypotesens applikationspopulation kan således begränsas till "icke-organisationsproffs". En analys enligt dessa riktlinjer visar att hypotesen håller även för enbart denna grupp (N=204 ledamöter). Jämför värdena nedan med uppgifterna för befolkningen i tabell 10:2.

Andra kammarens "icke-organisationsproffs": Föräldraklass - Invalsklass

Sociologiska klasser	Andel mobila			Andel stabila
	vertikalt uppåt	horisontellt	vertikalt nedåt	
Hierarki:				
1) överklass				
2) bonde- och medelklass	36%	8%	9%	47%
3) arbetarklass				

- 15) Erikson (1971) s 76 f. Se också Erikson för en lättfattlig presentation av in- och utflödesvärden samt några andra mobilitetsmått. En mer teknisk diskussion återfinns i t ex Blau & Duncan (1967) s 90-97.
- 16) Ett räkneexempel: Låt oss anta att överklassen omfattade 300.000 individer och arbetarklassen 3.000 000 individer när de undersökta riksdagsledamöterna växte upp. Empiriskt finns det 42 ledamöter med föräldrar i överklassen, och 86 ledamöter från arbetarhem i det studerade materialet (N=268). Sannolikheten för att föräldrar i överklassen fick en son/dotter som blev riksdagsledamot är .000014. Motsvarande sannolikhet för arbetarföräldrar är .000028, dvs ca 5 gånger mindre. Sannolikheten att dessa söner/döttrar vid invalet till riksdagen hade samma klasstillhörighet som sina föräldrar var för överklassbarn .69 och för arbetarbarn .17. (Sociologiskt klassbegrepp, utflödesvärden). Den kombinerade sannolikheten att föräldrar i överklassen fick barn som dels blev riksdagsledamöter och dels tillhörde överklassen vid invalet blir då .00000966. Motsvarande sannolikhet för föräldrar i arbetarklassen är .000000476, dvs ca 20 gånger mindre än överklassföräldrarnas sannolikhet.
- 17) Utflödesvärden beräknade utifrån det sociologiskt-politiska klassbegreppet och för "icke-organisationsproffs" (N=204) skiljer sig inte väsentligt från dem som presenteras i tabell 10:3. Utflödesvärdenas inbördes struktur förblir nästan exakt densamma. De slutsatser man eventuellt kan dra ur utflödesmatrisen för riksdagsledamöterna är inte beroende av om organisationsproffsen bortdefinieras eller ej.
- 18) Se t ex Kish (1965) s 75-106 spec s 92 ff.
- 19) Antagande: överklassen omfattade ca 400.000 yrkesarbetande och arbetarklassen ca 3.000 000 under 1950-talet. Antal överklass vid invalet = 76 och arbetarklass = 25 (N=268). De empiriska urvalsfraktionerna blir då $76/400\ 000 = \text{ca } 1/5\ 000$ och $25/3.000\ 000 = \text{ca } 1/120\ 000$.
- 20) Eller om man strikt ser till inflödesvärdenas storlek så kan man säga att föräldraklassens stigma finns kvar ehuru försvagat, eftersom bl a följande celler är överrepresenterade i andra kammaren: över → över (34% mot 25%), över → medel (8% mot 4%) och över → bonde (8% mot 1%), medan följande celler är underrepresenterade: arbetar → över (21% mot 30%), arbetar → medel (45% mot 54%) och arbetar → bonde (0% mot 28%). Det kanske bör påpekas att resonemanget här, och i texten, inte är beroende av hur inflödesvärdena beräknas, dvs med eller utan organisationsproffs. Värdena i de sociologiskt-politiska klassernas inflödesmatris avviker obetydligt från de här diskuterade. Organisationsproffsens inflödesvärden är: överklass = .16, medelklass = .14, bondeklass = .19 samt arbetarklass = .51.

- 21) Eriksons utflödesvärden för män födda 1892-1918 är nästan exakt desamma som de ovan relaterade: socialgrupp I → I = 54% och socialgrupp I → III = 9%, socialgrupp III → I = 3% och socialgrupp III → III = 69%. Erikson (1971) tabell 6:42 s 84.
- 22) 72% om organisationsproffsen exkluderas (N=204) och det sociologiskt-politiska klassbegreppet används.
- 23) Arnold Anderssons omfattande studie av den intragenerationella mobiliteten för män i Sverige mellan 1930-36 och 1940-45 samt för gifta män 1936 (rörlighet från giftermål till 1936) redovisar data som med vissa reservationer för tidsperioden i princip kunde utnyttjas om bara hans yrkeskategorier gick att transformera till t ex sociologiska klasser. Men eftersom han arbetar med följande kategorier: rural enterprisens, urban enterprisens, functionaries, rural-, industrial- och general labor, blir en omkodning mycket osäker. Anderssons studie bygger på delstudier från 1935 och 1945 års folkräkningar. Andersson (1956) s 168-202.
- 24) För t ex matriserna föräldraklass ungdomsklass, ungdomsklass → invalsklass och invalsklass → egen klass är mobilitetsvärdena inom en ram på ±3% desamma för det sociologiskt-politiska klassbegreppet, hierarki I.
- 25) Svalastoga (1968) s 185. Jfr också Blau & Duncan (1967) s 37.
- 26) Matthews (1960) s 30-33. För att undvika att samma kritik skall kunna riktas mot denna studie redovisas de tre sekvensiella matriserna i Appendix II.
- 27) Utsagan får modifieras något om man bortdefinierar organisationsproffsen, för vilka yrke och partipolitiskt arbete delvis går hand i hand. Andelen uppåt mobila mellan ungdoms- och invalsklassen är 47% för "icke-organisationsproffs" (= individer som enbart hade "civila" yrken fram till invalet i riksdagen).
- 28) Tidsavståndet mellan året för inval och 1968/69 varierar naturligtvis kraftigt: från t ex Erlander, Ohlin och Vigelsbo som blev riksdagsmän på 1930-talet, till dem som valdes in efter valet 1968. Om man bortser ifrån de nyvalda, som endast hade några månader på sig att byta yrke och klass, blir andelen stabila inte 90% utan 87%.
- 29) Pedersen (1972) s 58-61.
- 30) Eller strikt uttryckt 61 om man tar med den icke existerande gruppen organisationsproffs i föräldraklassen.
- 31) Se t ex Lipset & Bendix (1967) s 165 ff.

KAPITEL 11 (sid 325-373)

- 1) Uppgifterna gäller för samtliga intervjuade i resp. parti åren 1968-69.

- 2) En pedagogisk redogörelse för variansanalysen och bl a eta-måttet återfinns i Kerlinger (1964) s 187 ff. Sambandet i tabell 11:1 är naturligtvis ingen "slumpprodukt", inte ens i statistisk mening. Eta-värdet är signifikant på $P = .001$ -nivån (F-test). Samtliga eta-värden som rapporteras i detta kapitel är signifikanta på minst $P = .05$ -nivån, om inget annat säges.
- 3) VH-19-värden för "invalsklass" var i det närmaste identiska med värdena för "egen klass 68/69", vilket inte bör förvåna; den sociala rörligheten var ju minimal bland ledamöterna efter invalet i riksdagen.
- 4) Standardavvikelserna kring medeltalen på VH-index19 är: VPK=0.22, SD=0.33, CP=0.40, FP=0.46, M=0.38, samtliga =0.86 (N=279). Observera den "snygga" U-kurvan.
- 5) Ledamöterna är inte utvalda genom någon samplingsprocedur. De är populationen, fränsett det låga bortfallet. Ej signifikanta eta-värden kan emellertid ses som indikatorer på svaga samband.
- 6) Rosenberg (1968) s 94 ff.
- 7) Kerlinger (1964) s 213-241. Jfr Blalock (1960) s 253-264.
- 8) Långdistansmobilitet brukar definieras som social rörlighet från statusstegens botten till dess topp. Se Svalastoga (1968) s 197 ff.
- 9) Relationen mellan social rörlighet och partipreferens diskuteras utifrån engelska väljardata i Butler & Stokes (1969) s 95-122. En teoretisk diskussion kring klassmobilitet och partipreferens, med data från flera olika masstudier i Europa och USA, återfinns i Lopreato & Hazelrigg (1972).
- 10) Lopreato & Hazelrigg (1972) s 442-476. Se också diskussionen i Lipset (1959) s 194 ff. Svenska data kring mobilitet och partipreferens återfinns hos Andersson (1962) och Särilvik (1969).
- 11) Marx diskuterar klassmedvetandeproblemet i t ex "Filosofins elände", Marx (1847) s 185 ff. Om subjektiv klassidentifikation se Campbell, Converse, Miller & Stokes (1960) s 333-380 och Segerstedt (1955) s 281 ff.
- 12) Campbell, Converse, Miller & Stokes (1960) s 342 ff och Butler & Stokes (1969) s 76 ff. Korrespondensen mellan objektiv och subjektiv klasstillhörighet diskuteras utifrån svenska data i Segerstedt (1955) s 281 ff.
- 13) För en diskussion kring "falskt" klassmedvetande se Lopreato & Hazelrigg (1972) s 295-299.
- 14) Den i och för sig dåliga korrespondensen mellan objektiv och subjektiv klass är delvis en funktion av att ledamöterna "tänker" på sin tidigare klasstillhörighet när de uppger sin klassidentifikation. (Se t ex kolumnen för org proffs i tabell 11:12. Majoriteten av dem hade vuxit upp i arbetarhem och startat sin yrkeskarriär som arbetare.) Sambandet mellan subjektiv klass

och variabeln för personlig erfarenhet av arbetarklassen är relativt starkt: andel arbetarklass (spontant) för socialdemokrater utan någon personlig erfarenhet av arbetarklassen är 10% mot 73% för dem som har haft 2-4 erfarenheter av arbetarklassen. Om sambandet mellan social bakgrund och klassidentifikation på massnivån se Segerstedt (1955).

- 15) Om begreppet egenskapsrymd se Barton (1955) och Asplund (1968).
- 16) En dikotomi med värdena 0 och 1 kan också utnyttjas som beroende variabel.
- 17) För en teknisk presentation av AID-analysen se Sonquist (1970). En pedagogisk introduktion till AID-analysen finns på svenska. Se Brantgårde (1971a). Det svenska partisystemets blockstruktur framträder mycket illustrativt om man t ex genomför en AID-analys med följande variabler: oberoende = föräldra- och invalsklass, ålder och partitillhörighet, beroende = VH-index¹⁹. Eftersom partivariabeln förklarar det mesta av variansen i riksdagsmännens VH-attityder, är det inte förvånande att första "splitten" sker på partivariabeln. VPK och SD förs till vänstergruppen och de borgerliga till högergruppen. Även "split" nummer två inträffar utefter partivariabel. "Socialisterna" uppdelas i en vänster (VPK) och en högergrupp (SD). Även det borgerliga blocket splittras i en vänster (CP och FP) och en högergrupp (M). Center- och Folkpartister splittras inte efter partifaktorn. "Split" nummer tre för CP-FP, liksom för övriga partier, sker på klass- eller åldersvariablerna. "Aiden" har skapat ett 4-partisystem som sedan inte delas ytterligare efter partivariabeln.
- 18) Ledamöternas socioekonomiska bakgrund och personliga yrkesposition har för AID-analysen inte definierats i klasstermer utan i yrkesgrupps- eller skikttermer (sociologisk-politisk grupp/skikt).
- 19) Tekniskt sett är slutgrupperna i diagram 11:13 inte AID-analysens slutgrupper. Eftersom AID-tekniken här används i ett explorativt syfte har programmet givits extremt fria tyglar. "Split reducibility"-kriteriet var satt till det extremt låga värdet .1% (en grupp tudelas om "Between sum of squares" för de eventuellt nybildade grupperna överstiger en tiondels procent av hela populationens "sum of squares"). Minsta gruppstorleken var likaså satt till ett lågt värde, 3 ledamöter. Flera av slutgrupperna i diagrammet tudelades ytterligare av programmet. Dessa delningar ökade emellertid inte andelen förklarad varians i någon större utsträckning. Klassificeringen i diagram 11:13 tar fram det väsentliga vad gäller klasstillhörighet - social mobilitet, ålder och vänster-högerattityder bland socialdemokraterna (dvs de socialdemokrater om vilka vi hade fullständig information om karriärvägarna, totalt 132 av 142 intervjuade).

- 20) AID-tekniken har visat sig vara ett mycket användbart analysinstrument vid masstudier, se Särllvik (1969) och Särllvik (1970d). Jfr också Rose (1973), där AID-tekniken utnyttjas för studier av väljarbeteendets "determinanter" i ett 10-tal olika politiska system. Ett exempel på en studie där AID-analysen inte enbart använts som ett klassificeringsinstrument utan också för att undersöka interaktion är Brantgärde (1971b).
- 21) Folkpartiets kapitalister intog en centrumposition i partiet, men majoriteten av dem hade inte vuxit upp i ett större företagar- eller godsägarhem. (Dvs de var inte socialt stabila inom de egendomsägande klasserna).
- 22) Citatet återfinns i John Peter Nettl's artikel "Ideas, Intellectuals, and Structures of Dissent". Fritt översatt från engelska: "Philosophy stands in the same relation to the study of the actual world as onanism to sexual love". Nettl (1970) s 83-84.

APPENDIX I: POLITISKA SAKFRÅGOR

I detta Appendix återfinns följande information: (1) Frågeformuleringar för de 20 sakfrågorna i väljarstudien år 1968 (eftervalsetappen). (2) Kodvärden för svarsalternativen i samtliga 20 frågor. (3) Samtliga intervjuade väljares svarsfördelning över de kodade alternativen (i procent). (4) Frågeformuleringar för de 28 sakfrågorna i riksdagsundersökningen. (5) Svarsalternativens kodvärden i de 28 frågorna. (6) De procentuella marginalfördelningarna för 1969 års ledamöter av andra kammaren. N=1426 för väljarstudien och 226 för 1969 års andra kammare.

VALUNDERSÖKNINGEN ÅR 1968 (EFTERVALSETAPPEN)

KVINNOFRÅGAN: "Ibland måste ju ett företag avskeda en del av arbetsstyrkan. En del anser att man i så fall först skall avskeda gifta kvinnor vars män har förvärvsarbete. Andra anser att det skulle vara felaktigt. Vad anser Ni om saken?"

1	<i>felaktigt</i>	31%
2	<i>felaktigt med reservation</i>	1%
3	<i>ambivalent</i>	2%
4	<i>riktigt med reservation</i>	2%
5	<i>riktigast att avskeda gifta kvinnor först</i>	59%
	<i>vet inte/vill ej svara</i>	5%
		<u>100%</u>

BANKFRÅGAN: "Det har föreslagits att staten skall sätta in representanter i styrelserna för bankerna. Anser Ni att det skulle vara önskvärt att få representanter för staten i de stora bankernas styrelser, eller anser Ni att det inte skulle vara önskvärt, eller har Ni inte någon bestämd mening om saken?"

1	<i>önskvärt att staten sätter in representanter i bankernas styrelser</i>	30%
5	<i>inte önskvärt att staten sätter in representanter i bankernas styrelser</i>	21%
	<i>ingen bestämd mening - vet inte/vill ej svara</i>	49%
		<u>100%</u>

SKATTEFRÅGAN: "Anser Ni att det skulle vara riktigt eller oriktigt att besluta om en sänkning av den statliga inkomstskatten i år?"

1	<i>oriktigt</i>	45%
5	<i>riktigt</i>	36%
	<i>vet inte/vill ej svara</i>	19%
		<u>100%</u>

RELIGIONSFRÅGAN: "Det finns olika uppfattningar om undervisningen i kristendom i skolan. En del anser att undervisningen i kristendom bara skall ge eleverna kunskaper om religionen, andra anser att kristendomsundervisningen inte bara skall ge kunskaper utan också syfta till att fostra eleverna i kristen anda. Vilken av de åsikterna stämmer bäst överens med Er egen uppfattning?"

1	skall bara ge kunskaper	46%
5	skall både ge kunskaper och fostra i kristen anda	51%
	vet inte/vill ej svara	3%
		<u>100%</u>

FILMCENSURFRÅGAN: "En del anser att vår nuvarande filmcensur är för slapphänt i fråga om inslag som de tycker är oanständiga. Andra tycker att filmcensuren sköts på rätt sätt och en del tycker att det censureras i onödan. Vilken av uppfattningarna instämmer Ni med?"

1	censureras i onödan	10%
3	sköts på rätt sätt	27%
5	för slapphänt	50%
	vet inte/vill ej svara	13%
		<u>100%</u>

ABORTFRÅGAN: "Det har på senare år diskuterats en del om aborter. Vilken av åsikterna på det här kortet stämmer bäst överens med Era åsikter?"

1	abort bör aldrig vara förbjuden eftersom man inte kan begära att en kvinna skall föda ett barn som hon inte vill ha	25%
3	abort bör också tillåtas om kvinnan på grund av personliga förhållanden skulle få mycket svårt att ta hand om ett barn	41%
5	abort bör endast tillåtas om kvinnans liv eller hälsa är i fara/abort bör aldrig tillåtas	31%
	vet inte/vill ej svara	3%
		<u>100%</u>

U-HJÄLPSFRÅGA: "En del anser att Sverige bör ge hjälp till u-länderna, t ex vissa länder i Asien och Afrika. Andra anser att Sverige inte bör ge någon hjälp. Vad är Er åsikt om saken? Anser Ni att Sverige bör ge hjälp till u-länderna?/ Om ja/En del anser att regering och riksdag under de närmaste åren borde genomföra en mycket stor ökning av hjälpen till u-länderna. Instämmer Ni med den uppfattningen?"

1	ja till en mycket stor ökning av u-hjälpen	32%
2	ja med reservationer	3%
3	ja till u-hjälp, men inte till en mycket stor ökning	52%
5	nej till u-hjälp	12%
	vet inte/vill ej svara	1%
		<u>100%</u>

FÖRSVARFRÅGAN: "Vad anser Ni om våra kostnader för försvaret? Tycker Ni att Sverige anslår för lite pengar till försvaret, eller tycker Ni att anslagen till försvaret är ungefär lagom stora eller tycker Ni att det anslås för mycket pengar till försvaret, eller har Ni inte någon bestämd åsikt om saken?"

1	det anslås för mycket pengar till försvaret	21%
3	anslagen till försvaret är ungefär lagom stora	50%
5	det anslås för lite pengar till försvaret	9%
	ingen bestämd åsikt - vet inte/vill ej svara	20%
		<u>100%</u>

EEC-FRÅGAN: "Sverige är ju inte med i den s k europeiska gemensamma marknaden; alltså den organisation som brukar kallas EEC. Tycker Ni att Sverige skall försöka komma med i EEC, eller tycker Ni att det vore bättre om vi stod utanför EEC även i fortsättningen eller har Ni inte någon bestämd åsikt om saken?"

1	bättre om Sverige står utanför EEC	13%
4	Sverige bör försöka komma med i EEC med reservation (endast associering, bibehållen neutralitet)	2%
5	Sverige bör försöka komma med i EEC	36%
	ingen bestämd åsikt - vet inte/vill ej svara	49%
		<u>100%</u>

JORDBRUKSFRÅGAN: "Tycker Ni att jordbrukspolitiken här i landet har en inriktning som i stort sett är riktig, eller tycker Ni att den är felaktig i några avseenden, eller har Ni inte någon bestämd åsikt om saken? /Om felaktig/ På vilka sätt tycker Ni att jordbrukspolitiken är felaktig?"

(Jordbruksfrågan är delvis kodad utifrån svaren på den öppna följdfrågan. Enbart kodningens huvudprinciper redovisas här.)

m	lw	1	felaktig för mycket stöd till jordbruket, pro konsumentintressen och ev stöd till småbrukare, vilksvården	9%
3	1	2	felaktig - övervikt för "pro konsumentsvan"	1%
25%	18%	3	jordbrukspolitiken inriktning är riktig i stort sett riktig	15%
19	11	4	felaktig - övervikt för "pro jordbrukarintressen"	3%
55	46	5	felaktig - för lite stöd till jordbruket, nedläggning/rationalisering går för snabbt, landsbygden förbuskas, självförsörjningsgraden är för låg	40%
28%	42%		ingen bestämd åsikt - vet inte/vill ej svara	32%
				100%

V164
V165R1 = 11 22 37
V164 = 1
V165R1 = 21 22 23
31 32 33
34 35

TV-FRÅGAN: "Det har föreslagits att man i Sverige skulle tillåta privatägda TV-bolag med reklam. Tycker Ni att det är ett bra förslag eller ogillar Ni det eller har Ni inte någon bestämd åsikt om saken?"

1	dåligt förslag	27%
5	bra förslag	39%
	ingen bestämd mening - vet inte/vill ej svara	34%
		100%

m lw
29% 25%
45% 32%
26% 43%

De nio påståendefrågorna introducerades på följande sätt: "Vi har ställt samman några olika åsikter som brukar förekomma i den politiska diskussionen. Får jag be Er säga vilken inställning Ni har till var och en av de här åsikterna." Intervjupersonen fick sedan ange ett av de fyra fasta svarsalternativen.

STAT-NÄRINGSLEV 1: "Staten kan aldrig driva ett företag eller en industri lika effektivt som det privata näringslivet?"

1	helt motsatt åsikt	13%
2	i stort sett motsatt åsikt	19%
4	instämmer i stort sett	30%
5	instämmer helt	30%
	vet inte/vill ej svara	8%
		100%

STAT-NÄRINGS LIV 2: "Risken för arbetslöshet blir mindre om staten får mer inflytande på bankernas och företagens handlande"

1	<i>instämmer helt</i>	20%
2	<i>instämmer i stort sett</i>	29%
4	<i>i stort sett motsatt åsikt</i>	21%
5	<i>helt motsatt åsikt</i>	14%
	<i>vet inte/vill ej svara</i>	<u>16%</u>
		100%

STAT-NÄRINGS LIV 3: "De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet"

1	<i>instämmer helt</i>	32%
2	<i>instämmer i stort sett</i>	29%
4	<i>i stort sett motsatt åsikt</i>	17%
5	<i>helt motsatt åsikt</i>	7%
	<i>vet inte/vill ej svara</i>	<u>15%</u>
		100%

STAT-NÄRINGS LIV 4: "Näringslivet fyller bäst sina uppgifter om det slipper inblandning från statens sida"

1	<i>helt motsatt åsikt</i>	15%
2	<i>i stort sett motsatt åsikt</i>	25%
4	<i>instämmer i stort sett</i>	29%
5	<i>instämmer helt</i>	19%
	<i>vet inte/vill ej svara</i>	<u>12%</u>
		100%

SOCIALPOLITIK 1: "Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd till medborgarna"

1	<i>helt motsatt åsikt</i>	25%
2	<i>i stort sett motsatt åsikt</i>	25%
4	<i>instämmer i stort sett</i>	25%
5	<i>instämmer helt</i>	17%
	<i>vet inte/vill ej svara</i>	<u>8%</u>
		100%

SOCIALPOLITIK 2: "Det behövs mer sociala reformer, eftersom många trygghetsfrågor fortfarande är olösta"

1	<i>instämmer helt</i>	43%
2	<i>instämmer i stort sett</i>	30%
4	<i>i stort sett motsatt åsikt</i>	14%
5	<i>helt motsatt åsikt</i>	6%
	<i>vet inte/vill ej svara</i>	<u>7%</u>
		100%

SOCIALPOLITIK 3: "Alla utom gamla och handikappade borde få klara sig utan sociala förmåner och bidrag"

1	helt motsatt åsikt	48%
2	i stort sett motsatt åsikt	24%
4	instämmer i stort sett	14%
5	instämmer helt	11%
	vet inte/vill ej svara	<u>3%</u>
		100%

JÄMLIKHET 1: "I många avseenden har det gått för långt med jämlikhet här i landet"

1	helt motsatt åsikt	46%
2	i stort sett motsatt åsikt	28%
4	instämmer i stort sett	12%
5	instämmer helt	8%
	vet inte/vill ej svara	<u>6%</u>
		100%

JÄMLIKHET 2: "I vårt land bör man sträva efter mer jämlikhet, när det gäller sådant som inkomster och arbetstid"

1	instämmer helt	58%
2	instämmer i stort sett	25%
4	i stort sett motsatt åsikt	8%
5	helt motsatt åsikt	4%
	vet inte/vill ej svara	<u>5%</u>
		100%

RIKSDAGSUNDERSÖKNINGEN (ANDRA KAMMAREN ÅR 1969)

KVINNOFRAGAN: "Tycker Ni att det är riktigt att då ett företag tvingas minska sin arbetsstyrka man först friställer gifta kvinnor, vars män har förvärvsarbete eller anser Ni att detta tillvägagångssätt är felaktigt?"

1	felaktigt	63%
2	felaktigt med reservation	5%
3	ambivalent	5%
4	riktigt med reservation	7%
5	riktigt	18%
	vet inte/vill ej svara	<u>2%</u>
		100%

BANKFRÅGAN: "I diskussionen om förhållandet mellan samhälle och näringsliv har det bl a föreslagits att staten skall få möjligheter att utse representanter i bankernas styrelser. Är Ni i huvudsak positiv eller i huvudsak negativ till ett sådant förslag?"

1	positiv (även svar av typen: "Bankerna bör socialiseras")	63%
2	positiv med reservation	4%
3	ambivalent	7%
4	negativ med reservation	2%
5	negativ	23%
	vet inte/vill ej svara	1%
		<u>100%</u>

SKATTEFRÅGAN: "Hur bedömer Ni önskemålet att sänka det totala skattetrycket under de närmaste åren om Ni tänker både på det statsfinansiella läget och det samlade utgiftsbehovet: Anser Ni att detta önskemål bör ges en mycket hög prioritet i jämförelse med andra önskemål?"

1	nej	84%
2	nej med reservation	1%
3	ambivalent	2%
4	ja med reservation	3%
5	ja	10%
	vet inte/vill ej svara	-
		<u>100%</u>

RELIGIONSFRÅGAN: "Det finns olika uppfattningar om religionsundervisningen i skolan. En del anser att undervisningen om kristendom bara skall ge eleverna kunskap om religionen, andra anser att religionsundervisningen inte bara skall ge kunskaper utan också syfta till att fostra eleverna i kristen anda. Vilken av de åsikterna stämmer bäst överens med Er uppfattning?"

1	bara kunskaper	66 %
2	bara kunskaper med reservation	1 %
3	ambivalent	0,5%
4	både kunskaper och fostran med reservation	4 %
5	både kunskaper och fostran	28 %
	vet inte/vill ej svara	0,5%
		<u>100 %</u>

FILMCENSURFRÅGAN: "Tycker Ni att den förhandsgranskning av filmer, som vi har här i landet sköts på rätt sätt när det gäller censur av sådana inslag, som kan uppfattas som oanständiga eller tycker Ni att den är för slapphänt eller anser Ni att sådana inslag censureras i onödan?"

1	censureras i onödan	23%
3	sköts på rätt sätt	40%
5	för slapphänt	31%
	vet inte/vill ej svara ("kan inte bedöma det, går aldrig på bio")	6%
		<u>100%</u>

ABORTFRÅGAN: "På det här kortet har vi sammanställt några påståenden, som uttrycker olika uppfattningar om när legal abort bör medges. Vilket påstående stämmer bäst överens med Er egen uppfattning i denna fråga?"

1	abort bör aldrig vara förbjuden eftersom man inte kan begära att en kvinna skall föda ett barn som hon inte vill ha	39%
3	abort bör också tillåtas om kvinnan på grund av personliga förhållanden skulle få mycket svårt att ta hand om ett barn	42%
5	abort bör endast tillåtas om kvinnans liv eller hälsa är i fara/abort bör aldrig tillåtas	18%
	vet inte/vill ej svara	1%
		<u>100%</u>

U-HJÄLPSFRÅGAN: "Riksdagen beslutade 1968 att det statliga utvecklingsbiståndet till u-länderna skall ökas så att det senast budgetåret 1974/75 uppgår till en (1%) procent av bruttonationalprodukten. Anser Ni att denna målsättning i nuvarande läge är rimlig eller är den enligt Er mening för ambitiös eller tycker Ni att det statliga utvecklingsbiståndet skall ökas väsentligt snabbare?"

1	skall ökas väsentligt snabbare	28,5%
3	målsättningen är rimlig	69 %
5	för ambitiös	2 %
	vet inte/vill ej svara	0,5%
		<u>100 %</u>

FÖRSVARFRÅGAN: "Riksdagen beslutade förra året om kostnadsramarna för försvarsanslagen fram till år 1972. Anser Ni personligen, om Ni tänker både på det statsfinansiella läget och den svenska säkerhetspolitiska målsättningen, att försvarsanslagen blir för små eller ungefär lagom stora eller för stora?"

1	för stora	17 %
3	lagom stora	61,5%
4	explicita svar av typen "mellan lagom och för små"	2,5%
5	för små	18,5%
	vet inte/vill ej svara	0,5%
		<u>100 %</u>

EEC-FRÅGAN: "Vilken är Er inställning till en svensk anslutning till EEC: Är Ni i princip positiv till en sådan anslutning, i en eller annan form, eller bör Sverige enligt Er mening stå utanför EEC?"

1	Sverige bör stå utanför EEC	5 %
2	utanför med reservation	2 %
3	ambivalent	0,5%
4	positiv till en EEC-anslutning med reservationer (bibehållen neutralitet m m)	30 %
5	positiv till en EEC-anslutning	62 %
	vet inte/vill ej svara	0,5%
		<u>100 %</u>

JORDBRUKSFRÅGAN: "Allmänt sett, tycker Ni att den svenska jordbrukspolitikens målsättning i huvudsak är tillfredsställande eller skulle Ni vilja förändra den i något eller några avseenden?/Om Ni vill förändra/I vilka viktigare avseenden skulle Ni vilja förändra målsättningen?"

(Jordbruksfrågan är delvis kodad utifrån svaren på den öppna följdfrågan. Kodningens huvudprinciper redovisas här.)

1	vill förändra - mindre stöd till jordbruket, ev stöd till småbruk, "pro konsumentintressen"	7%
2	vill förändra - övervikt för "pro konsumentevan"	2%
3	jordbrukspolitikens målsättning är tillfredsställande	56%
4	vill förändra - övervikt för "pro jordbrukarintressen"	6%
5	vill förändra - mer stöd till jordbruket, nedläggningen går för snabbt, högre självförsörjningsgrad	28%
	vet inte/vill ej svara	1%
		<u>100%</u>

TV-FRÅGAN: "Anser Ni att vi i Sverige skall tillåta reklamfinansierade privatägda radio- och TV-företag vid sidan av Sveriges radio?"

1	nej	70% %
2	nej med reservation	1% %
3	ambivalent	0,5%
4	ja med reservation (intresseorganisationsägt bolag, kontrollerad reklam m m)	4 %
5	ja	24 %
	vet inte/vill ej svara	0,5%
		<u>100 %</u>

AP-FONDSFRÅGAN: "Anser Ni att en fortsatt tillväxt av AP-fondernas storlek är önskvärd eller anser Ni att en fortsatt ökning inte är önskvärd?"

1	fortsatt tillväxt är önskvärd	66%
2	önskvärd med reservation (långsammare ökningstakt m m)	9%
3	ambivalent	4%
4	ej önskvärd med reservation	3%
5	ej önskvärd	17%
	vet inte/vill ej svara	1%
		<u>100%</u>

BARNDAGHEMSFRÅGAN: "En del anser att man vid en ökad samhällsinsats för barntillsyn starkt skall prioritera barnstugorna framför familjedaghemmen: Är Ni i huvudsak positiv eller i huvudsak negativ till den uppfattningen?"

1	positiv	41%
2	positiv med reservation	3%
3	ambivalent	4%
4	negativ med reservation	12%
5	negativ	36%
	vet inte/vill ej svara	4%
		<u>100%</u>

U-LANDSINVESTERINGAR: "Tycker Ni att regering och riksdag i ökad omfattning genom investeringsgarantier och andra former av stöd, bör underlätta de privata företagens investeringar i u-länder?"

1	nej	30%
2	nej med reservation	10%
3	ambivalent	1%
4	ja med reservation (skall gynna u-landet, ej stödja diktaturer m m)	13%
5	ja	45%
	vet inte/vill ej svara	1%
		<u>100%</u>

STÖD TILL NATIONELLA BEFRIELSERÖRELSER: "Är Ni i huvudsak positiv eller i huvudsak negativ till uppfattningen att man bör låta en ökad andel av det statliga utvecklingsbiståndet gå till nationella befrielseörelser, som t ex Frelimo i Mocambique?"

1	positiv	38%
2	positiv med reservation	5%
3	ambivalent	3%
4	negativ med reservation	4%
5	negativ	49%
	vet inte/vill ej svara	1%
		<u>100%</u>

STORSTÄDERNAS TILLVÄXT: "Tycker Ni att man i görligaste mån bör söka förhindra en fortsatt koncentration av näringsliv och befolkning till de större stadsregionerna?"

1	ja	83%
3	ambivalent	2%
5	nej	14%
	vet inte/vill ej svara	1%
		100%

LOKALISERINGSFRÅGAN: "Den här frågan gäller avvägningen mellan arbetsmarknadspolitiska och lokaliseringspolitiska medel, när det gäller att lösa problemet med undersysselsättning inom vissa delar av landet. Allmänt sett, vilket medel bör enligt Er mening prioriteras, rörlighetsstimulerande åtgärder i arbetsmarknadspolitiken eller olika former av lokaliseringsstöd?"

1	lokaliseringsstöd	57 %
3	ambivalent (både och, bedömas från fall till fall, beror på vilken region det gäller)	22 %
5	rörlighetsstimulerande åtgärder	20,5%
	vet inte/vill ej svara	0,5%
		100 %

FÖRFATTNINGSFRÅGAN: "Riksdagen beslutade i år om en partiell författningsreform. Är det någon eller några delar av författningsreformen som Ni är kritisk emot och skulle vilja förändra?" (Öppen fråga)

1	ja, kritisk på någon punkt	71%
5	nej	28%
	vet inte/vill ej svara	1%
		100%

KOMMUNSAMMANLÄGGNINGSFRÅGAN: "Är Ni i huvudsak positiv eller i huvudsak negativ till en övergång till större kommunala enheter?"

(Frågan avslutar en serie frågor kring kommunal demokrati och kommunindelningsreformen)

1	positiv	80 %
3	ambivalent	3 %
5	negativ	16,5%
	vet inte/vill ej svara	0,5%
		100 %

(De nio påståendefrågorna introducerades på följande sätt: "Här är fyra mycket allmänna påståenden som förekommer i diskussionen kring samhällets förhållande till näringslivet" resp "Här är ytterligare några allmänt hållna påståenden, som förekommit i den politiska debatten". Riksdagsmännen ombads sedan välja ett av de fyra fasta svarsalternativen)

STAT-NÄRINGSLIV 1: "Staten kan aldrig driva ett företag, eller en industri lika effektivt som det privata näringslivet"

1	helt motsatt åsikt	48 %
2	i stort sett motsatt åsikt	17 %
3	ambivalent	0.5%
4	instämmer i stort sett	25 %
5	instämmer helt	9 %
	vet inte/vill ej svara	<u>0.5%</u>
		100 %

STAT NÄRINGSLIV 2: "Risken för arbetslöshet blir mindre om staten får mer inflytande på bankernas och företagens handlande"

1	instämmer helt	31%
2	instämmer i stort sett	23%
3	ambivalent	-
4	i stort sett motsatt åsikt	22%
5	helt motsatt åsikt	22%
	vet inte/vill ej svara	<u>2%</u>
		100%

STAT-NÄRINGSLIV 3: "De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har minst samma möjligheter som nu att kontrollera det privata näringslivet"

1	instämmer helt	52 %
2	instämmer i stort sett	26 %
3	ambivalent	0.5%
4	i stort sett motsatt åsikt	14 %
5	helt motsatt åsikt	5.5%
	vet inte/vill ej svara	<u>2 %</u>
		100 %

STAT-NÄRINGSLIV 4: "Näringslivet fyller bäst sina uppgifter, om det slipper inblandning från statens sida"

1	helt motsatt åsikt	45%
2	i stort sett motsatt åsikt	22%
3	ambivalent	3%
4	instämmer i stort sett	18%
5	instämmer helt	9%
	vet inte/vill ej svara	<u>3%</u>
		100%

SOCIALPOLITIK 1: "Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd till medborgarna"

1	helt motsatt åsikt	56 %
2	i stort sett motsatt åsikt	31 %
3	ambivalent	3 %
4	instämmer i stort sett	7.5%
5	instämmer helt	0.5%
	vet inte/vill ej svara	2 %
		<u>100 %</u>

SOCIALPOLITIK 2: "Det behövs mer sociala reformer, eftersom många trygghetsfrågor fortfarande är olösta"

1	instämmer helt	73.5%
2	instämmer i stort sett	24 %
3	ambivalent	1 %
4	i stort sett motsatt åsikt	0.5%
5	helt motsatt åsikt	-
	vet inte/vill ej svara	1 %
		<u>100 %</u>

SOCIALPOLITIK 3: "Alla utom gamla och handikappade borde få klara sig utan sociala förmåner och bidrag"

1	helt motsatt åsikt	82 %
2	i stort sett motsatt åsikt	15.5%
3	ambivalent	0.5%
4	instämmer i stort sett	2 %
5	instämmer helt	-
	vet inte/vill ej svara	-
		<u>100 %</u>

JÄMLIKHET 1: "I många avseenden har det gått för långt med jämlikhet här i landet"

1	helt motsatt åsikt	82 %
2	i stort sett motsatt åsikt	15 %
3	ambivalent	-
4	instämmer i stort sett	1 %
5	instämmer helt	0.5%
	vet inte/vill ej svara	1.5%
		<u>100 %</u>

JÄMLIKHET 2: "I vårt land bör man sträva efter mer jämlikhet, när det gäller sådant som inkomster och arbetstid"

1	instämmer helt	74.5%
2	instämmer i stort sett	20 %
3	ambivalent	0.5%
4	i stort sett motsatt åsikt	3 %
5	helt motsatt åsikt	2 %
	vet inte/vill ej svara	- %
		<u>100 %</u>

APPENDIX II: KLASSER OCH YRKESGRUPPER

Appendix II innehåller följande uppgifter: (1) Klass- och yrkesgruppsklassificeringen av yrkesdata från intervjustudien med riksdagsledamöterna år 1968-69. (2) Klasskategoriseringen av Sköld-Halvarsons yrkesdata kring andra kammarrens ledamöter 1906-1961. (3) Tre mobilitetsmatriser (föräldraklass → ungdomsklass → invalsklass → egen klass 68/69) för intervjuade riksdagsmän åren 1968-69.

(1) KLASS- OCH YRKESGRUPPSKLASSIFICERING

Riksdagsmännens uppgifter om sin yrkesverksamhet kodades enligt två system: (1) Enligt en socialgruppskod som omfattade ett 45-tal olika kategorier och (2) enligt den mer preciserade AKU-koden. Vid konstruktionen av de klasser och yrkesgrupper som utnyttjades i kapitlen 9-11 användes enbart socialgruppskoden som återges nedan. Kategorierna 01-40 är direkt jämförbara med dem som vanligen har utnyttjats vid väljarundersökningarna. (Se Särilvik (1970c) s 84 ff.)

SOCIALGRUPP I

- 01 godsägare
- 02 större företagare och företagsledare
- 03 högre förvaltningspersonal i enskild tjänst
- 04 tjänstemän av högre grad i allmän tjänst
- 05 fria yrken tillhörande socialgrupp I
- 06 hyresfastighetsägare (huvudyrke)
- 07 övriga tillhörande socialgrupp I

SOCIALGRUPP II

- 10 hemmansägare, jordbrukare, lantbrukare
- 11 arrendatorer
- 12 lantbrukares hemmavarande söner (som deltar i jordbrukets skötsel)
- 13 hantverkare, småföretagare
- 14 detaljhandlare
- 15 verkmästare och förmän
- 16 kontorspersonal, även yrkestiteln tjänstemän
- 17 handelsanställda (affärsbiträden)
- 18 tjänstemän av lägre grad i allmän tjänst (lokförare, mästerlotsar, underofficerare)
- 19 folkskollärare (klasslärare)
- 20 fartygsbefäl
- 21 högre huslig tjänst
- 22 fria yrken tillhörande socialgrupp II (journalister, predikanter, musiker)
- 23 näringsidkare (ej anställda som icke förts till kategori 13 eller 14)
- 24 övriga tillhörande socialgrupp II
- 25 fiskare som äger/deläger båt

SOCIALGRUPP III

- 30 rättare, förmän i lantbruk
- 31 torpare och lägenhetsägare
(endast vid kodning av föräldrars yrke)
- 32 övriga jordbruksarbetare
- 33 sjömän
- 34 fiskare som ej förts till kategori 25
- 35 skogs- och flottningsarbetare
- 36 arbetare: transport-, service-, kommunal-, lagerar-
betare m fl
- 37 brevbärare, konduktörer m fl lägre befattningshavare
i allmän tjänst
- 38 lägre huslig tjänst
- 39 övriga tillhörande socialgrupp III
- 40 arbetare: industri-, gruv-, byggnads-, anläggnings-
och grovarbetare

SÄRSKILDA YRKESKATEGORIER FÖR RIKSDAGSSTUDIEN

- 51 statsråd, statssekreterare
- 52 kommunalråd, borgarråd
- 53 partiombudsmän, även funktionär i studieförbund med
anknytning till parti
- 54 facklig ombudsman
- 55 funktionär i RLF eller jordbrukets föreningsrörelse
- 56 funktionär i annan organisation
- 57 funktionär eller direktör i företagare- eller bransch-
organisation
- 61 endast riksdagsman
(ev sakkunnig eller utredningsuppdrag)

EJ YRKESVERKSAM

- 91 studerande
- 92 hemmafru
- 93 övriga
- 99 ingen uppgift

Med utgångspunkt från dessa kategorier har de tre klassindelningarna och yrkesgruppstillhörigheten konstruerats. Siffrorna nedan refererar till kategorinumren i socialgruppskoden.

DEN MARXISTISKA KLASSINDELNINGEN

<i>borgarklassen</i>	<i>kategori 01, 02, 06</i>
<i>småborgarklassen</i>	<i>kategori 10-12, 13, 14, 23, 25</i>
<i>arbetarklassen</i>	<i>kategori 30-40</i>
<i>mellanskikten</i>	<i>kategori 03-05, 07, 15-22, 24, 51-57</i>

Kommentar: Arbetarklassen är relativt vitt definierad, men inkluderar inte affärsbiträden som av t ex Therborn förs till arbetarklassen. Kod 17 (affärsbiträden) var extremt sällsynt i riksdagsmaterialet (något fall för föräldraklass). Mellanskikten är likaså förhållandevis vitt definierade. En mer detaljerad klassificering skulle troligen visa att några få riksdagsmän som kodats för mellanskikten skall föras till borgarklassen (t ex företagsledare som uppgivit sig vara anställda och kodats som högre tjänstemän) eller till småborgarklassen (t ex läkare med egen praktik.

DEN SOCIOLOGISKA KLASSINDELNINGEN

<i>överklass</i>	<i>kategori 01-07, 51, 52, 57</i>
<i>medelklass</i>	<i>kategori 13-16, 18-25, 53-56</i>
<i>bondeklass</i>	<i>kategori 10-12</i>
<i>arbetarklass</i>	<i>kategori 17, 30-40</i>

DEN SOCIOLOGISKT-POLITISKA KLASSINDELNINGEN

<i>överklass</i>	<i>kategori 01-07</i>
<i>medelklass</i>	<i>kategori 13-16, 18-25</i>
<i>bondeklass</i>	<i>kategori 10-12</i>
<i>arbetarklass</i>	<i>kategori 17, 30-40</i>
<i>organisations- professionella</i>	<i>kategori 51-57</i>

DEN SOCIOLOGISKT-POLITISKA GRUPP/SKIKTINDELNINGEN

<i>kapitalister</i>	<i>kategori 01, 02, 06</i>
<i>högre tjänstemän m fl</i>	<i>kategori 03-05, 07</i>
<i>småföretagare</i>	<i>kategori 13, 14, 23, 25</i>
<i>lägre tjänstemän m fl</i>	<i>kategori 15, 16, 18-22, 24</i>
<i>bönder</i>	<i>kategori 10-12</i>
<i>jordbruksarbetare</i>	<i>kategori 30-32, 35</i>
<i>industriarbetare</i>	<i>kategori 40</i>
<i>övriga arbetare</i>	<i>kategori 17, 33, 34, 36-39</i>
<i>organisations- professionella</i>	<i>kategori 51-57</i>

(2) KLASSANALYSEN AV ANDRA KAMMARENS SAMMANSÄTTNING 1906-61 (SKÖLD-HALVARSONS YRKESDATA)

Överklass:	tjänstemän i allmän tjänst av högre grad, fria yrken (advokater, läkare), godsägare, större företagare, högre tjänstemän
Medelklass:	tjänstemän i allmän tjänst av lägre grad (folkskollärare m fl), fria yrken (tidningsmän, predikanter), lägre tjänstemän, fiskare, mindre företagare
Bondeklass:	lantbrukare
Arbetarklass:	arbetare (allmän tjänst, industri och jordskogsbruk)
Organisations- professionella:	fackliga och politiska ombudsmän, statsråd (fr o m 1937)

(3) MOBILITETSMATRISER: INTERVJUADE RIKSDAGS-
LEDAMÖTER ÅREN 1968-1969 (ABSOLUTA TAL)

<i>Föräldra- klass</i>	<i>Ungdomsklass</i>					
	över	medel	bonde	arbetar	org proffs	
över	19	14	2	2	5	42
medel	6	25	1	27	4	63
bonde	3	6	37	30	1	77
arbetar	4	12	1	68	1	86
	32	57	41	127	11	268

<i>Ungdoms- klass</i>	<i>Invälsklass</i>					
	över	medel	bonde	arbetar	org proffs	
över	24	0	3	0	5	32
medel	32	18	1	0	6	57
bonde	1	8	27	0	5	41
arbetar	14	39	7	25	42	127
org proffs	5	0	0	0	6	11
	76	65	38	25	64	268

<i>Inväls- klass</i>	<i>Egen klass 68/69</i>					
	över	medel	bonde	arbetar	org proffs	
över	74	0	1	0	1	76
medel	4	57	2	0	2	65
bonde	2	1	35	0	0	38
arbetar	0	3	1	18	3	25
org proffs	2	1	4	0	57	64
	82	62	43	18	63	268

LITTERATUR

- Allardt (1968) Erik Allardt, "Theories about Stratification" i J. A. Jackson (ed), *Social Stratification* (Cambridge University Press, 1968)
- Almond & Powell (1966) Gabriel Almond och Bingham Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach* (Boston: Little, Brown & Co., 1966)
- Andersson (1962) Bo Andersson, "Some Problems of Change in the Swedish Electorate" *Acta Sociologica*, vol. 6, 1962
- Andersson (1956) C. Arnold Andersson, "Lifetime Inter-Occupational Mobility Patterns in Sweden" *Acta Sociologica*, vol. 1, 1956
- Anderson (1969) Hans G. Anderson, *Vad gör partierna i riksdagen - Mål taktik och arbetsformer* (Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle, 1969)
- Anderson, Watts & Wilcox (1966) Lee F Anderson, Meredith W Watts, Jr och Allen R Wilcox *Legislative Roll-Call Analysis* (Evanston: Northwestern University Press, 1966)
- Andrén (1932) Georg Andrén, "Till den moderna parlamentarismens formlära" *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1932
- Apter (1965) David E Apter, *The Politics of Modernization* (Chicago: University of Chicago Press, 1965 och 1967)
- Asplund (1968) Johan Asplund, *Sociala egenskapsrymder. En introduktion i formuleringsteknik för sociologer* (Uppsala: Argos, 1968)
- Bachrach & Baratz (1970) Peter Bachrach och Morton S Baratz, *Makt och fattigdom. Teori och praktik.* (Sv. Översättning. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1972)
- Barber (1965) James David Barber, *The Lawmakers. Recruitment and Adaptation to Legislative Life* (New Haven: Yale University Press, third printing 1967)
- Barkfeldt, Brändström, Simm & Zanderin (1971) Bengt Barkfeldt, Dan Brändström, Uno Simm och Lars Zanderin, *Partierna nominerar. Den kommunala självstyrelsen 3* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1971)

- Barton (1955) Allen H Barton, "The Concept of Property Space in Social Research" i Paul F Lazarsfeld och Morris Rosenberg (eds), *The Language of Social Research* (New York: The Free Press, 1955)
- Berelson, Lazarsfeld & McPhee (1954) Bernard R Berelson, Paul F Lazarsfeld och William N McPhee, *Voting. A Study of Opinionformation in a Presidential Campaign* (Chicago: University of Chicago Press, sixth impression 1968)
- Berglund (1972) Sten Berglund, *Masspartiet som kommunikationssystem* (opubl. doktorsavh., Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet, 1972)
- Birch (1964) A. H. Birch, *Representative and Responsible Government* (University of Toronto Press, reprinted 1969)
- Bjurulf (1972a) Bo Bjurulf, "Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition. En studie av riksdagens rösträkningar 1925-38" *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Nr. 2, 1972
- Bjurulf (1972b) Bo Bjurulf, "Parlamentariska voteringsmetoder" SOU 1972:15 (bilaga 14)
- Björklund (1968) Stefan Björklund, *Politisk teori* (Stockholm: Aldus/Bonniers, 1968)
- Blalock (1960) Hubert M Blalock, Jr, *Social Statistics* (New York: McGraw-Hill, 1960)
- Blau & Duncan (1967) Peter M Blau och Otis Dudley Duncan, *The American Occupational Structure* (New York: John Wiley & Sons, 1967)
- Borg (1966) Olavi Borg, "Basic Dimensions of Finnish Party Ideologies: A Factor Analytical Study" *Scandinavian Political Studies*, vol. 1 (Helsinki: Academic Bookstore, 1967)
- Bottomore (1964) T. B. Bottomore, *Elites and Society* (Penguin, 1966)
- Brantgårde (1971a) Lennart Brantgårde, "Trädanalys - en multivariat analys teknik tillämpad för kvalitativ beroende variabel" (stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1971)

- Brantgärde (1971b) Lennart Brantgärde, "Political Decision-Making in a Risk-Taking Situation: Swedish Local Councils in the Face of Amalgamation" *Scandinavian Political Studies*, vol 6, 1971 (Oslo, Universitetsforlaget, 1971)
- Brusewitz m fl (1935) *De nordiska ländernas statsråd. Studier över deras sociala sammansättning* skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala IV (1935)
- Brusewitz m fl (1936) *Studier över den svenska riksdagens sociala sammansättning* skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, VII (1936)
- Brändström (1971) Dan Brändström, *Nomineringsförfarande vid riksdagsval. En studie av partiernas kandidatnomineringar inför 1970 års riksdagsval* (opubl. doktorsavhandl. Statsvetenskapliga institutionen. Umeå universitet, 1971)
- Bucharin (1921) N. Bucharin, *Den materialistiska historieuppfattningen* (Stockholm: Frams förlag, 1923)
- Butler & Stokes (1969) David Butler och Donald Stokes, *Political Change in Britain. Forces Shaping Electoral Choice* (New York: St Martin's Press, 1969)
- Campbell, Converse, Miller & Stokes (1960) Angus Campbell, Philip E Converse, Warren E Miller och Donald E Stokes, *The American Voter* (New York: John Wiley & Sons, fourth printing 1966)
- Carlsson (1958) Gösta Carlsson, *Social Mobility and Class Structure* (Lund: Gleerup, reprinted 1969)
- Carlsson (1967) Gösta Carlsson, "Social stratifiering och rörlighet" i Edmund Dahlström (red), *Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning* (Stockholm: P A Norstedt & Söner, tredje omarbetade upplagan 1967)
- Carlsson (1962) Sten Carlsson, *Bonde - präst - ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar* (Stockholm: Prisma, 1962)
- Carlsson (1966) Sten Carlsson, "Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866" i *Riksdag och samhälle. Del I* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1966)

- Christoffersson, Molin, Månsson & Strömberg (1972) Ulf Christoffersson, Björn Molin, Lennart Månsson och Lars Strömberg, *Byråkrati och politik. En studie av den svenska statstjänstemannakåren* (Stockholm: Bonniers, 1972)
- Clausen (1967) Aage R Clausen, "The Measurements of Legislative Group Behavior" *Midwest Journal of Political Science*, vol. XI, 1967
- Clausen (1973) Aage R Clausen, *How Congressmen Decide: A Policy Focus* (New York: St Martin's Press, 1973)
- Clausen & Holmberg (1972) Aage R Clausen och Sören Holmberg, "Legislative Voting Analysis in Disciplined Multi-party Systems: The Swedish Case" (paper for the conference on the use of quantitative methods in the study of the history of legislative behavior, University of Iowa, March 13-15, 1972)
- Cohen (1964) Arthur R Cohen, *Attitude Change and Social Influence* (New York: Basic Books, 1964)
- Constantini (1963) Edmond Constantini, "Intraparty Attitude Conflict: Democratic Party Leadership in California" *The Western Political Quarterly*, vol. 25, 1963
- Converse (1963) Philip E Converse, "Attitudes and Non-Attitudes: Continuation of a Dialogue" (revised version of a paper read at the seventeenth international congress of psychology in Washington, D. C., August, 1963. Stencil, Survey Research Center, University of Michigan, Ann Arbor)
- Converse (1964) Philip E Converse, "The Nature of Belief Systems in Mass Publics" i David E Apter (ed), *Ideology and Discontent* (New York: Free Press, 1964)
- Converse (1966) Philip E Converse, "The Problem of Party Distances in Models of Voting Change" i Kent Jennings och Harmon Zeigler (eds), *The Electoral Process* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1966)
- Converse & Valen (1971) Philip E Converse och Henry Valen, "Dimensions of Cleavage and Perceived Party Distances in Norwegian Voting" *Scandinavian Political Studies*, vol. 6 (Oslo, Universitetsforlaget, 1971)

- Coombs (1964) Clyde H Coombs, *A Theory of Data* (New York: John Wiley & Sons, second printing 1967)
- Cornell (1972) Lasse Cornell, *Det svenska klassamhället och revolutionen* (Uppsala: Oktoberförlaget, 1972)
- Daalder & Rusk (1972) Hans Daalder och Jerold G Rusk, "Perceptions of Party in the Durch Parliament" i Samuel C Patterson och John C Wahlke (eds) *Comparative Legislative Behavior: Frontiers of Research* (New York: John Wiley and Sons, 1972)
- Dahl (1956) Robert A Dahl, *A Preface to Democratic Theory* (Chicago: University of Chicago Press, tenth impression 1968)
- Dahl (1961) Robert A Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City* (New Haven: Yale University Press, eighteenth printing 1972)
- Dahl (1970) Robert A Dahl, *After the Revolution? Authority in a Good Society* (New Haven: Yale University Press, second printing 1971)
- Dahlström (1971) Edmund Dahlström, *Klasser och samhällen. Teorier om social skiktning och social integration* (Stockholm: Prisma, 1971)
- Dahrendorf (1959) Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (London: Routledge & Kegan Paul, reprinted 1969)
- Davidson (1969) Roger H Davidson, *The Role of the Congressman* (New York: Pegasus, 1969)
- Dogan (1961) Mattei Dogan, "Political Ascent in a Class Society: French Deputies 1870-1958" i Dwaine Marwick (ed), *Political Decision-Makers. Recruitment and Performance* (Free Press of Glencoe, 1961)
- Downs (1957) Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper & Row, 1957)
- Duverger (1951) Maurice Duverger, *Political Parties* (eng. översättn., London: Meuthuen & Co, 1967)
- Edenman (1946) Ragnar Edenman, *Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903-1920. En studie i den svenska riksdagens partiväsen* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1946)

- Edinger & Searing (1967) Lewis J Edinger och Donald D Searing, "Social Background in Elite Analysis: A Methodological Inquiry" *The American Political Science Review*, vol. LXI, 1967
- Eldersveld (1964) Samuel J Eldersveld, *Political Parties: A Behavioral Analysis* (Chicago: Rand McNally & Co, 1964)
- Epstein (1950) Leon Epstein, "Cohesion of British Parliamentary Parties" *The American Political Science Review*, vol. L, 1950
- Epstein (1964) Leon Epstein, "A Comparative Study of Canadian Parties" *The American Political Science Review*, 58, 1964
- Eriksson (1971) Robert Eriksson, *Uppvärtförhållanden och social rörlighet* (Stockholm: Allmänna förlaget, 1971)
- Författningsutredningen (1963) Sveriges Statsskick. Del 2. Motiv. Författningsutredningen VI (SOU 1963:17)
- Galtung (1967) Johan Galtung, *Fredsforskning* (Oskarshamn: Prisma, 1967)
- Galtung (1969) Johan Galtung, *Theory and Methods of Social Research* (Oslo: Universitetsforlaget, revised edition 1969)
- Gerlich & Kramer (1969) Peter Gerlich och Helmut Kramer, *Abgeordnete in der Partidemokratie. Eine Empirische Untersuchung des Wiener Gemeinderates und Landtages* (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1969)
- Georgsson (1973) Åke Georgsson, *Den unge väljaren och politiken* (opubl. lic. avhandl., Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1973)
- Guttsman (1963) W L Guttsman, *The British Political Elite* (London: MacGibbon & Kee, revised impression, 1965)
- Harman (1967) Harry H Harman, *Modern Factor Analysis* (Chicago: University of Chicago Press, revised edition, third impression 1970)
- Heller (1969) Celia S Heller (ed) *Structured Social Inequality. A Reader in Comparative Social Stratification* (London, Collier-MacMillan, 1969)

- Holmberg (1971a) Sören Holmberg, "Politiska sakfrågor och den representativa demokratin" (Stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1971)
- Holmberg (1971b) Sören Holmberg, "Party Cohesion and Left-Right Voting in the Swedish Riksdag 1967" (Stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1971)
- Holmberg & Petersson (1971) Sören Holmberg och Olof Petersson, "KFML(r) och klassbegreppet", *Zenit*, Nr 26, 1971
- Hunt, Crane & Wahlke (1964) W H Hunt, W W Crane och J C Wahlke, "Interviewing Political Elites in Cross-Cultural Comparative Research" *American Journal of Sociology*, July, 1964
- Kerlinger (1964) Fred N Kerlinger, *Foundations of Behavioral Research. Educational and Psychological Enquiry* (London: Holt, Rinehart & Winston, reprinted 1970)
- Key (1961) V O Key, Jr, *Public Opinion and American Democracy* (New York: Alfred A Knopf, 1967)
- Kirkpatrick (1971) Evron M Kirkpatrick, "Toward a More Responsible Two-Party System: Political Science, Policy Science or Pseudo-Science?" *The American Political Science Review*, vol LXV, No 4, 1971
- Kish (1965) Leslie Kish, *Survey Sampling* (New York: John Wiley & Sons, second printing, 1967)
- Kornberg (1966) Allan Kornberg, "Caucus and Cohesion in Canadian Parliamentary Parties" *The American Political Science Review*, vol. 60, 1966
- Langton (1969) Kenneth P Langton, *Political Socialization* (New York: Oxford University Press, 1969)
- Lasswell (1930) Harold D Lasswell, *Psychopathology and Politics* (New York: Viking Press, fifth printing 1969)
- Lasswell (1948) Harold D Lasswell, *Power and Personality* (New York: Viking Press, third printing 1966)

- Lazarsfeld, Berelson & Gaudet (1944) Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson och Hazel Gaudet, *The Peoples Choice* (New York: Columbia University Press, paperback printing 1969)
- Lenin (1919) V I Lenin, "Det stora initiativet", *Valda Verk, band II, andra delen* (Moskva 1956)
- Lewin (1967) Leif Lewin, *Planhushållningsdebatten* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1967)
- Lewin (1970) Leif Lewin, *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1970)
- Lewin, Jansson & Sörbom (1972) Leif Lewin, Bo Jansson och Dag Sörbom, *The Swedish Electorate 1887-1968* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1972)
- Lijphart (1963) Arend Lijphart, "The Analysis of Bloc Voting in the General Assembly: A Critique and a Proposal" *The American Political Science Review*, 57, 1963
- Lijphart (1971) Arend Lijphart, "Class Voting and Religious Voting in the European Democracies" (Glasgow: University of Strathclyde, Occasional paper, No 8, stencil)
- Lindensjö (1968) Bo Lindensjö, "Marx' klassbegrepp", *Häften för kritiska studier*, nr 4, 1968
- Lipset (1959) Seymour Martin Lipset, *Den politiska människan* (Stockholm: Aldus/Bonniers, andra reviderade uppl., 1969)
- Lipset & Bendix (1959) Seymour Martin Lipset och Reinhard Bendix, *Social Mobility in Industrial Society* (Berkeley: University of California Press, sixth printing 1967)
- Ljungdal (1947) Arnold Ljungdal, *Marxismens världsbild* (Stockholm: Pan/Norstedts, Pocket, 1967)
- Loewenberg (1966) Gerhard Loewenberg, *Parliament in the German Political System* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1967)
- Lopreato & Hazelrigg (1972) Joseph Lopreato and Lawrence E Hazelrigg, *Class, Conflict and Mobility* (San Francisco: Chandler Publ. Co., 1972)
- MacRae (1967) Duncan MacRae, Jr, *Parliament, Parties and Society in France 1946-1958* (New York: St Martin's Press, 1967)

- MacRae (1970) Duncan MacRae, *Issues and Parties in Legislative Voting. Methods of Statistical Analysis* (New York: Harper & Row, 1970)
- Madron (1969) Thomas Wm Madron, *Small Group Methods and the Study of Politics* (Evanston: Northwestern University Press, 1969)
- Malmenström & Wiedenberg (1958) Gunnar Malmenström och Bo Wiedenberg, "245 svenska storföretagare" *Studier och debatt*, Nr 3, 1958 (Studieförbundet Näringsliv och Samhälle)
- Mao Tse-Tung (1926) Mao Tse-Tung, "Analys av klasserna i det kinesiska samhället" i *Skrifter i urval* (Göteborg: Danelius, 1969)
- Mao Tse-Tung (1963) Mao Tse-Tung, "Varifrån kommer riktiga idéer" (Maj 1963) i Mao Tse-Tung *Skrifter i urval* (Göteborg: Danelius, 1969)
- Marx (1847) Karl Marx, *Filosofins elände* (sv. översättn., Stockholm: Arbetarkulturs förlag, 1949)
- Marx (1894) Karl Marx, *Das Kapital, Band III* (Europäische Verlagsanstalt, 1968)
- Marx & Engels (1848) Karl Marx och Friedrich Engels, *Det kommunistiska partiets manifest* (sv. översättn., broschyr, KFML)
- Matthews (1954) Donald R Matthews, *The Social Background of Political Decision-Makers* (New York: Random House, sixth printing 1967)
- Matthews (1960) Donald R Matthews, *U.S. Senators & Their World* (New York: Vintage Books, 1960)
- Mayo (1960) Henry B Mayo, *An Introduction to Democratic Theory* (New York: Oxford University Press, ninth printing 1970)
- McClosky (1964) Herbert McClosky, "Consensus and Ideology in American Politics" *The American Political Science Review*, vol. 58 No. 2, (June 1964)
- McClosky, Hoffman & O'Hara (1960) Herbert McClosky, Paul J Hoffman och Rosemary O'Hara, "Issue Conflict and Consensus among Party Leaders and Followers" *The American Political Science Review*, vol. 54, (June 1960)
- Mill (1861) John Stuart Mill, *Considerations on Representative Government* (Chicago: Henry Regnery Company, paperback 1962)

- Miller (1964) Warren E Miller, "Majority Rule and the Representative System of Government" i Erik Allardt och Yrjö Littunen (eds), *Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contributions to Comparative Political Sociology* (Helsinki: The Academic Bookstore, 1964)
- Miller & Stokes (1963) Warren E Miller och Donald E Stokes, "Constituency Influence in Congress" *The American Political Science Review*, vol. 57, March 1963
- Miller & Stokes (opubl) Warren E Miller och Donald E Stokes "Representation in the American Congress" (Stencil, University of Michigan, Ann Arbor)
- Mills (1956) C Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, paperback 1972)
- Mokken (1971) R J Mokken, *A Theory and Procedure of Scale Analysis. With Applications in Political Research* (Haag: Mouton & Co, 1971)
- Molin (1965) Björn Molin, *Tjänstepensionsfrågan* (Göteborg: Akademiförlaget, 1965)
- Mosca (1939) Gaetano Mosca, *The Ruling Class*, ed. and revised by Arthur Livingstone (New York: McGraw-Hill, 1939, paperback)
- Nettl (1970) John Peter Nettl, "Ideas, Intellectuals and Structures of Dissent" i Philip Rieff (ed) *On Intellectuals* (New York: Doubleday & Co, 1970)
- Newcomb, Turner & Converse (1966) Theodore M Newcomb, Ralph H Turner och Philip E Converse, *Social Psychology. The Study of Human Interaction* (London: Routledge & Kegan Paul Ltd. Second edition (revised), reprinted 1969)
- Niemi & Weisberg (1972) Richard G Niemi och Herbert F Weisberg (eds) *Probability Models of Collective Decision Making* (Columbus, Ohio: Bell & Howell, 1972)
- Noponen (1968) Martti Noponen, "Riksdagsmännens sociala bakgrund" i Jan-Magnus Jansson (ed) *Studier i finländsk politik* (Stockholm: Läromedelsförlagen, 1968)
- Nyholm (1968) Pekka Nyholm, "Riksdagsgruppernas sammanhållning under 1948-1951 års mandatperiod" i Jan-Magnus Jansson (ed) *Studier i finländsk politik* (Stockholm: Läromedelsförlagen 1968)

- Nyholm (1972) Pekka Nyholm, "Parliament, Government and Multi-Dimensional Party Relations in Finland" *Commentationes Scientiarum Socialium*, Nr 1, 1972
- Nyström & Nyström (1972) Hans Nyström och Örjan Nyström, "Om mellanskikten. En analys i tre delar" *Klasskampen*, Nr 5, 1972
- Ozbudun (1970) Ergun Ozbudun, *Party Cohesion in Western Democracies: A Causal Analysis* (Beverly Hills: Sage Publications, 1970)
- Pareto (1973) Vilfredo Pareto, *Eliters uppgång och fall* (Stockholm: Argos, 1973)
- Pedersen (1967) Mogens N Pedersen "Consensus and Conflict in the Danish Folketing 1945-1965" *Scandinavian Political Studies*, vol. 2, 1967 (Helsinki: The Academic Bookstore, 1967)
- Pedersen (1972) Mogens N Pedersen, "Lawyers in Politics: The Danish Folketing and United States Legislatures" i Samuel C Patterson och John C Wahlke (eds) *Comparative Legislative Behavior. Frontiers of Research* (New York: John Wiley & Sons, 1972)
- Pedersen, Damgaard & Nannestad Olsen (1971) Mogens N Pedersen, Erik Damgaard & P Nannestad Olsen, "Party Distances in the Danish Folketing 1945-1968" *Scandinavian Political Studies*, vol. 6 (Oslo: Universitetsforlaget, 1971)
- Pitkin (1967) Hanna F Pitkin, *The Concept of Representation* (Berkeley: University of California Press, paperback, 1972)
- Pomper (1971) Gerald Pomper, "Toward a More Responsible Two-Party System. What Again?" *Journal of Politics*, No. 4, 1971
- Poulantzas (1973) Nicos Poulantzas, "Om Samhällsklasser" *Zenit*, Nr. 4, 1973
- Prewitt & Eulau (1971) Kenneth Prewitt och Heinz Eulau, "Social Bias in Leadership Selection, Political Recruitment, and Electoral Context" *The Journal of Politics*, vol. 33, 1971
- Prothro & Grigg (1960) James W Prothro och Charles M Grigg, "Fundamental Principles of Democracy: Bases of Agreement and Disagreement" i Charles F Cnudde och Deane E Neubauer (eds) *Empirical Democratic Theory* (Chicago: Markham, 1969)

- Pulzer (1967) Peter G J Pulzer, *Political Representation and Elections in Britain* (London: George Allen and Unwin Ltd, second impression 1968)
- Quandt (1970) William B Quandt, *The Comparative Study of Political Elites* (Beverly Hills: Sage Publications, 1970)
- Rae & Taylor (1970) Douglas W Rae och Michael Taylor, *The Analysis of Political Cleavages* (New Haven: Yale University Press, 1970)
- Ranney (1966) Austin Ranney, "Candidate Selection and Party Cohesion in Britain and United States" i William J Crotty, Donald M Freeman och Douglas S Gatlin (eds), *Political Parties and Political Behavior* (Boston: Allyn and Bacon, inc., second edition 1971)
- Riker (1962) William H Riker, *The Theory of Political Coalitions* (New Haven: Yale University Press, third printing 1967)
- Robinson, Rusk & Head (1968) John P Robinson, Jerrold G Rusk och Kendra B Head, *Measures of Political Attitudes* (Ann Arbor: Survey Research Center, Institute for Social Research, 1968)
- Rokkan (1970) Stein Rokkan, *Citizens Elections Parties* (Oslo: Universitetsforlaget, 1970)
- Rose (1973) Richard Rose (ed), *Electoral Behavior: A Comparative Handbook* (New York: The Free Press, 1973)
- Rose & Mossawir (1967) Richard Rose och Harve Mossawir, "Voting and Elections, A Functional Analysis" *Political Studies*, vol. XV, No. 2, (June 1967)
- Rosenberg (1968) Morris Rosenberg, *The Logic of Survey Analysis* (New York: Basic Books, Inc., 1968)
- Ross (1946) Alf Ross, *Varför demokrati?* (översättn. från danska, Stockholm: Tidens Förlag, 1965)
- Roth (1970) Per Anders Roth (ed), "Members of the Riksdag Study 1969. Documentation Bulletin: Interview Questionnaires" (stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1970)

- Roth (1972) Per-Anders Roth, "Att intervjuva eliter" (stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1972)
- Roth (1973) Per-Anders Roth, "Representanter och kommittenter" (stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1973)
- Rudebeck (1970) Lars Rudebeck, *Utveckling och politik* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1970)
- Runciman (1968) W G Runciman, "Class, Status and Power?" i J. A. Jackson (ed) *Social Stratification* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968)
- Rustow (1966) Dankwart A Rustow "The Study of Elites. Who's Who, When and How" *World Politics* vol. XVIII, No. 4, Juli 1966
- Schumpeter (1942) Joseph A Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: Harper Torchbooks, third edition 1962)
- Schwarz & Lambert (1971) John E Schwarz och Geoffrey Lambert, "Career Objectives, Group Feeling and Legislative Party Voting Cohesion: The British Conservatives, 1959-1968" *The Journal of Politics*, vol. 33, 1971
- Segerstedt (1955) Torgny T. Segerstedt, "Klassmedvetande i industrisamhället" i Torgny T. Segerstedt och Agne Lundqvist, *Människan i industrisamhället, Del II, Fritidsliv - samhällsliv* (Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle, 1955)
- Sjöblom (1968) Gunnar Sjöblom, *Party Strategies in a Multiparty System* (Lund: Studentlitteratur, 1968)
- Skottsberg (1934) Brita Skottsberg, "Den svenska diskussionen om parlamentarismen i samband med rösträttsfrågan 1904-1907" *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1934
- Sköld (1950) Lars Sköld, "Partisammanhållningen i riksdagen" *Tiden* nr. 5, 1950
- Sköld (1958) Lars Sköld, *Kandidatnomineringen vid andra-kammarval* Författningsutredningen I, SOU 1958:6

- Sköld & Halvarson (1966) Lars Sköld och Arne Halvarson, "Riksdagens sociala sammansättning under hundra år" i *Samhälle och riksdag. Del I* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1966)
- Sonqvist (1970) John A Sonqvist, *Multivariate Model Building. The Validation of a Search Strategy* (Ann Arbor: Survey Research Center, University of Michigan, 1970)
- Soule & Clarke (1971) John W Soule och James W Clarke, "Issue Conflict and Consensus: A Comparative Study of Democratic and Republican Delegates to the 1968 National Conventions" *The Journal of Politics* vol. 33, 1971
- Stinchcombe (1968) Arthur L Stinchcombe, *Constructing Social Theories* (New York: Harcourt, Brace & World, 1968)
- Stjernquist & Bjurulf (1968) Nils Stjernquist och Bo Bjurulf, "Partisammanhållning och partisamarbete" *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Nr. 4, 1968
- Stokes (1963) Donald E Stokes, "Spatial Models of Party Competition" i Angus Campbell, Philip E Converse, Warren E Miller, Donald E Stokes, *Elections and the Political Order* (New York: John Wiley & Sons, second printing 1967)
- Stouffer (1955) Samuel A Stouffer, *Communism, Conformity, and Civil Liberties* (New York, Doubleday & Company, 1955)
- Strömberg (1974) Lars Strömberg, *Väljare och valda. En studie av den representativa demokratin i kommunerna* (opubl. doktorsavhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1974)
- Svalastoga (1968) Kaare Svalastoga, "Social rörlighet" i Carl-Gunnar Jansson (red), *Det differentierade samhället* (Stockholm: Prisma andra uppl., 1969)
- Svalastoga & Carlsson (1968) Kaare Svalastoga och Gösta Carlsson, "Social stratifiering och social rörlighet i Skandinavien" i Carl-Gunnar Jansson (red), *Det differentierade samhället* (Stockholm: Prisma, andra uppl., 1969)
- Svensson (1969) Jörn Svensson, *Korporatismen och den borgerliga klassdiktaturen* (Boc-serien, Cavefors, 1969)

- Bengt Särilvik (1973) Bengt Särilvik, "Stabila väljare och partibytare. Del I o. II" (stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1973)
- Särilvik (1968) Bo Särilvik, "Partibyten som mått på avstånd och dimensioner i partisystemet" *Sociologisk forskning*, Nr. 1, 1968
- Särilvik (1969) Bo Särilvik, "Socioeconomic Determinants of Voting Behavior in the Swedish Electorate" *Comparative Political Studies*, vol. 2, 1969
- Särilvik (1970a) Bo Särilvik, "Voting Behavior in Shifting 'Election Winds', An Overview of the Swedish Elections 1964-1968" *Scandinavian Political Studies*, vol. 5 (Oslo: Universitetsforlaget, 1970)
- Särilvik (1970b) Bo Särilvik, *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System* (opubl. avhandl., Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1970)
- Särilvik (1970c) Bo Särilvik, "Intervjuundersökningen rörande valet till andra kammaren 1968" i *Riksdagsmannavalet 1965-1968 (SOS) Del 2. Förstakammarvalet 1965-1969. Specialundersökningar* (Statistiska Centralbyrån. Stockholm, 1970)
- Särilvik (1970d) Bo Särilvik, "Socioeconomic Position, Religious Behavior, and Voting" *Quality and Quantity. European Journal of Methodology*, vol. 4, 1970
- Särilvik (1973) Bo Särilvik, "The Swedish Party System in a Developmental Perspective" i Richard Rose (ed), *Electoral Behavior: A Comparative Handbook* (New York: The Free Press, 1973)
- Söderfeldt (1969) Björn Söderfeldt, "Oligarkins järnlag - partistruktur och partidemokrati" *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Nr. 1, 1969
- Söderfeldt (1971) Björn Söderfeldt, "Rapport från undersökningen i Sveriges partier 1970" (stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, 1971)
- Therborn (1971) Göran Therborn, *Klasser och ekonomiska system* (Kristianstad: Zenitserien 14, Cavefors, 1971)

- Therborn (1972) Göran Therborn, "Om klasserna i Sverige 1930-1970", *Zenit*, Nr. 2, 1971
- Tingsten (1945) Herbert Tingsten, *Demokratiens problem* (Stockholm: Aldus, Pocket 1961)
- Torgerson (1958) Warren S Torgerson, *Theory and Methods of Scaling* (New York: John Wiley & Sons, seventh printing, 1967)
- Truman (1959) David Truman, *The Congressional Party* (New York: John Wiley & Sons, Inc, 1959)
- Turner/Schneider (1970) Julius Turner, *Party and Constituency: Pressures on Congress*, revised edition by Edward V Schneider Jr (Baltimore: John Hopkins Press, 1970)
- Ulfbringe (1960) Bengt Ulfbringe, "Jordbrukarinslaget i riksdagen och inom riksdagspartierna åren 1918, -28, -38, -48, -58" *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1960
- Valen (1966) Henry Valen, "The Recruitment of Parliamentary Nominees in Norway" i *Scandinavian Political Studies*, vol. 1, 1966 (Helsinki: The Academic Bookstore, 1966)
- Valen & Katz (1964) Henry Valen och Daniel Katz, *Political Parties in Norway* (Oslo: Universitetsforlaget, second printing 1967)
- Valen & Martinussen (1972) Henry Valen och Willy Martinussen, *Velgere og politiske frontlinjer. Stemmegivning og stridspøremål 1957-1969* (Oslo: Gyldendal, 1972)
- Verba & Nie (1972) Sidney H Verba och Norman H Nie, *Participation in America. Political Democracy and Social Equality* (New York: Harper & Row, 1972)
- Wahlke, Eulau, Buchanan & Ferguson (1962) John C Wahlke, Heinz Eulau, William Buchanan & Leroy C Ferguson, *The Legislative System. Explorations in Legislative Behavior* (New York: John Wiley & Sons, 1962)
- Westerståhl (1970) Jörgen Westerståhl, *Ett forskningsprogram. Den kommunala självstyrelsen 1* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1970)
- Widell (1939) Carl Gösta Widell, *Staten och partiväsendet* (Lund: Sundqvist & Emond, 1939)